

लुमन्ति दबू

Lumanti Daboo

लुमन्ति दबू

ढँ ११

नेपाल संवत् ११४१

ल्या: ९

संरक्षक

प्रा.डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ
प्रमुख, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

सम्पादक

किरण केन रंजित

सह-सम्पादक

राकेश महर्जन

पिकाक

लुमन्ति दबू

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
यलधवाखा, यल ।

लुमन्ति दबू लुमन्ति दबू (दूँपौ)

पिकाक : लुमन्ति दबू
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
यलधवाखा, यल ।

पिदंगु दूँ : नेसं ११४१ गुंला
(विसं २०७८ भदौ / ईसं २०२१ अगष्ट)

मू : २००/- (निसःतका)

ISSN : 2645-856X

लेआउट : **नाथु बिगन्तन**
भाजु क्रिएशन (राकेश महर्जन, ९८४१९७२९८४)

थाकू : डट्स प्रिन्टिङ्ग हाउस
पिन्छै, यल । फोन : ५५२४४९० ।
Email: dotsprinting@gmail.com

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय

TRIBHUVAN UNIVERSITY

न्यालभाषा केन्द्रीय विभाग

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

CENTRAL DEPARTMENT OF NEPALBHASHA (CDNB)

चैनलाकौल, लुमन्ति भवन, पोस्टन संयुक्त क्याम्पस, यलधवाका

५२६०४९४, email : centraldepartmentofnepalbhasha@gmail.com

त्रि.वि.
२०४३

तिथि : नेसं ११४१ दिल्लागा एकादशी

२०७८ साउन २०

भित्तुना

लुमन्ति दबूया ग्वसालय् मदिकक पिदनाच्चंगु लुमन्ति दबू ल्याः ९
पिदंगुलिं भित्तुना । थ्व दबू नेपालभाषा एम.ए. न्हूपिं व पुलापिं विद्यार्थीतय्गु
मंकाः दबूकथं विकास जुइ फयमा धैगु मनंतुना । दबू समग्र विद्यार्थीया
पाठ्यज्वलं निर्माण याय्गु दबूकथं नं विकास जुइगु आशा याना ।

प्रा.डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ

प्रमुख

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

नवाह अगनाइजेशन अफ अमेरिका

NEWAH ORGANIZATION OF AMERICA

A 501 © (3) Tax-exempt, Non-profit Charitable Organization (02-0630839)

President

Mr. Yagya Man Shakya

1st Vice-President

Mr. Mahindra M.S Pradhan

2nd Vice-President

Mr. Rajesh Lal Shrestha

General Secretary

Mr. Udaya Shrestha

Treasurer

Mr. Divakar Dhaubadel

Secretary

Mrs. Babita Shrestha

Executive Members

Mr. Navin Mohan Ranjit

Mr. Sugandha Shrestha

Mr. Markandeya M.S Pradhan

Nepal Country Coordinator

Mr. Kiran Ken Ranjit

NOA Chapters Coordinator

Mr. Ram Lal Shrestha

NOA Scholarship Chairman

Mr. Rajesh Shrestha

Honorary Members

Dr. Satya Mohan Joshi

Lt. Dr. Manik Lal Shrestha

Lt. Mr. Padma Ratna Tuladhar

Mr. Durga Lal Shrestha

Mr. Madan Krishna Shrestha

Dr. Juhee Gubhani

Mr. Kashinath Tamot

Mrs. Ambica Shrestha

Dr. Gautama Vajracharya

Dr. Chunda Bajracharya

Advisors

Lt. Mr. Beda Pradhan

Mr. Tribhuvan Tuladhar

Mr. Rajesh Shrestha

Mr. Season Shrestha

Mr. Ram Lal Shrestha

Mrs. Babita Shrestha Pradhan

NOA-Chapters

Florida

Seattle

Northern California

Southern California

New England

तिथि : नेसं ११४१ दिल्लागा नवमी

हनेबहःम्ह नायःभाजु,

लुमन्ति दबू,

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग,

यलधवाखा, यल ।

नेपालभाषा उच्चशिक्षा स्नातकोत्तर (एम.ए.) याय् दइगु विश्वया हे छगू जक शैक्षिकसंस्था नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय व्वनाविं अले व्वनाच्चपिं विद्यार्थीतय् मंकाः संस्था लुमन्ति दबू खः । नेवाः भाय्, साहित्य, संस्कृति, सम्पदा, लोकवार्ताय् उच्चशिक्षा कयाः दीक्षित जूपिनि पुचः जुगुलिं लुमन्ति दबूपाखें पिथनावयाच्चंगु लुमन्ति दबू दंपौया महत्व बिस्कं हे दुगु जुल । नेवाः समुदाय अले ध्वनाप स्वापू दुगु आपालं विधाय् अध्ययन, अनुसन्धान याय्त गुहालि जुइकथंया अनुसन्धानात्मक च्वसुया लिसें विद्यार्थीतय् साहित्यिक सिर्जनायात थुकी थाय् बियावयाच्चंगु लसताया खं खः ।

थुगु दैय् नं लुमन्ति दबू दंपौ पिदनेत्यंगु खं न्यनेदयाः लसता प्वंकाच्चना । अझ थुगु संस्था नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिकाया पुलांम्ह मू दुजः लिसें थौंकन्हय् थुगु संस्थाया नेपाः देय् संयोजक किरण केन रजितजुया नायःसुइ दुगु पुचलं ध्वनाप लुमन्ति दबूया स्वंगू ल्याः पिथनेत ताःलाःगुलिं भाजु रजित नं सुभाय्या पात्र खः ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग व लुमन्ति दबूयात भिंतुना बिसें पिहांवयत्यंगु लुमन्ति दबू दंपौ देश, विदेशया सकल नेवाः समुदायया लागि महत्वपूर्ण दंपौ जुयाः दनेफय्माः धकाः भिंतुना बियाच्चना ।

भिंतुना ।

यज्ञमान शाक्य

नायः

नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका
वाशिङ्गटन डि.सी. मेट्रो लागा,
संयुक्त राज्य अमेरिका ।

Est'd 2011

वल्बु नवल् अग्नल्कुल्सुन

World Newah Organization

Nonprofit Charitable Organization

नेपाल संस्वत ११४१ दिल्लगा: त्रयोदसि

भाजु किरण केन रंजित

नाय: लुमन्ति दबू

नेपालभाषा केन्द्रीय बिभाग

त्रिभुवन बिश्वबिद्यालय, यल ध्वाखा: यल, नेपा:

भितुना।

हने बहम्ह भाजु किरण केन् रंजित जु.

ज्वजलपा!

दैय दसं थं थुगुसि नं नेपालभाषा केन्द्रीय बिभागया बिदयार्थीतयगु पुच: लुमन्ति दबू बिदयार्थीतयत ब्वनेगुया निति गुहालि जुइगु च्वसुत संकलनयाना " लुमन्ति दबू ल्या: ९" पिदने त्यंगु धैगु बुखं न्यनेदया जिपिं तस्केहे लयताल। थ्व लुमन्ति दबु बिदयार्थिपित ग्वाहालि जुइगु नापं नेपाल भाषाया वांगमययात नं तेव जुइगु जिमिसं तायका च्वना। थ्व च्वछाय बहगु ज्या यात कदर यासँ वर्ल्ड नेवा:अर्गनाइजेसन या सकल दुजपिनिगु पाखें आपालं सुभाय नापं भितुना बिया च्वना।

छिगु कार्यकालय " लुमन्ति दबू ल्या: ७, " लुमन्ति दबू ल्या: ८" पिदना आ: " लुमन्ति दबू ल्या: ९" पिदनेगु ग्वसा: ग्व:गु खें न्येना जिपिं अमेरिकाय नापं हलिंया थि थि देलय च्वना छिगु नेवा: संस्कृति, तजिलजि, परम्परा नेवा:भाय, लिपि, नेवा: म्हासिकायात फ्यां फक्व संरक्षण, सम्बर्धन व प्रवर्धन याना वयाच्वंगु झी नेवा तयगु मंकागु संस्था वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेसन व लुमन्ति दबूया दथुइ वइगु दिलय नं थथेहे क्वातुगु स्वापु दया च्वनी धका भलसा कया च्वने।

छिकपिनिगु थज्यागु बांलागु, भिंगु च्वछाय बहगु ज्या सदां सदां सुथां लानाच्वनी धका मनन्तुने हाकनं छक्व भितुना बिया च्वना। सुभाय।

हलिंमय न्हयाथाय च्वसां झि नेवा: ।

छिम्ह,

नाय:

सिजन श्रेष्ठ

वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेसन

P. O. Box 5469 Baltimore MD 21285 USA Tel: 01-410-404-5388

E-mail: info@worldnewah.org | Web: www.worldnewah.org | Facebook: World Newah Organization

Newa Cultural Society of Alberta

4815 122A Street, Edmonton, Alberta T6H 3S8, Canada
Phone: 780-437-5449
www.ncsacanada.com

August 3, 2021

President
Dr. Hemanta Joshi

Vice President
Mr. Tri P. Dhoubhadel

Secretary
Mr. Birendra Kayastha

Treasurer
Mr. Birendra Piya

Member in Charge
Language, Literature & Arts
Mrs. Sunita Pradhan

Member in Charge
Culture, Tradition & Rituals
Mrs. Binita Maharjan

Member in Charge
Events & Fund Raising
Mr. Naveen Ranjit

Member in Charge
Communications & Membership
Mr. Dhurba Shrestha

Member in Charge
Information & Technology
Mr. Sarad Chitrakar

Auditors
Mr. Sangyan Joshi, CMA
Mr. Swapanil Kayastha

Greetings!

On behalf of the Newa Cultural Society of Alberta (NCSA), I would like to extend warm greetings to the student wing of the Central Department of Nepal Bhasha, Tribhuvan University (TU), Kathmandu, Nepal for publishing the 9th edition of Lumanti Daboo, a Nepal Bhasha magazine.

We strongly believe that the publication of the 9th edition of Lumanti Daboo magazine will be useful, informative and enjoyable to the readers and researchers in Nepal Bhasha. We also believe that publication of this magazine will contribute in the development of Newa language and literature. In this regard, NCSA appreciates and supports the initiative taken by the student wing of the Central Department of Nepal Bhasha, TU.

Lastly, our sincere congratulations to all the dedicated publishing committee members of the student wing of the Central Department of Nepal Bhasha and all other contributors without whom the publication of 9th edition of Lumanti Daboo magazine would not be possible.

Subhayel

Dr. Hemanta Joshi
President

सम्पादकीय

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया विद्यार्थीतयगु पुचः लुमन्ति दबू नेपाल संवत् ११२६ स पलिस्था जूगु खः । लुमन्ति दबू आः झिन्यादँय् क्यनाच्चंगु दु । नेपालभाषा विषय कयाः स्नातकोत्तर (एम.ए.) यायगु हलिमय् छगू हे जक संस्था नेपालभाषा केन्द्रीय विभागपाखें यक्व विद्यार्थीत दीक्षित जुइधुंकल । थन नेपालय् च्वंपिं जक मखुसे हलियंक च्वनाच्चपिं मनूत नं नेपालय् वयाः ब्वनाच्चंगु खनेदु । छगू दसुया नितिं नेपालय् जन्म जुयाः अमेरिकाय् ताः ई न्ह्यवनिसें च्वनाः अमेरिकन जुइ धुंकूम्ह गैरआवासीय नेवाः मचा नं थन अमेरिकानिसें वया एम.ए. ब्वने क्वचाय्कूगु दु । थ्व छगू च्वछाय्बहःगु खँ खः ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं आःतक नेपालभाषा, नेवाः संस्कृति, तजिलजि, साहित्य, सम्पदा व लोकवार्ता ख्यलय् आपालं योगदान बीधुंकूगु खँ सकस्यां स्यू । थुगु शैक्षिक संस्थां उत्पादन याःपिं विद्यार्थीत थीथी लजगा न्ह्याकाः समग्र नेवाः जातिया उत्थान याय्त कुतः यानाच्चंगु दु ।

हलिमय् कोरोनाभाइरसया न्हापांगु, निक्वःगु व आः वयाच्चंगु स्वक्वःगु महामारीया हुनिं आपालं मनूतय्सं ज्यान वंगु खँ झीसं स्वीकार यासैं थ्व ल्वचं मदुपिनि छेजःपिन्त धैर्यधारण याय्त क्षमता दय्माः धकाः मनंतुनाच्चना । कोरोनाभाइरसया हुनिं वंगु दँय् हे पिथनेगु ग्वसाः दुगु लुमन्ति दबू पिथने मफुत । थुगुसी नं सीमित पाहांपिं, विभाग व लुमन्ति दबूया सीमित दुजःपिं जक च्वनाः लुमन्ति दबू ल्याः ९ पिथनेत्यना । थुगु महामारीइ भौतिक दूरी कायम यानाः सीमित मनूतयगु उपस्थितिइ लुमन्ति दबूया विमोचन जुइगु व उगु ज्याइवः टेलिभिजन व मेमेगु सञ्चारमाध्यमं नं प्रत्यक्ष प्रसारण जुइत्यंगु दु । थथे ‘डिस्टायन्स विमोचन ज्याइवः’ दबूया इतिहासय् न्हापां जुइत्यंगु दु ।

लुमन्ति दबूया च्याक्वःगु ज्यासना पुचलं ‘लुमन्ति दबू’या निगू ल्याः जक मखु, जि थः स्वयं नायः जुयाच्चनागु अवधिइ थ्व ल्याः नापं स्वंगू ल्याः पिथनेत

ताःलाःगु दु । थुकियात नं आःतकया लागि छगू रेकर्ड हे जूगु ताय्काच्चना । भविष्यया विद्यार्थीपिसं थ्व रेकर्डयात हाचां गायाः न्हूगु रेकर्ड तःगु न्यनेदय्माः । आःतक पिदंगु लुमन्ति दबू दँपौ मध्ये ल्याः १ प्रकाश शाक्यजुं, ल्याः २ सुनिता राजभण्डारीजुं, ल्याः ३ व ४ बाबुराजा महर्जनजुं, ल्याः ५ व ६ भरत महर्जनजुं, ल्याः ७, ८ व ९ ल्याः जि किरण केन रजितया नायःसुइ दुगु पुचलं पिदंगु दु ।

लुमन्ति दबू दँपौया थ्वसिबें न्ह्यःया ल्याखय् नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया शिक्षकपिनि च्वसुत दुथ्याकाच्चनागु खः । आः वयाः विभागया शिक्षकपिनि च्वसु विभागं पिथनीगु नेपालभाषा जर्नल्य् प्रकाशित जुइगु अले थ्व दँपौनिसें विभागया विद्यार्थीतय् च्वसुयात जक थाय् बीगु विभागीय प्रमुख प्रा.डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठया निर्देशनकथं थ्व ल्याखय् विभागया शिक्षकपिनि च्वसुयात थाय् मबियागु जानकारी नं बियाच्चना ।

लुमन्ति दबूया थुगु ल्याः पिथनेत थःगु मूवंगु च्वसु बियाः गुहालि यानादीपिं सकल च्वमि भाजु/मय्जुपिंत दुनुगलंनिसें सुभाय् बियाच्चना । वय्कःपिनि गुहालि लिपातकं दयाच्चनीगु भलसा नं कया । थुगु ल्याःया सम्पादन ज्याय् गुहालि यानादीगु जक मखसे डिजाइनतकंया भाला कुबियादीम्ह लुमन्ति दबूया पूर्वदुजः लिसें विभागया शिक्षक राकेश महर्जनयात सुभाय् देछाया । छपाइया ज्या क्वचाय्कादीम्ह विष्णुहरि महर्जन (डट्स प्रिन्टिड हाउस)यात नं सुभाय् देछाया ।

छिकपिं सकलसित महामारीया थ्व इलय् थः व थः छैजःपिनि ज्यान बचे याय् ताःलाय्माः धकाः भिंतुना ब्युसें याकनं हे झीगु हलिमं कोरोनाभाइरस सदाया नितिं त्वःताः वनेमाः धकाः मनंतुना । सुभाय् ।

किरण केन रजित

नायः, लुमन्ति दबू

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, यलध्वाखा, यल ।

लुमन्ति दबू गुक्वःगु ज्यासना पुचः

किरण केन रंजित
नायः

रामेश्वर श्रेष्ठ
निवर्तमान नायः

श्रीधर डाखुसी
न्वक्

रबिन्द्र वज्राचार्य
छ्यान्जे

सिल्पा प्रधान
ल्यूछ्यान्जे

कविन श्रेष्ठ
दांभरि

कविना नकःमि
ल्यूदांभरि

शान्ता श्रेष्ठ
मू दुजः

करुणा प्रधान
मू दुजः

प्रजित शाक्य
मू दुजः

शान्त महर्जन
मू दुजः

राजेश महर्जन
मू दुजः

कृष्णा श्रेष्ठ
मू दुजः

विशाल राजभण्डारी
मू दुजः

संरक्षक

प्रा.डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ
प्रमुख, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

लुमन्ति दबूया भूतपूर्व नारयःपिं

हिराकाजी महर्जन

सहप्रा. मोहनकृष्ण श्रेष्ठ

प्रकाश शाक्य

सुनिता राजभण्डारी

बाबुराजा महर्जन

भरत महर्जन

धलः

१. गजल ..... भूषणप्रसाद श्रेष्ठ १
२. समालोचक प्रोफेसर
माणिकलाल श्रेष्ठ म्हसीका ..... श्रीलक्ष्मी श्रेष्ठ २
३. नेवाः छँया संरचना ..... नानीहिरा प्रजापती ३३
४. भोंदैय् दुनेया नेवाः नां ..... हरिशंखर मानन्धर ४०
५. तुनाःसिँइ कियातःगु कामकला,
कामशास्त्र खः ला ? ..... दर्शनवीर शाक्य ५६
६. यँया थाय्वाय्था पुलांगु मौलिक नां व
न्हूगु प्रचलित नां ..... मोहनदेवी महर्जन ६०
७. अमेरिकाय् नेवाः उपस्थिति ..... किरण केन रंजित ६५
८. नेवाः एकता ..... बिनोद साय्मि (आल) ७०
९. काव्यय् अलङ्कार :
शब्दालङ्कार व अर्थालङ्कार ..... अनिल स्थापित ७२
१०. रेखा ला व हे खः ..... रेखा शाक्य (राजमति) ७९
११. नागया महिमा व नागपञ्चमी ..... रेणु श्रेष्ठ ८०
१२. प्रजातान्त्रिक नेपाः व नेवाःतय्गु स्थिति ..... प्रजित शाक्य ८४
१३. लोकोपचार ..... रबिन्द्र बज्राचार्य ९१

१४.	पचली भैरवया	श्रृजना महर्जन.....	१०१
१५.	मां ख्वया च्वन.....	अन्नपूर्णा दर्शनधारी	१०८
१६.	नेवाः व सरकारी ज्याय् नेवाः सहभागिता ..	शान्त महर्जन.....	११०
१७.	मतिना : समाजया छगू किपाः.....	नानीमैयाँ श्रेष्ठ	११५
१८.	बलात्कारीत न्हंकाः छवय्नु.....	पद्मा खयरगोली.....	११९
१९.	ज्याथजिथि स्वस्थ जुइगु उपाय.....	केशरीमैयाँ प्रधान	१२०
२०.	रसवाद	अमृत ताम्राकार.....	१३०
२१.	शुक्रराज शास्त्रीया नेपालभाषा व्याकरण.....	अशोक महर्जन	१३६
२२.	भूषणप्रसाद श्रेष्ठया जीवनी, व्यक्तित्व व कृतित्व.....	सिल्भा प्रधान	१४१
२३.	कोरोना छ सु खः ?.....	बिना महर्जन.....	१४७
२४.	इलय् हे विचाः याय्माः	अमिरमैयाँ रञ्जित	१४८
२५.	अनुवाद.....	छोरीमैयाँ श्रेष्ठ (शान्ता) ...	१५१
२६.	भिक्टोरियन युग व चार्ल्स डिकेन्स.....	कृष्णा श्रेष्ठ.....	१५६
२७.	स्वनिगलं नेवाःत विस्थापित जूगुया थीथी कारण.....	रजनी श्रेष्ठ.....	१५९
२८.	बुद्धधर्म व वज्रयान	उमेश्वर प्रधान	१७१

॥ निपु गजल ॥

गजल

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ

१. सकलें कतःगु थाय् थःम्ह सु दइ ?!
थः 'कतः' सा थः धाय् बःम्ह सु दइ ?!

...म्वाय् चुइकूसां मन तःम्ह सु दइ ?!
याकःचा जीवन म्वाय् सःम्ह सु दइ ?!
खिउँगु नुगःदुन्य जः खःम्ह सु दइ ?!
सुखलिस्य दुख यस्सें ग्यःम्ह सु दइ ?!

- नँ न्याःपतिं पल्पसा त्वःम्ह सु दइ ?!
कय् कुं-मन हिसि लसि वःम्ह सु दइ ?!
थः मयःम्हस्या गजल च्वःम्ह सु दइ ?!
पासा मदुसां कासा म्हित्य सःम्ह सु दइ ?!

२. 'मनू' मनूतय् थः दुगु खःसा !-
मनू 'मनू' जुइ बः दुगु खःसा !

'कुमनू' जुइमखु मनूत सुं नं !
- थःलिक भिं-ई-ब्यः दुगु खःसा !
मभिं-मनिं फुक तुतिक्वय् सितु जुइ !-
भिंगु बिचाःया ख्यः दुगु खःसा !

- गुगु नं मिं थन पुइमखु स्वैतं !-
नुगःदुन्य 'शान्ति-जः' दुगु खःसा !
'कोरोना' छयं पालिइ क्वछुकी !-
मनू-नुगःदुन्य द्यः दुगु खःसा !

समालोचक, प्रोफेसर माणिकलाल श्रेष्ठ म्हसीका

श्रीलक्ष्मी श्रेष्ठ

भी सकसिनं अतिकं हनातयाम्ह प्रोफेसर,
समालोचक माणिकलाल श्रेष्ठ ८९ दँया वैसय् नेपाल
संवत् १९४१ चिल्लाख तृतीया मंगलवार (२०२१ मार्च
१६/वि.सं. २०७७ चैत्र ३) कुन्हु सुथय् ९:०० इलय् मन्त
धाःगु बुखं न्यनाः सकस्यां नुगः मछिं । छम्ह विचारक,
समालोचक व लेखक जुयाः थःगु सम्पूर्ण जीवन नेपालभाषा साहित्य च्वज्याय्
अले नेवाः जातिया हकहितया आन्दोलनय् पानाभाःम्ह वय्कः मदयाः नेवाःतय्
निम्ति गुबलें पूमवनीगु नोक्सान जूगु दु । छुं राजनैतिक पार्टीलिसें आवध्द
मजुसां नेपाःया वामपन्थी विचारक व बौद्धिक व्यक्तित्वकथं नादंम्ह वय्कः
मदयाः नेपालया बौद्धिक जगत व वामपन्थी ख्यलय् हे तधंगु ह्याकिं वंगु दु ।
वय्कलं त्वःताभाःगु बौद्धिक विरासत वइगु पुस्ताया नितिं नं अमूल्य निधि
जुयाः ल्यनाच्चनी । वय्कःया अन्त्य भीगु समाजया नितिं अपूरणीय क्षति खः ।

जन्म

ने.सं. १०५२ कौलाख १४ (मोहनी चतुर्दशी, वि.सं. १९८९ आश्विन
२७ गते, इस्वी सन् १९३२ अक्टोबर १४) कुन्हु यँया थँहिति त्वालय् मां
लक्ष्मीकुमारी व बौ सुब्बा हीरालाल श्रेष्ठया माहिलाम्ह काय् जुयाः
माणिकलालया जन्म जुल ।

छँजः

वय्कःया बौ ने.सं. ११०३ चौलागाः षष्ठी (इस्वी सन् May 3rd 1983,
वि.सं. २०४० वैशाख २० गते) ८२ दँ फुगु दिनय् (गतेया हिसाव) स्वर्गवास

जुल । अथेहे ने.सं. ११२० बछलाथ्व अक्षय तृतीया (इस्वी सन् April 6th 2000, वि.सं. २०५७ साल वैशाख २४ गते शनिवार) खुन्हु मां नं स्वर्गवास जुल । छम्ह दाजु, स्वम्ह किजापिं मध्ये आः दनीम्ह किजा छम्ह, केहेंपिं निम्ह व अले निम्ह काय्पिं मलख व सितु, निम्ह भौमचापिं सुनिता व प्रतिमा खः । मलख व सुनिताया निम्ह म्थ्याय्पिं पामिला व मिजला, सितु व प्रतिमाया काय् स्वनिगः व म्थ्याय् पालिजाः यानाः प्यम्ह छय्पिं दु । वय्कःया जहान मयजु सिलु सिंह (सुशीला सिंह) वि.सं. १९९६ साल फागुन १२ गते यँया थायमदु त्वाल्य् बूगु ल्याखं वय्कः ८१ दँय् नेपाल संवत् १९४० बछलागा आमै शुक्रवार (सन् २०२० मे २२, वि.सं. २०७७ जेष्ठ ९ गते) कुन्हु मदुगु खः । वय्कः नेपालया प्रथम महिला अधिवक्ता, प्रथम महिला वरिष्ठ अधिवक्ता व सर्वोच्च अदालतया प्रथम महिला न्यायाधीश खः । अथे हे काय् मलखलाल नुगःया शल्यचिकित्सकं पी.एच्.डी. धुंकाः (हार्ट सर्जन) या रूपय् पोष्ट ग्राजुएटम्ह वय्कलं Dr. MeD, PD अथवा Highest research degree याना Professor of Title नं कयादिल । चिधिम्ह काय् सितुलाल फेसियल म्याक्सिलरी सर्जरी पोष्ट ग्राजुएट धुंकाः एम.डि. यानाः अनलि अर्थोडोन्टिक्सय् पी.एच.डी. (PHD in Orthodontics) यानादीम्ह खः ।

मचा ई व शिक्षा

प्यदँ जक फुनाः म्हिता जुइ हे मगाःनिबले शहीद चिनियालाल सिंह व वय्कःया दाजु स्व. फत्तेबहादुर सिंहपिसं न्ह्याकाच्चंगु ऐतिहासिक स्कूल महावीर इन्स्टिच्युटय् वय्कः भर्ना जुयाः शिक्षा शुरु यानादिल । देवनागरी लिपि “क ख ग घ” व रोमन लिपि निगुलिं नापनापं ब्वनाः नितां म्हसीवं छत्थुं हे छगू कक्षाय् वय्कःयात तयाबिल । आखः म्हसियाः ब्वने जक सल तर धाय् धाःसा मसःनिगुलिं निगू स्वंगू कक्षा तकं वय्कःयात तस्सकं थाकुल । अथेसां उगु इलय् स्वंगू कक्षातकया परीक्षा लिखित मखुसे मौखिक जूगुलिं तःधंगु समस्या मवल । स्वंगू कक्षा सिध्यवं आखः च्वय् सय्केत यक्व हे अभ्यास याय्माल ।

उगु ईया क्रान्तिकारीपिं मुनीगु ऐतिहासिक स्कूलय् ब्वनाः वय्कःया प्रारम्भिक शिक्षा हे शहीद गंगालाल, शहीद चिनियालाल सिंह, कवि सिद्धिचरण, पूर्णबहादुर मानव, टंकविलास बज्राचार्य थेंज्वःपिं राजनैतिक व्यक्तित्वपिंपाखें

वय्कलं शिक्षा कयादिल, गुकिया प्रभाव वय्कःयात जीवन भर हे लात ।

महावीर स्कूलय् व्वनादीबलेया वय्कःया छगू लुमन्तिकथं छन्हु वय्कःया हे विषयलय् शहीद गंगालाल शहीद चिनियालालयात “चिनिया दाइ, थज्यापिं सुरुवाया इजार चीमसःपिं, न्हि काय् मसःनिपिं मस्तय्त्त व्वंकाः स्यनाः तयार यानाः देशय् ह्यूपो हय्गु छिगु विचार ला ?” धकाः धयादीगु व चिनियालालजुं “थथे मयाय्गु सा छु तप्यकं सीवनेगु ला ?” धयादीगु जुयाच्चन । थ्व खँ उबले न्यनादीगु जूसां लिपा तिनि वय्कलं उकिया अर्थ थुल- “चिनियालाल धयाम्ह शिक्षाया माध्यमं जनताय् चेतना हयाः परिवर्तन हय् धाइम्ह व गंगालालजु छुं प्रत्यक्ष कदम काय्माः” धाइम्ह जुयाच्चन । वय्कःया मेगु छगू लुमन्ति कथं छन्हु वय्कःया शिक्षकपिं हेडमास्टर चिनियालाल व शिक्षक पूर्णबहादुर “मानव” व मेपिं छम्ह निम्ह दुथाय् कवि सिद्धिचरण वय्कःयात पियारी चरण सरकारया फस्ट बूक अफ लर्निङ धयागु सफूया अंग्रेजी छगू प्याराग्राफ थम्ह व्वनाः न्यंकाः अले सफू तिना का धाः धकाः धाय्के बिउगु व वय्कलं फुक्क कण्ठ धाःबले “थुलि स्मरण शक्ति दुम्ह मनू लिपा वना पक्का वय् जुइ” धकाः सिद्धिचरणजुं धयादीगु तर मेपिसं अथे हे जुइमाः धयागु दुला धकाः धाःगु जुयाच्चन ।

१९९७ सालया राजनैतिक दमनया काण्डय् राणा सरकारं महावीर स्कूलया संस्थापकपिं व मेपिं यक्व शिक्षकपिंत ज्वना स्कूल नं बन्द यानाबिल । ९७ साल कार्तिक २ गते स्कूल पुलिसं कब्जा याना शिक्षकपिं ज्वना यंकु बले वय्कः माणिकलालजु खुगू तगिलय् थ्यने धुकूम्ह जूसां स्कूल सरकारं बन्द याःगु धकाः इलकालं हे मद्दु, स्कूलया लुखाय् पनाच्चपिं बन्दुक दुपिं सिपाहीत स्कूलं हे तयातःपिं पाले धकाः वय्कलं ताय्कल । वय्कः उबले गुलि अवोधम्ह मचा तिनि धकाः थुकिं क्यं ।

महावीर स्कूल बन्द जुइवं वय्कः दरबार स्कूलय् भर्ना जुयादिल, तर खुगू कक्षाय् व्वने माःम्ह वय्कः तस्सकं मचा तिनि धकाः उबले दरबार स्कूलया हेडमास्टर बोधविक्रम अधिकारीं (वय्कःया बौया सत्तीम्ह, परिचितम्ह मनुखं) प्यंगू कक्षाय् तयाबिल । छखें थ्व घटनां बां हे लाकल (निदं स्यसां) कारण वयालिपा प्रत्येक द’ जा’चया नतिजा तस्सकं बांलात । वय्कलं २००३ सालं एस.एल.सी. पास यानादिल । अले त्रि-चन्द्र कलेजय् विज्ञान व्वनादिया २००७ साल (१९५१) स बी.एस्सी. पास याना दिल । अर्नालि विज्ञानं मानविकी

**सन् २०११ अक्टुबर २९ कुहु बिलायतय् जूगु वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेसनया
न्हापांगु तःमुँज्याय् सफू चिखिफ्यना च्वनादीगु**

पाखे वना १९५२ स आई.ए.या छगू पत्र जा'च बिया: १९५३ सं बी.ए. पास यानादिल । थुकथं बी.एस्सी. व बी.ए. पटना विश्वविद्यालयं पास याय् धुंका: कलकताय् ब्वंभाल । कलकत्ता विश्वविद्यालयं सन् १९५६ स अंग्रेजी साहित्यय् (विशेष विषय समालोचना) एम.ए. व कानून विषयस एलएल.बी. पास यानादिल । उबले नेपालय् विश्वविद्यालयत मनुनिगुलिं वय्कलं विश्वविद्यालय स्तरया शिक्षा दक्व भारतया विश्वविद्यालयत पाखें कयादीगु खः ।

विद्यार्थी जीवन नापनापं शिक्षण-ज्या

वय्कलं एस.एल.सी. पासयाना दीबले नेपालया राणा प्रधानमन्त्री पद्मशमशेर । राणा शासनकालय् तुलनात्मक रूपं पद्मशमशेर भचा उदारम्ह जूगु व वयागु शासनकालय् नेपालय् गैर-सरकारी क्षेत्रं स्कूलत स्थापना यायगु छगू लहर थें वःगु ई जूगुलिं वय्कः एस.एल.सी. जक पास जुइ धुंवले हें छखे थः कलेज (उगु ईया छगू जक कलेज त्रि-चन्द्र कलेज) या विद्यार्थी,

मेखें वय्कलं पब्लिक स्कूलय् ब्वंकेगु ज्याय् सक्रिय जुयादिल । वय्कःया छम्ह पासा माधवप्रसाद राजभण्डारी हेडमास्टर जुयाच्वंगु नेपाल आदर्श विद्यालय (थौकन्हय्या व हे नांया स्कूल मखु) या शिक्षक जुयादिल । थ्व स्कूलय् २००३ साल निसें २००७ साल तक ब्वंकादिल, २००७ सालया परिवर्तन धुंकाः त्रि-चन्द्र कलेजया विद्यार्थी मखय् धुंकाः नं वय्कलं बी.एस्सी. पास जुइ धुंकाः छेंय् च्वना हे आई.ए. व बी.ए. जाँच बिउगु इलय् निर्दंतक (२००९ सालं कलकत्ताय् ब्वंवेने न्ह्यःतक) नं वय्कलं थीथी स्कूलय् ब्वंकादिल । थुकथं खुदंतक (२००३ निसें २००९ साल) वय्कः शिक्षक जुयादीगु पेशागत रूपय् मखु, शैक्षिक आन्दोलनया सहभागीया रूपय् खः । अशिक्षितपिंत शिक्षा बीमाः धयागु ल्याखं ‘समाजया अशिक्षित वर्गतय् नितिं सेवा’ नांया संस्था चाय्का वय्कः उकिया महासचिव जुया नं ज्या यानादीगु खः ।

प्रेरणा व प्रभाव

वय्कःया प्रारम्भिक शिक्षा शुरु जूगु ईया गुरुपिं, अले छेंय् न्ह्याबलें धयाथें नापं देनाः म्हितका म्हितका ब्वंकेगु अने अनेगु खं स्यनीम्ह वय्कःया बाज्या कृष्णलालया पाखें यक्व सय्केगु व अमिगु तःधंगु प्रभाव वय्कःया जीवनय् लाःगु दु । अले वय्कःया जीवनय् छम्ह हे व्यक्तिया यक्व छाप लाःगु धयागु वय्कः दरवार स्कूलय् ब्वं वनेधुंकाः वय्कःयात छेंय् स्यनीम्ह अर्थात वय्कः छें वनाः ब्वंवनीगु थाय्या गुरु शिवलाल राजभण्डारीया दकले तःधंगु प्रभाव लाःगु दु । शिवलालजुपाखें स्कूल शिक्षाया विषय जक सीकेगु मखु, वय्कःया शिक्षाया फुक हे धया थें विषयया क्वातुगु जग तय्त नं गुहालि जुल । माणिकलालजुं थःगु सफू “समालोचनाया सिद्धान्त” या “समर्पण” य् धयादीकथं - “न्ह्याथेंजोम्ह मनुखं धाःगु जुसां, न्ह्यागु सफुतिइ च्वया तःगु जूसां मिखा तिसिसना खः धकाः धयाः छ्वय् मजिउ” धयागु धारणा वय्कःयात शिवलालजुया प्रभावं हे च्वंगु खः । थ्व हे धारणा समालोचनात्मक प्रवृत्ति अर्थात क्रिटिकल स्पिरिट खः । माणिकलालजु छम्ह समालोचक जुइ फुगुया आधार शिवलालजुया पाखें वय्कलं कयादीगु प्रेरणा खः । थ्व हे प्रवृत्ति अर्थात न्ह्यागु खँय् नं मिखा तिसिसनाः विश्वास याय्गु मखु, बरु उकिया अःखः न्ह्यागुली नं सन्देहया मिखां स्वय्गु प्रवृत्ति वैज्ञानिक प्रवृत्ति हे विकसित जुयाः लिपा वनाः वय्कः धार्मिक विषयय् अनीश्वरवादी, राजनैतिक आस्थाय्

मार्क्सवादी जुयादिल, अले थःगु आदर्श व लक्ष्य वैज्ञानिक समाजवादपाखे उन्मुख जुइगु जू वन ।

वय्कलं दैनिक जीवनय् छुं हे धार्मिक पूजाआजा कर्मकाण्ड धार्मिक नखः आदि छुकिं ब्वति कयामदी । वय्कःया थः अबु सीबले दुःखं बर्खी च्वनेगु, श्रद्धापूजा आदि यानादिया कि मदिया धकाः न्यनाबले वय्कलं कनादीकथं स' खाय्गु, छां लाय्गु, किरिया धकाः सु प'य् देनेगु अले दच्छि तक बर्खी च्वनेगु नं यानादिया हँ तर उगु क्रमय् पूजा याय्गु, बौ बीगु आदि छुं हे यानामदी ।

नेवाःतय्गु नखःचखः आदि माने याय्गु सांस्कृतिक पक्षयात वय्कलं कदर यानादी, तर धार्मिक पक्षं छुकिं हे ब्वति कयामदी । पूजाआजा जक याना मदीगु मखु, वय्कलं सिन्ह तीगु, स्वां, प्रसाद काय्गु, छुं देगल्य् दुहां वनेगु तक नं थनी न्हय्न्त्यादीति (७५दँ) न्हय्बनिसं हे मयाय् धुंकूगु खँ वय्कःया सत्तीपिं पासापिंपाखें सीकाकया ।

पारिवारिक जीवन

वय्कः व वय्कःया जहानमय्जु सिलु सिंहया इहिपा वय्कःपिनि थःथःगु हे यःत्यःकथं जूगु अर्थात् थःपिसं हे त्यःगु खः । २०१७ सालया राजनैतिक काण्डय् वय्कः माणिकलाल श्रेष्ठ व वय्कःनाप बिहा जुइ त्यंम्ह मय्जु सिलु सिंह निम्हेसितं ज्वनाः सार्वजनिक सुरक्षा ऐनकथं सरकारं नजरबन्द तल । मय्जु सिलु सिंह खुला चाःचू व माणिकलालजुं स्वदँतक जेल-जीवन व्यतीत यानादिल । अथे जुयाः वय्कःपिनि इहिपा २०२० सालं तिनि जुल । थःथःपिसं त्ययाः इहिपा जूपिं जूसां वय्कःपिं निम्हेसिया सार्वजनिक जीवन पाःगु खनेदु । माणिकलालजु २०२० सालं जेलं पिहां वय्धुंकाः छुं छगू समूहलिसे तप्यंक आवद्ध जूगु खने मदुसां मूलतः वय्कः कम्युनिष्ट आन्दोलनलिसे अर्थात् मार्क्सवादी राजनीतिलिसे संलग्न जुयादिल । वय्कः नेपालय् कम्युनिष्ट आन्दोलनया शुरुनिसं आःतक हे छुं नं छुं कथं कम्युनिष्ट आन्दोलनय् संलग्न जुयादिल, अर्थात् मूलतः वय्कः छम्ह राजनैतिक व्यक्ति खः । वय्कःया जहान सिलु सिंह महिला अधिकार आन्दोलनय् खास याना महिला जागरण अभियानय् सक्रिय जुयादीसां प्रत्यक्ष राजनैतिक गतिविधि संलग्न जूगु खनेमदु, यद्यपि विद्यार्थी जीवनय् मय्जु सिंह अनेक आन्दोलनय् संलग्न जुया दीगु दु । २०१४ सालया भद्र अवज्ञा आन्दोलनय् (आम निर्वाचनया माग तयाः जूगु) सक्रिय रूपं सरिक

जुयादीगु दु । अले लिपा नं २०१७ साल पौष १ गतेया काण्डया विरोधय् पंचायत-विरोधी गतिविधिया हे कारणं वय्कः जेल वनेमाल ।

माणिकलालजु दलगत नेता कार्यकर्ता मखुसां छम्ह मार्क्सवादी वुद्धिजीवि व चिन्तक लेखकया रूपय् कम्युनिष्ट आन्दोलनय् प्रत्यक्ष संलग्न जुयादीम्ह जूगुलिं वय्कः सार्वजनिक जीवनय् मूलतः राजनैतिक व्यक्तिया व शिक्षकया रूपय् परिचित जू । वय्कःया जहान सिलु सिंहया सार्वजनिक जीवनया ख' ल्हाइबले मनुतय्सं वय्कःयात नेपालया छम्ह प्रतिष्ठित कानूनविद्, विशेष यानाः महिलाअधिकार सम्बन्धी कानूनया ज्ञाताया रूपय् म्हसीकू । मय्जु सिलु सिंह नेपालया दकले न्हापांयाम्ह मिसा अधिवक्ताया रूपय् कानून व्यवसायीया पेशाय् दुहां भाःम्ह खः, अले लिपा वय्कः नेपालया छम्ह जक मिसाम्ह वरिष्ठ अधिवक्ता व सर्वोच्च अदालतया दकले न्हापांम्ह मिसा न्यायाधीश जुयादीम्ह खः । वय्कःया मुख्य गतिविधि मिसातय्त कानूनी अधिकारया चेतना वीगु अभियान संचालन याय्गु व कानूनया छात्रातय्त अनेक तालिम बियाः फयांफक्व अप्वः मिसा कानून व्यवसायी तयार याय्गुलिइ सक्रियम्ह खः ।

थुकथं सार्वजनिक गतिविधिइ जक भिन्नता खनेदुगु मखु, राजनैतिक आस्थाया ख'य् नं वय्कःपिसं तप्यंक स्वीकार यानामदीसां वय्कःपिनि सतिपिं पासापिसं वय्कःपिं निम्हसिया विचार गाक्कं पाःगु ताय्कू । वय्कःपिनि पासापिनि धापूकथं जक मखु, वय्कःपिनि लेख व भाषण ध्वाथुइक अध्ययन याय्बले माणिकलालजु छम्ह मार्क्सवादी अर्थात कम्युनिष्ट विचाराधारायाम्ह व संसद-व्यवस्थाया आलोचक व विरोधी खनेदुसा मय्जु सिंहया संसदीय प्रजातन्त्रप्रति सहानुभूति व समर्थन खनेदु । महिलामुक्तिया विषयसं नं माणिकलालया लेखत ब्वनेबले “मिसातय्त मिजं सरह समान अधिकार वीगु खँ थौंयागु मूल आवश्यकता मध्ये छगू थौंया पूँजीवादी क्रान्तिया छगू मू अभिभारा जूसां संसदीय व्यवस्थां थ्व ज्या याय् फइमखु, याइमखु, जनताया जनवादं अर्थात सर्वहारा वर्गया नेतृत्वया पूँजीवादी, जनवादी क्रान्तिं जक थ्व ज्या याय्फइ धयागु वय्कःया विचार स्पष्ट जू, थुकिया लागि २०४७ सालया नेपाल अधिराज्यया संविधानं बिउगु अधिकार पूमवं, संविधान हे हिलेमानि धयागु वय्कःया धारणा दु । मय्जु सिलु सिंहया सार्वजनिक अभिव्यक्ति ब्वनेबले वय्कलं महिला मुक्तिसिबें महिला सशक्तिकरणय् जोड बिउगु खनेदु, उकिया नितिं संविधान व ऐन कानूनं बिउगु अधिकारया उपभोग मिसातय्सं

याय्फइगु वातावरण सिर्जना याय्गुलिइ सकसिनं प्रयत्न याय्माल धयागु वय्कःया विचार दु । थथे सार्वजनिक गतिविधि व विचारधारा हे नं पाःगु खनेदुसां वय्कःपिनि दाम्पत्य जीवन गाक्क हे सुखी, तस्सकं हे सम्मन्वित खनेदु । थथे विचार पानाः नं छिकःपिं निम्हसिया दाम्पत्य जीवन सुखी व सम्मन्वित जुइ फुगुया कारण छु धकाः माणिकलालजुयाके न्यनाबले वय्कलं धयादिल, “जिपिं निम्हसिया विचार पाःथें ताय्कादिया ला ?” धकाः जिके तुं न्यनादिल । अले धया दल- “धाथें पा हे पाःसां जिमिसं गुबले हे छम्हसिया सार्वजनिक गतिविधिइ मेम्हसिनं चिउता मतया, हस्तक्षेप मयाना, विरोध आलोचना हे नं मयाना, अफ फुथाय् छिंथाय् छम्हसिनं मेम्हसित सहयोग यानाबिया, अले विवाद वइगु ला खँ हे मन्त ।”

इहिपा धयागु छगू हे पार्टीया, छगू हे राजनैतिक आस्था व विचारयापिं निम्हसिया दथुइ जूसा दाम्पत्य जीवन सफल जुइ धयागु धारणा अप्वः मनूतय्के दुसां अथे मखया नं थुकथं न्ह्याइपुक्क, यइपुक्क, छुं हे विवाद मवय्क सम्मन्वित पारिवारिक जीवन न्ह्याका च्वनेफुगु वय्कःपिनि दाम्पत्य जीवनया छगू दसु खः ।

वय्कःया तिरिमय्जु मदय् नीछन्हु न्ह्यः अचानक छुं मचायावंसेलि वासः याकेत मेडिसिटि हस्पिटल, यलय् भर्ना यागु खः । न्ह्यपुया अपरेसन् याय् धुंकाः वासः याका च्वं च्वं मय्जु सुशिला सिंह मदुगु खः । थः म्हंमफु उकिसनं ८८ दँया ज्याथा वैशय् थः तिरिमय्जु मदय्का च्वनेमाःबले वय्कःयात बज्रपातं कःगु स्वया अप्वः तःधंगु घाः लाःगु अनुभव यानादीगु खः । वय्कः तसकं नुगः मछिंका ख्वयादीगुलिं सीथं यंकूबले सनां वःपिं सकसियां नं नुगः चिय्त थाकुगु खः । नेवाःतय् चलनकथं वय्कःपिनि चिधिम्ह काय् डाक्टर सितुलाल श्रेष्ठ थः मांयात मी तयादीगु खः । तःदँ न्ह्यवनिसें जर्मनय् च्वनाः ज्या याना च्वनादीम्ह, हलिंमय् नादंम्ह नुगःया डाक्टर तलधिम्ह काय् मलखलाल श्रेष्ठ लकडाउनया कारणं थः मां मदुबले नं नेपाः भायादी मफुत ।

सन् २०२१ फेब्रवरी १५ कुन्हु वय्कः तसकं म्हं मफुगुलिं वासः याकेत मेडिसिटि हस्पिटल, यलय् भर्ना याःगु खः । वय्कःया स्थिति बेहोस अवस्थाय् लानाच्वंगुलिं भेन्टिलेटरय् तयाः वासः यानाच्वंगु खः । मदय् छुं दिन न्ह्यः तःधिम्ह काय् डाक्टर मलखलाल श्रेष्ठ जर्मनं भाया वय्कःयागु चिकिचाधंगु अपरेसन् यानादीगु खः । नुगःचुया ल्वगि जूगुलिं वय्कःयात मदय् निवाः

न्त्यवनिसें यँया बासंवारी च्वंगु शहिद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्रय् भर्ना याना: बास: याकात:गु ख: । स्वक्व: जंक्व न्त्य:ने थ्यनाच्वंम्ह वय्क: सन् २०२१ मार्च १६ सुथय् ९:०० मन्त धका: अस्पतालं घोषणा यात । तर वय्क:या अन्तिम संस्कार त:धिम्ह काय् डाक्टर मलखलाल श्रेष्ठ जर्मनं थ्यंक: भाल कि तिनि जुइगु धका: छँज:पिसं सुचं विउगु ख: । उकथं हे मार्च १७ कुन्हु वय्क:या त:धिम्ह काय् थ्यंक: भा:गु ख: । अथेहे १८ मार्च मदया निन्हुकुन्हु वय्क: जन्म जूगु थँहितिआ छँय् अन्तिम श्रद्धान्जलि बीत छुं ई तया: न्हिनेसिया छता: इलय् वय्क:या पार्थिव शरीर मोटरं लुतिइतक यंकूगु ख: । अनं निसें वय्क:या छय्पिसं क्वबिया: नेवा: चलनकथं कर्णदीपतक सिथं यंकेंगु ज्या जूगु ख: ।

छँज:पिनि नापं थीथी कम्युनिस्ट पार्टीतय् दुज:त, नेपालभाषाया संघसंस्थातय् दुज:त, नेपालभाषा ह्य:मित, भूतपूर्व प्रधानमन्त्री, भूतपूर्व मन्त्रीत, यँ महानगरपालिकाया वर्तमान मेयर विद्यासुन्दर शाक्य व यक्व समाजसेवीनिसें त्वा: बाहायापिं नं आपालं सनां भायादीगु ख: । वय्क:या पार्थिव शरीरय् नेपाल सरकार पाखें शिक्षा तथा संस्कृतिमन्त्री कृष्णगोपाल श्रेष्ठ, सांसद सुवाष नेम्बाङं नेपालया ध्वाँय् फाय्कादीगु ख: । अथे हे नेवा: देय् दबूया वर्तमान नाय: नरेश ताम्राकार व भाषासेवी कृष्णसुन्दर मल्लं नेवा: देय् दबूया ध्वाँय् व मेमेपिसं नं यक्व हे स्वां, खादात छाना: वय्क:यात लिपांगु सम्मान विउगु ख: । वय्क:या अन्त्य नेवा:तय् निंतिं जक मखु नेपालया बौद्धिक व वामपन्थी ख्यलय् नं छगू त:धंगु अपूरणीय क्षति जूगु दु ।

साहित्यिक जीवन

ख:ला वय्क:या साहित्यिक गतिविधि अर्थात साहित्यिक रचनात च्वय्गु बानी मचावले स्कूल जीवनय् हे शुरु जुइ धुंकूगु ख:, अथेसां शुरुइ वय्कलं अंग्रेजी भाषां निबन्धत च्वयादीगु ख: । वि.सं. २००१ साल निसें हे वय्कलं अंग्रेजी निबन्ध च्वय्गु यानादीगु ख: । तर उबले च्वयादीगु निबन्धत वय्क:याके ल्यना मच्चं । २००२ सालं जूगु नेपाल-व्यापी अन्तरस्कूल अंग्रेजी निबन्ध प्रतियोगिताय् वय्क १३ दँ तिनि दुबले वय्कलं व्वति कयादिल । उबले प्रतियोगिताय् न्यंगु निबन्ध Famine (अनिकाल) य् वय्क: प्रथम जुया: विजेता उपाधि काय्मफुत । अथेसां वय्क:या निबन्धयात परीक्षकतय्सं तस्सकं उच्च-मूल्यांकन याना: छम्ह जक “प्रथम” धका: नां पिकया “विजेता”

धका: घोषणा याय्गु नियम दय्क नं विजेताया नापनापं वय्क:या नं नां पिकया: Highly Commended (तस्सकं प्रशसित) धका: घोषणा यात । थुकथं वय्कलं साहित्यिक सिर्जना स्कूल जीवननिसं हे शुरु यानादीसां नेपालभाषां च्वय्गु धा:सा २००७ सालं (सन् १९५१ स) स्नातक जुइयुंका: २००८ साल पाखेतिनि शुरु यानादिल । वय्कलं कनादीकथं वय्क:यात नेपालभाषां च्वय्गु आग्रह व प्रेरणा वय्क:या सत्तिम्ह पासा रेवतीरमणानन्द वैद्य (रे.र.न स्यस्य:) जु यानादीगु ख: ।

वय्कलं नेपालभाषां च्वय्गु ला यानादिल, अथेसां वय्कलं थ:गु हे पहलकदमीइ च्वय्गु मयासे सुनां नं च्वया बिउ धका: धा:वसा तिनि, अर्थात वय्क:यात ज्वना: च्वकूसा जक च्वय्गु यानादिल । वय्कलं धयादीकथं थ्व बानि वय्क:याके लिपातक हे दयावन हँ । नेपालभाषां पिहांव:गु फुटकर लेखत जक मुंकूसा सलंस: भन्दै बाद्र: (न्यास:) मयाक दु जुइ, तर वय्कलं थ:हे न्ह्यचिला च्वयादीगु रचना पतिनय् नीजिउ जुइ हँ ।

(क) समालोचना क्षेत्रय् प्रवेश

२००८ सालं रे.र.न. स्यस्य: या आग्रहं नेपालभाषां च्वयास्वय्गु कुत: यानादी धुंका: वय्क:या साहित्यिक जीवनय् छगू महत्वपूर्ण घटना २०१० सालं जुल । उगु इलय् वय्क: कलकत्ताय् ब्वनाच्वनादीबले भिक्षु सुदर्शन (उबले तक श्रामणेरे सुदर्शन) कलकत्ताय् नेपालभाषा “धर्मोदय” पिकाय्गु भाला कयाबिज्याना च्वंगु ई । पत्रिकाय् सफू-परिचय पिकाय्त प्रेमबहादुर कसा:जुं च्वयादीगु बाखं संग्रह “ती बाखं-पुच:” छवया हयात:गु । उगु सफू ज्वना: उकिया परिचय छगू च्वयाबिउ धका: माणिकलालजुयात सुदर्शन भन्ते नं आग्रह याना बिज्यात । उगु बाखं-संग्रह ब्वना: उकिया अवलोकन थें भचा पूर्वक हे माणिकलालजुं च्वयादीबले व रचना सफू परिचय जक मजुसं छपू समालोचनात्मक लेखया रूपय् पत्रिकाय् पिहांवल । व लेखयात कया माणिकलालजुयात नेपालभाषाया साहित्यिक क्षेत्रं छम्ह समालोचकया रूपय् लसकुस यात । वय्क:या दकले न्हापालाक पिदंगु समालोचनात्मक रचना थ्व हे ख: ।

ती बाखं पुच:या समालोचना च्वया: नेपालभाषा साहित्यया समालोचना क्षेत्रय् प्रवेश ला वय्क: कलकत्ताय् च्वनादीबले हे यानादिल ।

अथेसां सन् १९५७ स (एम.ए. अंग्रेजी साहित्य) व एल.एल.बी. पासयाना कलकताय् लिहां भाय् धुंसानिसें यक्व समालोचनात्मक लेखत च्यादिल । उगु हे इलय् च्वसापासां संचालन यानाच्वंगु दय्दसं नेपालभाषाया दकले उत्कृष्ट सफूयात श्रेष्ठ सिरपा बीगु ज्याय् उत्कृष्ट सफू क्वःछीत परीक्षक वा निर्णायक बोर्डया छम्ह परीक्षकय् च्वसापासां माणिकलालयात नियुक्त याय्व वय्कलं नेपालभाषाया कृतितय् अध्ययन यानाः पारख यानावं वनेमाल । च्वसापासाया नियमकथं श्रेष्ठ सिरपाया नितिं कृतिया मूल्यांकन याइबले थुगु सफू दकले उत्कृष्ट धकाः ल्यय्गु जक मखु प्रतियोगिताय् दुथ्याःगु कृतितय्गु पूर्वक अध्ययन यानाः उकिया विवेचना नं च्वया बीमाः । थुकथं माणिकलालं नेपालभाषाया विभिन्न प्रतिष्ठित लेखकपिनिगु प्रसिद्ध कृतितय्गु समालोचना च्वयाः च्वसा पासायात बीमाल । थ्व नं वय्कलं धयादी थें थः हे न्त्यचिलाः समालोचना च्वय्गुसिबें कतःया आग्रहकथं व परिस्थितिया अनिवार्यताकथं हे जक समालोचना यानादीम्ह समालोचक वय्कः खः हँ ।

तर न्त्यागुकथं जुइमाः, सन् १९५७ निसें थम्हं च्वयादी फतले (२०१७ साल काण्डय् जेलय् कुंकाः च्वनेमाःगु स्वदया अवधि बाहेक) समालोचनात्मक लेख च्वय्गु वय्कःया गतिविधिया क्रम मदिक न्त्यज्याना च्वन । अप्वः यानाः नेपालभाषाया लेखकपिनि छुं कृति पिहां वइबले उगु कृतिया समालोचना च्वयाः सफुतिइ तुं भूमिकाया रूपय् धकाः पिकयातःगु व सफू पिहां वय्धुनेवं उकियात ब्वनाः समालोचना च्वया बियादीगु वय्कःया रचनात पिदंगु खनेदु । थ्व क्रमय् शुरूपाखे हे च्वयादीगु वय्कःया “पसूका ब्वने धुंका” शीर्षकया समालोचनात्मक लेख, गुगु लेख आधुनिक समस्यामूलक नाटकया प्रवाह अर्थात इब्सेनवादी प्रवाह कथं च्वयातःगु ईश्वरानन्दया एकांकी नाटक संग्रह पसूकाया समालोचना पसूकाया निगूगु संस्करणय् ने.सं. १०८४ स सफुतिइ भूमिकाकथं घानाः पिहांवःगु लेख विशेष उल्लेख याय्वहःजू । पसूकाया भूमिकाकथं च्वयातःगु थ्व लेखय् वय्कलं ईश्वरानन्दया एकांकी संग्रह पसूकाया समालोचना जक मखु, नाटक छु खः, विश्व साहित्यय् परम्परागत नाटक व इब्सेनवादी आधुनिक नाटकया छु भेद दु, अले आधुनिक नाटकय् थःगु मूल विषय अर्थात छुं समस्यायात गुकथं प्रस्तुत याइ धयागु पूर्वक विवेचना यानादीगु दु । उलि जक मखु थ्व लेखय् माणिकलालजुं समालोचकया ज्याया विषयस थःगु धारणा नं कनादिल । माधवलाल कर्माचार्यया “साहित्यय्

आलोचकया स्थान” धयागु लेख थें तुं माणिकलालजुया “पसूका व्वने धुंका” नांया लेख समालोचकया स्थान, भूमिका, महत्व, व कर्तव्यया स्पष्ट व्याख्या यानातःगु लेख खः । उकी माणिकलालजुं च्वयादिल- “थ्व थ्व मगाः थथे या धाय्त समालोचक उपदेशक मखु, थथे हे खः धकाः ख’ हे दिका छ्वेत नं समालोचक जःज् मखु ।.....धार्थे जःज्ला व्वमि जुइ, वरु समालोचक धयाम्ह ला च्वमि व व्वमिया दथुइ स्वापु जक खः । समालोचक छम्ह विशेषज्ञ खः, लेखक बांलाक म्हसीकेत ग्वाहाली बीम्ह ।” थ्व धारणा पश्चिमी समालोचनाया इण्डकटिब् स्कूलपाखें प्रेरित धारणा खः । थ्व खँय् समालोचनात्मक प्रविधिइ माधवलाल कर्माचार्यनाप सती ।

यक्व यक्व फुटकर समालोचनात्मक लेखत अप्वः यानाः सफूतय् भूमिका च्वयादीम्ह समालोचक माणिकलाल श्रेष्ठया सफूया रूपय् दकले न्हापां पिदंगु समालोचनाया कृति ने.सं. १०८८ स प्रकाशित “समालोचनाया सिद्धान्त” खः । गुगु सफू नेपालभाषा साहित्यया समालोचना क्षेत्रय् छगू उल्लेखनीय कृति जूगु दु । थ्व सफुतिइ पाश्चात्य साहित्यया विभिन्न समालोचकपिनि सिद्धान्त, संस्कृत साहित्यय् काव्यशास्त्रया मूल सारांश व नेपालभाषा समालोचनाया छोटकरी इतिहास दु । थुकी तुलनात्मक रूपं पाश्चात्य समालोचनाया इतिहास भचा अप्वः विस्तृत रूपं व संस्कृत काव्यशास्त्र व नेपालभाषाया समालोचकपिनि परिचय गाक्कं छोटकरी रूपं च्वयातःगु दु । स्पष्ट हे थ्व सफू उगु इलय् त्रिभुवन विश्वविद्यालयय् एम.ए. स्तरय् नेपालभाषा विषयया अध्यापन याइगु खँ जुया च्वंबले एम.ए.या सम्भावित पाठ्यक्रमयात ल्वय्क च्वय्गु विचारं हे जक प्रेरित जुयाः च्वयातःगु खनेदु ।

यथार्थ नं अथे हे जुयाच्चन । स्वयम लेखकं कनादीकथं च्वसापासाया नीन्यादँ बुदिंया लसताय् नीन्यागू सफू पिकाय्गु ग्वसाःकथं समालोचनाया इतिहास अर्थात् साहित्यसम्बन्धी विभिन्न सिद्धान्ततय् विवेचना दुथ्याःगु छगू सफू च्वय्त प्रेमबहादुर कसाःजुं लेखकयात आग्रह याःगु खः । वया नापं मेगु खँ त्रिभुवन विश्वविद्यालयया अधिकारीपिसं एम.ए. कक्षाय् नेपालभाषा व्वंकेगु व्यवस्था यानाबिउ धकाः माग याना वंगु सिलसिलाय् लत्यालिपा जुइगु विषय समितिया बैठकय् प्रस्तुत याय् फय्क लत्यायादुने सफू प्रकाशित नं जुया पिहां वय्माः धकाः न्त्याथे याना नं स्ववाः प्यवाःया दुने सफू च्वय् सिधय्का बिउ धकाः वय्कःयात चित्तधरजु व प्रेमबहादुरजुं आग्रह यानादीगु जुयाच्चन ।

माणिकलालजुं च्वय्गु स्वीकार यानादिल, तयार जुइवं च्वसापासां पिकाय्गु धकाः प्रेमबहादुरजुं क्वछिनादिल । तर थ्वं च्वय् धाइ, च्वइ हे मखुला वा लिमलात धकाः इलय् सिमधय्का मबीला धकाः पीर कया चित्तधरजुं सफू लेखकं च्वय् सिमधय्कुतलय् न्हिं न्हिं सुथय् न्हिने धर्ना च्वनाः च्वकेत ज्वना हे च्वनादिल, अर्थात सुथय् भायाः लेखकयात प्यतुका च्वकाथकेगु, अले हानं न्हिने जा नय् धुंकाः वयाः च्वकेगु सुरु याकाथकेगु, थ्व हे क्रम स्ववाःतक चालु यानादिल । लेखकं सफू स्ववाःया चाःचू करिब नीस्वन्हु, नीप्यन्हुं च्वय् क्वचाय्कल । सफू तुरुन्त हे प्रकाशित जुइकेत च्वसापासापाखें पिहांवइगु जूसां च्वसापासाया प्रेमबहादुरजुं, नेपालभाषा परिषदया चित्तधरजु व अले मेमेपिं नं विशेष यानाः ईश्वरानन्द व कमलप्रकाश मल्ल, अनलि मुद्रक व कम्पोजिटरपिनि नं मदिक्व कुतलं सफू पिहांवल । सफू च्वय् सिमधःनिबले निसें हे सिधःलिसे कम्पोज याय्गु व सिधक्को छाप्पे यानाः नं यंकेगु ज्या न्ह्याकायंकूगुलिं लत्यातिं हे सफू पिदनेफत ।

तर समालोचनाया इतिहास थेंजाःगु सफू तस्सकं याकनं स्ववाःया दुने च्वय् सिधय्केमाःगु थःगु हे छैय् क्वथाय् च्वना गनं पुस्तकालय् वना सन्दर्भ-सफू अध्ययन याय् मखंक, थःके हे दुगु छगू निगू सफू व पासापिसं हया ब्यूगु (चित्तधरजु व प्रेम बहादुरजुयाके दुगु व लेखकं धाःगु सफू ईश्वरानन्दजुं माला हयाः चुलाका बीफुगु) सफूतय् जक अध्ययन यानाः च्वय्माःगुलिं थ्व सफुति गनं गनं त्रुटी दुगु व मुख्य ला पूमवंगु खं लेखक स्वयमं वाःचाय्कूगु दु । अथेसां उगु ईया आवश्यकताकथं थ्व सफू पिदन ।

न्ह्याथें च्वंगु हे रूपं जुइमाः थ्व सफू पिदन, माणिकलालजु छम्ह समालोचकया रूपय् प्रतिस्थापित जुल । नेपालभाषाय् जक मखु अंग्रेजी भाषा व नेपाली भाषाय् नं वय्कःया सलंसः च्वसुत पिहांवःगु दु । विशेष यानाः सैद्धान्तिक लेख व समसामयिक, राजनैतिक विषयया व इतिहास विषयया अनगिन्ती लेख वय्कलं प्रकाशित यानादी धुंकूगु दु । थ्व बाहेक वय्कलं विभिन्न विषयस (खासयाना राजनैतिक व साहित्यिक विषयया) राष्ट्रिय गोष्ठी, सेमिनार व क्षेत्रीय व विश्वस्तरया अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनय् प्रस्तुत यानादीगु कार्यक्रम व टिप्पणी पत्रत जक मुंकेबलय सलंसः थ्यं । तःथाय् हे जूगु गोष्ठी सेमिनारय् ब्वति कयाः लेख प्रस्तुत यानादीगु ला न्ह्यथनां साध्य हे मजू । वय्कलं थथे लेख न्ह्यब्वयादीगु ला वाः पतिकं धया थें हे दयाच्वनी । देशपिने

वय्कलं ब्वति कयाः कार्यपत्र, लेख आदि प्रस्तुत यानादीगु यक्व अन्तर्राष्ट्रिय गोष्ठी सेमिनारमध्ये न्ह्यथने बहःगु छुं गोष्ठीत व्वय् परिशिष्टय् बियागु दु ।

वय्कलं ब्वति कयादीगु उल्लेखनीय गोष्ठीत

१. सन् १९८१ सं क्युबाया राजधानी हवानाय् “स्वंगूगु विश्वया अर्थशास्त्रीपिनि निगूगु विश्व सम्मेलन” य् नेपालया प्रतिनिधि ।
२. सन् १९८१ सं अल्जेरियाया राजधानी अल्जियर्सय् “पूर्व एशियाया शान्ति व निशस्त्रीकरण” सम्बन्धी विश्व सम्मेलनय् नेपालपाखें सहभागिता ।
३. सन् १९८४ पोर्तुगलया राजधानी लिसबोनय् जूगु “कोरियाली प्रायद्विपय् शान्ति सम्बन्धी विश्व सम्मेलन” य् नेपाली प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
४. सन् १९८६ सं अष्ट्रियाया राजधानी भियनाय् “विश्वय् स्वाधीनता व शान्ति सम्बन्धय् विश्व राजनीतिज्ञपिनि विश्व सम्मेलन” य् नेपाल प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
५. सन् १९८७ सं पाकिस्तानया कराँचिइ “राष्ट्रिय शिक्षाया विकास” विषयस एशिया व मध्य पूर्व सम्मेलनय् नेपाली प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
६. सन् १९८७ व १९९० सं कोरियाली सामाजिक शास्त्र संघ (प्राध्यापक संघ) या ब्वनाय् शैक्षिक आदान-प्रदान कार्यक्रम अन्तर्गत प्योडयाड भ्रमणय् त्रिभुवन विश्वविद्यालयया प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
७. सन् १९९३ सं श्रीलंकाया राजधानी कोलम्बोय् जूगु “एसिया व प्रशान्त महासागर क्षेत्रया देशतय् न्यायाधीश व कानूनविदपिनि सम्मेलन” य् नेपालया छम्ह सहभागी ।
८. सन् १९९५ सं भारतया कलकताय् जूगु “साम्राज्यवाद विरोधी विश्व सम्मेलन” य् नेपाली प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
९. सन् २००५ स भेनेजुलाय् “स्वतन्त्र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रया निर्माण” विषयस जूगु सम्मेलनय् नेपाली प्रतिनिधिमण्डलया सदस्य जुया वना थ्व विषयस मू न्वचुमि जुया लेख प्रस्तुत यानादीगु ।
१०. सन् २००५ नोभेम्बर ३ सं नेदरलन्डया लाइदन विश्वविद्यालयया राजनीति शास्त्र विभागया ग्वसालय् “नेपालया प्रजातान्त्रिक आन्दोलन”

विषयसं विशेष अतिथि जुयाः न्वचु बियादीगु ।

११. सन् २०११ अक्तुबर २९, ३० व ३१ स लन्डन विश्वविद्यालय सं जूगु “वर्ल्ड नेवाः अर्गनाइजेशन”या न्हापांगु तःमुँज्याय् विशिष्ट पाहांकथं मू न्वचुमि (Key note speaker) जुयाः ब्वति कयादीगु ।
१२. सन् २०१३ मे २५ स नेवाः अर्गनाइजेसन् अफ अमेरिकाया भिनिक्वःगु दँमुँज्याया मूपाहाँ जुयाः ब्वति कयादीगु ।
१३. सन् २०१३ मे २६ स वर्ल्ड नेवाः अर्गनाइजेसन् अमेरिका कचाया ग्वसालय् जूगु क्षेत्रीय सम्मेलनया मूपाहाँ जुयाः ब्वति कयादीगु ।
१४. सन् २०१३ जुन १ स नेवाः अमेरिकन दबू सिकागों न्याय्कूगु भाषानिभाः प्रेमबहादुर कसाःया ९५ गु बुदिं हनेगु ज्याभवलय् मूपाहाँ जुयाः ब्वति कयादीगु ।

थुकथं नेपालभाषाय् व मेमेगु भाषाय् नं वय्कलं यक्व फुटकर लेखत च्यादीगु दु । थ्व बाहेक सुं छम्ह लेखकं वयाः थःगु सफूयात भूमिका च्याब्यू धकाः आग्रह याःवइबले च्याबीगु, थीथी सहित्यिक पत्रिका लगायत पत्र-पत्रिकातय्सं लेख ब्वनीबले लेख च्याबीगु यानादी । थथे जूगुलिं थम्हं हे विषय ल्यायाः च्यागु सिकं अप्वः धया थें मेपिसं बिउगु विषयय् वय्कलं च्यादीगु दु । गुम्हं गुम्हसिनं ला वय्कःयात भूमिका च्वइम्ह लेखक नं धाः । थ्व मेगु हे खँ, तर मुख्य खँ ला छम्ह नांजाःम्ह वरिष्ठ समालोचक जुयाः नं सफूया रूपय् छगू जक समालोचनात्मक कृति पिदंगु दुःखया खँ खः । वय्कलं च्यायाः पिकनादीगु “समालोचनाया सिद्धान्त” या अतिरिक्त “नेपालय् भाषा नीति गथे जुइमाः” धयागु विषयस भाजु पद्मरत्नया छलफल वाःपतिइ खस नेपाली भासं खँलावल्हा पिहांवःगु खः । उकिइ पद्मरत्नजुया नेपाली भाषायात राष्ट्रभाषा मखु माध्यम भाषा वा सम्पर्क भाषा जक जुइमा धयागु विचारया आलोचना यासैं माणिकलालजुं बहु भाषाभाषी देशय् फुक्कं भाषाभाषी, जातिया जनतायात समान अधिकार दय्माः, फुक्क भाषाया समान स्थान दय्माः, छुं छगू भाषायात राष्ट्रभाषा, माध्यमभाषा, सम्पर्क भाषा छुं हे कथं औपचारिक रूपं विशेष स्थान बीमजिउ धयागु धारणा व्यक्त यासैं विस्तृत विश्लेषण याना तःगुयात सफूकथं मित्याः पिथना सक्व पाखें पिदंगु दु । थ्व सफूकथं पिदने न्ह्यः मित्या पत्रिकाया ल्याः १३ स सम्पादक बाल गोपाल श्रेष्ठजुं वय्कः नाप खँलावल्हा यानाः पिकयादीगु खः । ‘Economic Impact

of Buddha's Teachings in his Contemporary Society' थ्व नं वय्कःया अंग्रेजी भाषां पिदंगु छपु च्वसु खः ।

सफूया रूप्य् प्रकाशित वय्कःया प्रमुख कृतिमध्ये “तिब्बत चीनको अभिन्न अंग हो” (१९५० स. प्रकाशित) नेपाली भाषाया सफू “*Historical Development of Juche Cause*” (1981), *Brilliant Inheritance* या *Juche Cause* (1998) वय्कःयागु अंग्रेजी सफू खः । कोरियाली क्रान्तिया विषयल्य् न्हापा व लिपा यानाः वय्कलं च्वयादीगु प्यंगू भोलम पिदने धुंकूगु दु । अथे हे वि. स. २०६८ साल्य् खोजी प्रकाशन गृह प्रा.लि. वय्कःया नेपाली भाषाया सफू “मानव-समाजको विकाशबारे मार्क्सवादी दृष्टिकोण” नं पिदंगु खः । नेपाल संवत् १९३९ पोहेलाथ्व सप्तमि सनिवाःकुन्हु (सन् २०१९/वि.सं. २०७५) कुतः पिकाक, तिबुकछें-५, ख्वपं वय्कःया थीथी समालोचनात्मक च्वसुत मुनाः ‘समालोचनाया सिद्धान्त २’ पिथंगु दु ।

(ख) सिर्जनात्मक लेखक जुइमफुगु अनुभव

माणिकलाल श्रेष्ठजु छम्ह ख्यातिप्राप्त समालोचक खः । नेपालभाषा साहित्यया क्षेत्र्य् वय्कःसिकं न्ह्यःया परम्परा स्वयंबले वय्कःया अग्रज समालोचकपिं रत्नध्वज जोशी व माधवलाल कर्माचार्य समालोचकया रूप्य् समालोचनात्मक रचना च्वय्गुया नापं सिर्जनात्मक गतिविधिइ नं सक्रिय खनेदु । माधवलालजु छम्ह विशिष्ट कविया रूप्य् व रत्नध्वजजु छम्ह विशिष्ट निबन्ध च्वमिया रूप्य् नं भीसं म्हस्यू । अथे हे कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजु नं मूलभूत रूपं समालोचना क्षेत्र्य् हे सक्रिय जूसां छुं भति सिर्जनात्मक गतिविधिइ न्ह्यचिलादीगु खनेदु, व खः निबन्धया क्षेत्र्य् । उगु हे कथं नेपालभाषाया विशिष्ट कविपिं सिद्धिचरण व चित्तधरपिसं नं नेपालभाषा साहित्यया समालोचना क्षेत्र्य् गाक्कं योगदान बियादीगु दु । तर थ्व परम्पराया विपरीत माणिकलाल श्रेष्ठजुया विशिष्टता समालोचना क्षेत्र्य् हे जक खनेदु । वय्कलं सिर्जनात्मक गतिविधिइ ल्हाः तयादीगु खनेमदु । थुकियात नेपालभाषाया नां दम्ह समालोचक, प्रोफेसर कमलप्रकाश मल्लजुं माणिकलालया विशेषता हे ताय्कादिल । खः नं समालोचना बाहेक माणिकलालजुया इतिहास व राजनीति विषयल्य् आपालं अनुसन्धात्मक च्वसुत पिहांवःगु दु, कानून विषयल्य् नं छुं भति लेखत पिदंगु दु । तर साहित्यिक ख्यलय् सिर्जनात्मक कृतित पिदंगु

मदु । साहित्यिक सिर्जनापाखे वय्कःया ल्हाः छाय् मन्त्यात धकाः वय्कःयाके न्यनाबले वय्कलं “समालोचक धयाम्ह असफल कवि खः” धयागु अंग्रेजी कवि वर्ड्सवर्थया धापू उद्धृत यानादिल । अथे खःसा छि नं कवि जुइगु कुतलय् असफल जुयाः समालोचना क्षेत्रय् भायागु खःला धकाः न्यनाबले वय्कलं धयादिल - “अथे ला मखु, कवि जुइगु कुतः ताःमलाय्वं तिनि समालोचनाय् वयागु मखु जिं साहित्यिक क्षेत्रय् पलाः तयागु हे समालोचना पाखें खः । अथेसां लिपा जिं कविता च्वय्गु कुतः यानाः, सफल जुइमफुगु अनुभव जिके दु ।” थथें धयालि वय्कलं थःगु अनुभव कनादिल ।

वय्कलं कनादीकथं विश्व सर्वहारा आन्दोलनया छम्ह शीर्षस्थ नेता सोभियत संघया कम्युनिष्ट पार्टीया महासचिव स्टालिन सीधुंकाः छुं दँ लिपा २०१३ साल पाखे वय्कलं “स्टालिन मसी नि” धयागु शीर्षक तयाः स्टालिन म्वानाच्चन तिनि, विश्वभर श्रमिकतय्सं ज्या याइगु थाय् कारखानाया मेसिनया घःचा चाःहिलाच्चंगु सलय् मजदूरतय्सं स्टालिनया सःताय्का च्वनी, विश्वया सामन्त, शोषक, प्रतिक्रियावादी तय्सं “स्टालिन” इमि काल जुयाः म्वानाच्चंगु ताय्का च्वनी धयागु भाव प्वंकुसे अर्थात क्रान्तिकारीतय् प्रेरणा व प्रतिक्रियावादीतय् विनासया द्यःया रूपय् स्टालिन अमर जूगु खँ व्यक्त यासे कविता च्वयादिल । माणिकलालजुं थम्हं च्वयादीगु थ्व कविता उबले पिहां वयाच्चंगु “पासा” पत्रिकाय् छ्वयादिल । पत्रिकाय् उगु कविता प्रकाशित मजगुलिं वय्कलं पत्रिकाया सम्पादक कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुयाके न्यनादीबले कृष्णचन्द्रजुं उगु रचना कवितासिंक राजनैतिक पर्चा थें जुल धयादिसें माणिकलालयात “छिं, सिर्जनात्मक लेख च्वय्गु पलेसा समालोचना पाखे हे जक ध्यान बियादीसा जिउ” धकाः धयादिल । थ्व घटना माणिकलालजुं करिब नीच्यादँलिपा २०४२ साल (ने.सं. ११०५ कछला-थिंला, सितु अंक ६७) स सार्वजनिक यानादिल । थ्व घटना कसे वय्कलं “जि कवि मजुल” धयागु शीर्षकया छपु लेख च्वयादिल । लेखय् पासा पत्रिकाया सम्पादक कविता धकाः नाले मफुगु रचनाया छुं पंक्ति उद्धृत यानादिल । अले वय्कलं च्वयादिल “जिगु कविताया उगु पंक्तिइ छुं सन्देश दु, तप्यंक प्रचार नं दु ।” थुकथं माणिकलालजुं उकी प्रचार दु धकाः स्वीकार यानादीसां उकियात कविता धकाः दावी यानादिल । साहित्यय् प्रचार वय् जिउ ला कि मजिउ, जिउसा उकियात गुकथं तय्माः, साहित्यिक रचनाय् कला पक्ष व विचार पक्षया छु

स्थान दु आदि खँ स्पष्ट यानातःगु थ्व लेखय् माणिकलालजुया साहित्यसम्बन्धी धारणा व समालोचनात्मक पद्धति स्पष्ट खनेदु ।

उगु लेख “जि कवि मजुल” स उद्धृत यानातःगु उगु ‘विवादास्पद कविता’या छुं पंक्ति व साहित्यय् सन्देश सम्बन्धी वय्कःया धारणा (व हे लेखय् व्यक्त यानातःगु) थन उद्धृत याय्गु बांलाइ । कविताया छुं अंश थथे दु-

“मस्को रेड स्ववायरस च्वंगु मसोलियमया पिने

सासः ल्हानाच्चपिं म्वाःनिपिं मनूतय् छयंया ताहाक भवलं

सासः दीधुकूम्ह स्टालिनयात श्रद्धा छायात घण्टौ दनाः

छयनं न्हिं न्हिं ध्वः कियाच्चंगु दु- संघर्ष व सच्चा जीवनया चिं ।”

थौं मनूतय्सं धयाच्चंगु जिं ताः स्टालिन सी धुंकल

स्टालिन मंत मदुगु हे थौं प्यदं दय् धुंकल ।

तर स्टालिनयात शत्रु धाइपिं पूंजीवादी देशया हे शक्तिरूपी

ततःधंगु कारखानाया मजदूरतय्सं धाःसा

थौंतक नं प्रत्येक मेशिनया घःचा चाहिउगु सलय्

छगू सः ताय्का च्वन- स्टालिन मसीनि,

म्वाना च्वन तिनि जिमि सङ्घर्ष जुया ।

उपनिवेशया मुक्तिया लागिं ल्वानाच्चपिं जनता

थम्ह कय्कागु प्रत्येक गोलीया सलय् ताय्काच्चंगु दु

स्टालिन मसीनि, म्वाना च्वंगु दु, जिमि विजयया विश्वास जुयाः ।

उब्यलय् हे लाक्क विश्वभरया शोषकत

सामन्त त व तानाशाहत चिल्लाय् दनाः हाल-

स्टालिन मसीनि खनिं, म्वाना च्वन तिनि जिमि काल जुया ?

अथेहे साहित्यय् प्रचार वय् जिउ ला कि मजिउ धयागु विषयय् वय्कलं उगु लेखय् च्यादीगु छुं वाक्य थथे दु- “कविता वा छुं रचनाय् प्रचार वय् मजिउ धाय्गु उचित जू ला ?” ‘प्रोपागण्डा’ शब्दया गुगु बांमलागु अर्थ दु ‘प्रचार’ व हे चिज मखु । प्रोपागण्डा धयागु भूठयात नं सत्य याय्गु उद्देश्यं प्रेरित जुइ, तर प्रचार धयागु ला छुं खँ सकभनं थ्वय्केगु खः ।”

अथेहे साहित्यय् कला पक्ष व विचार पक्षया महत्वबारे वय्कलं उगु लेखय् थथे च्यादिल- “भीत माःगु साहित्य खः भिंगु सन्देश दुगु, जनतायात भिं जुइगु खँ कनातःगु, बरु कलाया दृष्टिं नं उत्कृष्ट जुइकेत भन्भन् कुतः

याना यंकेमा । विचार पक्ष बांलाःगु रचना कलाया दृष्टिं कमजोर जूसां छुं स्यनी मखु, प्रभाव जक बांलाक याय् फइमखु । तर जनविरोधी विचारधारा दुगु रचना कलाया पक्षय् बांलाक क्वातुल धाय्वं ला भन ग्यानपुइ, कलाया कारणं प्रभावकारी जुइ, अले उकिया प्रतिक्रियावादी विचारं समाजयात स्यंकी, जनताया अहित याइ ।”

थुकथं माणिकलालजुया साहित्य-सम्बन्धी मार्क्सवादी दृष्टिकोणकथं वय्कःया कविता उत्कृष्ट हे जू धाय् मफुसां स्वस्थ जू । तर पासाया सम्पादकजुं उकियात प्रकाशित याय्वहःगु रचना मताय्कूगुलिं वा मेगु हे छुं कारणं प्रकाशित मयाःगुलिं माणिकलालजुं कविता च्वय्गु नं मतिइ इच्छा तयादीगु खःसां न्हापांया कविता हे पिमदनेवं व घटनां यानाः वय्कःया इच्छा अन हे दिनावन । तर हानं लिपा सन् २०१० स जर्मन भायादीबले मेगु छपु चिनाखँ च्वयादिल । खँ छु धाःसां धात्थे ला वय्कः थः जहान सिलु सिंहया उपचार याकेत जर्मन भायादीगु खः । तर वय्कःया नं पिसाव ग्रन्थिया समस्या जुयाच्चंगुलि उकिया अपरेसन् याय्माःगु जुल । अपरेसनया सिलसिलाय् म्ह छम्हं दक्वं जांचे याना, एक्सरे याना स्वबले स्वय् त्युमर खनेदयाः हानं उकिया नं अपरेसन् याय्माःगु जुल । निन्हुया दुने निगू अपरेसन् याकाः स्वया च्वय् क्वय् पाइप तयातःगुलिं ग्वतुले नं मछिं बांलाक फ्यतुय् नं मछिंबले तसकं ज्या मछिंक फ्यतुनाः चान्हि छ्याय्माःबले “दशरथ व गंगालाल लुमंका बले” धयागु शीर्षकय् चिनाखँ च्वयादीगु खः । थ्व चिनाखँयात वय्कलं लिपा नेपाली भाषाय् हीकाः मधुपर्क पत्रिकाय् बियादीगु खः । तर सन् २०११ य् सम्पादकपिसं थ्व चिनाखँ तसकं बांला धकाः यक्वस्यां ब्वनीगु दैनिक पत्रिका गोरखापत्रय् पिथनाविल । थुकथं वय्कलं आःतक निपु चिनाखँ च्वयादीगु खनेदु ।

(ग) अनुवादकया रूपय्

माणिकलालजुं सन् १९५९ स अंग्रेजी साहित्यय् एम.ए. यानादी धुंकाः जक मखु वयां यक्व न्ह्यवनिसें हे वय्कःया विद्यार्थी जीवनकालबले हे वय्क छम्ह अंग्रेजी भाषाया ज्ञाताया रूपय् थः पासापिनि पुचलय् नेपालभाषाया लेखकपिं व यँ देया राजनैतिक कार्यकर्तापिनि समूह दथुइ परिचित, अथे जुयाः अंग्रेजी, नेपालभाषाय् व खस नेपाली भाषाय् वा नेपालभाषा व खस नेपाली भाषाय् भचा बांलाक व आधिकारिक रूपं अनुवाद याकेमालीबले वय्कःयाके

आपासिनं हे गुहालि काः । थथे अनुवाद वय्कलं साहित्यिक रचनातय्गु जक मखु, इतिहास, विज्ञान व राजनीति विषयया नं यानादी । २००७ सालया परिवर्तन लिपाया खुल्ला राजनैतिक गतिविधिया इलय् वय्कलं म्हस्यूपिं राजनैतिक नेतापिनि वक्तव्य भाषण आदि विदेशी प्रेसयात बीत वय्कलं अंग्रेजीभाषाय् अनुवाद बरोबर यानादी ।

विसं २०१३ सालं नेपालभाषा पत्रिका पिहांवयाः छुं ई लिपा वय्कः कलकतां अध्ययन सिध्यकाः नेपाल लिहां भाय्दुंकाः तःदँ तक नेपालभाषा पत्रिकायात वइगु अंग्रेजी भाषा समाचार बुलेटिनत व अंग्रेजी व नेपाली भाषां वइगु समाचार व वक्तव्य नेपालभाषाय् अनुवाद याय्गु ज्या यानादिल । अथे हे वय्कः नेपाल चीन मैत्री संघ, नेपाल-चीन सांस्कृतिक परिषद् व नेपाल कोरियामैत्री संघय् ज्या यानादीगु सिलसिलाय् चिनियां व कोरियाली राजनैतिक नेतापिनि कृतित वय्कलं नेपालीभाषाय् अनुवाद यानादिल । थुज्वःगु वय्कलं अनुवाद यानादीगु कृतिया ल्याः थ्यंमथ्यं निसः थ्यं । थ्व सिलसिलाय् वय्कः नेपालभाषा पत्रिकाया सह-सम्पादक धकाः, अथे हे नेपाल-कोरिया मैत्री संघ अन्तर्गत किम इल सङ्ग कृति सम्पादन व प्रकाशन समितिया अध्यक्ष धकाः प्रकाशय् वःसां अनुवादक धकाः तप्यंक गनं वय्कः प्रकाशय् वःगु खनेमदु ।

दकले न्हापां घोषित रूपं वय्कःया नां अनुवादक धकाः प्रकाश जूगु सफू च्वसापासां निगू खण्ड यानाः पिकाःगु नीन्यापु प्रसिद्ध जापानी न्हू-बाखंया नेपालभाषाय् अनुदित संस्करण खः । जापानी साहित्यय् दकले प्रसिद्धगु नीन्यापु न्हू-बाखं (नीन्याम्ह लेखकपिनिगु ल्ययाः मुंकाः भाय् हिला अंग्रेजी भाषां पिकाः बले “जापानी बाखं-साहित्यया दकले बांलाःगु व दकले व्यापक संकलन” धकाः सकभनं प्रशंसा जूगु इभान मेरिसं सम्पादन याना दीगु *Japanese Short Stories* या नेपालभाषाय् अनुदित संस्करण टोयोटा फाउण्डेशनया गुहालिं च्वसापासां पिकाःबले माणिकलालजुं अनुवाद यानादिल । अले प्रकाशित सफुतिइ भाय्त्थ्यूम्ह प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ धकाः नं च्वयातल । थुकथं अनुदित सफू जक प्रकाशित जूगु मखु माणिकलालजु अनुवादक धकाः नं प्रकाश जुल ।

वय्कलं अनुवाद यानादीगु थ्व फुक्क सफूत स्वयंबले वय्कः छम्ह उत्कृष्ट अनुवादक धकाः नं म्हसीके फु ।

राजनैतिक व सार्वजनिक गतिविधि

सार्वजनिक गतिविधिइ माणिकलालजु साहित्यिकया नापनापं छम्ह राजनैतिक व्यक्तित्व नं खः । खास यानाः मनूतय्सं वय्कःयात “स्वतन्त्र वामपन्थी बुद्धिजीवी” व “मार्क्सवादी वरिष्ठ चिन्तक” धकाः धाय्गु याः । वय्कः छुं छगू खास कम्युनिष्ट पार्टीया समूहलिसे आवद्ध खनेमदुसां कम्युनिष्ट आन्दोलनय् संलग्न खनेदुगुलिं वय्कःयात थथे धाःगु खः । नेपालया छगू प्रसिद्ध अंग्रेजी पत्रिका “स्पटलाइट” वय्कःया परिचय विउबले ला “प्रो. श्रेष्ठ, छुं छगू पार्टीइ सरिक जूगु खने मदुसां नेपालया कम्युनिष्ट आन्दोलनय् स्थापनाकाल निसें हे संलग्न जूगु दु” धकाः च्यातल (मार्च २०-२६, १९९८ या अंक) ।

कम्युनिष्ट आन्दोलन २००६ सालं शुरु जुल । वया न्ह्यः हे २००३ सालं एस.एल.सी. पास याना त्रिचन्द्र कलेजय् (उगु इलय् देशय् व हे छगू जक कलेज दु) प्रवेश याय्धुंसां निसें हे वय्कःया सार्वजनिक गतिविधि शुरु जुल । राणा प्रधानमन्त्री पद्मशमशेर शासनकालय् नेपालय् शुरु जूगु शिक्षा प्रचार आन्दोलनय् वय्कलं ब्वति कयादीगु खँ च्वय् उल्लेख जुइ धुंकल । उबलेया राजनैतिक आन्दोलनय् ला वय्कः तप्यंक सरीक जुया मदी, तर उगु ईया राजनैतिक आन्दोलनकारीपिसं राजनीतिया सहायक रूपय् संचालन याःगु विभिन्न शैक्षिक व सामाजिक आन्दोलनय् वय्कः संलग्न जुयादिल । राजधानीइ प्रेमबहादुर कंसकारया पहलकदमी सुरु जूगु स्वयंसेवक आन्दोलन, पुस्तकालय आन्दोलन आदि गतिविधिइ वय्कः संलग्न जुयादिल ।

लिपा २००६ सालं नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीया स्थापना जुइवं उकिया संस्थापक पुष्पलालजु नाप मतभेद जुयाः अलग पिहां वयाः लाल कम्युनिष्ट पार्टी स्थापना याःम्ह गंगालाल श्रेष्ठया समूहनापं भचा लिपा माणिकलालजुया सम्पर्क दत । लाल कम्युनिष्ट पार्टी नियमित रूपं प्रकाशित यानाच्वंगु भूमिगत बुलेटिन पिकाय्गु ज्याय् माणिकलालजु संलग्न धयागु विश्वास वय्कःया समकालीन मनूतय्पाखे न्यनेदु । तर लाल कम्युनिष्ट पार्टीइ वय्कः संलग्न धयागु खँ गनं प्रकाशित जूगु मदु । २००७ सालया परिवर्तन लिपा प्रेमबहादुर कंसकारजुयागु नेतृत्वय् संचालित “नेपाल जनवादी प्रजातन्त्र संघ” या मुखपत्र रांको पिकाय्गु ज्या माणिकलालजुं यानादीगु धयागु नं न्यने दु, तर उगु प्रकाशनय् नं प्रकाशक, सम्पादक छुकीसं वय्कःया नां खनेमदु । वरु पत्रिकाया प्रत्येक अंकय् धया थें वय्कःया लेख दुध्यागु धाःसा खनेदु ।

२००७ सालं राणा शासनया अन्तिमकालपाखे मोहनशमशेरया प्रधानमन्त्रीकालय् राणाविरोधी विद्यार्थी आन्दोलनया संचालन याःगु संस्था नेपाल छात्र संघया छम्ह संस्थापक सदस्य व प्रथम कार्यसमितिया नं सदस्य माणिकलालजु खः, तर उगु संस्था स्थापनाया छुं समयलिपा हे (२००७ सालया परिवर्तन धुनेवं हे) तप्यंक हे छगू राजनैतिक पार्टी नेपाली कांग्रेसया नियन्त्रणय् लाः वनेवं वय्कलं छात्र संघय् ज्या याय्गु त्वःतल । उगु इलय् वामपन्थी विचारया आपालं विद्यार्थीपिं नेपाली राष्ट्रिय विद्यार्थी फेडरेशनय् सरीक जू वन, तर फेडरेशन नं हानं मेगु राजनैतिक पार्टीया तप्यंक नियन्त्रणय् च्वंगु संस्था धकाः वय्कः उकी सरीक जुयामदी । विद्यार्थी संघ व जनवर्गीय संघसंस्थायात तप्यंक हे छगू राजनैतिक पार्टीया आङ्गिक संगठन याय्मजिउ धयागु विचारया अनुयायी वय्कः खनेदु ।

२०१३ सालं जूगु नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीया निगूगु महाधिवेशनय् (कांग्रेसय्) वय्कः लाल कम्युनिष्ट पार्टीया भाइचारा प्रतिनिधिया रूपय् ब्वति कयादिल । पार्टीया एकीकरणया आकांक्षा ज्वनाः वय्कलं थथे याःगु खनेदु । अधिवेशन धुनेवं वय्कलं लाल कम्युनिष्ट पार्टी, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीइ विलय याय्माः धकाः बियादीगु रिपोर्ट स्वीकृत मजुइवं लाल कम्युनिष्ट पार्टीइ ज्या याय्गु त्वःतादिल । थुकथं २०१३ साल लिपा वय्कः छुं हे पार्टीइ औपचारिक रूपय् संलग्नता जूगु खनेमंत ।

वय्कः छम्ह कम्युनिष्ट विचारधाराया समर्थक खया नं २०१४ सालं जूगु काठमाडौं नगरपालिकाया निर्वाचनय् उवलयाया का.न.पा. वडा नं. ९ (वय्कःया त्वाः थँहि नं सम्मिलित वडा) या प्रतिनिधिया लागि कम्युनिष्ट पार्टीया उम्मेदवार कम्युनिष्ट नेता शम्भुराम श्रेष्ठया विरोधय् चुनाव ल्वानादिल । उगु इलय् थौकन्हय् थें वडा समिति मदु, प्रत्येक वडां छम्ह छम्ह वडा प्रतिनिधिया निर्वाचन जनतापाखे जुइगु, अले फुक्क वडा प्रतिनिधिपिसं मेयरया निर्वाचन याइगु । शम्भुरामजुयात कम्युनिष्ट पार्टी काठमाडौंया मेयर पदय् थनेत वडा ९ या प्रतिनिधिया निम्ति थंगु खः ।

थुगु स्थितिइ नेपाल थें थीथी भाय् खँ ल्हाइपिं जातिया जनता दुगु देशय् फुक्क भाषाया समान स्थान व अधिकार साकार याय्गु लागिं तत्काल गुगु गुगु नगरपालिका क्षेत्रय् गुगु भाषा ल्हाइपिं जनताया बहुमत दु उगु भाषायात उगु नगरपालिकाया म्युनिसिपल भाषा अर्थात नगरपालिकाया आधिकारिक भाषाया

स्थान बीमा धका: माणिकलालजुं धयादिल । माणिकलालजुं कनादीकथं थ्व खँ वय्कः सिकं न्ह्यः कम्पुनिष्ट पार्टीया हे नेता पुष्पलालजुं धयादीगु खः । व छुं ई न्ह्यः ख्वप व यलया नगरपालिकाया निर्वाचनय् पुष्पलालजुं चुनाव प्रचारय् थ्व खँ न्ववानादीगु खः । तर छु कारणं खः येंया नगरपालिका निर्वाचनया निम्तिं कम्पुनिष्ट पार्टी पिकाःगु घोषणापत्रय् थ्व खँ उल्लेख मजू । कम्पुनिष्ट उम्मेदवारपिंत थ्व नारा बीगु आग्रह माणिकलालजुं यानादिबले कम्पुनिष्ट पार्टी माने मजू, अले काठमाडौं नगरपालिकाय् नेपालभाषायात औपचारिक भाषाया स्थान बीमा: धयागु चुनावी नारा तथा: माणिकलालजु व वय्कःया पासा ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य (नेपालभाषाया नाटककार) चुनाव ल्वानादिल ।

ईश्वरानन्दजु त्यायूमफुत, तर माणिकलालजुं शम्भुरामजुयात बुका: नगरपालिका बोर्डय् निर्वाचित जुयावन । अले याकःचा हे जूसां वय्कलं थ्व प्रस्ताव (नगरपालिकाया औपचारिक भाषाया स्थानया मान्यता नेपालभाषायात बीमा: धयागु प्रस्ताव) काठमाडौं नगरपालिकाय् प्रस्तुत यानादिल । ता:हाक ईतक बोर्ड सदस्यपिंत आग्रह याय्गु व यक्व ताहाक सङ्घर्ष याना: येंय् छगू जनप्रवाह थें हे वय्का: थ्व प्रस्ताव २०१५ साल वैशाखं काठमाडौं नगरपालिका बोर्डया बैठकं पारित याकेत वय्कः सफल जुल । वि.सं. २०१५ सालं (सन् १९५८) चुनाव जुबले मिजंतय् सरह मिसापिंत नं भोट बीगु अधिकार बीमा: धका: प्रस्ताव तथा: नेपालय् दकले न्हापां मिसापिंत भोट बीदय्कादीम्ह नं वय्कः हे खः ।

लिपा २०१७ साल पौष १ गतेया काण्डय् श्री ५ महेन्द्रपाखें वी.पी. कोइराला सरकारयात बर्खास्त या:गु, निर्वाचित संसद विघटन या:गु, राजनैतिक पार्टीतय् प्रतिबन्धित या:गु व निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्था कायम या:बले उकिया समर्थनय् मवःपिं विशिष्ट व्यक्तिपिनि आम गिरफ्तारी या:बले माणिकलालजुयात नं ज्वन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐनकथं वय्कःयात दच्छितक श्रीमहल दरवारय् व अले निदँ तक नख्बु जेलय् जम्मा स्वदँ तक कुन । जेल जीवनया स्वदँ ई न्हापां ल्ययातःपिं भचा विशिष्ट बन्दीपिं नेपाली कांग्रेस पार्टीया गिरिजाप्रसाद कोइराला व कम्पुनिष्ट पार्टीया मनमोहन अधिकारी कुनातःथाय् श्रीमहलय् वय्कःयात नं कुनेयंकूगु खः । व धुंका: लिपा श्रीमहल खाली याय्मालेवं अन च्वपिंत नख्बु यंकेव सकलें नापं च्वनादिल ।

स्वदँ लिपा जेलं पिहां वय्धुंका: वय्कः कम्पुनिष्ट आन्दोलन लिसे

सतीक स्वापू दुसां विभिन्न समूहस विभाजित कम्युनिष्ट पार्टीमध्ये गुगुं छगुलिइ प्रवेश मयायगु धकाः मनमोहन अधिकारी, शम्भुराम श्रेष्ठ व वय्कः माणिकलाल श्रेष्ठ स्वम्हेसिया सहमतिकथं शुरुइ स्वम्हेसिनं गुगुं छगू पार्टीइ मवसे कम्युनिष्ट एकताया लागि कुतः यानादिल । मनमोहनजुं थःगु हे छगू पार्टी दय्कादिल, अले साहना प्रधानया समूहलिसे, अनं बहुदलीय संसदीय व्यवस्थाया पुनर्स्थापना जुइधुंकाः २०४७ सालं नेकपा (माले) समूहलिसे संयुक्त जुया एमालेया नेतृत्व यानादिल । शम्भुरामजुं नं २०४७ सालं लिपा नेपाली कम्युनिष्ट लीगया गठन यानादिल । माणिकलालजुं छम्ह जक छुं छगू समूहस दुहां मवनेगु निर्णयया अडान त्वःतामदिसे स्वतन्त्र वामपन्थीया रूपय् च्वनादिल ।

थुगु हे अवधिइ २०३६-३७ साल दच्छि तक माणिकलालजुं शम्भुराम श्रेष्ठलिसे जानाः जनमत संग्रहया लागिं बहुदलीय व्यवस्थाया पक्षय् पञ्चायतया विरोधय् अविरल प्रचार अभियानय् संलग्न जुयादिल, नापंतुं वय्कलं बहुदलीय व्यवस्थाकथं राजनैतिक पार्टीतय्गु प्रतिबन्ध लिकाय्मा, तर भीत माःगु व्यवस्था पूँजीवादी संसदीय व्यवस्था मखु जनताया जनवादी व्यवस्था खः धकाः प्रचार यानादिल । २०४६ सालया जनआन्दोलनया इलय् गणेशमान सिंहजुं यानादीगु पञ्चायत व्यवस्थायात क्वःथलेगु आह्वानयात समर्थन याःसां संसदीय व्यवस्थाया स्थापनाया मागलिसे असहमत जुयाः थ्व विचार कयाच्चंगु कम्युनिष्ट समूहतय् मोर्चा संयुक्त राष्ट्रिय जनआन्दोलनय् सरिक जुयादिल । उगु इलय् नेपाली कांग्रेसं बिउगु पञ्चायत व्यवस्था क्वःथलाः संसद व्यवस्था स्थापना याय्गु कार्यक्रमया समर्थन याइगु न्हय्गू कम्युनिष्ट पार्टीतय् छगू मोर्चा, संयुक्त वाममोर्चा व पञ्चायत-विरोधी आन्दोलनय् ब्वति काय्गु तर संसद व्यवस्थाया समर्थन मयायगु धाइगु प्यंगू पार्टी व छगू जमात नापं न्याखलःया मेगु मोर्चा, संयुक्त राष्ट्रिय जनआन्दोलन जम्मा निगू कम्युनिष्ट मोर्चा दुगु खः । अथेहे वय्कः नेवाः राष्ट्रिय आन्दोलनया (नेवाःतय् राष्ट्रिय रूपं अधिकार बीकेगु उद्देश्यं स्थापना जूगु) नायः जुया नं ज्या यानादीगु खः । थुकथं वय्कः गनं तप्यंक खनेमदय्क वि.सं. २०४६ सालया राष्ट्रिय जनआन्दोलनय् नं महत्वपूर्ण भूमिका म्हितादीगु खः । जिं वय्कःया जीवनी च्वयाच्चनावले वय्कलं गबलें गबलें वरिष्ठ नेता गणेशमानयागु भाषण नं च्वयाविया धकाः नं न्हयथनादीगु खः ।

बहुदलीय व्यवस्था वय्धुंकाः नं वय्कः छुं छगू पार्टीइ सरिक जुयामदी, तर बिभिन्न इलय् कम्युनिष्ट समूहतय् संयुक्त आन्दोलनय् ब्वति कयादिल । महाकाली सन्धीया प्रस्ताव वःबले उकिया विरोधय् महाकाली सन्धी प्रतिरोध समितिया छम्ह दुजः जुयाः आन्दोलनय् सक्रिय जुयादिल । वय्कः साम्राज्यवाद-विरोधी राष्ट्रिय मंच नेपालया स्थापनाकाल (सन् १९९४) निसैं संस्थापक अध्यक्ष जुयादीगु दु । वि.सं. २०५४ सालं निसैं शुरु जूगु सीमा अतिक्रमण प्रतिरोध समितिं 'महाकाली भीगु खः व लिम्पिया धुरा उकिया छयं खः' धकाः नारा थ्वय्कूगु खः । उबले बुद्धिनारायण श्रेष्ठजुं बिलायतय् लुइकाः ज्वनाभाःगु नेपालया च्चकालूगु नक्सा प्रमाण तयाः, कारण समेत क्यनाः पत्र पेश याय्गु समितिइ प्रोफेसर माणिकलाल श्रेष्ठ नं च्वनादीगु खः । अथेहे वय्कः नेवाः राष्ट्रिय मुक्ति मोर्चाया स्थापना कालं (नेपाल संवत् १९९८/वि.सं. २०५५ भाद्र ९ गते) निसैं सल्लाकार व वि.सं. २०६७ साल लिपा संरक्षक जुया नं च्वनादीगु खः ।

पत्रकारिताया क्षेत्रय् वय्कःया क्रियाकलाप

लिपाथ्यंक पत्रकारिता क्षेत्रय् ज्यायाना च्वंगु मदुसां नेपालया पत्रकारिताया इतिहासय् ल्वःमंके मफइगु स्थान वय्कःया दु । २०१३ सालनिसैं २०१६ साल तक वय्कः नेपाल पत्रकार संघ (Nepal Union of Journalists) या महासचिव जुयाः ज्या यानादिल । २०१४ सालया ऐतिहासिक प्रेस कमिसन् (गुगुलिं नेपालय् पत्रकारिताया विकासया नितिं प्रथम ऐतिहासिक प्रतिवेदन विउगु खः) या पत्रकारपिनिगु प्रतिनिधित्वयाम्ह निर्वाचित सदस्य खः । जुजु महेन्द्रया प्रत्यक्ष शासन् इलय् (२०१४ साल) जुजु महेन्द्रपाखें गठित थ्व प्रेस कमिसनय् न्याम्ह मनोनित सदस्य व उबले निगू पत्रकार संघ (संघ कुचा दलाः निगू पत्रकार संघ जुयाच्चंगु) नेपाल जर्नालिष्ट एसोसियसन व नेपाल युनियन अफ जर्नालिस्टस् निगुलिं पुचःया छम्ह छम्ह सदस्य काःबलय् छगूया पत्रकारपिनिपाखें प्रत्यक्ष निर्वाचित जुयाः कमिशन सदस्य जुयादीम्ह वय्कः खः । विद्यमान प्रेस कानूनय् छु छु सुधार याना गुजोगु प्रेस कानुन दय्माः धयागु व पत्रकारपिनि आचारसंहिताया माध्यम गुजोगु जुइमाः धकाः याःगु मसौदाय् वय्कःया विशेष योगदान दु । स्वस्थ पत्रकारिताया विकास जुइकेत प्रेस कानूनपाखें पत्रकारपित राज्य नियन्त्रण यानाः मखु पत्रकारपिसं

स्वेच्छां पालन याइगु आचारसंहिताया माध्यमं आत्मसंयमित जुयाः अनुशासित पत्रकारिता स्थापना याय्माः धयागु वय्कःया विचार उगु प्रेस कमिसनं स्वीकार याःगु खः ।

नेपालभाषाया पत्रकारिताया ख्यलय् वय्कः २०१३ सालनिसें २०१५ साल निदं तक नेपालभाषा पत्रिकाया सहसम्पादक जुयाः ज्या यानादिल । नां घोषणा मयाःसां २००७/८ सालपाखे विभिन्न राजनैतिक पत्रपत्रिकाया सम्पादन ज्याय् वय्कः संलग्न जुयादीगु खँ च्वय् हे उल्लेख जुइ धुंकूगु दु । साहित्यिक पत्रिकाया क्षेत्रय् आपालं साहित्यिक पत्रिका व विचार-प्रधान पत्रिकातय् सल्लाहकार धकाः वय्कःया नां च्वनाच्वंगु खनेदु । २०१८ सालं पिहां वयाच्वंगु नेपालभाषाया छगू प्रगतिशील पत्रिका “व्यहांचुलि” स वय्कः या नां प्रधानसम्पादक धकाः प्रकाशित जुयाच्वंगु खनेदु, तर विप्लवी पुस्तकालया थ्व प्रकाशन व्यहांचुलि पिदनाच्वंगु सम्पूर्ण इलय् माणिकलालजु जेलय् च्वनादीगु ई जूगुलिं वय्कलं प्रत्यक्ष सम्पादन यानादीगु खइमखु, प्रचार-महत्वया लागि जक वय्कःया नां घाकाविउगु खनेदु ।

वय्कः त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया जर्नल ‘नेपालभाषा’या सम्पादक मण्डलया छम्ह दुजः नं जुयादीगु खः ।

शिक्षण-ज्या व शैक्षिक क्षेत्रय् योगदान

विद्यार्थी जीवनय् हे पेशागत रूपं मखु शैक्षिक आन्दोलनय् ब्वति काय्कथं २००३ साल निसें २००९ साल तक थीथी स्कूलय् वय्कलं ब्वंकेगु ज्या यानादीगु खँ च्वय् हे उल्लेख जुइ धुंकल । थ्व सिलसिलाय् वय्कलं २००३ निसें २००७ सालतक नेपाल आदर्श विद्यालय (आःयागु वहे नांयागु स्कूल मखु) या शिक्षक जुयादिल । २००७ सालया परिवर्तन धुंकाः नं थीथी स्कूलय् ब्वंकादिल । “अन्नपूर्ण कला मन्दिर” नांया छगू स्कूलया हेडमास्टर नं जुयादिल । २००९ सालं वय्कः एम.ए. ब्वनेत कलकत्ताय् भाय् वं थ्व स्कूल बन्द जुल । कलकतां एम.ए. व एलएल.बी. पास याय्धुंकाः २०१३ सालं (सन् १९५७ या सुरुइ) लिहां भाय्धुनेवं वय्कः हाकनं शिक्षण-ज्याय् लगे जुयादिल, छम्ह पेशेवर शिक्षकया हे रूपय् । सन् १९५७ या सुरु निसें सन् १९६० या अन्ततक भन्डै प्यदँतक वय्कः पब्लिक साइन्स कलेज (थौकन्हेया अमृत साइन्स क्याम्पस) य् अंग्रेजी विषयया शिक्षक व अंग्रेजी विभागया प्रमुख जुयाः

ज्या यानादिल । थ्व हे अवधिइ पद्मोदय हाइस्कूलया अंग्रेजीया शिक्षकपिं निम्ह ईश्वरराज अर्याल व कृष्णबहादुर मानन्धर शिक्षण तालिमय् विलायत भाःगुलिं स्कूलय् उच्चकक्षाय् अंग्रेजी ब्वंकीम्ह मदुबले वय्कः माणिकलालजुं व प्रो. सूर्यबहादुर शाक्य निम्हसिनं २०१३-१४ या शैक्षिक सत्रय् दच्छितक स्कूलया दकले च्वय्या कक्षा, कक्षा १० य् अंग्रेजी ब्वंकादिल । कलेजया प्राध्यापकस्तरया वय्कःपिं निम्ह शिक्षकपिसं पद्मोदय स्कूलय् अंग्रेजी ब्वंकादीगु दँय् पद्मोदय स्कूलया इतिहासय् त्वः ममनिगु घटना जुल । उगु दँया विद्यार्थीपिसं २०१४ सालया एस.एल.सी. जाँच बिउबले अंग्रेजी विषयस प्रथम व एस.एल.सी. परिक्षाय् बोर्ड फस्ट उगु स्कूलं काल । फष्ट डिभिजन बोर्डय् वःपिं व फष्ट डिभिजन वःपिं विद्यार्थीपिनि संख्या पद्मोदय स्कूलया इतिहासय् दकले अप्वः जूगु व हे दँय् खः ।

२०१७ साल काण्डय् जेल लाय्वं वय्कःया शिक्षण गतिविधि औपचारिक रूपं दित । जेलं पिहां वय्धुकाः च्यादँ गुदँति वय्कलं छँय् अंग्रेजी विषय व कानून विषय यक्व विद्यार्थीतय्त ब्वंकादिल । अभ्र जेलय् च्वंगु स्वदँया अवधिइ हे नं वय्कलं थः पासा राजबन्दीतय्त व थीथी मनूतय्त ब्वंकादिल । थःगु मू विषय अंग्रेजी जक मखु, गुम्हसितं अंग्रेजी, गुम्हसितं कानून, गुम्हसितं इतिहास, गुम्हसितं गणित व गुम्हसितं अर्थशास्त्र नं ब्वंकादिल । जेलय् दुने ब्वनेगु छुं सफू मदुगु थासय् हे नं वय्कलं ब्वंकादीगु जक मखु वय्कलं ब्वंकादीपिं मध्ये जेलं हे जाँच बियाः छम्हसिनं इतिहासय् एम.ए. पास याःगु व छम्हसिनं जेलय् ब्वनाः पिहां वय्धुनेवं परीक्षा बियाः अंग्रेजी एम.ए. याःगु खँ वय्कःया समकालीनपिनि दथुइ चर्चा दु । वय्कःयाके न्यनाबले वय्कलं थुगु खँ खः धकाः पुष्टि यानादिल ।

लिपा त्रिभुवन विश्वविद्यालय एम.ए. (नेपालभाषा) ब्वनेगु व्यवस्था जुइवं नेपालभाषाय् एम.ए. याइपिसं ब्वनेमाःगु पश्चिमी समालोचनाया विषय वा पाश्चात्य साहित्य परिचयया विषय ब्वंकेत वय्कःयात २०३७ सालं विश्वविद्यालयं सःताः दुकाल । २०३७ सालनिसं तःदँतक त्रि.वि.वि.या नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् एम.ए. कक्षा नं वय्कलं ब्वंकादिल ।

थुलिजक मजूसे थीथी व्यक्तियात थीथी विषयस स्नातकोत्तरया व विद्यावारिधि (एम.ए.या व पी.एच.डी.या) अनुसन्धान ज्याय् वय्कलं फुगु चाःगु पथप्रदर्शन व गुहालि यानादीगु दु । आपालं स्वदेशी विदेशी विद्वानपिसं थःथःगु

**सन् २०१३ जुन १ स नेवा: अमेरिकन दबू शिकागों न्याय्कूगु भाषानिभा:
प्रेमबहादुर कसा:या ९५ गू बुदिं हनेगु व प्रोफेसर माणिकलाल श्रेष्ठयात हना:
सम्मान या:गु ज्याभवल् ।**

शोधग्रन्थया वय्कलं गुहालि विउगुलिइ आभार व्यक्त यानात:गु दु । प्रत्यक्षरूपं निर्देशन विउगु स्वय्बले एम.ए. छगू पत्रया रूपय् शोधग्रन्थ वीगुलिइ निर्देशन आपालं विद्यार्थीपिंत बी धुंकूगु खँ उल्लेख मया:सां नेपालभाषाय् नियमित कक्षा मद्दिनबले “डिग्री बाइ डिजरेशन” (शोधग्रन्थ प्रस्तुत याना: एम.ए. डिग्री) काय्गु व्यवस्था जुइवं त्रि.वि.वि. या इतिहासय् नेपालभाषाया प्रथम

एम.ए. जुयादीम्ह भाजु कृष्णसुन्दर मल्लया (मल्ल के. सुन्दर) “नेपालभाषाया आधुनिक कविता” नांया शोधपत्र व नेपालभाषाय् पी.एच.डी. यानादीम्ह मय्जु चुन्दा बज्राचार्यया “नेपालभाषाया आधुनिक नाटक” शीर्षकया व धुस्वा साय्मिया उपन्यासया शिल्प (प्रविधि) सम्बन्धय् चन्द्रमान बज्राचार्यया शोधपत्रया निर्देशन यानादीम्ह प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठ हे खः । वय्कलं थःगु जीवनया स्वीछ्द ई अध्यापन ज्याय् पानाभाःगु दु ।

वय्कलं कयादीगु पद व उत्तरदायित्व

शैक्षिक व राजनैतिक गतिविधि बाहेक सामाजिक व सांस्कृतिक पक्षय् नं वय्कः आपालं सार्वजनिक गतिविधिइ संलग्न जुयाच्चनादीगु दु । थःगु युवास्थाय् हे वय्कः नेपाल-चीन मैत्रीसंघ व नेपाल-कोरिया मैत्री संघया संस्थापक सदस्य जुयादिल । नेपाल चीन मैत्री संघया स्थापनाया छुं दँ लिपा १९५७ या शुरु निसें १९६० या अन्ततक वय्कः महासचिव पदय् च्वनादिल । २०१७ सालय् जेल लायवं वय्कःया चीन-मैत्री संघ नापं स्वापू त्वःफित । जेलं पिहां वय्कःनेवं वय्कलं नेपाल चीन सांस्कृतिक परिषदय् ज्या यानादिल । १९६४ निसें १९७१ तक न्हय्दँ वय्कः उगु संस्थाया कोषाध्यक्ष जुयादिल । वय्कः नेपाल चीन सांस्कृतिक परिषदया केन्द्रीय कार्यसमितिया व केन्द्रीय सेक्रेटेरियटया सदस्य नं जुयादीगु खः ।

नेपाल व कोरियाया मैत्री स्वापुतिइ वय्कःया भ्रन् अप्वः संलग्नता दु । सन् १९५७ स नेपाल-कोरिया मैत्री संघया स्थापना जूबले निसें वय्कः ३५ दँ तक संघया उपाध्यक्ष पदय् च्वनादिल । अले सन् १९९२ निसें वय्कः नेपाल कोरिया मैत्री संघया अध्यक्ष जुया च्वनादीगु दु । थुकिया नापं तुं कोरियाली नेता किम इल सङ्गा जुछे विचारधाराया अध्ययन-अनुसन्धान ज्याय् नं वय्कः संलग्न जुयादीगु दु । वय्कः नेपाल जुछे अध्ययन संस्थानया अध्यक्ष व एसिया क्षेत्रीय जुछे अध्ययन संस्थानया संस्थापक व निर्देशक बोर्डया सदस्य तथा उपाध्यक्ष खः । अथेहे कोरियाया एकीकरण समर्थन-सहयोगया एसिया क्षेत्रीय समितिया नं वय्कः उपाध्यक्ष खः । प्रजातान्त्रिक जन-गणतन्त्र कोरियाया लेखक संघया केन्द्रीय समिति निर्णय यानाः वय्कःयात सन् १९८५ स प्रजातान्त्रिक जनगणतन्त्र कोरियाया (प्र.ज.ग. कोरिया) लेखक संघया मानार्थ सदस्य याःगु दु ।

थुक्रिया नापं वय्कः साम्राज्यवाद-विरोधी राष्ट्रिय मञ्च नेपालया छम्ह संस्थापक खः । वय्कः स्थापनाकालनिसं मञ्चया अध्यक्ष जुयाच्चनादीगु दु । नेपालभाषाया थीथी संघ संस्थानाप वय्कःया स्वापू दु । वय्कः नेपालभाषा परिषद्‌या सल्लाहकार, नेवाः राष्ट्रिय आन्दोलनया अध्यक्ष, नेपालभाषा संघर्ष समितिया सल्लाहकार व नेवाः देय्‌ दबूया विधान-मस्यौदा समितिया दुजः नं जुयादीगु खः । नेपालीभाषाया पत्रपत्रिका पाखे “नव युवा” मासिकय् व “संश्लेषण” मासिकय्, सहस्राब्दी मासिक लगायत साहित्यिक, आर्थिक वा सांस्कृतिक पत्रिकाय् वय्कःयात सल्लाहकार सदस्यपिनि समूहस दुथ्याकातःगु दु । नेपाल प्रगतिशील लेखक संघ नं न्हापा छगू समयस वय्कःयात सल्लाहकार बोर्डय् दुथ्याकातःगु खः ।

थःगु ज्याथ बैसय् नं सक्रिय रूपं नेपालया जनजीवनया विभिन्न पक्षया सार्वजनिक क्षेत्रय् ज्या याना च्वनादीम्ह वय्कः मूलतः नेपालभाषाया समालोचक खःसां नेपालभाषाया साहित्यिक क्षेत्र जक मखुसे नेपालया सार्वजनिक जनजीवनया क्षेत्रय् छम्ह विशिष्ट व्यक्तित्व खः ।

सन् २०१९ या जनवरीं वय्कः तसकं सितुपातु वंक म्ह मफयाः यल, नखुया मेडिसिटि हस्पिटलय् लां ला च्वनाः लंकाः लिहांभाल । तर व धुंकाः लिपा न्हापा थें सक्रिय जुयाः व्वाय् जुयादीमफुत । छँय् आराम यानाः मनूतय्त नाप लाय्गु, खँ ल्हाय्गु जक यानाच्चना दिल ।

सिरपा व सम्मान

१. सन् २०११ अक्तुबर स वर्ल्ड नेवाः अर्गनाइजेसनं थःगु स्थापना याःसां निसं ‘आजीवन संरक्षक’ कथं वय्कःयात सम्मान यानातःगु ।
२. सन् २०१३ मे २५ स नेवाः अर्गनाइजेसन् अफ अमेरिकाया भिंनिक्वःगु दँमुज्याय् वय्कःयात हनेकथं उगु संस्थाया आजीवन दुजःया पद बियाः सम्मान याःगु ।
३. सन् २०१३ स वय्कःयात पासा पुचः अमेरिकाय्या ‘सम्मानित संरक्षक’ दय्काः सम्मान याःगु ।
४. सन् २०१३ जुन १ स नेवाः अमेरिकन दबू शिकागों भाषानिभाः प्रेमबहादुर कसाःया ९५ गू बुदिं हनेगु व प्रोफेसर माणिकलाल श्रेष्ठयात हनाः सम्मान ज्याभवः याःगु ।

५. सन् २०१८ मार्च ३० स वर्ल्ड नेवाः अर्गनाइजेसनं दकले न्हापां हंगु 'हलिं नेवाः न्हि'या ज्याभवलय् वय्कःयात बेतालिं चिकाः दसिपौ लल्हानाः सम्मान याःगु ।
६. सन् २०१८ नोभेम्बर स (नेपाल संवत् १९३८ थिंलागा, वि.सं. २०७५ कार्तिक) न्यय्द्वःतकाया (५०,००० हजार) दान्यहिरा सिरपाः नं सम्मानित जुयादीगु ।
७. सन् २०१९ मार्च २३ स (नेपाल संवत् १९३९ चिल्लागा तृतिया, वि.सं. २०७५ चैत्र ९) न्यय्द्वः तकाया (५०,००० हजार) नेवाः अधिकार सिरपाः नं सम्मानित जुयादीगु ।

भस्मण यानादीगु देय्

भारत, पाकिस्तान, बंगलादेश, श्रीलंका, थाइल्यान्ड, सिंगापुर, चीन, रुस, उत्तरी कोरिया, जर्मन, फ्रान्स, अष्ट्रिया, पोर्तुगल, क्यूबा, भेनेजुयला, अल्जेरिया, अमेरिका, इंग्ल्यान्ड व नेदरल्यान्ड ।

आदि नापं अन्त्य स्वाना वइगु प्रकृतिया नियम खः । सुनां नं त्वःमंके मफइम्ह वय्कःपाखें भीसं यक्व सय्का, सीका न्त्याः वनेमाःगु दु । वय्कःया अन्त्य जूगु बुखं न्यनाः सकसियां नुगः खः । वय्कः गुरूप्रति श्रद्धाया स्वां देछाय् !

नेवाः छँया संरचना

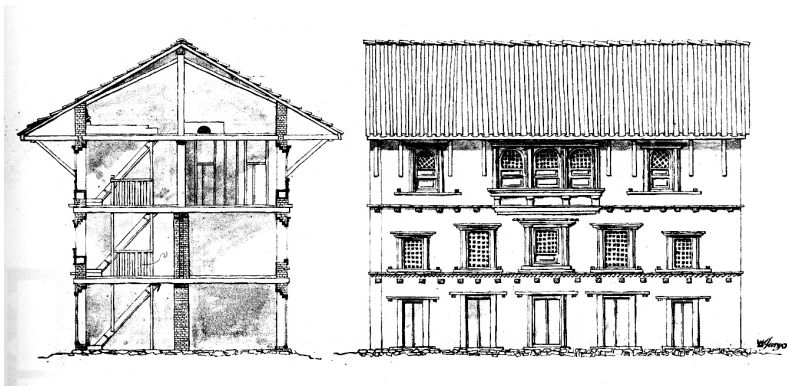
नानीहिरा प्रजापती

प्राचीन नेवाः समाजया संरचना जातिकथं बस्तिया बिस्तार यानातःगु दु । लाय्कू खलःनिसें कयाः थीथी जातयापिं थजात, दथुया जात, क्वजात, लः चलेमजूगु जात, थीमज्यूगु जात तक नं थःथःगु परिवेशय् मुनाः च्वनावयाच्वंगु दु (पिया, ११२२:९) । थथे हे नेवाःतय् जीवन हनेत छगू परिवारं पूमवं । न्हियान्हिथंया कालबिलनिसें कयाः नखःचखः, गुथि हनेगु, बुसानिसे सीबलेतकया संस्कार हनेत यक्व हे परिवारया आवश्यक जुइ । थ्व हे कथं नेवाःत छगू हे थासय् यक्व परिवारत मिलेजुयाः चुक, ननि, बहाः, बही दय्काः वासस्थानया निर्माण याइ । स्वयंबले छखा छें थें च्वंक अंगः पौ स्वाकाः छगू हे प्रकारया भ्याः खापा तयाः मंकाः चुक, ननि दय्काः छें दनीगु चलन दु ।

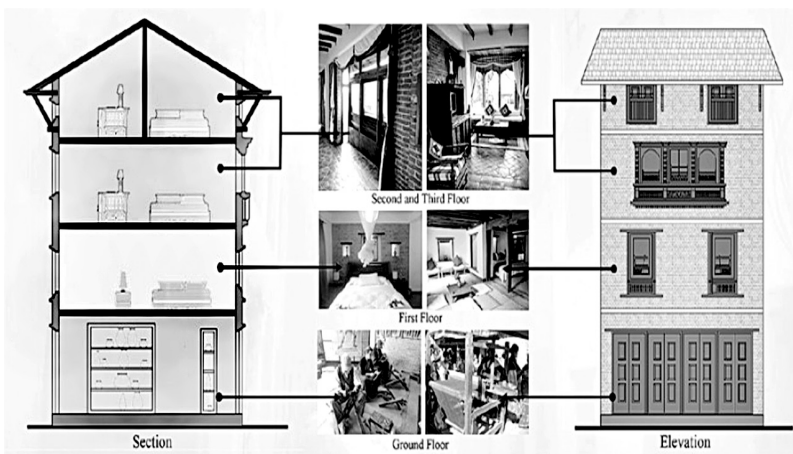
उकिया बारे थथेनं च्वयातःगु दु - 'शुद्ध स्वनिगःया दुने नेवाःत आपाः यानाः मेमेगु जातीय समूहलं अलग्ग थःथः सत्तिक पुचः मुनाच्वनी । नेवाः बस्ती नगर पह वइगुलिं नां जायाच्वन । सामान्यतः थुमिगु बस्तिइ सतक पक्की जुइ तथा अप्पां सियातःगु चुक, लाछि, ननि आदिया छचाःखेरं दनातःगु नितं, स्वतंजाःगु पक्की छें स्वात्तुस्वाना च्वनी । थुगु सम्बन्धय् यें (काठमाडौं), यल (पाटन, ललितपुर) व ख्वप (भक्तपुर) शहर स्यल्लागु नमुना खः । बस्तिया थजोगु धाँचा जक स्वयाः हे गुलि मनूतसें छु धाइ धाःसा नेवाः जीवन-पद्धति व व्यवसाय नं नगर पहयागु हे खः । थुगु खँ आपाः नेवाःत ततःधंगु शहरय् च्वना, व्यापारी, शिल्पकार, सरकारी कर्मचारी, निजी कम्पनीया कारिन्दा इत्यादि व प्राध्यापक, शिक्षक, चिकित्सक जुयाः वा सम्मान मदुगु लजगाः याइपिं बूज्या मखुगु व्यवसाय ज्वनाच्वंगु स्वयंबले छुं हद तक सत्य हे खः धाय्माः ।' (इशिर्इ, ११०८:१)

सामान्य कथं नेवाःतय्गु छें निच्चा व प्यतंजाः जुइ । क्वय्यागु तं छेरि

नेवा: छेँया नमूना

(www.newachen.com, 6th April 2016)

नेवा: छेँया नमूना

(source: Newton's design, 2021)

वा छेँदि जुइ । थन छेँया सम्पूर्ण भाग दिनाचवनी । उकिया चवसं मातं जुइ । मातं धयागु छेँयागु मूलगु तँ जुइ । थुगु तँय् धुकू कोठा व देनेगु कोठा जुइ । थन खुल्ला भ्याः दइमखु, तिकिभ्याः जक जुइ । दुने च्वंपिसं पिने फुक्कं खनि तर पिनेया पिसं दुने खनिमखु । उकिया चवसं चवत जुइ । थन कोठा दइमखु, खुल्ला चलंवा जुइ । थन खुल्लागु ततःपागु भ्याः तयातइ । थन पाहाँपिं तयत्, धलं दनेत, भव्य नकेत छ्यलीगु याइ । अन्नया भकारी, कू तय्माःसां थुगु तल्लाय् हे तइ । उकिया चवसं बैगः जुइ । थुगु तँय् पौ दिकातइगु जूगुलिं दथुइ जक तःजा जुइ । सिथय् क्वछुइ माली । थन भुतु दय्कातइ । कुं पिहां वंकेत भौप्वाःचा दय्का तइ (श्रेष्ठ, १११८:१३८) । थथे बैगलय् दुगु भौप्वालं तुयु जः काय्गु व निभाःजःया किपाकथं ईया सुचं काय्गु ज्या नं याइ । अथे हे छेँय् भ्याः तइबले ज्वःलाक्क तय्गु याइमखु, बिजोडा जुइक तइ । गथे कि स्वपाः, न्यापाः वा न्हय्पाः आदि । थुकथं नेवाः छेँया निर्माण जुयाच्वंगु दइ । अथे हे भीसं न्हियान्हिथं हनावया च्वनागु जीवनीयात छेँनाप स्वानाः छेँया प्यंतं छेदि, मातं, चवतं व बैगयात पाता, पृथ्वी, स्वर्ग व बैकुण्ठ धकाः धायगु याः (पिया, ११२२:१२) । ख्वपया न्यय्न्यापाः भ्याःया दरवार नेवाः जुजुया लाय्कूया दसु खः । अथेहे येंया छुस्याबहा, मुस्याबहा, इतुंबहा, तःननि आदि नेवाः वास्तुया दसु खः ।

छेँ दनेगु विधि

छेँ दनेत प्राविधिक व धार्मिक निगू विधि छ्यलाः छेँ दय्की । चा, अप्पा, सिमेन्ट, दण्ड, सिं छ्यलाः इन्जिनियर, दकःमि, सिकःमि मिलेजुयाः दय्कीगु प्राविधिक विधि जुल । थुकियात वाह्य अथवा भौतिक पक्ष नं धाइ । अथे हे आन्तरिक अथवा धार्मिक पक्षकथं वास्तु निर्माण यायत्त पालना याय्माःगु जनविश्वास धार्मिक मान्यता खः । नेवाःतय् छेँ दय्केन्त्यः, छेँ दय्केधुंकाः च्वंवेनेत अनेक धार्मिक विधिविधान पूर्वकेमाःगु चलन दु । थज्याःगु विधिविधान पूमवंक छेँ दन वा अज्याःगु छेँय् च्वंवन धाःसा व छेँय् च्वनीपिनिगु भिं जुइमखु धइगु लोकविश्वास थौतक नं दनि (तुलाधर, ११३६:३) । थ्व हे कथं न्हूगुछेँ दनेबले जग्गाया चा क्यनाः तू वा मतू स्वय्गु, साइतय् जग स्वनेगु, जग स्वनेगु पुजाज्वलं जगय् ल्हाकेगु आदि फुक्क धार्मिक विधि जुल । छेँ दनीबलय् धार्मिक विधियात यक्व हे बः वीगु परम्परा जुइधुंकल । साइतय्

चुक दुगु नेवा: छेँया नमूना

source: Hotel shankar (above) and Panga Kritipur Facebook (below)

विधि पूर्वकाः जग तःगु छँ अनेक भय संकटं बचेजुइगु, लक्षणं लाइ धइगु जनविश्वास दु । अथे हे वास्तुशास्त्रकथं मूलुखा छुइगु, छँ दने पूर्वकाः पलिं चीगु, छँ दुहांवनेगु आदि नं साइतय् हे याय्माः ।

जग तय्गु विधि

छँ दनेगुया लागि थाय् ल्यय्धुंकाः चा क्यनाः तू वा मतू स्वय्गु, साइतय् जग स्वनेगु, जग स्वनेगु पुजा ज्वलं जगय् ल्हाकेगु आदि फुक्क धार्मिक विधि पूर्वकेमाः । थ्वहे भवलय् छुं खँ न्त्यव्वय् - वास्तुशास्त्रया मान्यता कथं छँ दनेत ध्यानय् तयेमाःगु वा पालना यायेमाःगु छुं छुं खँ थुकथं दु -

- छँ दनेगु थाय्यागु चा तू मतू स्वयेगु,
- छँ दनीम्हेसियागु नामं उगु जग्गा तू मतू स्वयेगु,
- जग स्वनेगु साइत,
- मूलुखा गुखे स्वकेगु व मूलुखा छुइगु साइत
- पलिं चीगु साइत,
- छँ दुहां वनेगु साइत,
- छँ दुहा वनाःलिं छँय् बौ बीगु साइत,
- छँ व्यवस्थापन
- सुसमृद्धियात याय्माःगु शान्ति स्वस्ती यायेगु (पिया, ११२२:१०-११)

छँया जग तय्बले नागवास्तुयात नं ध्यानय् तयमाः । जमिनया तःलय् नागया छँ दइ धइगु धारणा दु । थथे जमिनया तःलय् च्वंम्ह नागया छय्या दिशा भाद्र, आश्विन, कार्तिक महिनाय् पूर्व दिशाय् लाइ । मंसीर, पुष, माघ महिनाय् दक्षिण दिशाय् लाइ । फागुण, चैत्र, वैशाख महिनाय् पश्चिम दिशाय् लाइ । अथेहे जेठ, असार व श्रावण महिनाय् उत्तर दिशाय् लाइ । अथे हे नागया न्हिपं छय्या विपरीत दिशाय् लाइ । थथे स्वला स्वलाया दथुइ नागया दिशा हिलाच्चनी । नागया दिशा कथं ज्योतिषयात छँथुवाःया नामं क्यना जक साइत कयाः जग तय्गु याय्माः । अथेहे छँ दनेत हरेक महिनाय् नं पाय्छि जुइमखु । छँ दनेगु शुरु याय्त फागुण, वैशाख, माघ, श्रावण, आश्विन व कार्तिक महिनाया शुक्ल पक्षय् बांलाइगु नापं धन प्राप्त व पुत्र लाभ जुइ (पाण्डेय, ११२४:१३) ।

अथेहे नेवाःतय् परम्परागत कथं जग स्वनेबले छँया प्यंगू दिशा

वा प्यंगू कुनय् व दथुइ याना: न्यागू थासय् साइतय् जग म्हुइगु याइ । न्हापालाक्क दथुयागु जगय् पुजा याना: कचि अप्पा छपा:, सिज:या ध्यवा, सिज:या आमखोराया कलश, नवरत्न, किसलिं, कुं वा वह:याम्ह काउलि छम्ह व लुं वा वह:या आसन स्वना: (स्थापना याना) ल्हाकेगु याइ । अथे हे प्यंगू दिशाय् पुजा याना: कचि अप्पा छपा:, सिज:या ध्यवा, किसलिं, लुं वा वह:या छगू चिं, सिज:या आमखोराया कल, नवरत्न, व:याम्ह वा लुंयाम्ह नाग आदिया छगू छगू ज्वलं स्वना: ल्हाकेगु याइ ।

वास्तुशास्त्रकथं थुकिं छेंया भार फइगु व छें लक्षण दइगु धाइ । अथे हे जगया तःलय् नागतय्गु वासस्थान जुइ । नागयागु वासस्थानयात मनूतय्गु वास दय्केत नागतय् तय्यकेत नागतय्गु दकलय् अमूल्यगु तिसा नवरत्न, कलश आदि प्रतीककथं स्वना: छेंया जग तइगु जनविश्वास दु । जग म्हुया: थुगु जग स्वनेगु पुजा याइबले पुजा याइम्ह गुरुजु वा पुरोहित, छेंया मूली नापं छें ज:पिं, दक:मि, सिक:मि, व मेमेपिं ज्या याइपिं नं न्ह्य:ने च्वना: पुजा याय्मा: । अथे हे छें दय्केगु थाय्था लिक्कं छुं द्य: दुसा पुजा याय्मा: । तुं, ध्वंवा: दुसा नाग भा:पिया: सादुरु छरे याना: पुई तया: पुजा याय्मा: । थथे साइतय् पुजा याना: जग स्वनेगु या:सा छें दनेगु भवलय् छुं नं कथंया विघ्नबाधा मवइगु जनविश्वास दु ।

जग तय्धुनेवं छें दनेगु भवलय् दकलय् न्हापा मूलुखा छुइ । छेंया मूलुखा छुइबले खरूपुजा याइगु चलन दु । खरूपुजा याइबले बाहां स्याय्गु नं चलन दु । थथे खरूपुजा याय्गु धयागु पिनेया बांमलागु पाखें वचय् जुइगु व न्हूगु छें दुमकाय् ख: । थथे विधिकथं पुजा याना: मूलुखा छुल कि बांमलागु परजीवि व परआत्मा छेंदुने दुहां वय्फइमखु धयागु जनविश्वास दु । बाहांयागु लायात छें ज:पिं नापं दक:मि, सिक:मि च्वना भवय् नया सीका:भू याय्गु चलन दु ।

छें पलिं चीगु विधि

छें दनेगु ज्या पूवनकि छें पलिं चीगु याइ । थ्व छगूकथंया देगलय् गजू छुइगु थें ख: । मनू च्वनेगु छेंयात नं देग: भा:पिया थथे छें पलिं चीगु ख: । थथे विधिवत कथं पलिंचिना: पूवकुगु छें लक्षण लाइ व द्य:या वास जुइ धइगु जनविश्वास दु ।

छैं पलिं चीबले दकले न्हापां साइत स्वयगु याइ । साइतकथं गुरुजु वा पुरोहित, छैंया मूलि, छ जःपिं, छैं दंम्ह दःकमि, सिःकमि, थःथिति फुक्क च्वनाः पलिंचीगु पुजा याइ । विधिकथं पुजा ज्वलं तयार यानाः कलशयात छायापियाकाः उकी न्यागू तँया छत्र दयाकाः कलशय् छःने कुइकी । थ्व न्यागूतँया छत्र धयागु पंच तत्वया प्रतीक खः । नापं देगःया गजु नं खः । थुकियात छैंया दकलय् च्वय् धुरी स्वनाः पुजा याइ । थथे छैं पलिं चीबले म्थ्याय् मस्तय्सं व थःथितिपिसं छैंय् पर्सि ब्वय्कीगु नं चलन दु । पलिं चीगु पुजा याइबले चतांमरि, योमरि नं पलिं ह्वलेगु याइ । अले पलिइ च्वनाः पुजा यानाः छैंया धुरिं मूलखाय् कलश लः प्वंकाहइ । व कलश लः फय्त छैंया मूलि निसि यानाः छ्यने कोला दिकाच्वनी । थथे कलश लः फय्त निम्हतिपु हे च्वनी । कोलाय् फयाकाःगु कलश लखं छैंया फुक थासय् ह्वलेगु याइ । थथे छैंया धुरिं कलश लः प्वंका लुखाय् च्वनाः फय्गु धयागु छगू प्रकारया छःयात कलश लखं लुना धलिं लुइगु थें खः । थ्व प्रक्रिया यानाः छैंयात देगः भापियाः देगःया गजु स्वरूप छैंया धुरिनिसें ताय्, जाकि, सिन्ह, स्वां, सिसाफुसा, चतांमरि, योमरि आदि ह्वलाः छैंयात चोखो याय्गु व छैं न्थ्याबलें लक्षण लाय्माः धकाः पुजा याय्गु खः । थथे छैं पलिं चीगु पुजाय् गुरु पुरोहितं स्थिराभव - वाक्य ब्वनाः न्यंकी अथवा अधिष्ठान याइ । थ्व स्थिराभव वाक्यया अर्थ थ्व खः कि गुगु दय्कूगु छैं चन्द्र-सुर्य, पृथ्वी दत्तले सदां स्थिर जुयाः च्वनेमाः, उगु स्थापत्यकलाया छगू छगू वस्तुं छगू छगू अधिकार धारण यानाः अर्थात देवता स्वरूपं स्थिर जुयाः थुगु छैंय् बासं च्वनीपिं गृहस्थिपिन्त सर्वकालं मंगल सुख प्राप्त जुयाः च्वनेमा धइगु हेतुं खः (शाक्य, १०९१:क) । छैं पलिं चीगु पुजाविधि पूर्वकाः छैं जःपिं, थःथिति दःकमि, सिःकमि फुक्कसित सगं बियाः भ्वय् नइ ।

भौदेय् दुनेया नेवाः नां

हरिशंखर मानन्धर

भौत धयागु थाय्या नां खः । थ्व थाय्यात भौदेय् नं धाय्गु याः । दकलय् पुलांगु नां भुजङ्ग धाइगु खः । नेपालभाषां भौदेय् व आः वयाः सकसिनं स्यूगु थाय् या नां धाःसा बनेपा खः । थ्व नां संस्कृतिकरण जुयाः बनियात च्वनीगु जूगुलिं वा बनेज्या याय्गु थाय् जुयाः थ्व थाय्यात ब्यनेपुर, ब्यनेपा, बनियापुर, आदि धाधां बनेपा जूवंगु धापू दु (मानन्धर, वि.सं. २०३७:४२) । भुवन्त जुजुपिसं शासन यानावंगु थाय्जुयाः भ्वन्त धाधां भौत जूगु धाःपिं नं दु । अभिलेखय् भ्वदेय्यात अनेक नामं छ् यलावंगु खनेदु (श्रेष्ठ, १९२२:१९) । नेपाःपाखें भोत वा तिब्बत वा सँदेनाप बनेज्याय्गु ज्या न्हापा यक्व जुयावने धुकूगु अले अन वनेत अनेगु लँपुमध्ये छपु लँ भौदेय् जुकाः नं बनेगु याः । अथेजुयाः नं भौत वा भोत नं धाय्गु याः धइपिं नं दु । सँय्भासं नं भौतयात भौदिर धकाः धाय्गु यानावःगुलिं थ्व नां तनीमखु ताः । अय्सां अप्वसिनं स्यूगु नां बनेपा यक्व छ्यलाबुला जुइधुकल । न्हापा थन मल्ल जुजुपिं आनन्ददेव, जयभीमदेव, रण मल्ल, केशव मल्लपिसं स्वतन्त्ररूपं शासन यानावने धुकूगु अले शक्तिसिंह देवपिनिपालय् महाचीननाप तक नं तप्यंक स्वापू तयावने धुकूगु जुयाः भौत वा भौदेय् धाय्गु हे पाय्छि जू । व जक मखुसे थाय्, बाय् व भाय्नापं नं भौदेय् पाय्छि जू ।

भौगोलिक दृष्टिं अले बनावटकथं समयसापेक्ष विकास जुयावयाच्वंगु छगू नगर भौदेय् खः । भौदेय् न्हापानिसं छगू बनेज्याया केन्द्र नं खः । आः वयाः थ्वथाय् राजनीति, यातायात, संचार, शिक्षा व स्वास्थ्यया केन्द्र जूवःगु दु । शहर वा नगर जूगुलिं छगू देय् जुल हे धाय्माल । यें, यल, ख्वप देय् शहर जुयाः देय् जू थें भौदेय् नं देय् हे जुल । अले चीन व भारत जुइगु सतीगु लँ थनं जुयाःवंगु दु । अरनिको (काठमाडौं-कोदारी) राजमार्ग व सिन्धुली जुकाः वनाच्वंगु बनेपा-बर्दिबास (वि.पि.) राजमार्ग बनेपा जुयाः वनी । नेपाःया

मुख्यमुख्य पार्टीतय् तःधंगु जिल्लान्यंक व क्षेत्र न्यंक भेला जुइ माःसा भौतय् याइ । थन थीथी विषयय् मास्टर्स् तगितक ब्वनेत निगू कलेज दु । चीन सरकारया गुहालिं दय्कूगु ट्रेड स्कूल नं थन हे दु । बांलाःगु बोर्डिंग स्कूल व सात सालया प्रजातन्त्र वयन्त्यवनिसें ब्वंकावयाः नां चलेजुगु स्कूलनापं पुलांगु स्कूलत दु । सात सालया प्रजातन्त्र नापनापं दयाच्वंगु मिशन अस्पतालं आःतकं वासः यानाः भिंउसाँय्या लागिं गुहालि यानाच्वंगु दु ।

थ्व च्वसुइ पुलांगु नेवाः नां दुगु थाय्बाय्या नां लुमंकेगु अले उगु पुलांगु नां त्वःमंका तना भवनेमाः धकाः थाय्बाय्या नां ब्वय्गु थ्व च्वसुया आज्जु खः । उकें थन व नाप स्वापू दुगु खँयात महत्व बियाः फुगुचाःगुकथं भाय्या महत्व उजागर याय्गु मनंतुनाः ब्वय्यतना ।

भौंदे दुनेया मुख्यमुख्य थाय् ३ वर्ग कि.मि. व नगरपालिकाय् दुथ्याःगु थाय् १८ कि.मि. दु (श्रेष्ठ, १९२२:१७) । पंचायतकालय् प्यंगू गाउँ पंचायत दुगु खः । वि.सं. २०३२ साल लिपा निगू गा.पं. जुल (मानन्धर, २९३७:५२) । निगू गा.पं. छथासं तयाः वि.सं. २०३७/३८ पाखे नगर पंचायत जुल । व हे नगर पंचायत वि.सं. २०४७ या संविधान वय्धुंकाः नगरपालिका जुल । देयात केन्द्र भाःपियाः अनया थाय्, त्वाः, लँ, देगः (देवस्थल), हिति (इति), बहाः-बही, क्यब (बाली), खुसि, धः, द्रः, गाः, ख्यः, फः (फल्चा), साः, आदि न्हापां बियाः कथहं वंता (पूर्व), यिता (दक्षिण), योता (पश्चिम) व यंता (उत्तर)पाखेया पुलांगु मौलिक नेवाः नांत सतिकनिसें न्ह्यथनेत्यना । तर वंतापाखे धौख्यः, यितापाखे पन्ति, योतापाखे सांगा अले यंता वा येत्तापाखे नाला, तूकुचा, तूसाः व वँपि नां जक दुथ्याकाच्वना । त्वःफ्यूगु नां दुसा प्रतिक्रिया बियाः भिकेत गुहालि यानादीगु मनंतुना ।

वि.सं. २०७२या संविधान वय्धुंकाः बनेपा नगरपालिकाय् उग्रतारा जनागाल, सांगा, नाला टुकुचा, बासडोल, टुसाल आदिथाय् दुथ्याय् धुकूसां अनया विस्तृत विवरण न्यनाः, लुइकाः च्वयाः दुथ्याकेत ताःई बीगु व म्हो इलय् गुलिफत उलिजक दुथ्याकाः पिब्वय्यतना ।

न्हापां पुलां भौंतया मूलमूल थाय्यात स्वथीके ब्वथलाः नां बियावनेत अःपुइ -

(१) दथुया मूल स्वधाःहिति दथुलाक कयाः यंता तीन त्वाप्वनिसें यिता क्वबहाः ध्वाखापुखूतक,

- (२) योतापाखे थथ्याःगुलिं थाच्च, थाथुत्वाः वा दछुत्वाः यंता वादेत्वाःया गणेद्यःनिसें (यिता) क्वलाँत्वाःतक, अले
- (३) वंतापाखे क्वथ्याःगुलिं (यंता) क्वाथः वा काँथु गणेद्यःनिसें (यिता)पाखे वकुत्वाः गाःबहाः व वकु गणेद्यःतक ।

(१) दथुया मूल थाय् यंता स्वत्वाप्वं (तीनत्वाप्वं):निसें यिता क्वबहाः ध्वाखापुखूतक -

स्वधाःहिति दुगुलिं व थाय्या नां हे स्वधाःत्वाः धाइ । अनयात न्हापा ज्याथःजिथिपिंसं लाछि नं धाः । व थाय् न्हापानिसें धार्मिक, सांस्कृतिक व राजनैतिक केन्द्र खः । अन लाय्कू दु । न्हापा लाय्कूया योतापाखे शायद आराध्यद्यः महाद्यःया देगः (पशुपति?), यितापाखे दक्षिणकाली, व नाराद्यःया देगःत दु । भौतया आःतकया मू याः (जात्रा) चासःद्यःया याः थनया मू दबू हे खः क्वकयाः (क्वफानाः) न्ह्याकी । मूगु थाय् जूगुलिं यक्व मनूत मुनीगु, दबुलिइ सांस्कृतिक, राजनैतिक व धार्मिक ज्याभवः यक्व न्ह्याइगु जूगुलिं नं शायद अन स्वधाः हितिया आवश्यकता न्हापानिसें जूगु जुइमाः । मूज्याभवः नापं मेगु ज्याभवः न्ह्याकेमाःसा चिजाःगु दबू नं दु । अन दक्षिणकाली द्यःया न्ह्यःने यँयाःपुन्हिबले जालु-द्यः व्वयाः कन्हय्खुन्हु भौखुशी यंकाः पालेगु (मानन्धर, २०३७:४८) याः (जात्रा) आःतक नं न्ह्यानाच्वंगु दनि । थ्वथासय् न्यागू थासं लँ जूवःगु दु । दछुत्वालं छपु, असंफःपाखें छपु, काथुत्वालं छपु, कोभाः गणेद्यःयाथासं छपु, कोभाः ध्वाखापुखूपाखें मुस्याजुत्वाः जुकाः नाराद्यःया देगःलय् लाइगु छपु अले दछुत्वालं वइगु व वकुत्वालं वइगु समेत तःसा खुपूलाँ लाःवः । अय्सां अन दछुत्वालं वइगु मूलं वा दथुलं वकुत्वाःथ्यंक वनीगु छपु हे ल्याः खाःसा न्याकालँ अन हे नापलाःवः ।

उलिजक मखु, बौद्ध परम्पराया दृष्टिकोणं नं थ्व महत्वपूर्ण थाय् खः । स्वधाःहितिनाप स्वापू दुगु त्रिकोणात्मक रूपं स्वंगः पुलांगु चैत्यनाप नं स्वापू घाःवः । छगः स्वधाःहितिया च्वसं छगः चैत्य, छगः चैत्य असंफःया खः अले छगः चैत्य मूदबूया क्वसं यितापाखे दु । थ्व चैत्यनाप न्हापाया मल्ल जुजु वः वया छम्ह साय्मि रानीनाप स्वापू दुगुलिं आः खनेदुकथं त्वहंया थांच्वय् पञ्च बुद्ध तयातःगु रूप दुगु खःला धइगु न्यनेदु । नाराद्यःगः लिक्कया चैत्य धाःसा न्हूगु कलात्मक खनेदु । स्वधाःहितिया तप्यंक वंतामाखे वनेगु छगू

गल्लि दु । अनं लाय्कू जुइ । लाय्कुली कुमारी छै नं दु धाइ । अन न्हापा जात्रामात्रां तबला लैय् हूलहूल मनूत दइबले तुंछैपाखे पिच्चाइगु गल्लिया लैचा नं दु ।

थ्व ब्वया दकलय् च्वय् स्वत्वाप्वः (आः तीनत्वाप्वः धाइगु, मानन्धर, २०७५: १५) दु । क्वाथः दुगु थाय् थन हे जुइमाः । थन प्यकालं चू लाः । देय् दुने लः इनेत थय्याःगु थाय् नं जूगुलिं छगू मू पुखू थन दु । काथु (क्वाथः/कोर्ट वा क्वार्टर (अंग्रेजी?) जुयाः थाय्या नां नं क्वाथः/काथुत्वाः जुल ला ? गथे खः धाय्त थाकु । अपभ्रंश जुयाः जूगु नं जुइफु । भुजइ धाय्बले उकिया अर्थ ल्हाः वा नाग धकाः थुइकी (श्रेष्ठ, १९२२:१८) व मीनागया प्रसंगं नागवंशी जुजुपिसं शासन याःगु सीदु । अन न्हापा गुतजाःगु देगः दु धाइगु (मानन्धर, २०७५:१५) अले भौतय् गुतजाःगु लाय्कू दुगु धाइगु शायद् अन हे खः ला ? काथुधः जुकाः व पुखुली आः नं अन लः हय्फइगु सम्भावना दु । अले अनं भौतया थीथी थासय्या ल्वहंहितिइ लःया निकास दय्माः धइगु अनुमान याय्फु । लः क्वतहय्त जक जूगुलिं अःपु जुइगु नं खः । अले थ्वथाय् वर्तमान नेपाःया योतापाखे (मध्य पश्चिम)या नागवंशी बौद्ध जुजुपिनि छुं स्वापू दु ला धइगु छुमां त्वाप्वः मध्ये छथाय् आःतकं नागयात पुई तइगु यानावःगु दु धकाः न्यनेदु ।

अनं तप्यंक यितास्वयाः भोलाखात्वाः जुया कुहां वय्बले भचा वंतापाखे जुयाः वःसा दकले पुलांगु तर अष्टगणेशकथं मकाइगु भोलाखात्वाःया भोलखागणेद्यः (मानन्धर, २०७५: १५) व ससुद्यः निम्हंदुगु देगः नाप लाइ । भचा योतापाखे लिनाः कुहां वल धाःसा दथुलैया क्वय् योतापाखे दथुबही - बहीत्वाः दु । बहीत्वालं कहां वन कि वांख्यः वइ । अनं क्वय् अष्टमंगलया मूलम्ह, थौकन्हय् तुकंप्वः (तुकंप्वाः) गणेद्यः धाइम्ह, इनाबहाः दु । थ्व थासय् नं ध्वाखापुखू दबू व भजन फल्चा नापं दुगु खः । व थाय् आः माध्यमिक तर्गिया ब्वनेकुथि जुयाच्चंगु दु । गणेद्यःया देगः व वयालिक्क वंतापाखेया फल्चा ल्त्वनाः बांलाके धुकूगु दु ।

अनं भचा वंतापाखे इनाबहाःया च्वसं स्वसः साय्मिया मंकाःगु जापाली ख्यः दुथाय् थौकन्हय् भ्वय्छै दु । अनं भचा वंतापाखे हे वनेबले को(थु)साः व कोसाः त्वाः दु । अनं क्वय्दुगु क्यबयात गःक्यब धाइ । कोसालं उखेपाखे कोबहाः नापलाइ । कोबहाःया चैत्यनापं हे कोभाः गणेद्यःया देगः दु । अन

पुखू नं दु धाःसां आः खनेमदु । तर ताहाः फल्चा ल्यंदनि । देगःया योता व यंतापाखेया फल्चात जक न्हनाः वनेधुंकल । अन नं भचा यिता स्वयाः वनेबले ध्वाखापुखू थ्यनी । अन लिक्क न्हापा फल्चा नं दुगु खः । आः व थासय् प्राथमिक तगिंया व्वनेकुथि दु । कोबहाःपुखू लिक्क न्हापा ध्वाखा थ्यनीगु लँचा दुगु खः । आः बांलाक दय्काः गाःबहाःतक बांलाक वय्-वने जीधुंकल । अनं व्वय्, तुकुम्बः गणेद्यः व व्वनेसाः, व कोसाः आदिया व्वय् वा यिता पाखेया बुंयात खँचाबुं धाइ ।

स्वधाःलाछिं योतापाखे कोलां स्वधाःत्वा जुकेत वइगु लँ जुयाः वनेबले असंफः नापलाइ । अन छगू ज्वःफल्चा वः छगू यंतास्वःगु फल्चा दु । निगुलिं फल्चा लिक्क निगू साः नं दु । असंफः त्वःता छपाः साः दु । व साः देया हे दथुइलाःगुलिं दथुसाः जुल । ज्वःफल्चा घाःगु साः उपःसाः व मेगु फल्चा घाःगु साःया नां खः न्हूसाः खः । अन लिक्कसं च्वंगु छखाछँयात धलंछँ धाय्गु याः । स्वधाःत्वालं तप्यंक यितापाखे वनेगु छगू गल्लि दु । अनं दुहां वनेवं नासःद्यः दुथाय् लाइ । अनयात नासःगल्लि धाइ । अन योता स्वःगु देगलय् नासःद्यः दु । स्वधाःत्वा कोय्यापिसं बाजं, म्ये, प्याखं, भजन आदि स्यनेत व पिकाय् अन विधिपूर्वकं पूजाआराधना याइ ।

(२) योतापाखे थय्याःगुलिं थाच्च, थाथुत्वाः वा दछुत्वाः (यंता) बादेत्वाःया गणेद्यःनिसें (यिता) व्वलाँत्वाःतक -

बादेत्वाया च्वय् यंतापाखे ख्यःया लिक्क अष्टमंगलय् दुथ्याम्ह थाच्छुगणेद्यः (मानन्धर, २०७५:१८) दु । थुम्ह गणेद्यःया सतिक पुखू दु । हिति धाःसा बादेत्वालय् लावंगु अनुमान जक याय्फु । भजन फल्चा नं गन लाः धाय् थाकू । शायद, हितिलिक्क हे खः ला ? स्वत्वाप्वःया लिक्क योतापाखे सतिक लाः । अनं स्वत्वाप्वः व काथु गणेद्यःयाथाय् लाकः वनेगु लँ दु । शायद व लँ हे दक्खिसिबें पुलांगु थाथुलाँ (मूलाँ) खःला धकाः अनुमान याय्फु । थाथु लँ धाय्बले च्वय्या लँ धइगु स्पष्ट जू । अले व लँ जुयाः काथुया पाःचालँ जुयाः चासःख्यः वीपि जुका हेलमु (हेलम्बु) व तातोपानी नाका जुयाः सँदे (तिब्बत/ल्हासा)तक वय्-वने यानाच्चंगु पुलांगु नेवाः म्ये व बाखं व्वनेबले स्पष्ट जू ।

व गणेद्यःयाथासं छपुलँ मञ्जुश्री जुकः वनी । अन मञ्जुश्री लिक्कसं

त्वहंहिति दु । थुकिं थ्वथाय् बौद्धत च्वनावने धुंकल धकाः निशान त्वःताः थकूगु क्यनी । अनं भचा वंता वनेवं पुलांगु पहः वःगु अशोक चैत्यं नं थुकियात स्पष्ट यानाच्वंगु दु । दथुलैय् हे लाक्क न्यताद्यःप्याखं हुइकीगु दबूया लिक्क दथुलै थीक यंतापाखे दाचिअप्पां (चिकंअप्पां) दय्कातःगु (श्रेष्ठ, ११२२:९) मेगु छगः चैत्यं नं थाय्या बौद्ध म्हसीका क्यनाच्वंगु दु । पुलांगु अशोक चैत्यलिक्क शाक्यमुनि बुद्धया मूर्ति व प्यखेरं पःखालं चाहिकातःगुलिं छुं छुं छुमा क्यनाच्वंगु दु । अनं कुहां वय्वं खवय् छगू महत्वपूर्ण थाय् दु । थ्वथाय्यात नारांछःया थाय् धाइ । कृष्ण देगः व नारां देगः नापं दुगु वा निम्ह नारांछः छथासं दुगु थ्वथाय् पुलांगु थाय् खः । अनं नं दबू दु । उखेंथुखें मेमेपिं द्यःपिनिगु मूर्तित नं यक्व दु । भजन फल्चा निगू आःतकं संरक्षण यानातःगु दु । निगू फल्चा छतं जाय् का तलय् भजन कीर्तन याय्गु, क्वय्या छेली पसः पिकयाः उपयोग यानाच्वंगु दु । थ्व थाय् मल्लकालय् हे विकास जूगु बांलाक सीदु ।

लाय्कूया त्वहं हितिइ नं अशोकीय परम्पराकथं हितिफुसय् जःखः निगः चैत्य आःतकं दनि अले जहंचा (जलद्रोणी) (निगः?) तयातःगु दु । अनं हे लिक्क लाय्कू दु । आः ख्यःजक ल्यं दनि, मेगु लाय्कूछेंया भग्नावशेष जक दनि धकाः धाइपिं दु । व लाय्कू (दरवार)या छें गुतजाः धइपिं दु । नितंजाःगु छें तक ला थ्व च्वमिं नं खंगु दु । अले लाय्कूया नामं व छेंया वंतापाखेया छखाछेंय् मोहनिबले नलस्वां तःगु नं थ्व च्वमिं शिक्षासदन व्वनेकुथिइ व्वंनावले खंगु दु । लाय्कूया योतापाखे तुलजाभवानी धकाः आः नं पूजा याः । न्हाचः च्वय् वंगु त्वहं हिति तुलजाभवानी द्यःया यंतापाखे लिक्कसं लाः । दथुलै छपुजक त्याल काय्माः ।

लाय्कूया च्वसं ज्यासननित्वाः दु । अनं भचा गाःवंगु प्वकलय् प्वाकःगणेद्यः दु (मानन्धर, २०७५:१६) । अले लाय्कूयां वंतापाखे निथासय् नासःद्यः हनावयाच्वंगु दु । व थाय्यात नासःत्वा धाःसां पाइमखु । अनं कुहां वयाः कोलां त्वालय् लाइ । अनं महाद्यःया देगः दु । देगः लिक्क कोलां दबू दु । दबूलिक्क भजन फल्चा नं दु । अनं सच्छिगू मिटर योतापाखे वनेबले कोलां गणेद्यःयाथाय् थ्यनी । व गणेद्यः नं अष्टमंगलय् दुथ्याम्ह खः । थन नं ध्वाखाया निशान नापं कोलांपुखू दु । आः चीधं जुयावन । बांलाक बार तयाः पुखूया संरक्षण जुयाच्वंगु दु । थनं भचा जक योता-यंतापाखे तःला पुखू थ्यनी । अनं लं छपु त्यालकाल कि अष्टमंगलया छम्ह गणेद्यःया चिकिचाधंगु देगः दु । थन

नं ध्वाखाया निशान दय्माःगु खः तर शायद् दथुलँ नाप यँपाखें गाडी वइगु लँ त्यताँतक स्वाकूबले व निशान तन वा व थासय् हे न्हापा दयाच्चंगु लिपा ल्त्वनेज्या यानाः दय्कातःगु आः न्हूगु डिजाइनं दय्केत्यंगु ध्वाखा बांलाकेत ज्या जुयाच्चंगु दु । वयात न्हापा लाय्कूध्वाखा धाइगु खः । तर व ध्वाखा तलापुखूगणेद्यःनाप स्वापू दुगु खःला वा लिपा दय्कूगु लाय्कूनाप स्वापू दुगु ध्वाखा खः, सीके थाकु । न्त्याथेसां अन न्हापा छगू ध्वाखा दुगु सी दु ।

(३) वंतापाखे क्वथ्याःगुलिं (यंता) क्वाथः वा काँथु गणेद्यःनिसें (यिता)पाखे वकुत्वाः गाःबहाः व वकु गणेद्यःतकः—

वंतापाखे क्वथ्याःगुलिं (यंता) क्वाथः वा काँथु गणेद्यःनिसें काय्त्यनागु छायाःसा थ्वथाय् थ्याःसां दथुयाव्वय् तय्मछिं बरु थाथुलँ नाप स्वापू तय् ज्याछिं । अले क्वय्या व्वति अप्वःनाप स्वापू भवःलाःवइगु जूगुलिं थ्व व्वनाप स्वानागु खः । अले क्वाथः व काथु गणेद्यःया थाय् त्वःताः मेगु फुक्क धया थें थाय् क्वथ्याः ।

काँथु गणेद्यः नं छम्ह मूलम्ह गणेद्यः खः । अन त्वहं हिति नं दु । ध्वाखाया निशान पाःचा कुहां वनेथाय् दु । भचा कुहां वन कि बच्छि पाःचाय् हे मेगु त्वहंहिति गाः नं नापलाइ । निपु हितियात नं धःगालं हयातःगु धलं लः स्वाकेछिं । स्वय्बले थ्व ऐतिहासिक हिति खनेदु । फल्वा निपु हितिया दथुइ धया थें ध्वाखाया चिं दुथाय्लाक दु । न्हापा गणेद्यःया लँ छपु त्यालकयाः यंता-योतापाखे भचा जाः तजाःथाय् चकंथाय् दुगु जिं स्यू । शायद अन दबू दुगु खः ला धइ थें च्वं । तर छुं धाय्त दसि मदु । आः अन वडा अफिसया ज्याकुथिछें दु । पुखू धाःसा पाःचाय् क्वय् क्वथ्याःथाय् लाः । अन लिक्क रियोकाइ मिखा अस्पतालया छें दु । पुखुली वनेत निपु लँ दु । छपु लँ गणेद्यःया देगलं लिनाः तप्यंक वंतापाखे नं वनेज्यू । पाःचां कुहां वनाः चासलय् थ्यंकःवनेगु लँ ल्वहतं सियातःगु व दथुलँ नापलाइथाय् छगः ल्वहतं तापु दय्कातःगुलिं नं थ्व थाथुलँनाप स्वाःगु व चासलय् थ्यंक स्वाःगु थ्व लँ पुलांगु (ऐतिहासिक) जुइफुगु सम्भावना यक्व दु । उकिया छगू हुनि खः स्वधाःया लाय्कूली नं अले थाच्चत्वालं व भोलाखात्वालं चासलय् वय्-वनेत व न्हापा चासख्यः व वँपि जुकाः सँदे वय्वनेत सत्तिगु लँ नं व हे खः ।

काँथु गणेद्यःया थासं स्वधात्वाः जुइगु छपु लँ चासलय् थ्यंक वनीगु

दु । अनं गल्लि जुयाः छपुलं वखुहिती तब्बलागु लं (दथुलं) दु । छपुलं भचा तब्बलागु लं चासःद्यः रथय् बिज्याकाः देशय् दुत हयन्हयः कन्यामचां लसकुस याकीगु थाय् तब्बला लय् लाइ । काथुपुखूं छपु गलिचाया लं वकुत्वाःया सामयिक ज्ञानशाला भवन खवय् लाकाः द्यःपुखुसिथय् तब्बला लं चासःद्यः याःबले जात्रायानाः हइगु लं नापलाइ । थ्व स्वयाः न्हापां वखुहितिया जःखःया चीहाकःगु खं तय् ।

वखुहितियात वार तयाः संरक्षण यानातःगु दु । हितिया लं पुलावनेवं यितापाखे भवःलाक देगःत दु, सतिक च्वंगु महाद्यः, अनं भचा पाक्क छगः विशेष किसिमया चैत्य दु । व चैत्य च्वय् पञ्चबुद्धया प्रतीक खःसा उकिया क्वसं प्यम्ह नाराद्यःया मूर्ति दु । थ्व छगू बौद्ध धर्म व हिन्दु वैदिक परम्परानाप थःगु धर्मया द्यःपिं च्वय् तयाः चैत्य दनेगु धार्मिक सहिष्णुताया दसु हे धाय्माः (वज्राचार्य, २०७२:९२) । थन हे सतिक भिंद्यःया निशान तयाः थाय् दय्कातःगु दु । थनथाय् हे लाक्क भजन छें नं दु । अनं पारावर्त महाविहार दुहांवनेगु लंब्व दु । लिक्क छगू दबू दु । दबूलिक्क हानं छगः महाद्यःया देगः दु । थन हे दबूया यंतापाखे लं त्यालकयाः छखाछें चासःद्यःया खःयाः सिधःगु छुमा बीत सिन्हजात्राया द्यःखः अन दिकाः दुकलंदान वीगु धकाः छन्हु न्त्यः चासःद्यःया देगल्य् भोग बियाः वुकातःगु फै/दुगुया ला दान बीत बार्दलिं ह्वली । व ला लाय्फत धाःसा भिं जुइगु भोमितय्गु धारणा व विश्वास दु ।

अनं न्हाचः वंगु लंब्वं यितास्वया दुहां वनेबले पारावर्त बहाः (महाविहार)या रूपरेखा खनेदइ । अन निम्ह अजाजु द्यः च्वनीगु छें नं दु । मू आगंद्यःलगायत बहालय् दइगु मेगु चीभात नं दु । थनया जःखःया थाय्यात गालय् थें क्वथ्याःथाय् लाःगुलिं गःबहः (गाः बहाः)धका नं धाय्गु याः । बहाःया यितापाखें पिहांवनेत छेंया छेलीलंब्वं पिहांवनेगु गल्लि छगू नं दु । अनं पिहां वनेबले जोगीलं नापलाइ । व लंयात धैख्यःलांचा नं धाइ । अनं आः न्हूगु लं (अरनिको राजमार्ग) स्वाइ । खवय् वंसा प्यकालं (चारदोबाटो) लाइ । अनं जवय् स्वयाः वंसा थ्व जोगीलं तुकुंप्बः गणेद्यःया न्त्यःनेया साःलय् क्वचाइ धइगु नं न्यनाः तयागु खः । बहालं वंतापाखेया थाय्यात खिचागः धाय्गु याः थें च्वं । बहालं थुखे मवसे न्हापा दुहांवंगु लंब्वं लिहां वनाः तब्बला लं वंतापाखे वन धाःसा भचाजक वनेवं लसकुस याइथासय् थ्यनी । अनं भचा सच्छिपलाः (५० मिटर) ति वनेवं स्वकालं जुइथाय् वकु चीबहाः (चैत्य) दु ।

वकुत्वाःया ध्वाखा नं थनथाय् हे दय्माः । थन पीच मयाःबले ध्वाखाया निशान दुगु ल्वहं दुगु ताः । चैत्यं वंतापाखे २५ पलाःति वनेबले वकु गणेद्यःया देगः नापलाइ । न्हापा व देगःलिक्क भजन फल्वा नं दुगु खः । फल्वाया वंतापाखेया अंगलय् वंता स्वकाः हे अमिताभ(?) बुद्धया पूर्णकदया अभय मुद्राया मूर्ति थनाः लिधंकातःगु खः । आः वयाः लँ तब्बलाः याय्गु भवलय् व फल्वा थुनाछ्वय् धुंकल सा व बुद्धमूर्तियात व फल्वालिक्क हे दुगु नारांद्यःया मूर्ति लगायत मेमेगु मूर्तित आः अन दुगु तह्नां (तःधं) पुखूया योतापाखेया पःखालय् योतापाखे हे स्वकाः पिने लिधंकाः व्वयाः पूजाआजा याय्गु यानावयाच्वंगु दु ।

वकुत्वाःया छगू विशेषता धाय्माः थन न्हापा तह्नांपुखू, वयां च्वय् यंतापाखे भिद्यःयाथाय् वनेगु लँया च्वसं चकिचाधंगु छगू पुखू नं दुगु खः । व दथुया पुखू न्हापा द्यःदः पुखू व तह्नांपुखुली लः उखेथुखे छ्वय्गु निकास समेत तयाः लः मगाःगु पुखुली छ्वय्जीक तयातःगु खः । आः वयाः व पुखू नं ल्हाय्धुंकल । पुखू ल्हाःगु यक्व दँ दय्धुंकल । चासलय् वनेगु तब्बला लँया थीक वंतारिखे च्वंगु द्यःदः पुखुली न्हापानिसें प्यखेरं पःखालं घेरे यानातःगु दु । यितापाखे तब्बलाःलँ थीक दथुइ तःधंगु व थीक जवय्खवय् चिचिधंगु यानाः स्वंगू ध्वाखा दु । थ्व द्यःदः पुखुली सुथय् ख्वाः सिलेगु, म्वः ल्हुइगु व धरः व्वाय्गु नं याः । अन यिता स्वःगु गणेद्यःया विशाल मूर्ति दु । मेमेपिं द्यःया मूर्तित नं उखेथुखे दु । वंतापाखे स्वःगु भजन फल्वा नं दु । पुखुली दथुइलाक वि.सं. १९९८ सालपाखे हरिशमशेरं भौतय् थाय्थासय् कलहितित तयाव्यूगुलिं वय्कःयात आदर यानाः अर्द्धकदया भ्वाता नं तयातःगु दु ।

थ्वथाय् चीभाः, गणेद्यःया देगः व पःखाःया बुद्धमूर्ति व नारांद्यःया मूर्तित दुगुलिं थाय् चकं । द्यःदःपुखू व तह्नां पुखुलिं यानाः थाय् न्ह्याइपु अले मनमोहक जू । थ्वथासं पुलांगु भौदेया थाय् क्वचाइ । अथेसां धनेशः व पन्तिपाखे वनेत भौखुशी ताँदय्के धुंकाः लँ तब्बालाः याःसेलि बुलुहुं यितापाखे छें दनायंकूलिसे भौदेया आकार तहं जुजुवल । न्हूगु लँ दय्कूसेलि उकिया जवखवं व पन्ती वनेगु लँय् नं जवखवं छें दयाः आः भौखुशी थ्यंक छस्वाः जुइधुंकल धाःसा पुलांगु त्यता ताँया लिक्क दय्कूगु न्हूगु लाँटा तानिसें चासखुशीतकं जवखवं छें जाय्धुंकल । आःवयाः प्यकालँ भौतया मूथाय् जूवल । यातायात, संचार, बन्दव्यापार, प्रशासनिक व आर्थिक कारोबारया नं केन्द्र जूवल ।

आः क्वने वयाः पुलांगु देशं पिनेया व आःया भौत नगरपालिकाया

दुनेलाःगु वः वयापिनेया नं छुं छुं थासय्या पुलां नेवाः नां ईशान कुनिसें वंता, आग्नेयकुं, यितां, नैऋत्यकुं, योता, वायव्यकुं व अले यंता तकया थाय्या जिं खना थें, स्यू थें व न्यना थें ब्वथलाः पिब्वय् । थन नेवाःनांया प्रसंग जुयाः नेवाःनां जकयात च्वछायाः पिब्वय्गु धृष्टता यानागु दु ।

ईशान कुं (यंता+वंता) :-

काथुत्वालं वा वकूपखू जुकाः वंसां न्हापां काथु धः थ्यनी । अनं भचा वनेवं भैलकुण्ड थ्यनी । अनं पाःचा थाहां वनेगु चिधंतं व तःह्वां (तःधं) तं निगू पाः न्त्याथासं थाहां वंसां आचाःख्यलय् (घोकेचौर) लाइ । चिजाः तांलं थाहां वनेबले खवय् गालय् ल्वहंहिति दु । जवय् भेलद्यःया निशान, छगः देगः दय् कातःगु दु, भचा वन कि हे खवय् पाखे चन्द्रकीर्ति विहार नाप लाइ । जवय् दुगु पुलांगु चैत्य ल्ववनेगु भसं पियाः आःतक विहारय् लुखाय्लिक्क दुने तयातःगु दु । फल्चा मदय् धुकल । अनं भचा वनाः पाःचा कुहांवनेन्त्यः छगू फल्चाया भग्नावशेष ल्वहं व छधाः ल्वहंहिति नापलाइ । अन न्हापा वंतापाखे वनीपिं व उखें वःपिं भल्यातय् ज्वरय् यानाः नइगु खः । अनं पाःचा कुहां वनेवं खाः सिलाः कीगः तनेगु कीगताःधः थ्यनी । अले भचा थहां वन कि चासःया बस्ति थ्यनी । द्यःछें खवय् लाकाः भचा वन धाय्वं मीनाग धकाः छकुति हाकःगु ल्वहं थनातःगु नापलाइ, नापं खवय् चैत्य व पुखूचा छगू, जःसिगाः वनेगु लं बाइथाय् पुलांगु चैत्य, लिक्कसं छगू छतंजाःगु फल्चा, व हे लिक्क ल्वहं हितिगाः दु । जवय्पाखे पोंखतय् द्यः खतय् तय्त खः दिकातइगु दबू दु । अनलि चासःद्यःया जगत (complex) दुहां वनेगु ध्वाखां दुहां वनेवं जवय् हनुमानया पूर्णकदया दनाच्चंगु भवाता दु अले छतंजाःगु भजन फल्चा दु । ध्वाखा खवय्निसें सतःया ब्व जुयाः देगः छचाःखेरं चाःहिलेगु जुइ । यंता व वंताया फुक्क ब्व भक्तजन व दर्शनार्थीतय् भ्वजः ब्वनेत दय्कातःगु छतंजाःगु सतः दु । सिथय् थ्यंकाः छगू सतः नितंजाःगु दु । चासःदेगःया स्वतंपौ दु । आः वयाः स्वतं लुं सियातःगु दु । लय् देगःया योतापाखे भैलःद्यःया मीनाग छ यनय् तयाः च्वयातःगु भयंकर किपाः दु । अनं वंतापाखे चासखुसी छिनाः थाहां वनेगु चासःगुं (रक्तचन्दन् वन) दु । अन गुइ गणेद्यःयाथाय् वनेगु लं दु । अन व गुंयालं च्वय् सिलु महाद्यःयाथाय् वनेज्यू ।

चास जगतया ध्वाखां हे पिहां वया ईशान कुं जुकाः छगू कि.मि.

थहां वन कि जःसिगाः महाद्यः (जलेश्वर?) याथाय् थ्यनी । थ्वथाय् या नां व चासखुसीलय् तग्वःगु जःसि थें गाः जूगुलिं जःसिगाः धाःगु नं जुइफु । छगू कि.मि. मेगु थाहां वन कि वँपि थ्यनी । थनं चुनितं (चुनाताल?) नं वनेज्यू । वँपिं थौकन्हे ल्यासेल्याय्म्हत चाःह्यू वनेत चल्लिगु थाय् चप्लेति सती । अनं लिपा रवि, व्यासी (पाँचखाल) जुकाः हेलम्बु, तातोपानी, द्वाल्खानापं वंता व सँदे वनेगु लँ जुयावनी ।

चासजगतं यितापाखे कुहांवंसा चासख्यःया ल्यंब्व दु । अन खुद्द (खुधाः) हिति धकाः म्वः ल्हुइत ल्वहंहिति दु । अले सुवर्ण (हनुमान) घाट दु । श्मशान नं दु । न्हापा अन चासघः धकाः छ्व, लौजा (कःनि) चुं क्यलीगु घः दुगु खः । आः उकिया आवश्यकता मन्त । अनं कुहां वन कि लिखुद्रः लाइ । लिखुद्रलं चासखुसी त्यालाकाल कि वंतापाखे चासगुँया क्वय् माकःख्याः नां तयातःगु ख्वाबुँ दु ।

वंता :-

देशं पिहां वनेत काथुधः त्यालाछि हे मा । तद्हां पुखूलं वनेबले नं व धः पुलावन कि भिनाँदे (भिन्धःया थाय् मानन्धर, २०३७) नापलाइ । अनं चासखुसी पुल कि पञ्चकन्या (पाँचकुमारी) थाहां वनेगु खः । च्वय्थ्यंका देगः दु । अले अन न्हापाया च्वापु ब्वंगः (बुंग राजमार्ग दय्कूबले ल्हात) व च्वापुख्यः नापलाइगु खः । आः काभ्रे क्याम्पस व वडा ज्याकुथिया छेंत दु । अनं यितापाखे राजमार्गया क्वय् च्वापुख्यःया क्वथ्याथाय् न्हापा पलेस्वां पुखू दुगु हँ, जःखः बुँ दुपिनि पलेस्वां हः कुनाहयाः उकी तयाः बजि नय्गु याः धइगु न्यनेदु । आः व थासय् फुटबल आदि कासा म्हितेगु थाय् जुयाच्चंगु दु । अले लिक्क वन नर्सरी नं दय्धुंकल व हे थासय् । अनं धौख्यः वनेगु पुलांगु लँ थ्यनी । उकिया क्वसं भक्तेश्वर महाद्यःया देगः व पुखू दु । अनं यिता पाखे बु (द्व)द्वः (बुडोल/वर्णपुर, मानन्धर २०३७:४२, वर्णपुर (बुडोल) मानन्धर, २०७५:१५) धयातःगु थाय् दु । थ्व थाय्यात स्वस्थानी उल्लेख जूम्ह नवराजया ससः वा चन्द्रावतीया थःछें नं धाय्गु याः । अन आः नं भौतं धलं सिधइगु न्यान्हुखुनु न्त्यः नपि वनिबले न्हापा सुं भिक्षु वा बुद्ध वयाः शिविर दय्काच्चंगु निशान ख्यः दु धाइ । अन ल्वहंया निशान ल्यं दनि । तर आः अन प्वंथासय् बुद्धिनारायण धाम, वृन्दावन धाम, व चारधाम धकाः नां तयाः बांलाक दय्कातय् धुंकल ।

अयूसां १० वर्गमिटर ख्यःचा (जग्गा) वः ल्वहनिशान ल्यंकातःगु दनि तर स्वय् बले लिपा तनावनीगु भय दु ।

अनं यितापाखे वंसा खंपु वनेगु पुलांलं, योतापाखे स्वयाः वंसा छगः राम मन्दिर व भौतय् वय्गु लं थ्यनी । च्वापुख्यलं वंता स्वयाः वनेबले चिखुद्रःया वुं थ्यनी । चिखुद्रःया च्वय् चासगुं पाखे च्वःवुं धाइ । चिखुद्रलं चासगुं वयाच्वंगु सिलुधःचा पुलाः वन धाःसा बखुद्रः जुइ । बखुद्रःया यक्व जग्गा आः काठमाडौं विश्वविद्यालयं छ्यलाच्वंगु दु । लिक्क अन मेगु छपु धः वइ । धः पुलाः पाःचां थाहां वन कि धांख्यःया योताव्व नापलाइ । अन हे वनेपा-सिन्धुली-बर्दिबासया लं व धुलिखेल अस्पताल जुयाः देशय् दुहांवनी । अनं पांचखाल, पलांचः, नमूरा, दच्चः, तिमाल आदि थासय् वनेज्यू ।

आग्नेय कुं (वंता+यिता) :-

क्वःलां, इनाबहाः, क्वसाः, क्वबहाः, वकुत्वा, न्ह्याथासं वःसां थूलालं जुकाः विपुखू नापलात कि अनं खंपु वनेगु पुलांगु लं दु । लं जुकाः वायव्य कुं लिनाः वन कि न्हापां काथुधः, अले चासखुसीचाया तां पुलाः वनेमाः । काथुधः व चासखुसीया संगम अन सतिक दु । चासखुसी लिनाः लं भचा कुहां वनेबले क्वथुदिप व उग्रतीर्थ नापलाइ । दिप व उग्रतीर्थया महाद्यः (जलेश्वर) भौंखुशीया खवय् दु । थ्व थाय् त्रिवेणी नं खः । भौंखुसी, चासखुसी व पाक्वधः न्हापा अन नापलाइगु । पन्ति वनेगु लं दय्कूसांनिसं पाक्वधः मवल । अनं भचा वन कि सिकाक्व पूज्याइगु थाय् सिकाक्व ख्यः दु । अन पूजा सिधय् धुंकाः तिनि ख्वपं नवदुर्गा भौतय् बिज्याइगु धइगु न्यनेदु । भौतय् वय्धुंकाः नं न्हापां अन पूज्याइगु चलन दु धाइ । अनं उखेया खं लिपा व्वय् । हानं खंपुया लं जुयाः वनेबले तुयूखाः भैलद्यःया देगः जुयाः व चिबलागु लंचां खंपुया लाछि नं वनेज्यू । भौत व खंपुया संस्कृति मपाः । तर अन बिस्काः हनी । खंपुं छगू-छगूत्याति कि.मि. पाःगु पाःचा थहां वनेवं च्वक्वाथः (चौकोट), (बयदार २०७५:२८) थ्यनी । थ्व नं नेवाः गां खः । अनं खुसीं-खुसीं वनाः ब्रहतं गयाः शंखु जुकाः नमूरा व नमूरां उखे दच्च जुकाः रोशी खुसिया लं जुयाः कुशेश्वर दुम्जा, सिन्धुली, रातमाता, भांगाभुलि आदि थाय् वनेज्यू ।

यिता :- थूलालं लिनाः पन्ति वा खंपु वनेत वःसां व वकुत्वालं पन्ति

वनेत यितापाखे स्वयावःसां नापलाइगु न्हापा देशपिनेया छगू प्यकालं खः
 विपुखू (गोदामचोक) । पन्ति वनेगु लं यितापाखे स्वयावनाः भौंखुसीया तां
 छिनाः भचा थाहां वन कि धनेशः थाहां वनेगु दोपाः थ्यनी । अनं थाहांवंसा
 धनेशः महाद्यःया देगः (धनेश्वर) थ्यनी । थाहां मवसें तबला लं जुयावंसा
 धःद्रः, मेलांखा (चासःद्यःया मचा पीकातःम्ह जलद्यः नं मचा नय्त मचा ग्वः
 धकाः न्यंबले वांखायाः क्यंगु बखतय् चासःद्यः नं मे सालाकयाः वांछ्वगु अले
 उगु मे कुतुवंगु थाय्/ख्वाबुं), धःद्र, धःद्र च्वय् ख्वलाखुं व्वंगःचा वइ । धनेशलं
 यितास्वया थहां वंसा क्वगुं जुइ । तबलाः लं जुयाः वंसा पन्ति वनी । पन्ति,
 खोपासी (खु(कु)पासि), पातिखर्क, चला (चलाल) गणेद्यः, धुंखर्क (आः दुंखर्क)
 जुयाः बेथांच्व (फूच्व स्वयाः तज्जाः धाइगु महाभारत श्रृंखलाया छगू च्वका)
 थ्यनी ।

अथे हे, द्यः चुइकीगु लं वन धाःसा भौंखुसी पुलेवं तुल्लि फाँट जुइ ।
 अन तुल्लि हिति नं दु । आःतकं लः वयाच्वंगु दनि । अन सिनागः व सिनागः धः
 दु । धःलिक्क अन न्हापा भिम्हति मनु च्वनेज्यगु पाक्व नं दु धाइ । पाक्वद्वलय्
 वइगु पाक्वःधःलिक्क तसकं थीगु न्हाय्कं ल्वहं (चासःद्यःवं चासलं थःगु ख्वाः
 स्वयाविज्याःगु न्हाय्कं थें थीगु) दु धाइ । आः मदय्धुंकल । अन चय्पिबुं, अले
 च्वय्वन धाःसा भौतय् न्हापा हयातःगु कलहितिया मुहान दु । अनं च्वय् क्वगुं
 जुल । पाक्वद्वलं मचा योतापाखेस्वया क्वगुं थाहां वनधाःसा अन बहीकिबा
 जुइ । अन आः प्राइमरी तगिंया व्वनेकुथि दु । बहीकिबाया क्वय् लिक्कलिक्क
 तःधःचा (तःहचा?) व तःहगां, सिपाद्वः आदि थाय् दु ।

नैऋत्य कुं (यिता+योता) :-

इनाबहालं यितापाखे स्वयाः कुहांवन धाःसा थूलां थ्यनी । अनं भचा
 वनेबले न्हापा तुल्लितां (अग्राखया सिं दय्कातःगु) नापलाइ । आः ढलान तां
 दय्के धुंकल । उखेमवंसें थूलां जवय् लिनाः वनेबले दूब्यंकेत व जाभुखाय्यात
 वनीथासय् मनुजक वनेजीक दय्कातःगु तां दु । तां पुलाः वनधाय्वं जवय्
 स्वयाः वनधाःसा सिलुदहःचा धइगु लः दुगु गाः नापलाइ, अनं सिनागाःगांया
 सिथंसिथं च्वबुंजा धइगु क्वगुंयालिक्कया छगू च्वः नापलाइ । व थाय्यात
 आः देवीथान नं धाः । अनं कुहां वय्बले नेवाःपहःगु ल्वहं हितिइ थ्यनी । अनं
 सतिक बालकुमारी द्यः दु । अन कुहांमवंसें योता स्वयाः भचा थाहां वन कि

ऋषित्वाप्वः जुइ, आः थ्व थासय् स्पेन सरकारया गुहालिं बाल अपाङ्ग अस्पताल दय्कातःगु दु । अनं उखे स्वयाः वन धाःसा क्वगुंया यिताव्व क्वचाइ । अनं आशापुरी महाद्यः (आशापुरेश्वर) दु । अनं वन धाःसा फूच्वया लँ जुयाः अन थ्यंक वनेज्यू । अन मवसें कुहां वल धाःसा चसिद्रः व चसि खुसी थ्यनी । चसिखुसी थाथुदिप, च्वय् त्वाःयापिनि सी उइगु दिप (मसान), लिक्क भौंखुसी दुगु थाय् खः । थुला जुकाः वनीगु सिलाँ थनतक वइ ।

योता :-

तलापुखुं वा लाय्कूध्वाखां तब्बलालं वा क्वलालं चिबलालं योता तँ त्यताबजाः, सँयसतः (?) जुकाः पुलांगु तबलालं वनेबले ज्वनागः थ्यनी । अनं सिउचा (बँ इलेगु/ह्याउँचा) ख्यः, क्वपिद्रः, जरं तँ (जलद्रोणी पाःचा/भैसेपाटी), त्वं त्वं महाद्यः खुसिचा, नासिकाद्यः अले सांगा थ्यनी । अनं सांगातँ जुयाः नलिंच्व, जगाति जुयाः खप थ्यनी ।

त्यताबजाःया सतः खवय् लाकाः यंता-योता स्वयाः थहां वन धाःसा अन यक्व धया थें सायमितय् देगुख्यःत नापलाइ । अनं भचा थहां वन कि क्वाथ (क्वाताचा) थ्यनी । न्हापा थन नं छगू क्वाथः दुगु खनेदु । अनं भचा वन कि ख्वाँय् नागया थाय् जुइ, अनं काँगःधः नापलाइ, व धःजुया योतापाखे वन धाःसा काँगः नापलाइ । अनं थहांवंसा तेपुचा गुँइ थ्यनी । थ्वथाय् या योचाव्व खपपाखेया योसिंनाप ज्वःला । काँगःधलं यंता लिनाः सोमुद्रःजुया भचा वन कि सोमुद्रः (सोगद्यो/सुमद्यो? मानन्धर २०३७:४२) महाद्यः नापलाइ । अनं इताधः व भचा च्वसं भंडारीगांचा जुकाः थहां वंसा तेपुचा गुँ (डाँडाय्) थ्यनी ।

बायव्य कुं (योता+यंता) :-

थ्व कुंयात नालाकुं धाःसां ज्यू । तलापुखू वा लाय्कूध्वाखां थ्व कुंस्वया वनेबले आः नयाँबस्ती धाःथासं नालाबुँ जुयाः वँ वं तुसाःलं वःगु खुसीया ताँ पुलाः वना भतिचा जायवं देशपिने भिंघःया ख्यः थ्यनी, अन सस्यूद्यः नं दु । अनं भचा वनेवं नाला थ्यनी । लँ नालादुने दुहाँ मवसें योतापाखे वनेवं नाला करुणमय (श्रृष्टिकान्त लोकेश्वर)या देगः लाःवइ । अनं थहां वन कि तुकुचा गां लाइ, खप वनेगु तुकुचा गांया भञ्ज्याङ्गं यिता स्वयाः वंसा योसिंगुँ, योता स्वयाः वंसा खप च्याम्हासिंह वा कमलविनायक वनेगु लँ जुइ व मेगु लँ जुयाः

थहांवंसा ल्हासापाक्व सस्यूद्यःयाथाय् थ्यंकःवनी । उखे मवंसें दोपाःचां देशय्
दुने वंसा नाला भगवती नं थ्यनी । थहांवंसा नालागुं जुइ । अनं पानीमुण्डे गां,
महाद्यःपुखू व नगरकोट डाँडा सत्ती ।

यंता :-

स्वत्वाप्वःया लिक्क यंतापाखे च्वसं दोपाःचाय् निगः त्वहंथां दु ।
यंतापाखेया त्वाप्वः (stupa)य् थाँसिमा पिनातःगु दु । अनं यंताया थाय्
यात न्हापा चाक्लाः किबा धाय्गु याः । आः व थाय् पुलांगु १२ तर्गितक
ब्बनेदुगु ब्बनेकुथि (आजाद उच्च मा.वि.)या भवन व ख्यः (कम्प्लेक्स्) जुल ।
अनलिक्क च्वय् मचाप्वतः धकाः न्हापा मचागालय् वंपिं थुनेयंकीगु थाय् खः ।
आः व थाय् नं त्वनेगु लःया त्याकि व ज्याकुथि जुयाच्चंगु दु । अनं भचा
च्वय् छथाय् पूज्याइगु थाय् दु । व थाय् शायद सापू-मेपूतय्गु दकले पुलांगु
वस्ति खः जुइ । अनं पूज्याना तइम्ह द्यः खः ग्वाःद्यः । अनं लिपातक नं सा,
मे वा पशुत म्हं मफुत धाःसा लाय्केभासं वा मचा बूसा मचा म्वाकेया भसं
दुरुमरि तयाः पूजा याःवनीगु थाय् खः । व उबलेया ग्वाला (सापू)तय् द्यः
जुयाः वयात ग्वाःद्यः धाःगु जुइ धइगु सीदु । अनं भचा जक च्वय्, मराःगां दु ।
अनंच्वय् थागुं (च्वय्या गुं) वइ । थागुंया वंतापाखे चुनातँ धइगु गां दु । अनं
थागुं यंता स्वयाः कुहां वंसा नालाया तुसाः (टुसाल) थ्यनी । थ्व थाय् नेपाःया
दकले न्हापांया डेरी खः धाइ । उकिं नं च्वय् वंसा चुनाताँ (चुनाताल) जुयाः
नगरकोट थ्यनी ।

उपसंहार

न्हापां पुलांगु देया सीमित घेरादुनेयात स्वब्ब यानाः बःचाहाकलं थाय्
या नांत बियागु दु । अनलि, देया जःखःयात ज्याछिंकाः सीकेत अःपुक थाय्बाय्
व मेगु भौगोलिक नां लुमंकेत व म्हसीकेत प्यंगू कुं व प्यंगू दिशायात ब्यागलं
ब्यागलं व बःचाहाकलं नां बियागु जुल । उगु नां गुगुं मौलिक खःसा गुगुं
बोलिचालिइ ववं हिलावंगुयात नं थन दुथ्याकागु दु । अझ नं थन माक्व भाषागत
खँग्वःया उद्गम, ध्वनिविस्तार व व्याकरणगत शुद्धाशुद्धि स्वयाः नं परम्परागत
उच्चारण गथे जुयाः वयाच्वन अथे हे जुयाच्चंगुयात ध्यानय् तयाः खँग्वःत ब्वयागु
दु । अथेनं छुं द्रंगु दुसा भिंकेगु भाला हनेबहःपिं ब्वमिपित इनाप याना ।

लिधंसा

अर्जुन कुमार (सम्पा.) (२०३७ विसं), गरीमा । बनेपा: चण्डेश्वरी युवा क्लब ।
बयदार, के.जि. (२०७५ विसं), 'नेवार कायस्थ: एक अध्ययन', वार्षिक स्मारिका
भुजङ्ग, पृ. २३-३१ । काभ्रे बहुमुखी क्याम्पस, बनेपा ।
मानन्धर, ज्ञानकाजी अरे (२०७५ विसं), 'बनेपाका अष्टविनायकहरू', वार्षिक
स्मारिका भुजङ्ग, पृ. १५-१९, काभ्रे बहुमुखी क्याम्पस, बनेपा ।
वज्राचार्य, वज्रमुनि (२०७२ विसं), नेपाः गाः या धर्म । यल : नेपालभाषा केन्द्रीय
विभाग ।
श्रेष्ठ, ॐकारेश्वर (१९२२ नेसं), भोंतया चण्डेश्वरीजात्रा । येँ : रामभक्त
भोमि ।

ने.सं. १९४१ सिल्लागा: द्वादशिश (२०७७/१९१२६/Wednesday,
March 10, 2021) बिपुखू (गोदामचोक)

तुनाःसिँइ कियातःगु कामकला, कामशास्त्र खः ला ?

दर्शनवीर शाक्य

थीथी देगलय् तुनाःसिँ खंकेफइ । तुनाःसिँ धाय्वं हे कामकला सिँइ कियातःगु लुमना वइ । मानौ कामकला व्वय्त हे तुनाःसिँ दय्कातःगु थें । देगःया पिनेया आवरण् दकलय् ध्यान वनीगु व्व हे तुनाःसिँ जुयाच्चंगु दइ । तुनाःसिँ खन कि हे कामकलाया जक सोच वयाच्चनिं मानौ तुनाःसिँ व कामकला छगूकथं पर्यावाची खंग्वः थें । छायाँकि तुनाःसिँया चर्चा धइगु हे कामकला कियातःगु मूर्ति हे जक आपा जुइगु याः । मेमेगु काष्ठकलाया खँय् तुनाःसिँया चर्चा म्हो हे जक जुइ । तर यथार्थ धाःसा यक्वं पाः । तुनाःसिँ नेपाःया मौलिक वास्तुकलाया छगू व्व खः । नेपाःया वास्तुकलाया छगू विशेषता धइगु हे छगू निश्चित जग्गां वा स्थानं वः सिबें भचा आपाः थाय् पिकाय्गु नं जुयाच्चं गुकियात माःगु तिबःया रूपय् तुनाःसिँ छयलातःगु दु । उकथं हे नेपाःया वास्तुकलाया मेगु नमुनाकथं छँया पौ पाःलुकाः वाःवइगु लः ममुनेमा धकाः पौयात तिबः बीत तुनाःसिँ छयलातःगु दु । नेपाः कृषिप्रधान देय् खः । थनया मौसमय् भर यानाः हे बुँज्या याइगु खः । उकिं छँया दकलय् च्वय्या व्व अर्थात थौकन्ते कःसिया चकंगु थाय्या छयलाबुलायात भी पुर्खापिसं मल्लचसे पौ दय्कातःगु खनेदु । उकिं नेवाःतय्गु मौलिक वास्तुकलाया छगू मुख्य व्वः हे तुनाःसिँ खः । अझ नेवाःतय्गु वास्तुकलाया नमुना कथं छँ दनेबले बार्दलि पिकयाः उकियात तुनाःसिँ हे तिबः बीका तइगु खः । नेवाः वास्तुकलाया विशेषताकथं हे निश्चित थासं भतिचा आपाः थाय् पिकाय्गु संरचनायात तिबः बीगु हे तुनाःसिँया मूल ज्या खः ।

तुनाःसिँइ छुं हे कियामतइगु इलय् तसकं हे साधारण सिंग्वः थें जक हे

खनेदइ । नेपाःया मौलिक पहिचान काष्ठकला नं छताः खः । काष्ठकलाकथं नं नेपाःया विशेषता धइगु हे छगू चिकिचा धंगु थासय् नं अनेकौ कथंया बुट्टा निसैं असामान्य वा जटिलतां जाःगु कलाः न्ह्यव्वय्गु जुयाच्चंगु दु । छुं नं सामान्य वस्तुयात बांलाकेत उकिइ बुट्टा की । अले तिन हे बांलाइ । पुलांगु छैय् तुनाःसिं भर बियाः पौ, बार्दलि खंकेफइ तर व सामान्य जक यानातइ । तर देगलय् धाःसा बुट्टा कियाः छायापियाः बांलाकातइ ।

देगलय् तुनाःसिं छयलीगु मुख्य रूपं निताः कारण दु । छता देगःया पौया भार क्ववीगु अले मेगु देगःया निश्चित क्षेत्रफलय् नं तुनाःसिंया गुहालिं धेचुकक भ्याः दय्काः थाय् भचाः छिंक दय्केगु खः । थुज्योगु महत्वपूर्ण भार फय्माःगु खःसां तुनाःसिंयात सौन्दर्ययात्मक रूपं न्ह्यव्वया तुनाःसिंया मू ज्यापाखे ध्यान मवनीगु काष्ठकला न्ह्यव्वय्गु नेवाःतय्गु शीप जुयाच्चंगु दु । देगलय् दुगु तुनाःसिं मुक्कं स्वता व्वय् व्वथले ज्यू । तुनाःसिंया दकलय् च्वय्या व्व - गन सिमाहः दइ, दथुया मूल छः दइगु व्व अले दकलय् क्वय् थीथी सन्देशात्मक काष्ठकलाया व्व । तुनाःसिंइ कियातःगु कामकलाया विषय केन्द्रीत जुइगु हेतुं मू विषयलय् वने ।

तुनाःसिंया क्वय्या व्वय् सदां हे कामकला हे जक कियातइगु जुइमखु । थीथी देगलय् स्वः वन धाःसा गनं बाखंयात काष्ठकलाया माध्यमं कनातइ, गनं सावधान याय्कथं गनं मखुगु ज्याखं यात धाःसा राज्यं गुज्योगु दण्ड बी धकाः नं किपाः कियातइ । अभ्र गनं तुनाःसिंइ छुं हे कियामतःगु नं दु । मूलतः छुं कथंया सन्देश बीत हे तुनाःसिंइ छुं कीगु याइ । थुकीं सन्देशमूलक सुचं बीत हे तुनाःसिंयात छयलातःगु खनेदु धकाः धाय्छिं ।

अकसर तुनाःसिंइ कियातःगु कामकलायात तप्यंक हे कामशास्त्र लिसे स्वाकाः स्वइ । छायाधाःसा कामशास्त्र थुलि लोकंत्वाः कि कामकलालिसे स्वापू दुगु छुं नं खंयात कामशास्त्रया प्रभाव स्वाकेत स्वइ । तर तुनाःसिं कियातःगु कामकलाया स्वापू कामशास्त्र लिसे दु कि मदु धइगु खंय् दुवालेबह जू ।

कामशास्त्र अन्तर्गत कामसूत्र सफू वात्स्यानं च्वयातःगु खः । तर कामशास्त्र मात्र कामकलाया वर्णन मखु । वात्स्यानं च्वयातःगु कामसूत्रय् मूल रूपं मिजं व मिसाया यौन अंग, लिंग व योनीया आधारय् व्वथलातःगु दु । मिजंया लिंगया हाकःया आधारय् खराचा, द्वों व सल धकाः व्वथलातःगु दु । अले मिसाया योनीया आकारया आधारय् चल्ला (हरिण), सल व किसि

धकाः ब्वथलातःगु दु। थ्व क्रमकथंया लिंग व योनीया आकार दुपिं दथुइ सहज काम जुइ तर थुकी बियातःगु क्रम छसिकथं मजुसे बेमेल जुल धाःसा सहज मजुइगु खँ दु। अथार्त खराचाया जोडी चल्ला, द्वोया जोडी घोडा व सलया जोडी किसि जुइ। तर खराचा व किसि वा सल व चल्ला (हरिण) जुल धाःसा व बेमेल जुइ। थज्योगु हे बेमेल कामक्रिडायात गुकथं मेल याय्गु ज्ञान वात्स्यानया कामशास्त्रय् दु। तर थुलि जक मखुसे छम्ह मनुखं ६४गू कला सय्के माः धकाः कामसूत्रय् धयातःगु दु। थ्व ६४गू कलाय् म्ये हालेगु, वाद्यवादन थाय्गु, खाता मिले याय्गु, स्वांया थीथी स्वांमा हनेगु, नक्कल याय्गु, छँ मर्मत याय्गु आदि इत्यादि कला सय्केमाः धयातःगु दु। ६४ गू कामकलाय् निपुण जुइ धुंकाः थः कला, कतःया कला, गणिका, विधवा इत्यादि लिसे गथे यानाः प्रसंग न्ह्याकेगु खँ दु। गथे यानाः घय् पुइगु, चुम्बन याय्गु, कुतिं न्याय्गु, बांन्याय्गु, ग्वतुलेगु व कामक्रिडा याय्गु दु। थीथी तुनाःसिँइ स्वल धाःसा नं कामशास्त्रय् स्यनातःगु खँ थें हे कामक्रिडा, चुम्बन, आलिंगन इत्यादि दु। विद्वानतय् धारणाकथं थुज्याःगु चित्रण धइगु कामसूत्र, रतिरहस्य वा अनङ्गरङ्ग थें कामशास्त्रया सफुतिइ च्यातःगु ज्याखँ थें हे खः। मूल रूपं धाय्गु खःसा कामशास्त्रया उद्देश्य थौकन्हय्या भासं आर्ट अफ सेडक्शन art of seduction हे खः।

तर तुनाःसिँइ कियातःगु कामकलाय् धाःसा भचा जटिल। नेवाः काष्ठकलाया नमुनाकथं चीधंगु थासय् नं अनेकौं सन्देश सुलाच्वंगु जटिलता खंकेफइ। कियातःगु पात्रपिं रहस्यमयी जू। छम्ह मिजं वा मिसां छक्वलं छम्ह सिवें अप्वः मनूलिसे कामकला न्ह्याकाच्वंगु खनेदु। कामशास्त्रय् छम्ह मिजं व छम्ह मिसाया दथुइ जक कामकलाया खँ दु। छम्ह हे मिजनं तःम्ह मछि मिसानाप बिस्कं बिस्कं हे कामकला न्ह्याकेगु खँ दुसां नापं निम्ह स्वम्हलिसे कामकला न्ह्याकेगु खँ उल्लेख धाःसा मदु।

कामकलाया नितिं कामशास्त्रय् छगू निश्चित स्थानया वर्णन दु। गथे कि छगू कोथा, कोथाय् मिले यानातःगु खाता, लासा, अभ्र कोथा नं नस्वाय्माः इत्यादि इत्यादि। पूर्णरूपं कामकला छगू आनन्दया नितिं वा छगू नीजि ज्याखँ कथं नालातःगु दु। तर तुनाःसिँइ कियातःगु कामकला धाःसा गनं लः काःवथाय्, गनं बुँइ ज्या यानाच्वंथाय् वा लय् इत्यादि थासय्या कियातःगु दु। थुगु खँ नं कामशास्त्रया सिद्धान्त अनुरूप वनाच्वंगु खनेमदु।

कामशास्त्र केवल मिसा व मिजं दथुया प्राकृतिक स्वापूया विषयलय् च्वयातःगु दु । अपवादया रूप्य् किन्नर लिसेया स्वापू नं कामसूत्र्य् च्वयातःगु दु धकाः धाय्फइ । तर अप्राकृतिक रूपं पशुत लिसेया कामकला बारे छुं च्वयातःगु मदु । जब कि तुनाःसिँइ कियातःगु कामकलायाय् गनं पशुतय्गु कामकला नं न्त्यव्वयातःगु दुसा गनं मानव व पशु दथुइ नं कामकला न्त्यानाच्चंगु कियातःगु दु ।

थ्व ल्याखँ कामकलाया थ्व व्व सामान्य कामशास्त्रया सिद्धान्त सिबें पाः धइगु निश्कर्ष पिकाय् ज्यु । उकिं तुनाःसिँइ कियातःगु कामकला पूर्णरूपं हे कामशास्त्रया चित्रण खः धकाः धाय्गु पाय्छि, मखु । तुनाःसिँइ कियातःगु कामकलाया विषयलय् अभं थप अनुसन्धान याय्गु ल्यं हे दनि ।

यँया थाय्बाय्या पुलांगु मौलिक नां व न्हूगु प्रचलित नां

मोहनदेवी महर्जन

नेवाःत स्वनिगःया आदिवासी खः धइगु ला स्यूगु हे जुल । नेवाःतय्गु वस्तिमध्ये नं छगू महत्वपूर्ण अङ्ग नेपाया नुगः धाःसां ज्यूगु थाय् यँ खः । बाज्या-आजापिसं थाय्या पाय्छिक्थं छुनातःगु नां आः वयाः स्वनिगः पिनं वःपिं गैरनेवाःतय्सं न्हून्हूगु वस्ति दयेकाः थः यःयः थें नां छुनाच्चंगुलिं पुलांगु नां बुलुहुं न्हावनाच्चंगु दु । थ्व नेवाःतय् छगू दुःखया खँ खः । अथेसां नं गैरनेवाःतय्सं तःगु न्हूगु थाय्बाय्या नां नालाकाय्त् नेवाःत विवश जूगु छर्लंगं हे खनेदु । उकिं थःगु मौलिक पहिचान दुगु पुलांगु नामं हे थीथी थाय्बाय्यात छ्यलेमाः । क्वय् यँया पुलांगु नां उकिया आःया प्रचलित नां न्ह्यथनातःगु दु -

पुलांगु मौलिक नां		न्हूगु प्रचलित नां
१	ल्हूति	बालाजु
२	दूरा	बनस्थलि
३	हिरावाः	गोल्छा/औद्योगिक क्षेत्र
४	बर्पा	नयाँ बसपार्क गोंगबुं
५	धःमाःथु	धर्मस्थलि
६	फुसिंख्यः	मनमैजु
७	असाःगाः	बालुवाटार
८	मोभता	भाटभटेनि

९	साकुना	सरस्वतीस्थान
१०	पहिव्व	नायाँबजार खुशीवुँ
११	गाँको/टेको	रानीवन
१२	पोर्पा	रानीवारी
१३	स्यैरा	बाफल
१४	इखाधः	पाचधारा
१५	भंगथुकु हिति कुनात्व	कमलाक्षी
१६	लगं	लगन
१७	लुमधि/लुमुरी	भद्रकाली
१८	नंसाः	नक्साल
१९	खेचापुखू	खिचापोखरी
२०	इपाचो	बाडखानी
२१	हिजाखुसि	अनामनगर घट्टेकुलो
२२	न्हूसाः	भोछे
२३	न्हूसडक	न्यूरोड
२४	वंघः	इन्द्रचोक
२५	किसिगः	किलागः
२६	न्हूघः	जैसिदेवल
२७	न्यत	नरदेवी
२८	बुँराख्यः	भुरुङ्गखेल
२९	धिमेल्वं	डल्लु
३०	कोखाद्यः कसाःख्यः	डल्लु आवास
३१	थःबही	ठमेल
३२	खास्ती	बौद्ध/चाबहिल
३३	न्हूपुखु	रानीपोखरी

३४	लौसला गणेद्यः	चावहिल
३५	स्यंगसगः	स्वयम्भू
३६	होलचवः	हलचोक
३७	सिलन्धः	सानो भन्याङ्ग
३८	इखाधः	ठूलो भन्याङ्ग
३९	पम्माः/धौखा	ताहाचल
४०	लिपन्दः	सीतापाइला
४१	गुसः फाँट	बाइपास माछापोखरी
४२	मस्याहिति	कपुरधारा
४३	बेसः	विजेश्वरी
४४	कंगः	कंकेश्वरी
४५	जनबहाः	मच्छिद्रबहाल
४६	असंमरु अजिमा	अन्नपूर्ण
४७	कुलांभुलु	रक्तकाली
४८	भुइजःसि	बुढानीलकण्ड नारायणस्थान
४९	सक्वः	साँखु
५०	जामाच्च	नागार्जुन
५१	भ्याःचाद्यः	भेडासिङ
५२	वःसिको/सिखल/सुकुबहाः	लाजिम्पात
५३	पक्वः	चल्खु
५४	दवःको	राधाकृष्ण मन्दिर
५५	खिधः	भोटेबहाल
५६	पुखुसी	इनाखा
५७	मुसंबहाः/ज्यापुतुं	बाह्रवर्षे इनार
५८	तुंख्यः	तुडिखेल

५९	चकं दबू	खुलामञ्च
६०	दबाई त्वाः	ढोकाटोल
६१	यराहिति	ढुडेधारा
६२	यपिंख्यः	धोबिचौर
६३	तपिंता	ताम्सिपाखा
६४	मिनःसतः	साउनेपाटी
६५	इखालाछि मण्डप	क्षेत्रपाटी
६६	बाह्खानीख्यः	लैनचौर
६७	खोलागाः	पानी पोखरी
६८	उतत्वाः/नखिंपुखु	महाजगञ्ज
६९	पञ्च	बाँसबारी
७०	गाःहिति	गैह्रीधारा
७१	धुँख्यः	बागबजार
७२	पासिक्वः	कमलादि
७३	वदेक्वः	दिल्लीबजार
७४	वथु	नया बानेश्वर
७५	सिनामुगः	सिनामंगल
७६	ग्वलः	देव पतन
७७	पताबुँ	भृकुटी मण्डप
७८	हिजाखुसि	धोबिखोला
७९	नारीखुसि	शालिनदि
८०	थक्वाः	थानकोट
८१	न्यादे/नरः	हाडिगाउँ
८२	न्यागः मणि	पाँचमाने
८३	त्वहंलँ	गोलढुंगा

८४	लखुपात	दगुर्ने पानी
८५	भिन्धः त्वाः	भिमसेनस्थान
८६	थाय्मरु	बांगेमुढा
८७	लायुकू	दरबार स्क्वाय्
८८	दुगंबही ध्वाखा	न्यूरोड गेट
८९	मरुसतः	काष्ठमण्डप
९०	फसिक्वः	रञ्जना
९१	माःवति	महाबौद्ध
९२	लुँहिति	सुन्धारा
९३	फम्पि	फर्पिङ
९४	तःकंगा/वतीपुखू	माफि तहरा
९५	जमः	जमल
९६	भ्वसिक्वः	पिपलबोट (न्यूरोड)
९७	पुलां भंसाः	रणमुक्तेश्वर
९८	प्यंगः थां	चारदुंगे
९९	त्यरः	त्यौड
१००	यंकीदः	इन्द्रदह

न्यनेकने

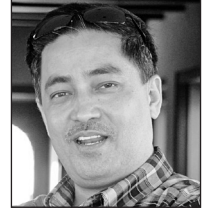
मोहन नारायण महर्जन, वर्ष ६५, नायः यंगाः त्वाः ।
चिनि महर्जन, वर्ष ७३, नायः ओमबहाः त्वाः मिसा पुचः ।
रामभक्त प्रजापति, वर्ष ५२, ज्याथा पञ्चदान गुथि ।
सुभद्रा महर्जन, वर्ष ४१, कुमाःननि मिसा पुच ।
सीता महर्जन, वर्ष ४३, यंगाः त्वाः ।

अमेरिकाय् नेवाःउपस्थिति

किरण केन रंजित

राष्ट्रिय जनगणना सन् २०११ कथं नेपालय् नेवाःत १,३२१,९३३ दु । उकीमध्ये मांभाय्कथं नेवाःभाय् ल्हाइपिं ८४६,५५७ दु । नेवाःत ७७ गू जिल्लाय् हे वसोवास यानाच्चंगु व उमिगु मूल थाय् नेपाःगाः खः । इमिसं ल्हाइगु भाय्यात नेपालभाषा धाइ । थुक्रियात गैह्र नेवाःतय्सं नेवारी धाइ । नेवाःत नेपाःया आदिवासीमध्ये छपुचः खः । ‘नेवाः’ खँवः नेपाल खँवलं ब्युत्पति जूगु धाइ । नेवाःतय्सं थःत नेपाःमि धाइ व उपिं व्यापारकुशल खनेदु । नेवाः खँवः नेपाल खँवलं वःगु खनेदु । न्यागू निसें गुंगू शदीदुने लूगु नेपाःया मध्यकालीन निसः व चाःचू शिलालेखत मध्ये निपा शिलालेखय् स्वस्तिनैपालभ्य धकाः सम्बोधन यानातःगु दु । नेपालमण्डल खँवः दक्कसिवे न्हापां लिच्छवि जुजु जयदेव (ई ७१३-७३३) या पालय्या शिलापत्रय् छयःगु खनेदु ।

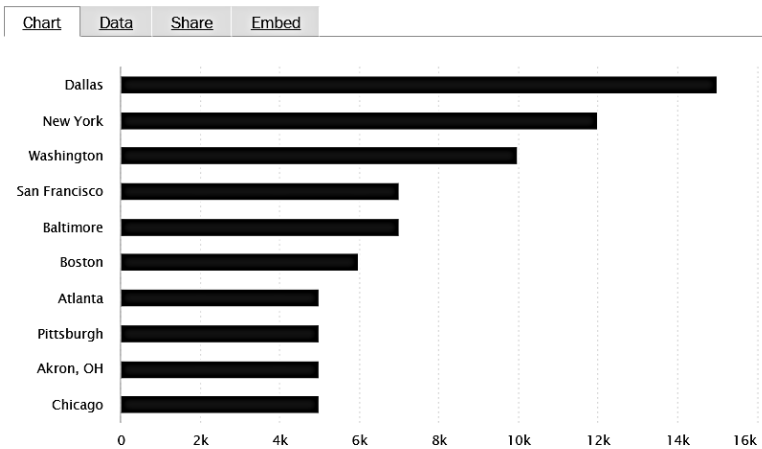
नेवाःत संसारया न्यागू महादेशय् न्यनाच्चंगु दु । संयुक्त राज्य अमेरिकाय् यक्व नेवाःत बसोबास यानाच्चंगु दु । अमेरिकाय् दकसिया न्हापा आधिकारिक भ्रमण सन् १९३९स बेलायतया नितिं नेपाःया मन्त्री जनरल कृष्ण राणां यागु खः । लिपा वया उत्तराधिकारी जनरल शिंग राणां सन् १९४५स अमेरिकाया भ्रमण याःगु खः । सन् १९४६ स् नेपाली मिशनया कमाण्डिङ्ग जनरल बबरशम्सेर राणां अमेरिकन राज्य व लडाइं विभाग (STATE AND WAR DEPARTMENTS) या पाहांकथं छवाः स्वयां अप्वः भ्रमण याःगु खः । उम्ह पाहां अमेरिकाया वाशिङ्गटन डिसिइ जुलाईया २५ निसें अगष्टया १ तारिखतक चाहिउगु खः ।

उत्तर अमेरिकी महादेशय् अवस्थित संयुक्त राज्य अमेरिकाया (थनलि अमेरिका) क्षेत्रफल ९.८३४ मिलियन बर्ग किलोमिटर दु । थुक्रिया अवस्थिति ३७°०५'२४.९" उत्तर व ९५°४२'४६.४" पश्चिमय् लाः । थ्व समुद्री सतहलं ८६ मीटर (क्वय्) निसें ६,१९४ मीटर च्वय्लाः । अमेरिकाया जनसंख्या सन् २०१० या तथ्यांककथं ३०८,७४५,५३८ दु । अमेरिकाय् नेवाःत थीथी राज्यय् वसोवास यानाच्चंगु दु ।

अमेरिकाया NONPARTISAN FACT TANK PEW RESEARCH CENTER या सन् २०१९ या प्रतिवेदनकथं अमेरिकाय् १,९८,००० नेपाःमित बसोवास यानाच्चंगु दु । नेपाःमित दकले अप्वः टेक्सास राज्यया अर्भिङ्ग - ड्यालसय् अनलिं लिपा न्यूयोर्कय्, अनलिं वाशिङ्गटनय् दु । क्वय् चार्ट स्वयादिसँ ।

PEW RESEARCH CENTER

Top 10 U.S. metropolitan areas by Nepalese population, 2019

थुकिमध्ये नेवाःतय्गु कूल ल्याः सीमदुनि । अमेरिकाय् ५०गू राज्य दु । उगु राज्य स्वयाः बिस्कं छगू जिल्ला दु । उगु थाय् डिस्ट्रिक्ट अफ कोलम्बिया खः । अन नं नेवाःत बसोवास यानाच्चंगु दु । वाशिङ्गटन डी.सी., मेरिल्याण्ड व भर्जिनिया थ्व स्वंगू थाय् स्वनिगलया यें, ख्वप व यल थें खः धाःसां छुं पाइमखु । छाग्धाःसा झीथाय् स्वनिगलया नं लजगा व सरकारी ज्याकुथि (मन्त्रालय, विभाग), सर्वोच्च अदालत आदि वनेमाःसा येंय् हे वनेमाः । अन नं थथे हे मेरिल्याण्ड व भर्जिनियाय् च्वपिं मनूत सरकारी ज्याकुथि (मन्त्रालय, विभाग), सर्वोच्च अदालत आदि वनेत वाशिङ्गटन डी.सी.इ हे वनेमाः । वाशिङ्गटन डी.सी झीगु निरिति येंखःसा मेरिल्याण्ड ख्वप व भर्जिनिया यल धइ थें खः । थ्व स्वंगू थाय् (वाशिङ्गटन डी.सी., मेरिल्याण्ड व भर्जिनिया) यात वाशिङ्गटन वा

वाशिङ्गटन मेट्रो एरिया धाय्गु नं याः । च्वय् चार्टय् 'WASHINGTON' धाःगु नं समग्र कथं वाशिङ्गटन डी.सी., मेरिल्याण्ड व भर्जिनिया खः । थ्व मध्ये मेरिल्याण्डय् अमेरिकाया न्यागू तःधंगु नेवाः संस्थात मध्ये स्वंगूया मूज्याकुथि थन हे दु । उपिं स्वंगु हलिं नेवाः दबू (WORLD NEWAH ORGANIZATION -WNO), नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका (NEWAH ORGANIZATION OF AMERICA - NOA) व नेपाः पासाः पुचः अमेरिकाय् (NEPA PASA PUCHA AMERIKAYE- NPPA) खः । मेगु निगू संस्था नेवाः अमेरिकन दबू (NEWA AMERICAN DABU) शिकागोय् व युनाइटेड नेवाः युएसए (UNITED NEWAH USA) टेक्सासय् दु । हलिं नेवाः दबू हलिमय् च्वंगु दक्व नेवाः संस्थातय् दकस्यां च्वय् वा दक्व संस्थायात छथायूतया नेवाः छपं छधि जुइत गुहालि यानावयाच्वंगु संस्था खः । नेपाःमित आपाः वसोवास याःगु मेगु राज्य क्यालिफोर्निया खः । नेवाःत आपाः वसोवास याःगु मेगु थाय्मध्ये न्यूयोर्क, ओरेगन, फ्लोरिडा, सियाटल, म्यासेच्युसेट्स, कोलोराडो, मिनेसोटा, शिकागो, मिसिसिपि आदि खः । अमेरिकाय् नेपाःमिया लिसें नेवाःत नं यक्व बसोबास यानाच्वंगु दु ।

नेपालं नेवाःत अमेरिकाय् वनेगु इवलय् दी यूनाइटेड स्टेट्स एजेन्सी फर इन्टरनेशनल डेभलपमेन्ट (USAID) या ज्यां अवकाश जुयालि अनयागु कोटा कयाः सलंसः नेवाःत अमेरिकाय् वनेधुंकूगु खनेदु । अमेरिकाय् वनाः नेवाःत पुचः दय्का संगठीत जुइगु क्रम न्हात । अमेरिकाय् सीदुकथं १२ गू नेवाः संगठन खनेदु । उपिं १) नेपाः पासा पुचः अमेरिकाय्, २) नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका, ३) वर्ल्ड नेवाः अर्गनाइजेशन, ४) नेवाः अमेरिकन दबू, ५) युनाइटेड नेवाः युएसए, ६) नेवाः अर्गनाइजेसन अफ न्यू इंग्लैण्ड, ७) नेवाः नखः न्यूयोर्क, ८) नेवाः गुथि न्यूयोर्क, ९) नेपाः गुथि, १०) डान्स मण्डला-यु एस ए, व ११) नेपाल नेवाः एसोसियशन अफ डी एफ डब्लू व १२) नेवाः कल्चरल एसोसियसन अफ टेक्सास खः । उपिं मध्ये नेवाः अर्गनाइजेसन अफ अमेरिकाया न्यागू च्याप्टर दुसा मेगुया च्याप्टर मदु । उपिं नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - सियाटल, नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - न्यू इडलैण्ड, नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - सर्डन क्यालिफोर्निया, नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - नर्डन क्यालिफोर्निया, व नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - फ्लोरिडा खः । सन् १९९७ य् अमेरिकाय् दकसिबे न्हापा स्थापना जूगु नेवाः संगठन अन्तरराष्ट्रीय नेपालभाषा सेवाः समिति नं छगू खः तर आः उगु संस्था नेपाली भाषा व सांस्कृतिक केन्द्र (CNLC) या नां हिलाः सञ्चालन जुया वयाच्वंगु दु ।

सन् १९९१ सालया नोभेम्बरय् मेरिल्याण्ड राज्यय् नेपाः पासा पुचः

अमेरिकाय् (NPPA)) पलिस्था जुल । मेरिल्याण्डय् हे नेवाः अर्गनाइजेसन अफ अमेरिका (NOA)) सन् २००१ दँय् पलिस्था जुल । इलिनवाय् राज्यया शिकागोय् शिकागो नेवाः २०१० य् पलिस्था जुल । लिपा व हे दँय् थुक्रिया नां हिलाः नेवाः अमेरिकन दबू तल । टेक्सासया ड्यालसय् युनाइटेड नेवाः, यूएसए सन् २०१० य् पलिस्था जूगु खः। हलिं नेवाः दबू (WNO) सन् २०१० दँय् बेलायतय् पलिस्था जुल तर थुक्रिया मूज्याकुथि मेरिल्याण्डय् दु ।

अमेरिकाय् पलिस्था जुयाः दँय्दँसं पत्रिका पिथनाच्चंगु न्यागू संस्था थुकथं खनेदु । नेपाः पासा पुच अमेरिकाय्या दबू, नेवाः अर्गनाइजेसन अफ अमेरिकाया लसकुस, वर्ल्ड नेवाः अर्गनाइजेसनया हलिं नेवाः, नेवाः अमेरिकन दबूया शिकागो नेवाः व युनाइटेड नेवाः युएसएया सुभिनियर । न्हापा सञ्चालन जुयाच्चंगु तर आः नियमितता मदुगु संस्था अन्तरराष्ट्रीय नेपालभाषा सेवाः समितिं पिकाःगु नेवाःविज्ञान खः ।

दकसिबे न्हापा अमेरिकाय् वंम्ह सर्वसाधारण नेवाः पद्मसुन्दर मल्ल खः । वयक नेपालभाषाया प्यंगः थां मध्ये छगः थां मास्टर जगतसुन्दर मल्लया किजा खः । वय्कःया जन्म सन् १८९० स जूगु खःसा मृत्यु १९७४ स जूगु खः । वय्कः नेपाःया दकले न्हापांम्ह इलेक्ट्रिक इन्जिनियर खः । वय्कलं अमेरिकाया यूनिभर्सिटी अफ मिशिगनय् ब्वनाः नेपालीतमध्ये दकस्यां न्हापाखुसि डिस्टिन्क्शन (DISTINCTION) हयादीम्ह खः । वयक यूनिभर्सिटी अफ मिशिगनय् ब्वनाच्चनादीबले RESERVE OFFICERS' TRAINING CORPS (ROTC) य् छात्र सैनिक (CADET) जुया सेवा यानादिल । वय्कलं सन् १९२२स् उगु विश्वविद्यालयं इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरया डिग्री कया दीक्षित जुयादिल ।

तीर्थ मालीया कथं दकले न्हापां अमेरिकाय् विद्यार्थीमखुगु हैसिया वंम्ह नेवाः गंगाबहादुर (मालाकार) खः । वय्कः सन् १९५७ य् अमेरिकाय् झाःगु खः (MALLI, 2016, p. 85) । दकलय् न्हापा अमेरिकाया शिकागोय् वंम्ह नेवाः मदन राजभण्डारी खः। वय्कः सन् १९७६य् अन झाःगु खः (ताम्राकार, २०१८, पाना. ११) । अमेरिकाय् नेपाःमित अन हे स्थायी बसोबास याय्त वंगु ६०दँ ति दय्धुंकल । वेदभक्त जोशीयाकथं शम्भू कायष्ठ अमेरिकाय् दकसिबे न्हापा ग्रीनकार्ड कयावंम्ह नेवाः खः । वेदभक्त जोशी सन् १९६८ य् अमेरिका वंगु खः ।

अमेरिकाया तथ्यांक विभाग (यूएस सेन्सस ब्यूरो) याकथं ह्वाइट, ब्ल्याक वा अफ्रिकन अमेरिकन, अमेरिकन इण्डियन वा अलास्का नेटिभ, एसियन व नेटिभ हवाइएन व मेगु पेसिफिक आइल्याण्डर यानाः न्यागू जातिया वर्गीकरण अमेरिकाय् यानातःगु दु । संसारया थीथी देसं थीथी देसय् मनूत वय्-वने यानाच्चंगु खनेदु । अमेरिकी

सरकारं डीभी चिह्ना व्यवस्था सन १९९५य् शुरु या:गु ख:। अमेरिकी सरकारं डीभीपाखें संसारया ५०,००० मनूतयूत दैय् दैय् ग्रीन कार्ड बियाच्चंगु दु । आ:तक गुलि नेवा:तय्सं ग्रीनकार्ड काल धइगु सीमदुसां यक्व नेवा:त ग्रीनकार्ड का:पिं दु । आ:तक्क नेवा:तय्गु वास्तविक तथ्याङ्क सीमदुसां अमेरिकाय् यक्व नेवा:त बसोबासया लिसे व्यापार व अमेरिकी सरकारया ज्याकुथिइ नं ज्या यानाच्चंगु दु । अमेरिकाय् ग्रीनकार्डया मेगु नां पर्मानेन्ट रेजिडेन्ट (पी.आर.) कार्ड ख: । थ्व धइगु विदेशीत स्थायी रुपं अमेरिकाय् कानूनया दुने च्वना: ज्या याय्दइगु अनुमति पत्र नं ख: । अमेरिकाय् सुं विदेशी पर्यटक भिसाय् वा विद्यार्थी भिसाय् वन धा:सा अर्थ आर्जन जुइगु ज्या याय्न्हा: वर्क पर्मिट (EMPLOYMENT AUTHORIZATION वा WORK PERMIT) काय्मा: । वर्क पर्मिट काय्त् अ:पू मजू । वर्क पर्मिट काय्त् कलेज वा यूनिभर्सिटीइ भर्ना जुया: आख: ब्वना: इमिग्रेशन अफिस (www.uscis.gov) पाखे वर्क पर्मिट काय्मा । अन वर्क पर्मिट काय्त् थाकुगु हुनि गुलिखे मनूत सुला: सुला: अथवा गैरकानूनीकथं ज्या यानाच्चपिं दु । थथे यक्व नेपा:मित बाध्य जुया: थथे हे ज्या यानाच्चंगु दु । उकिइ मध्ये यक्व नेवा:त नं थथे हे ज्यायाना च्वंगु दु । तर, सुला: सुला ज्या या:सां थ:गु जिन्दगी निर्धक जुया: अमेरिकनत थें हे जीवन हनेदु । सुं वया: छंगु LEGAL STATUS छु ख: धका: न्यं वइमखु । थौकन्हय् यक्व नेवा:त GAS STATION (ग्यास स्टेशन) बालं कया: वा थम्हं हे न्याना: व्यापार याना: कुशल जूपिं नं दु ।

(अमेरिकाय् पेट्रोलयात GASOLINE धाइगु ख: सा थन नेपालय् थें डिपार्टमेन्टल स्टोरय् पेट्रोल पम्प तया: पेट्रोल नं मीगु पस:यात GAS STATION धाइ) । उलि जक मखु नेवा:त मेमेगु व्यापार व्यवसाय नं यानाच्चंगु दु ।

समग्ररुपं स्वयेगु ख:सा अमेरिकाय् नेवा:तय्गु स्थिति थूम्ह च्वमिं करिब स्वीदं न्ह्य: अमेरिकाय् वंबलेया स्थिति स्वया: थौकन्हय् यक्व बांला: जूगु खंकूगु दु ।

॥ निपु चिनाखँ ॥

१. नेवाः एकता

बिनोद साय्मि (आल)

छुमाः

नेवाः सभ्यता ल्यंकेत
जाय् वा भी सकलें ॥

.....

दने वा भी सकलें
मुने वा भी सकलें
ल्यंके नेवाः सभ्यता
जाय् वा भी सकलें ॥ १ ॥

नय्त माःगु बुँ, यंकल लाका
थुना हल बाय्, दनाहुँ धकाः ॥
द्यः फल्चा सतः, छुँ हे मत्वःतू
मति मभिपिं, महिता मिखां ॥२॥

न्हू स्मार्टसिटि, त्यलेत हल ॥
विकास ब्वयाः, विनाश यानाः
थ्व चाय् ब्वलंगु, सभ्यता स्यात ॥३॥

सकलें तय् है, यँ, यल, ख्वपय्
उमि थः राज्यय्, विकास मजू ॥
राजधानी हे, गन न्ह्याः यंकि
नेवाःया भाग्य, किइत छ सु ? ॥४॥

नेपाल संवत ११४० दिल्लागा चह्रे (गथांमुगः), July 19, 2020

२. लाकाकाय् फुतले, लाका यंकल छैबुँ

लाकाकाय् फुतले
लाका यंकल छैबुँ ।
ख्याना काय् फुतले
ख्याना यंकल छैबुँ ॥१॥

भुवःलिं बाय् थुनेगु
ह्वःताः माला जुल ।
विकास नां घाना
नेवाः न्हंका हल ॥२॥

नेवाः सभ्यताया
गां देय् स्यंक वल ।
म्वाय्त् माःगु बुँ व गुँ
तय् मन्त याना हल ॥३॥

सिना म्वाय् त्वःती आः
सकलें दँ छ्धी जुया ।
मंकाः भी जाय्वं
महिता ल्यना च्वनी ला? ॥४॥

(ने.सं. ११३९ गुंला, August 5, 2019, Monday)

काव्य अलङ्कार : शब्दालङ्कार व अर्थालङ्कार

अनिल स्थापित

अलङ्कारया सामान्य अर्थ छायापीगु तिसा खः । थ्व खँवः संस्कृतभाषाया 'अलम्' व 'कृ' स्वानाः तिसां छायापीगु जुइ । अलङ्कारशास्त्रकथं काव्य वा साहित्यय् भाषा छ्यलाबुलाया माध्यमं अलङ्कृत याइगु तत्व हे अलङ्कार खः । वैयाकरणविद्विनिगु विचाःकथं शोभा थकयाः अप्वय्कावीगु वा सौन्दर्य थकयावीगुयात अलङ्कार धाइ । थुगु ल्याखं काव्यय् सामान्य बोलिचालिया भाषासिबें पाक्क चमत्कारपूर्ण व आकर्षक ढंगं खँवःयात न्त्यव्वय्गु हे अलङ्कार खः । काव्यय् अनुप्रास, उपमा आदि अलङ्कारयात काव्यया रूपात्मक सौन्दर्य व रसात्मकतायात नं च्वन्त्याकावीगु तत्वया रूपय् नाला कयातःगु दु । अलङ्कार छ्यलाः काव्यया सौन्दर्य एवं शोभा च्वन्त्याकेत, रमणीय याय्त, आकर्षण व चमत्कार थकाय्त ग्वहालि याइ । कवियागु आलङ्कारिक अभिव्यक्तिं पाठकया नुगलय् याकनं बांलाःगु प्रभाव लाकी ।

प्राचीन इलय् ऋग्वेदय् हे अलङ्कृत व अलङ्कृति खँवः छ्यलाः अलङ्कारया चर्चा जूगु खःसां न्हापांगु शदीया आचार्य भरतमुनिं काव्य वा साहित्यय् अलङ्कारया बारे न्त्यथंगु दु । दकलें न्हापां **नाट्यशास्त्रय्** अलङ्कारया प्यंगू भेद उपमा, रूपक, दिपक व यमक जक क्यनातःगु खः । न्हापांम्ह अलङ्कारवादी खुगूगु शदीयाम्ह आचार्य भामहं अलङ्कारयात साहित्यय् व्यापक रूपं छ्यलेमाःगु खँय् वः बियाः **काव्यालङ्कार** धइगु सफू हे च्वयाः ३९ ताजिया अलङ्कार न्त्यथंगु दु । थीथी कवि व आचार्यपिंसं अलङ्कार सम्बन्धी थीथी चर्चा यानातःगु दु । अलङ्कारया चर्चा दण्डी ६६० श्लोक दुगु प्यंगू अध्यायया **काव्यादर्श** सफुतिइ, रीतिवादया प्रवर्तक आचार्य वामनं **काव्यालङ्कारसूत्रवृत्ति** सफुतिइ, उद्भटं **काव्यालङ्कारसारसंग्रह** व भामह-

विवरण सफुतिइ व रुद्रतं काव्यालङ्कार सफुतिइ यानातःगु दु । खुगूगु शदीनिसें गुंगूगु शदीतक तसकं हे च्वन्त्याःगु अलङ्कारवाद रामचन्द्र गुणचन्द्रया इलय् तक थ्यंबले १९१ ताजि अलङ्कारया व्याख्या यानातःगु दु ।

अलङ्कारयात स्वरूप व विशेषताया लिधंसाय् विशेष यानाः शब्दालङ्कार व अर्थालङ्कार नितान्तजिकथं ब्वथलातःगु दु । तर गुलिं विद्वानपिंसं उभयालङ्कार नापं यानाः अलङ्कारयात स्वताजिकथं नं ब्वथला तःगु दु ।

शब्दालङ्कार

काव्य वा साहित्ययात शब्दया सौन्दर्यया लिधंसाय् अलङ्कृत याइगु तत्वयात शब्दालङ्कार धाइ । थुकी शब्दया प्रधानता दइ, शब्दया चमत्कारया माध्यमं हे काव्ययात आकर्षण व सौन्दर्य अप्वय्की । छगू हे अर्थ पिज्वइगु खः धकाः काव्यय् पर्यायवाची शब्द छ्यलेमज्यू, समान अर्थ पिज्वइगु धकाः पर्यायवाची शब्द छ्यल कि काव्यय् दइगु चमत्कार, आकर्षण वा सौन्दर्य तनाः अलङ्कार स्यनी । शब्दालङ्कारयात प्रमुखकथं अनुप्रास, यमक, श्लेष, वक्रोक्ति यानाः थीथी ताजिइ ब्वथलातःगु दु ।

१. अनुप्रास

छगू खँपुइ वर्ण (आखः) छक्कः वा छक्कःसिवें अप्वः पुनरावृत्ति वा लिसा कयाः ध्वनि-सौन्दर्य पिब्वइगुयात अनुप्रास अलङ्कार धाइ । अनुप्रासया शाब्दिक अर्थ बारम्बार खः, उकिं बारम्बार वर्णत दोहरे जुयाः वइगु हे अनुप्रास खः ।

अनुप्रास नं न्याथी कथंया दु -

क) **छेकानुप्रास** : खँपु वा पदय् अनेक वर्ण छकः जक दोहोरे जुया वइगुयात छेकानुप्रास धाइ ।

आः अन्त मदु करूणा, सन्तत व्यर्थ भूलय् लाइ

शवरी मङ्गलदाता जङ्गलवासी वं हे दया याइ

थन 'अन्त' व 'सन्त' खँग्वलय् 'न्त' व्यञ्जन वर्ण व 'मङ्गल' व 'जङ्गल' खँग्वलय् 'ङ्ग' व्यञ्जन वर्ण पुनरावृत्ति जुयाच्चंगु दु ।

ख) **श्रुत्यानुप्रास** : खँपु वा पदय् व हे वर्ण वा समवर्ण तःकःमछि दोहोरे जुया वइगुयात श्रुत्यानुप्रास धाइ ।

तप भवन समिपे बास यानाव चोपिं

मृग मयुर मयीना हंस आदी अनेपिं

थन 'मृग', 'मयुर' व 'मयीना' खँग्वलय् 'म' व्यञ्जन वर्ण तःक्वः हे पुनरावृत्ति जुयाच्चंगु दु ।

ग) वृत्यानुप्रासः खँपु वा पदय् छग्वः वा तःग्वः वर्ण तःक्वः तक दोहोरे जुया वइगुयात वृत्यानुप्रास धाइ ।

उच्च हिमगिरिराज तनया स्वच्छ सरिता सेवित

स्वर्ण सुर पुरयागु त्वाथः तुल्य उत्तर भारत

(सुगत सौरभ, वंशवृक्ष)

थन काव्यया पक्तिइ 'सुर' व 'पुर' खँग्वलय् 'र' वर्ण तःक्वः हे पुनरावृत्ति जुयाच्चंगु दु ।

घ) अन्त्यानुप्रास : श्लोकया प्रत्येक विश्रामय् वा पदान्तय् छगू हे स्वर वा व्यञ्जन वर्ण वइगु वा पुनरावृत्ति जुइगुयात अन्त्यानुप्रास धाइ ।

सज्जन मनुष्यया संगतं नं मूर्ख नापं भिना वै

पलेला लपते लः वंसा मोति थें लः सना वै

(सज्जन हृदयाभरण, ५)

थन सज्जन हृदयाभरणया थुगु दोहा पंक्तिया अन्त्यय् 'वै' खँग्वः पुनरावृत्ति जुयाच्चंगु दु ।

ङ) लाटानुप्रास : व्यागलं व्यागलं अर्थ व तात्पर्य पिज्वइकथं छगू हे शब्द वा वाक्य दोहोरे जुइगुयात लाटानुप्रास धाइ ।

थः जक म्वाःसा थःथिति छाया म्वाः?

थः फुक सीसा थः गन म्वाय् दै । (नुगःया गुनुगुनु, २८)

थन नुगःया गुनुगुनु गजलया थुगु पक्तिइ थीथी थासय् छ्यलातःगु 'म्वाः' खँग्वःया अर्थ अलग अलग दु ।

२. यमक

यमक खँग्वःया अर्थ जोडा वा निगू खः । यक्व अर्थ दुगु छगू हे खँग्वः हाकनं दोहोरे यानाः छ्यल धाःसा यमक अलङ्कार जुइ । छगू हे खँग्वः थीथी थासय् अर्थ पाकाः छ्यल धाःसा यमक अलङ्कार जुइ ।

सुमन मन मृदु कल्पना

विवशतावश ताकत कय्कुना (नारद मोह)

म्ये मदुम्ह म्ये हाले थें म्ये हाल

थन कविताया निगु पंक्तिइ छ्यलातःगु 'मन' व 'म्ये' खँग्वःया अलग अलग हे अर्थ पिज्वयाच्वंगु दु ।

३. श्लेष

छगू हे खँग्वः तःगू अर्थ पिज्वइकथं वाक्य वा पदय् छ्यल धाःसा श्लेष अलङ्कार जुइ ।

लुखाय् खापा छुना वःम्ह मन्

थुगु पंक्तिइ 'खापा' खँग्वःया अर्थ लुखाया 'खापा' व 'खायागु पा' कथं अर्थ पिज्वयाच्वंगु दु, अथे हे 'छुना' खँग्वःया अर्थ 'खापा तय्गु' व 'खायागु पा छुय्गु' कथं अर्थ पिज्वइ ।

मदु थास मखना कृष्ण

थुगु पंक्तिइ 'कृष्ण मदुगु थाय् मदुगु' व 'थाय् मदु, कृष्ण मखंगु' कथं अर्थ पिज्वइ ।

४. वक्रोक्ति

काव्यय् बोलीचालीया सामान्य व सिधा अर्थ पिज्वइगु भाषा छ्यलेवले आकर्षक व चमत्कारीक जुइमखु । छता धाःसां उकिया मेगु हे कथं अर्थ वा भाव पिज्वइकथं चाःहीका न्त्याइपुक्क खँग्वः न्त्यव्वय्गुयात वक्रोक्ति अलङ्कार धाइ ।

प्रत्येक सुथय् जि लासां दने

छपाः बासिगु ख्वापाः ज्वनाः (सुरेशकिरण, नेपालभाषा कविता संग्रह)

थुगु पंक्तिइ 'बासिगु ख्वापाः' या अर्थ ह्यूपाः मवःगु, पुलांगु व परिवर्तन मजगु कथं छ्यलातःगु दु ।

यलध्वाखाय् न्या सल किसि दु ।

थुगु पंक्तिइ 'न्या सल किसि' धाल कि न्या, सल व किसिया अर्थ जुइ अले 'न्यासल किसि' धाल कि न्यासःम्ह किसिया अर्थ जुइ । थुकथं खँग्वःया छ्यला भेद न वक्रोक्ति जुइ ।

अर्थालङ्कार

शब्दया लिधंसाय् काव्य अलङ्कृत यानाः काव्यया सौन्दर्य अप्वइगुयात

शब्दालङ्कार धाइ थें छ्यलागु शब्दं पिज्वइगु अर्थया लिधंसाय् काव्य अलङ्कृत जुइगुयात अर्थालङ्कार धाइ । अर्थालङ्कारय् खँग्वःया ध्वनि गौण जुयाच्चनी । थुकिइ शब्दं पिज्वइगु अर्थया आकर्षण, सौन्दर्य वा चमत्कार प्रधान जुइ । समान अर्थ पिज्वइगु खः धकाः छगू शब्दया पलेसा उकिया मेगु पर्यायवाची शब्द छ्यलेमज्यू । थथे समान अर्थ पिज्वइगु पर्यायवाची खँग्वः छ्यल कि शब्दं पिज्वइगु अर्थया भाव पानाः आकर्षण व चमत्कार म्हो जुइ । अर्थालङ्कारयात प्रमुखकथं उपमा, स्मरण, ब्याजस्तुति, रूपक, अतिशयोक्ति, सन्देह व मेमेगु अलङ्कार कथं ब्वथलातःगु दु ।

१. उपमा

‘उप’या अर्थ नापं वा सत्तिक खः । छगूया रूप, गुण, स्वभाव, अवस्था आदि मेगुलिसे दाना स्वय्गु ज्या उपमा खः । उपमाय् दाना स्वय्गु उपमेय, दाय्गु लिधंसा काइगु उपमान, दाय्गु विषय धर्म व दाय्गु खँग्वः उपमा वाचक प्यंगू तत्व दय्माः । थ्व प्यंगुलिं तत्व चूलात कि उपमा अलङ्कार जुइ ।

ज्याथः विश्वामित्र थें लुखाय् युग वयाः जित फ्वनाच्चन

(कवि पूर्ण वैद्य)

थुगु पंक्तिइ ‘ज्याथः विश्वामित्र’ उपमेय, ‘लुखाय् युग वयाः’ उपमान, ‘जित फ्वनाच्चन’ धर्म व ‘थें’ उपमा वाचक खः ।

२. रूपक अलङ्कार

निता वस्तुया दथुइ छुं हे पाःगु मद्दु, छता हे वस्तुकथं क्यनेगुयात रूपक अलङ्कार धाइ । उपमेय व उपमान नितां वस्तु छता हे कथं क्यनीगुलिं थुकिइ वाचक शब्दया छ्यलीमखु ।

जि कवि, छ जिगु कविता ।

थुगु पंक्तिइ कविं थः यज्जुयात कविताकथं न्ह्यब्वःगु दु, थन उपमा वाचक छ्यलाबुला जूगु मद्दु ।

३. अतिशयोक्ति अलङ्कार

प्रस्तुत याय्माःगु वस्तुया बारे आपाः बखान यानाः, बढेचढे यानाः चर्चा याय्गुयात अतिशयोक्ति अलङ्कार धाइ ।

भूमी गुरू वृहस्पति हे खः ।

थुगु पक्तिइ सामान्य गुरूयात वृहस्पति नाप लनाः तसकं च्छायाः
न्त्यब्बःगु दु ।

४. स्मरण अलङ्कार

ज्वःलाःगु गुणया लिधंसाय् न्हापा अनुभूत याःगु वस्तुया लुमन्तिइ वःगु
वर्णन याय्गुयात स्मरण अलङ्कार धाइ ।

खन्यव छख्यर तुयू सुपाँचय् वुलुगु चन्द्रमा

लुमन थःगु तुयूगु प्रासादं क्वस्वःगु ख्ख्वं प्रियां

(सुगत सौरभ, सुन्दरनन्द)

थुगु पक्तिइ सुपाँचं भुनातःगु तिमिला खंबले सुन्दरनन्दं थः पत्नीं
राजदरवारं क्वस्वःवःगु अनुभूति स्मरण याःगु न्त्यब्बःगु दु ।

५. ब्याजस्तुति अलङ्कार

निन्दा याःसां स्तुति थें च्वनीगु अले स्तुति याःसा निन्दा थें च्वनीगु
अलङ्कारयात ब्याजस्तुति अलङ्कार धाइ ।

राम नाम गुलि अनर्थकारी

स्वर्गे छ्वइ वं पापचारी

थुगु पक्तिइ निन्दा याः थें यानाः स्तुति यानातःगु दु ।

जंगबहादुर अति भनं पराक्रमी हं

निरस्वम्ह माथवरयात त्यात सुला वं

थुगु पक्तिइ स्तुति याः थें यानाः निन्दा यानातःगु दु ।

६. विषम अलङ्कार

ज्वःमलाःगु निता खँयात स्वाय्गु कुतः याय्गुयात विषम अलङ्कार
धाइ ।

हिरण्यकस्यपुया काय् प्रल्हाद जुल प्रभु भक्त गय्

थुगु पक्तिइ दैत्यया काय् प्रभुभक्त जूगु परस्पर विरोधी गुणया चर्चा
यानाः न्त्यथनातःगु दु ।

७. सन्देह अलङ्कार

अर्थ थथे हे खः धकाः त्याजिक क्वःछि मफइगु स्थिति न्ह्यब्वइगुयात
सन्देह अलङ्कार धाइ ।

हुं सनां वपिं व्यथिततय् विरहया प्रतिविम्ब खः ला ?

किं त थ्व प्रतिभाहीन हृदय् तप्त प्रेम प्रसून जः ला ?

(ख्वबि, हरिकृष्ण श्रेष्ठ)

थुगु पंक्तिइ उपमाया माध्यमं कविं शंका व सन्देह न्ह्यथनातःगु दु ।

काव्यया अभिव्यक्ति व सौन्दर्य बांलाकेत शब्दया माध्यमं चमत्कार
याय्त अलङ्कारं भूमिका म्हिताच्चंगु दइ । अलङ्कार छ्यलाः काव्यया सौन्दर्य
व शोभा थकयाः आकर्षक याय्ज्यू । शब्दया चमत्कार ब्वइगु शब्दालङ्कार
व शब्दया अर्थ चमत्कार ब्वइगु अर्थालङ्कार छ्यलाः कविं काव्य आकर्षक,
सौन्दर्यमय व चमत्कारपूर्ण दय्की । काव्यया सौन्दर्य थकाय्त काव्यय्
शब्दालङ्कार व अर्थालङ्कारया थीथी पहः व शैलीया छ्यलाबुला जुयाच्चंगु
दु । काव्यया सौन्दर्य थकाय्त, काव्ययात आकर्षक व चमत्कारीक याय्त
अलङ्कारया यक्व हे महत्वपूर्ण भूमिका दु ।

॥ चिनाखँ ॥

रेखा ला व हे खः

रेखा शाक्य (राजमति)

म्हगः थें थौं क्वाःजलं मखु
सिचुगु फसं थं वल
बरखा फुनाः चिकुला वःगु
छपुचः सुपाचँ कं वन
सखे आः जिगु म्हगस शीतया फुतिइ हिली जुइ
निभालं खयेवं वाउँगु हलय् मोति जुयाः थी जुइ

म्हगः थें क्वाःजलं मखु
सिचुगु फसं थं वल

क्वाःगु छगू कप च्या लिसें लुमुगु जः हिलाचवना
मतिना र मतिनामि निम्ह जि धाधां सर्ग स्वयाचवना
व्वया वन भंगः हथासं सखे यःम्ह याकः लुमनाः
सुवाः बिया न्हिलाः पूवनेमाः इमिगु भिं मनंतुना

तीजक दनाः, न्हाय्कं न्ह्यःने थःथःम्हं थनाः स्वया
मचायेकं स्वबिना वंगु वसतं नुगःया घाः बिल व्वया
छाखेरं भुना च्वंगु अविश्वासया थुना बिया पःखाः
रेखा ला व हे खः ईलिसें रूप हिलावंगु जक मखा

नागया महिमा व नागपञ्चमी

रेणु श्रेष्ठ

धात्यों धाय्गु खःसा पौराणिककालनिसें मानव जातिया पशुपंक्षीत लिसें क्वातुगु स्वापू दयाच्वंगु दु ।

आदिकालनिसें नागया नामांकरण हनीगु थुगु चखःयात नागपञ्चमी धाय्गु यानाच्वंगु दु । महाद्यःया आभूषण नाग अथवा सर्प खः । पाताललोकय् च्वनीपिं थुपिं पृथ्वीलोकयात रक्षा याइपिं जुयाः नागयात मनूतय्सं छम्ह रक्षकया रूपय् पूजा याइ । पाताल लोकयात नागलोक नं धाय्गु याः । थीथी पुराण वा धर्म ग्रन्थय् नागयात द्यः भाःपिया विशेष महत्व बियातःगु दु ।

नागपञ्चमी गुबलेनिसें हन धइगु सन्दर्भय् थीथी धार्मिक किम्वदन्ति दु । भविष्यत्तर पुराणकथं कालान्तरय् छम्ह किसानया निम्ह काय् व छम्ह म्थ्याय् दुगु जुयाच्वन । छन्हु व किसान थःगु बुँइ बुँ पाःवंबले नागया स्वम्ह मस्त नं पाले लाकल । थुकथं किसानं नागया मस्त स्याःबले स्याःम्ह किसानया किपाः व सीपिं नागया मस्तय् मिखाय् खने दयाच्वन । थः मस्तय् मिखाय् स्याःम्ह किसान म्हसीकाः नागदेवं किसानया छेंय् वनाः किसानसहित सकल जहानपिंत न्यानाः स्यानाबिल । तर किसानया म्थ्याय् छम्ह धाःसा पिने वनाच्वंगुलिं व छम्हेसित नागं स्याय् मलाः । म्थ्याय्म्ह छम्ह ल्यंदनिम्ह मिसा कन्हय् कुन्हु नागं स्याय् धकाः वंबले किसानया म्थ्याय् नं नागदेवतायात दुरं छाःनाः पूजा यानाबिल । थ्व खना नागदेवता तस्कं लय्ताया थम्हं स्यानापिं किसानत हाकनं म्वाकाबिल । थ्व हे दिंकुन्हु निसें नागयात पुजा याय्गु चलन जूगु धइगु कथन दु । थ्व नागपूजा अग्नी, मेघ व पल्पसाया भयं मुक्त जुइत नागपूजा प्रचलनय् हःगु नं धाय्गु याः । अथे हे उष्ण तांन्वःगु इलय् थुपिं नाग, सर्पत जमिनं पिहांवयाः मनूतय्त आक्रमण याः वय्यः । थ्वपाखें तापाकेत नागया किपाः छें-छेंय् तिकाः नागपूजा याय्गु चलन यानाहःगु धइगु नं कथन दु ।

नेवाः समाज व संस्कृति नागया स्थान तःधं । थीथी द्यःत नापनाप नाग

नं दया हे च्वनी । गथे कि - नाग विष्णुया शैय्याया रूपय् नं भीसं खंकेफु । उकिं नागयात विष्णु व महाद्यःया स्वरूपकथं काय्गु याः । गणेद्यःया छपाः ल्हातिइ ज्वंसाया रूपय् नाग ज्वनातःगु दइ । महाद्यःया गःपतय् आभूषणकथं न्ह्याबलें नागं हिनातःगु दइसा बुद्ध, कृष्ण, गुह्यश्वरी आदि आपालं छ्यं दुपिं द्यःपितं नागं कुइकातःगु दइ । भैरवया आभूषण नं नाग खः । भिंज्यायात मदय्कं मगाःगु सुकुन्दाय् नं गणेद्यःयात न्यागः छ्यं दुम्ह नागं कुइकातःगु दइ । मेमेपिं द्यःतय् नागं जय् जनी स्वरूपं हिनातःगु दइ । कुमारी, भैरव व अजिमा द्यःतय् तिसा हे नाग खः । अथे हे श्रीकृष्ण बुयाः कंसनापं वचे याय्त् चाचां गोकुल वनेत गंगा खुसि छिनाः वनेत्यंबले खुसिं नाग पिहांवयाः बालकृष्णयात नागं वां मदाय्का व्यूगु खः ।

अप्वः धया थें छेंय् नागं बास यानाच्वंगु दयाच्वनी । थथे नाग बास च्वंच्वंगु छें तसकं भिं धाइ । गुम्हेसिया सोमवाःपतिकं नागयात सादुर छाय्गु धकाः हिति, ध्वंपालय् सादुर छाय्गु याः । नागया विशेष दिन नं महाद्यःया दिन सोमवारकुन्हु हे खः । सर्पया राजा नाग तम्बय्कल कि थ्व धर्तीइ वा मवया लःया हाहाकार जुइयः धइगु धापू दु । थ्व कथनकथं गनंगनं थासय् नागपञ्चमीकुन्हु तुं, बुंगाःचा, हितिइ नं नागया स्वरूप पूजा याय्गु चलन दु । थुकिं नागयात लःया प्रतीक खः धकाः थुइकेफु । थथे नागपूजा याःसा लःया मुहान सुना वनीमखु, अनावृष्टि जुइमखु धइगु जनविश्वास दु । नाग वा सर्प धइम्ह वैभवमय मातृत्वया प्रतीक खःसा सूर्यःया रश्मीमण्डलया प्रतीक नं खः । अथे जुयाः मनूतय् न्हूगु छें दनेत जग तइबले नागपूजा याय्गु नं चलन दु । नागया लं तयाः छें दनायंकीगु नं चलन दु । नागयात मानेयात धाःसा फलिफाप जुइगु जनविश्वास दु । गुम्हं गुम्हसिनं नागप्याखं हुइकाः थःगु आम्दानीया स्रोतकथं नं काय्गु याः ।

नाग पूजाया सन्दर्भय्

श्रावण शुक्ल पञ्चमीकुन्हु न्हापां दनाः नीसी यानाः छेंया मिजंम्ह मू हामां थीथी आकृतिया नाग च्वयातःगु किपातय् सौ तिकाः छेंया मूलुखाय् दकले न्हापां तिकी । चिचिपाःगु किपाःत छेंया मेमेगु लुखाय् तिकी । थुगु दिं कुन्हु अष्टकुल नागया आराधना यानाः नागपूजा याइ । च्यागू प्रकारया नागयात अष्टनाग वा अष्टकुल नाग धाइ । अष्टकुल नागया नां धलः थुकथं दु -

१. शेष नाग
२. कर्कट नाग
३. महापद्म धवल नाग
४. पद्मधवल नाग
५. तक्षक नाग
६. कुलीक नाग
७. शंखपाल नाग
८. वासुकी नाग

कृष्णया नाग अवतार वासुकी नाग खःसा लक्ष्मण व बलराम शेषनागया अवतार खः ।

थथे नाग चित्रित किपाःयात प्यखे कुनय् सौ इलाः थःथःगु छँया मुलुखाय् तिकेधुंका ग्वःगू ग्वय्, जाकि, स्वां, सिन्ह, सितु व जजंका तयाः सौ नं हे ज्वंका; नागया किपातय् तिकीगु चलन दु । नापनापं नागयात यःगु सादुरु, सिसाबुसा, मरिचरि नं छाइ । नागयात श्रीखण्डया बास तसकं यःगुलि श्रीखण्ड, पञ्चामृत नं छाय्गु याः ।

नाग तिकीबले किपातय् प्यंगू कुनय् सौ नं हे छाय् तिकी धाःसा नाग वा सर्पयात इमिगु म्हय् सौ लात कि महारोगी जुइयः हँ, थ्व हुनिं नागं व सौ हाचां गायाः वनीमखु । उकिं नाग तिकीबले थःथःगु छँय् तिकाम्ह नाग गनं बिस्यु नं मवंक, छँ दुहाँ नं मवय्क, पिहां नं मवंक स्थीर जुयाः छँया रक्षा यानाः च्वंक धकाः छगूकथं मनूतय्सं नागयात तारण तय् थें यानातःगु खः ।

नागपञ्चमीकुन्हु मिजंतय्सं जक हे छाय् नागया किपाः तिकी धइगु सन्दर्भय् भविष्य पुराणय् थुकथं न्ह्यथनातःगु दु । कालान्तरय् माजुम्ह छम्हेस्यां थः व्रत च्वनेत म्हासुचा कयाहिं धकाः थः न्याम्ह भौपिन्त ज्या ब्वल । भौपिं न्याम्ह वनाः जंगलय् म्हासुचा काय्त् व्वाःबलय् अनं नाग पिहांवल हँ । नाग खनाः कान्छीम्ह भौम्हं बाहेक मेपिं प्यम्हेस्यां व नागयात स्याय्त् सन । कान्छीम्ह भौम्हं नागयात स्याय्मते धकाः बचे याइ हँ । अनलिं वं नागयात छ थन हे च्वनाच्चँ, जि छँय् वनावये, हाकनं नापलाःवय् धकाः छँय् वन । छँय् वंम्ह भौम्ह छँज्यां नागयात नाप लाःवने ल्वःमंकल । थ्व खँ व कान्छीम्ह भौया कन्हय्कुन्हु तिनि लुमन । काचाकाचां नागयात नापलाःवंबले व नाग अन हे पियाच्चंगु दइ । थ्व खनाः भौम्हं नागयाके माफी प्वनी । नागं थःगु प्राण रक्षा

याःसह धकाः थनिनिसें छ जिमि केहें जुल धकाः दाजु-केहेंया सम्बन्ध स्वानाः नागं थःगु छैय् यंकाः यक्व धन सम्पत्ति कुबिकाः छवल हँ ...।

भविष्य पुराणय् थुकथं वर्णन जूकथं नागया किपातय् सौ नं तिकीगु धइगु नाग पिहां वनेमजीक तारण तयगु वा नागयात बन्धक यायगु धाइ, थ्व हुनिं दाजुयात केहेंनं बन्धक याय् थें जुइ धकाः नागपञ्चमीबले मिस्तय्सं नाग तिके मत्यः धयातःगु जुयाच्चन । तर थौंकन्ह्य् ई, परिस्थितिइ मिसातय्सं नं पूजा यानाहय् धुंकल । विदेश वनेगु कारणं संस्कृति, संस्कार नं पानावने धुंकल ।

थुगु दिक्कुन्हु तसकं वा वय्यः । थथे वा वःगुयात नाग बाःवःगु नं धाय्गु याः । नाग बाःवयांलिं वर्षा मास क्वचायाः हिउँद मास वल धाइ । स्वनिगलय् नागलिसें स्वापू दुगु तःगू मछि जात्रा हना वयाच्चंगु दु । गथेकि - ख्वपया बिस्का जात्रा । थ्व बिस्का धइगु बिसीकाया अपभ्रंस जुयाः बिस्का जूवंगु खः । बिया अर्थ सर्प खः । अथे हे यलय् बृंगद्यःया भोटो क्यनीगु जात्रा नं नागलिसें स्वापू दुगु जात्रा खः ।

नागपञ्चमी गुम्ह गुम्हसिया हनेगु चलन नं मदु । नेवाः जातिया छगू अमूल्यगु लाखे प्याखं, गनं गनं थ्व हे नागपञ्चमीकुन्हुनिसें पिकाइ । नसात्वँसा ज्वरे यानाः नय्म्वःगु थुगु चखः सुथय् नाग तिकेधुन कि क्वचाइ ।

थुकथं नेवाः समाजय् नागया विशेष स्थान दु । सदिनिसें न्ह्याना वयाच्चंगु थजाःगु बांलागु कर्म भीसं युगान्तरतक न्ह्याकायंके फय्माः धकाः मनंतुना च्वना ।

प्रजातान्त्रिक नेपाः व नेवाःतय्गु स्थिति

प्रजित शाक्य

प्रजातन्त्र

गन जनतापाखें शासन जुइ व प्रजातन्त्र खः । प्रजातन्त्रय् कार्यकारिणी अधिकार जनताया ल्हातय् दय्माः । प्रजातन्त्रय् सुशासन, पारदर्शी, मानवअधिकारया 'ग्यारेन्टी' दय्माः । देय् स्वाधीन व स्वतन्त्र जुइ ।

नेपालय् २००७ सालय् प्रजातन्त्र वःगु खः । १०४ दँया जहाँनिया राणा शासनया अन्त्य लिपा नेपालय् प्रजातन्त्र वःगु खः । थ्व प्रजातन्त्र भिँद जक कायम जुल । २०१७ सालय् जुजु महेन्द्र पञ्चायतया नामय् शासन थःगु ल्हातय् कयाः प्रजातन्त्रया गःपः तीगु ज्या यात । पञ्चायतकाल २०४६ साल तक कायम जुल । उकिं २०१७ निसे २०४६ सालतकया कालखण्डयात प्रजातन्त्र धाय्मछि । २०४६ सालया जनआन्दोलन लिपा जक प्रजातन्त्र पुनर्स्थापना जूगु खः ।

प्रजातन्त्रय् नेवाःतय्गु भूमिका

नेपालय् आःतक गुलि नं आन्दोलन जुल, उकी नेवाःतय्गु महत्वपूर्ण भूमिका दु । २००७ साल न्हयवनिसें राणाशासनविरुद्ध जूगु आन्दोलनय् नेवाःत हे अप्वः दु धाःसां पाइमखु । शुक्रराज शास्त्री, धर्मभक्त माथेमा, गंगालाल श्रेष्ठ, गणेशमान सिंह, तुलसीलाल अमात्य, मंगलादेवी सिंह, सहाना प्रधान, साधना प्रधान, केदारमान व्यथित, धर्मरत्न यमि, शम्भुराम श्रेष्ठ, कृष्णदास श्रेष्ठ, प्रेमबहादुर कंसाकार थेंज्याःपिं नेवाः आन्दोलनकारीतय् नेतृत्वदायी भूमिकां क्रूर राणा शासनया अन्त्य याय्त ताःलाःगु खः । अझ नेपाःया इतिहासय् दकलय् प्रेरणादायी प्यम्ह सहिदमध्य् स्वम्ह सहिद शुक्रराज, धर्मभक्त व गंगालाल नेवाः हे खः ।

२०१७ सालय् महेन्द्र पञ्चायतया नामय् शासन काय्धुंका ताःई

आन्दोलन मजुल । तर जब २०२२ सालय् रेडियो नेपाल नेपालभाषाया कार्यक्रम 'जीवन दबू' व 'नेपालभाषाया बुखै' बन्द यात, थुक्रिया लिच्चःकथं नेवाःतय्सं आन्दोलन सुरु यात । २०३६ सालया विद्यार्थी आन्दोलनय् नं नेवाःतय् भूमिका महत्वपूर्ण जुल । थ्व आन्दोलनय् नेवाःत जक मखु मेमेगु जातियापि नं दु । अथेखःसां उगु ईया विद्यार्थी आन्दोलनय् दकलय् न्ह्यःने वइगु नां धयागु मार्शलजुलुम शाक्य खः ।

२०४६ सालया जनआन्दोलन वामपन्थी व कांग्रेसया गठबन्धनय् न्ह्याःगु खः । कांग्रेसया नेतृत्व गणेशमान सिंह याःगु खः । अथे हे कम्युनिष्टतय् न्ह्यलुवाः सहाना प्रधान खः । कांग्रेस व वामपन्थीतय् छथाय् तय्गु ज्या पद्यरत्न तुलाधरं यानादिल । थ्व आन्दोलनया नेतृत्व याःपिं, आन्दोलनयात सफल याय्त महत्वपूर्ण भूमिका म्हितूपिं अप्वः धया थें नेवाःत हे खः । थ्व आन्दोलन सफल जूगु धयागु हे स्वनिगःया नेवाःत सतकय् कुहां वय्धुंकाः जक खः धाःसां पाइमखु । थ्व आन्दोलन सफल जुइ धुंकाः गणेशमान सिंहयात 'फादर अफ डेमोक्रेसी', 'सर्वमान्य नेता', 'लौह पुरुष'या पदवी नं बिल ।

२०६२/६३ सालया आन्दोलनय् धाःसा नेवाःतय्गु भूमिका यक्व खनेमन्त । २०४६ सालय् आन्दोलन सफल जुइ धुंकाः शासनसत्ताय् गैरजनजाति, गैरनेवाःतय् हालीमुहाली जुल । पञ्चायतयात क्वःथलाः प्रजातन्त्र पुनर्स्थापना याय्गु आन्दोलन नेवाःत हे सतकय् कुहां वयाः, नेवाःतय् हे नेतृत्वया कारण सफल जुल, तर शासन याय्गु इलय् धाःसा नेवाःतय् ध्याकुनय् लाकबिल । थ्व हे असन्तुष्टि २०६२/६३ या निक्कःगु जनआन्दोलनय् खनेदत । आन्दोलनया सुरूपाखे स्वनिगःया नेवाःत सतकय् हे कुहां मवःगु छता कारण थ्व जुयाबिल सा मेता कारण धयागु अप्वः नेवाःत आन्दोलनय् कुहां वइगु कारण विशुद्ध राजनीतिया कारण जक मखु, राज्यसत्ता थःगु कला, संस्कृति, भाषायात दमन यानातःगु कारण दनावइगु खः । २०६२/६३ या आन्दोलन गुपिसं नेवाःतय् भाषा, संस्कृतियात वास्ता मयासे च्वन, उपिं हे पार्टीतय्गु निंतिं यायमाःगु आन्दोलन जुयाबिल । अथे जूगुलिं नं राजनीतिइ उलि चिउताः मदुपिं नेवाःत आन्दोलनय् कुहां वयामबिल ।

न्हापांगु जनआन्दोलन लिपाया खँ ल्हाय्गु खःसा, नेवाःतय्सं चाहना याःकथं भाषा, कला, संस्कृतिइ खनेदयाच्चंगु समस्याया समाधान मजू । नेवाःतय्सं राजनीतिइ चिउताः तइगु मू कारण धयागु हे जाति भाषा,

संस्कृतिया सवालय् खः । २०४६ सालया आन्दोलन लिपा देशय् वःगु शासन व्यवस्थां नेवाःतय् थ्व माग पूर्वकेगु ज्या मजुल । उकिं नेवाःत निराश जुल । अथे ला २०४६ व २०६२ सालया दथुइ नेवाःत स्वयंया नं भाषा, संस्कृतिप्रति सरोकार म्हो जुयावन ।

अथे खःसां दलीय राजनीति याइपिं नेवाःत नं यक्व दु । थज्याःपिं नेवाःत सतकय् कुहां वयाविल । लिपा स्वनिगलय् हे तःधंगु आन्दोलन जुइधुंकाः जक निक्वःगु जनआन्दोलन सफल जुयाः लोकतन्त्र वल ।

नेवाःत आन्दोलनय् सरिक जूसां आन्दोलन क्वाचाय् धुंकाः शासन सत्ताय् दुहां वनेफुगु खनेमदु । उकिं सत्ता सञ्चालनया नेतृत्वकारी भूमिकाय् नेवाःत द हे मदु धयागु स्थितिइ दु । नेतृत्वकारी भूमिकाय् थ्यपिं छम्ह निम्ह नं दलीय राजनीति याइपिं हे जक जुल । नेवाःतय्सं थःगु भाषा संस्कृति विकास याय्त नं राज्यसत्ताया महत्व गुलि दु धयागु अभं महसुस मयाःनि । अथे जूसां नं राज्यसत्ताया मोह मयासे नेवाःत लिक्नु हे च्वंगु दनि ।

प्रजातन्त्र वःसां लिउने लाःपिं नेवाःत

नेपालय् प्रजातन्त्र वःसां नेवाःतय् उन्नति धाःसा जुइमफुत । पञ्चायतकालय् ला नेवाःतय्गु अद्योगति हे जुल । नेवाःतय् भाषा, संस्कृति जक मखु फुककथंया हे विकासक्रम बन्द जुइगु सुरु जुल ।

दकलय् न्हापां ला नेवाःतय्गु भूमि अधिग्रहण जुल । अथे ला पृथ्वीनाराण शाहं यें, यल, ख्वप कब्जा याय् धुंकाः निसें हे नेवाःतय्गु भूमि लाका काय्गु सुरु यानाहःगु खः । पृथ्वीनाराण शाहं नेवाःतय्गु भूमि लाका कयाः थः सेना, कर्मचारीतय्त सिरपाः बियाः उमित हःपा वीगु चलन सुरु यात । थुकथं नेवाःतय्गु भूमि गैरनेवाःतय्गु ल्हातय् वनेगु सुरु जुल । राणाकालय् दरबार दय्केगु, ऐश-आराम याय्गु नामय् थीथी भवन दय्केत नेवाः भूमि छ्यल । पञ्चायतकालय् विकास निर्माणया नामय् नेवाःतय्गु हे भूमिइ अतिक्रमण जुल । कारखाना, स्कुल, सतक, विश्वविद्यालय दय्केगु ज्या ला जुल, तर न्यायसंगतकथं मुआब्जा तकं मबिसे नेवाःतय् भूमि अधिग्रहण यानाः दय्कल । छगूकथं नेवाः भूमि राज्यसत्तां हे लाकाकय्गु सरहया ज्या यानाः नेवाःतय्त विस्थापित यानायंकल । थुकथं नेवाःतय्गु अद्योगति भूमिनिसें सुरु जुल ।

भूमि मदया वलिसे नेवाःतय्गु शक्ति नं म्हो जुयावन । छायाःसां

नेवाःतय्गु मू आम्दानीया स्रोत धयागु हे बुँज्या खः । बुँज्या यानाः कमे याय्माःगु भूमि हे मदयावलिसें शक्ति नं छिन्नभिन्न जुयावन । भूमिइ प्रहार लिपा पञ्चायती व्यवस्थाया इलय् नेवाःतय्गु व्यापार पक्षय् नं प्रहार यानाहल । जुजु महेन्द्र विदेशी मारवाडी, मनाङ्गे व तिब्बतीतय्त खुल्ला रूपं व्यापारया छुट बियाः नेवाःतय्सं पकड दय्कातःगु व्यापार क्षेत्रय् नं हस्तक्षेप यात । नेवाःत छगू इलय् कलकत्तां सामान हयाः ल्हासाय् तक व्यापार याइपिं खः । ल्हासा व्यापार ला सन् १९६७ दँय चीनय् जूगु साँस्कृतिक जनक्रान्ति लिपा बन्द हे जूवन । थ्व नं नेवाःतय् निरतिं छगू 'सेटव्याक' जुयाबिल ।

प्रजातन्त्र लिपा गैरनेवाःतय्गु (विशेषतः खस ब्रम्हू) बोलबाला जुल । प्रशासनय् नं उमिगु हे हालिमुहाली जुल । खस नेपाली भाषां जकं प्रशासकीय ज्या याय्माःगु जुल । नेपाःया मेमेगु फुक्क भाषायात स्वत्यलेगु यानाहल । महेन्द्रया एकभाषा नीतिं नेपालभाषा नं लिउने लाः वन । शिक्षित नेवाःत प्रतिशतया ल्याखय् न्ह्यःने हे दुसां पञ्चायती व्यवस्थाया एकभाषा नीति व खय्ब्रम्हूतय्त जक कय्च्याय्गु प्रवृत्तिं प्रशासन बर्मूतय्गु पकडय् लाःवन । नेवाःत लिसें जनजातितय्त प्रतिस्पर्धा हे याय् मफइगु अवस्थाय् हयाबिल । मातृभाषां शिक्षा बिइगु बन्द यानाबिल । बरु खसनेपालीलिसें संस्कृत भाषा अनिवार्य जुल । लोकसेवाय् जाँच बीबलय् नं नेपालभाषां एमए यानातःपित नम्बर म्हो बिइगु ज्या जुल । थुकिया तप्यंक लिच्चः सरकारी ज्याकुथिइ जागिर नय्गु कुतः यानाच्चपिं नेवाःतय्त लाःवन । राज्य प्रशासनय् नेवाःतय् ल्याः म्हो जुजुं वन ।

छगू मनावैज्ञानिक कारणं नं नेवाःत राज्य सत्ता वनेगु ज्याय् प्रभाव लाकूगु खनेदु । पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः त्याके धुंकाः सत्ता धयागु नेवाःतय्गु मखु धयागु मनोभावना नेवाःतय्के बलंकाबिल । नेवाःत सरकारी सेवाय् नं वने म्हाः, प्रहरी व सेनाय् नं नेवाःत माले हे थाक्या बल । प्रहरी व सेना न्ह्याबलें नेवाःविरुद्ध प्रयोग जुइगु हुनिं नं अथे जूगु खय्फु । अथे हे सरकारी अफिसय् वनेबलय् नं थःगु थाय् धयागु अनुभूति नेवाःतय्त गुबलें मजुल ।

नेवाः भाय्या प्रयोग स्थानीय निकायय् न्हापा न्हापा प्रयोग याः । लिपा थ्व नं लिक्का हल । २०२२ सालय् रेडियो नेपालय् नेवाः भाय्या ज्याभ्वः दिकाबिल ।

गुथि संस्थान स्थापना जुल । गुथिया जग्गा फुक्क सरकारं काल । गुथि

धयागु नेवाःतय्गु दकलय् तःधंगु शक्ति खः । गुथिया आयस्ता जुयाच्चंगु जग्गा सरकारं काःबलय् गुथिपाखें न्ह्याकाच्चंगु कला, संस्कृति, जात्रापर्व न्ह्याके मफयावन । गुथि तकं न्याय्के मफइगु अवस्था जूबलय् थःथवय् नापलाय्गु वातावरण तकं मदयावन । व्यक्तिगत भूमि ला न्हापा हे अधिग्रहण याय्धुकूगु खःसा लिपा गुथि संस्थानपाखें मंकाः भूमिइ नं कब्जा यात । थुकिया लिसें थीथी परियोजना हयाः जग्गा लाका काय्गु ज्या मदिकक जुया हे च्वन ।

२०४७ साल लिपा राज्यसत्ता भन् हे स्वनिगः केन्द्रीत जुल । विकास निर्माणया ज्या नं स्वनिगः केन्द्रीत जुइवं गामय् च्वपिं ह्वाराह्वारा हे स्वनिगलय् दुहां वय्गु सुरु जुल । स्वनिगःया आवादि अप्वया वन । पिनें वःपिसं स्वनिगः जायावन । नेवाःत थःगु आदिभूमिइ हे अल्पमतय् लाःवन । अल्पमतय् लाय्सातकं संस्कृति लोप जुइगु, भाय् ल्हाय् मफइगु स्थिति ब्वलना वल । थ्व २०४६ या राजनीतिक परिवर्तनं लाःवःगु लिच्वः धाःसां पाइमखु ।

आर्थिक पक्ष

छ्गू इलय् नेपाःया अर्थतन्त्र नेवाःतय्गु पकडय् दुगु खः । उद्योगपति धाय्गु खःसा नेपाःया व्यावसायिक घराना ज्योति समूह, अमात्य समूह आदि खः । २००७ साल तकं नेवाःतय्गु आर्थिक स्थिति बां हे लाः धाय्माः । व्यापार व्यवसायया लिसें स्वनिगलय् दुने जुइगु उत्पादनया कारणं नेवाःतय्गु स्थिति बांलाः । पञ्चायतकालय् उद्योगधन्दा विकास ला जुल, तर सरकारं निजी क्षेत्रयात प्रोत्साहित मयात । अथे खःसां २०४६ साल तक नं आर्थिक स्थिति बांमलाः धाय्मजिउ । परम्परागत स्रोतं सम्पन्न, थःगु भूमि, थःगु कृषि प्रणाली, परम्परागत व्यापार दुगुलिं नेवाःतय् स्थिति नं बांलानाच्चन । २०४६ साल लिपा नेपाःया 'इकोनोमिक ग्रोथ'य् धाःसा नेवाःतय्गु पकड मदयावन । थथे जूवंगु राजनीतिक दल व अज्याःगु दलया नेतातय् कारणं धाय्माः । सत्ताय् वय्धुंकाः राजनीतिक दलया नेतात अप्वः भ्रष्टाचारय् लिप्त जुल, अले ध्यबा नयाः फुक्क धया थें ज्याः विदेशीतय्त् पोसे याय्गु यानायंकल, विशेषतः मारवाडी व्यापारीतय्त् । स्वनिगःया रैथाने नेवाः व्यापारीत ध्यबा नकाः ज्या याय् ग्याः, थुकिया लबः पिनें वःपिं व्यापारीतय्सं काल । थ्व क्रम आःतकं दिउगु मदिनि । थुकिं यानाः आर्थिक दृष्टिं नेवाःत कमजोर जुयावन ।

नेवाःत राजनीतिइ मदुगु कारणं नं थथे जुयावंगु खः । नेवाःतय्

राजनीतिइ पकड मद, सरकारी ज्याकुथिइ नेवाःत उच्च पदय् मदु । छगू हे जातिं देय्या शासन व प्रशासनय् कब्जा याःगुलिं नेवाःत लिसें खसब्रम्हू बाहेक मेमेपिं लिउने लानावन । नेवाःतय्सं पुस्तैनी लजगा त्वतावन । भूमि मदयाः बुज्या नं याय् मखना वन ।

सामाजिक पक्ष

शासन, प्रशासनं दकलय् न्हापा भूमिइ प्रहार यात । थ्व लिपा आर्थिक पक्षय् प्रहार जुल । भूमि वनेसातं शक्ति म्हो जुल । आर्थिक अवस्था नं बांमलाय्वं उकिया लिच्वः समाजय् लात । दाजुकिजा दथुइ अंशवन्डा याय्त तकं भूमि मगात । नेवाःत छथाय् गुचमुच्च मुनाः च्वनीगु जाति । भूमि मदयाः दाजुकिजा तकं छथाय् च्वने मफइगु अवस्था जुयावन । थुकिया लिच्वः नेवाःतय्गु भाषा, संस्कृति, जात्रा पर्व न्ह्याकेगुलिइ लात । सामाजिक जीवन छिन्नभिन्न जुयाच्वन ।

शैक्षिक पक्ष

नेवाःत आः नं शिक्षाय् म्हो मजू । जनजातिमध्ये नेवाःत शिक्षाय् न्ह्यःने हे दु । बर्मू, क्षेत्री धुंकाः नेवाःतय्गु स्थान दु । तर राज्य प्रशासनय् नेवाःतय्गु शिक्षाया उपयोग मजुल । नेवाः व खसतय्गु साक्षरता प्रतिशत यक्व मपाः । तर प्रशासनय् ८० प्रतिशत बर्मू दुसा नेवाःत २० प्रतिशत ।

नेवाःतय्गु साक्षरता न्हापानिसें बांला । राणाकालय् हे शिक्षा माः धकाः खँ तय्गुलिइ नेवाःत न्ह्यःने लाः । यक्व नेवाःतय्सं थःपिनि जग्गा बियाः स्कूल चाय्केबिल ।

निष्कर्ष

नेपालय् प्रजातन्त्र ला वल तर नेवाःतय्गु सन्दर्भय् धाय्गु खःसा प्रजातन्त्र नेवाःतय् अनुकूलकथं मजुल । प्रजातन्त्र छगू जाति खस-बर्मूतय्गु नितिं जक जुल । उमिगु नितिं जक फलिफाप जुल । नेवाःत लिसें आदिवासी जनजातियात प्रजातन्त्रं छुं लबः मबिल । बरु अःखवतं दुगु लजगा, भाय्, संस्कृति नं लाकाकाय्गु ज्या यात । प्रजातान्त्रिक नेपाःया व्यवस्था व व्यवहारय् आकास-पातालया फरक खनेदत । प्रजातान्त्रिक परिवर्तन नेवाःतय् अनुकूलय्

मवःगुलिं समावेशी प्रजातन्त्र (Inclusive Democracy) माःगु अवस्था वल । समावेशी प्रजातन्त्रं फुक्क भाषाभाषीया समान अधिकारया खँ ल्हाइ । २००७ साल धुंकाः भीगु अवस्था स्यनावंगु कारणं संघीय प्रजातन्त्र हय्माःगु माग नेवाःतय्सं ल्हवंगु खः ।

२०६३ या निक्वःगु जनआन्दोलन लिपा देशय् लोकतन्त्र वल । जुजुयात चीकाः संघीय गणतन्त्र हल । थ्व न्हूगु व्यवस्थाय् नेवाःतय्गु अवस्था थहांवनी धयागु आशा याःगु खः । तर थ्व व्यवस्थाय् नं नेवाःतय्त उलि फलिफाप जुयाच्चंगु मदु ।

लोकोपचार

रविन्द्र बज्राचार्य

लोकोपचारया म्हसीका

लोक व उपचार निम्नः खँवः समास जुया लोकोपचार जुगु खः। लोक धयागु संसार/ जगत खः। उपचार धयागु ल्वय्लंकेत याइगु विधि/पद्धति/उपाय खः। उकिं लोकोपचार धयागु जगतय् परम्परा निसें न्ह्याना वयाच्चंगु ल्वय् लंकीगु पद्धति खः। सभ्यताया विकास जूलिसे थीथी ल्वय्/उसांय् लंकेत थीथी कथंया पद्धति विकास जुजुं वलसा थुपिं पद्धति छगू पुस्तां मेगु पुस्ताय् हस्तान्तरण जुजुं न्ह्याना वल। ईकथं न्हुन्हूगु ल्वय्लंकेत व हे कथं उपचार याय्गु पद्धति नं विकास जुजुं वल। थयागु लोकोपचार मनूयात जक मखुसे पशुपंक्षीयात नं याय्गु सय्का हल। उकिं लोकोपचार मानवीय सभ्यताया विकास नापं विकास जुजुं वःगु ल्वय् लंकीगु मानवीय ज्ञान व शीप खः।

ल्वय् व उपचार

लोकोपचारकथं आहार, विहार व विचारय् सन्तुलन मदल कि कफ, वात व पित्तय् असंतुलन वइ। कफ, वात व पित्तय् वगु असंतुलनयात हे ल्वय् धकाः कयातःगु खः। ज्वर वइगु आदियात ल्वय्या लक्षणकथं कयातःगु दु। अथेहे दुर्घटनाया कारणं घाःपा जुल धाःसा वइत ल्वय् मधाःसा नं घाःपा लंकेत उपचार याय्माला च्वनी। सुं नं मिसां मचा बुइकीगु धयागु ल्वचं कःगु मखु, दुर्घटना नं मखुसां तवि नं अस्पतालय् यंका सुथांलाक्क मचा बुइकेगु याइ। शारीरिक जक मखुसे मानसिक ल्वय् नं जुयाच्चनी। थथे जुयाः थीथी कारण मनूयात उपचार याय्माला च्वनी। ल्वय्यात मानसिक व शारीरिककथं निब्वय् ब्वथला स्वय् जिउ। छुंकथंया शारीरिक ल्वय् मदुसा नं मानसिक ल्वचं कःमह जुयाच्चनेफु। छुं नं कथंया शारीरिक ल्वय् तप्यंक मानसिक अवस्था नाप स्वापू खनेमदुसां नं ल्वय्यात लंकेत मानसिक अवस्थां महत्वपूर्ण भूमिका म्हिताच्चनि। ल्वचं कःमहेसिया आत्मबलं ल्वय् लंकेत तःधंगु भूमिका म्हिताच्चनि। छगू हे कथंया ल्वचं कःपिं निम्हेसितं छगू हे कथंया उपचार याःसां व बिरामीया मानसिक अवस्थाकथं

छम्हेसिया ल्वय् लना वनीगु जुइफुसा मेम्हेसिया मलने नं फु। उकि शारीरिक ल्वचं कःम्ह जूसां तविनं वयात बांलाक परामर्श (counselling) यात धाःसा वासलं प्रभावकारी ज्या याइ। हलियमय् मनूयात जक मखुसे पशुपंक्षीयात नं उपचार याय्गु थीथी पद्धति विकास जुयाच्चंगु दु। आधुनिककथं पशुपंक्षीयात उपचार याइम्हेसित भेटनरी फिजिसियन (veterinary physician) धाइ।

नेवाः लोकोपचार म्हसीका

ल्वय्यात मानसिक व शारीरिककथं स्वय् ज्यु। झारफुक, पूजापाठ, द्यःमां आदियात शारीरिक नापं मानसिक नितां उपचारकथं स्वय् छिं। शारीरिक धयागु मुख्य यानाः सरेजुइगु व सरेमजुइगु निताकथंया दु। थुकियात अल्पकालीन व दीर्घकालीन यानाः नं स्वय् ज्यु। गथेकी सेखं चाइगु, खि म्हुइगु आदि अल्पकालीन ल्वय् खःसा मधुमेह, क्षयरोग, ब्लडप्रेसर आदि दीर्घकालीन ल्वय् खः। दुर्घटना जुया घाःपाः लात धाःसा नं वासः याय्माः। दुर्घटना वास्तवय् ल्वय् मखुसां तवि थ्वयात लाय्केत याइगु ज्यायात नं उपचारकथं काइ। गथे कि घाःजुल धाःसा बैद्यं वासः पानाबी। मर्के जुल धाःसा लेप तयाबी। ल्हाः त्वःधुल धाःसा वासः पाना पं तयाः चिनाबी। मिं पुत धाःसा लेप तयाबी। अथे हे मचा बुइगु धयागु थुपि स्वयां अलग खः। मचा बुइकीबले मचा व मांम्ह निम्हेसिया ज्यानया हे खतरा दया च्वनि। उकि व्यवस्थितकथं सुरक्षित मचा बुइकेत थ्व सम्बन्धी ज्ञां दुम्ह मनू नं गुहालि याइ। थथे मचा बुइके सःम्हेसित नेवाः समाजय् अजि धाइ। थ्व नं लोकोपचारदुने लाः।

लोकोपचारकथं सरुवा रोगयात पुनीगु/ पुनाहःगु धाइ। थुकियात लाय्केत पुई हाय्गु, जाकि/च्वकिं म्हय् पियाः प्यंगू दिशासं हलाबीगु याइ। सरुवा रोगया जीवाणुत छें दुहामवय्माः धकाः ईका-पःकां पियाः मनूयात दुकाय्गु चलन दु। मतं ध्वय्गु धकाः मिं शुद्ध याय्गु चलन नं दु। कचि नँ (काँचो फलाम) थीकेगु आदि नं दु। अथे हे तापाक वनाः तःन्हुलिपा लिहांवइपित छकलं समाजय् दुमथ्याकूसे वलं तय्गु धकाः निवाःतक अलग तय्गु चलन नं न्हापा दुगु खः। गथे कि थौकन्हे कोभिड-१९ या ल्वय् समाजय् न्यना मवनेमाः (फैले मजुइमाः) धकाः क्वाराइनटाइनय् तइगु व ल्वचं कःपित आइसोलेसनय् तय्गु यानाच्चंगु दु। थ्व क्वाराइनटाइन व आइसोलेसन धयागु नेवाः समाजय् न्हापानिसें दयाच्चंगु परम्परा खः। थथे च्वनेत नेवाः समाजय् बिस्कं थाय्या व्यवस्था समेत यानातःगु दु।

सरे मजुइगु रोगया मू कारण कफ, बात व पित्तया असन्तुलनयात कयातःगु दु।

असन्तुलनया मू कारण आहार, विहार व विचारयात कयातःगु दु । आहार धयागु नयूगु त्वनेगु खःसा विहार धयागु दिनचर्या खः । शारीरिक परिश्रम खः । विचार धयागु मानसिक अवस्था वा सोचनाप स्वापू दुगु विषय खः । यदि समयसापेक्ष प्रकृतिकथं ल्वयूक मनल धाःसा व आहारनाप विहारया तालमेल मन्त धाःसा कफ, बात व पित्तय् असन्तुलन वइगु खः । अथे हे नयूमज्यूगु नल, कुबेलाय् नल, माःगु स्वयां अप्वः नल धाःसा नं कफ, बात व पित्तय् असन्तुलन वइ । समाजय् मनुतय्सं धयाच्चंगु रोग/ ल्वय्यात कफ, बात व पित्तय् वःगु असन्तुलनया लक्षणकथं कयातःगु दु । उकि लोकोपचारकथं लक्षणयात मखुसे लक्षणया कारणयात हां थ्यंक मदय्का छवय्माः धाइ । लोकोपचारं प्रकृतियात दकले तःधंगु शक्तिकथं कयाः प्रकृति विपरीत ज्या जुल धाःसा ल्वचं कइ धकाः कयातःगु दु । अथे हे मानसिक कारण नं शारीरिक ल्वचय् प्रभाव लाइ धकाः कयातःगु दु । अथे हे शारीरिककथं खने मदइगु तर मानसिक समस्या जुयाच्चनीगुयात मानसिक रोग धकाः कयातःगु दु । मानसिक रोगया चरम अवस्था धयागु वय्यं/उई जुइगु खः । थथे जुल कि बोलिव्यवहार पानावनीगु, थः मनू हे म्हमसीया वनीगु, भौतिक वस्तु स्यंकीगु, घाःपाः यानाजुइगु, आत्महत्या याइगुतक नं थ्यनेफु ।

नेवाः लोकोपचारकथं स्वलधाःसा हरेक छँया बइगः हे वास्तवय् वासःया धुकू खः । परिवारया बुज्रुकपिं दक्व हे वैद्य खः । छायाधाःसा नेवाःतय्सं न्हिन्हि नय्त छयलीगु मसला हे यक्व ल्वय्या वासः खः । छुं जूसा छु मसला गथे यानाः छयलेगु धयागु ज्ञान बुज्रुकपिके दयाच्चनी । अथे हे हरेक क्यब/ बगैँचा हे जडिबुटीया भण्डार खः । नेवाःतय्सं हनावयाच्चंगु नखःचखः हे प्रकृतिकथं नय्यूगु/ त्वनेगु व पुनेगु, च्वनेगु आदि यानाः निरोगी जुयाच्चनेगु उपाय खः । ल्वचं कय्काः उपचार यायूगु स्वयाः ल्वचं हे मकयूकेगु सिद्धान्त नेवाःतय्सं छयलाच्चंगु दु । अंग्रेजी धापू नं दु Prevention is better than cure. थ्व खँ नेवाःतय्सं धायूगु जक मखु व्यवहारय् नं छयला वयाच्चंगु दु ।

लोकोपचारया इतिहास

लोकोपचार छगू पुस्तां मेगु पुस्ताय् न्ह्यानावनीगु जूगुलिं थुकिया ऐतिहासिक प्रमाणत दया च्वनिमखु । अय् नं लोकोपचार यायूगु मौखिककथं न्ह्याना वयाच्चंगु परम्परायात लिखितकथं मुनातःगु पुलांगु प्यगू वेदमध्ये आयुर्वेद वैदिक ग्रन्थ जूगुलिं वैदिककालय् हे लोकोपचारया विकास जुइ धुंकूगु आधार दु । नेपालय् नेसं ४९४ या हरमेखला, वैद्यःकम पशुचिकित्सा थज्याःगु ग्रन्थ लुयावःगुलि अबले हे नेपालय् लोकोपचार पद्धतिया बोलाक विकास जुइधुंकूगु सीदु । अथेहे देउपाटनय् लुयावःगु

लिच्छविकालीन जुजु नरेन्द्रदेवया अभिलेखय् रोगीपिनिगु उपचार याय्त आरोग्य भवन दय्कूगु खँ न्ह्यथनातःगुलिं व इलय् हे राज्यस्तरं अस्पतालया व्यवस्था याय्धुंकूगु खनेदु ।

वैद्य धयागु पेशाकथं नां छुनातःगु जात खः । वैद्य वासः याइपिन्त धाइगु खः । अथे हे गुरुजुपिसं नं वैद्यज्या याना वयाच्चंगु दु । बुद्धधर्म कथं वासः याइम्ह छःयात वैषज्य तथागत धाइ । ईसाया न्यागू सदीं स्थापना जुगु नालंदा विश्वविद्यालय बौद्धतय्गु ल्वकंद्वाःगु शिक्षा केन्द्र खः । थ्व केन्द्रया थीथी विद्या मध्ये चिकित्सा विद्या नं छगू खः । सुनां नं लाय्के मफुगु तुर्कि शाषक वक्तियार खिलजीया ल्वय्यात नालंदा विश्वविद्यालय आयुर्वेद विभागया प्रमुख राहुल श्रीभद्रं लाय्कूगु इतिहास दु । थ्व धयागु ईसाया झिनिगू शताब्दीया खँ खः । थ्व स्वयां न्ह्यवनिसें हे नेपाःया थीथी मनूत नालंदाय् वनाः शिक्षा आर्जन यानाः नेपाः लिहांवःगु इतिहास दु । थ्व नापं जब नालंदा विश्वविद्यालय ध्वस्त जुल अनयापिं यक्व आचार्य सफूत ज्वनाः नेपालय् वःगु खँ नेपाःया बौद्ध ग्रन्थय् उल्लेख यानातःगु दु । थुकी उपचार नाप स्वापू दुगु ग्रन्थत नं हःगु खः । उकिं यानाः थनयापिं वज्राचार्यतय्सं आःतक नं परम्परानिसें यानावयाच्चंगु वासः याय्गु ज्या न्ह्याकाच्चंगु दु ।

लोकोपचारया ताजि

नेपालमण्डलया उत्पति न्ह्यवनिसें थन उत्तर व दक्षिणया थीथी थासं तीर्थाटन याय्त सिद्ध पुरुषपिं वःगु इतिहास दु । लिपा उत्तर व दक्षिणया दथुइ व्यापारीक लँपु नं जूगुलिं यानाः थनया समाजय् उत्तर व दक्षिण निथाय्या नं लिच्चः लाःगु खनेदु । थ्व लिच्चः थनया लोकोपचारय् नं लाइगु स्वाभाविक खः । उकी नेपालमण्डलदुने उत्तर व दक्षिणी क्षेत्रया थीथी लोकोपचार विधित छयलाः उपचार यानावयाच्चंगु दु । लोकोपचारया ताजियात उपचार विधिकथं स्वल् धाःसा आयुर्वेद, योग, हस्तमुद्रा, धार्मिक, ज्योतिषी, तान्त्रिक, छः दुबीगु, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक आदि कथं स्वय्छिं ।

आयुर्वेद

आयुर्वेद जडिबुटीनाप स्वापू दुगु उपचार पद्धति खः । नेपाल हिमाल, पहाड, तराइ यानाः थीथी लकस (वातावरण) दुगु देय् जूगुलिं थन यक्वकथंया वनस्पति व खानी दु । थुकिं यानाः नेपाः हलिमय् जैविक विविधताय् तसकं धनी देय्कथं नांजाः । आयुर्वेदया मुख्य स्रोत जडिबुटी धयागु वनस्पति खः । रामायणय् लक्ष्मणयात उपचार याय्त हनुमानं हिमालय वनाः संजीवनी जडिबुटी हयाः म्वाकूगु पौराणिक ग्रन्थ दु । हिमालय धयागु नेपालय् हे लाःगु थाय् खः । वास्तवय् हिमाल धयागु हलिमय दुर्लभ

जडिबुटीया खानी खः । उकिं थन जडिबुटी आधारित आयुर्वेद उपचार पद्धतिया यक्व विकास जूगु खनेदु । जडिबुटीयात थीथीकथं दय्काः ल्वय् स्वयाः थीथीकथं उपचार याय्गु पद्धतिया यक्व विकास जूगु खः । थथे जडिबुटीपाखें उपचार याइपिंत वैद्य धाइगु खः । आः वयाः वैद्ययात छगू जातकथं काय्गु यानातःगु दु । वैद्य सुं नं मनूयात गज्याःगु ल्वचं कःगु सीकेत मनूया नाडी थियाः स्वय्गु, मिखा स्वय्गु, म्हुतु स्वय्गु आदि याइ । थथे यानाः ल्वय् म्हसीका व हे कथं थम्हं हे वासः दय्काः ल्वचं कःम्हसिया उपचार याइ, वासः बी । ल्वय् स्वयाः उपचार थीथीकथं याइ गथे कि -

- **बुलेगु/थाय्गु**- जडिबुटीया चिकनं मालिस याय्गु । छयं, म्ह, ल्हाः, तुति स्याःसा चिकं बुलेगु । थौकन्हय्या मसाजनाप ज्वःलाः । म्ह चासुल धाःसा जालि म्हिचां थाय्गु याइ । थ्व जालि म्हिचा छगूकथंया वनस्पतिया रेशां थानातःगु खः । गुकिया जडिबुटीया गुणं चासुगु क्वलाकी ।

- **पाय्गु**- धाः जूसा हलु-चिकं पाय्गु । माकलं न्यात धाःसा कनि चुलाः पाय्गु । हां न्यात धाःसा नँ चुलाः पाय्गु व लाभा पाय्गु । न्हासि वल धाःसा हेंग्वाः चुलाः न्हासय् पाय्गु । म्हुतुमदु-कै वल धाःसा छचाःखेरं चाकलाक गुंगु पानाः कैया म्हुतुइ थकुरा पाइ । खिचा कैचय् ग्वय् चुलाः पात धाःसा कैया दाग दइमखु । भोसा कै (चःति कै) वल धाःसा खरानी बुलेगु याइ । घोरी कै वःसा सितु चुलाः पाइ । भुजिंखाँ न्याःगुयात ध्वम्पालय् पुइँ हाइ । म्ह चासुसा न्याँ लाय्गु जालिं थाइ । म्हुतु मदु कै वसाः नेपाली भ्वः छचाखेरं गुंगु पानाः तिकाः कैया म्हुतु प्वालय् लाक्क थकुरा पाइ । थथे यात धाःसा कैया न्हि बुलुहुँ तियाहयाः कै लाइ ।

- **च्वय्गु**- जलनाग/ घोरिनागं पुनाहयाः कै वःसा पुं (चित्रकार) यात सिंह च्वकेगु । पुंनं सिंह च्वय्त छयलीगु उन (रंग) धयागु प्रकृतिपाखे दय्कीगु खः । केमिकलत छयलीमखु । थ्व धयागु सिंह च्वइगु उन (रंग) य् दुगु गुणं यानाः कै क्वलाइगु खः । थ्व कैयात नेपालीभाषां जनैकै धाइ । थ्व कै इवलाक वया कैचं म्ह छचातुल कि मनू सी धाइ ।

- **नय्गु**- अपच जूसा पाचः नय्गु । अथे हे त्रिफला आदि यक्व कथंया नय्गु वासःत दु । वा स्याःसा लवं वांन्याय्गु । लवंचिकं वा अय्लाः तय्गु ।

- **त्वनेगु**- ज्वर वःसा हलू, जि, चि लः दाय्का त्वनेगु । कमजोर जूसा मिश्रीकाधा दाय्काः त्वनेगु । कथु स्याःसा हलू चि लः दाय्का गरगर याय्गु ।

- **क्वाः तय्गु**- झाडा/ आउँ जूसा प्वाथय् क्वाः तय्गु वा प्यनय् क्वाः काय्गु ।

- **तिय्गु**- छयं स्याःसा छयनय् चिकं तिय्गु ।

- **चिगु** - जं स्याःसा जनिं चीगु ।

नेवा: समाजय् ज्वरे याय्त छयलीगु मसलायात वास:या रुपय् नं कयात:गु दु । गथे कि हलु, लाभा, पालु, इमू, मिं, चिकं, बेचि आदि । जडिबुटीया रुपय् स्वां-सिमाया हा, दं, ह, स्वां, फलयात नं कयात:गु दु । गथेकि जतामसी, पाँचऔले, यासांगुम्बा, अम्बः, हल: आदि । अथेहे सिलाजित, स्वर्णभस्म, आदियात नं वासया रुपय् छलात:गु दु । हिन्दू व बौद्ध धर्मया यक्व संस्कृत-ग्रन्थय् थुक्रियाबारे यक्व थासय् न्हाथनात:गु दु । बुद्ध धर्मय् वैषज्य तथागतयात जडिवुटीं उपचार याइम्ह छ: माने यानात:गु दु ।

थौकन्हय् आयुर्वेद उपचार पद्धतिकथं उपचार याय्त ब्वनेगु आयुर्वेद विश्वविद्यालयनाप नीस्वना: संचालनय् वय्धुंकूगु दु । येँय् सरकारी स्तरं नरदेवी आयुर्वेद चिकित्सालय संचालन यानात:गु दु । सिंहदरवार बैद्य खानां थीथी बैद्य वास:त उत्पादन यानाच्चंगु दुसां थौकन्हय् न्हापा थें उत्पादन यानाच्चंगु मदु । अथे हे निजी कथं विसं २००१ साल निसें न्हायानाच्चंगु^१ महाबौद्ध मासंगल्लीया पीयूषवर्षी औषधालय आयुर्वेदकथं उपचार याइगु लोकह्वा:गु थाय् ख: । थथे हे नेपालय् नेपाल आयुर्वेद मेडिकल कलेज वीरगञ्ज, पतंजलि आयुर्वेद मेडिकल कलेज एण्ड रिसर्च सेन्टर धुलिखेल, आयुर्वेद क्याम्पस कीर्तिपुर, हिमालयन आयुर्वेद मेडिकल साइन्स कलेज काठमाण्डौ, मिथिला आयुर्वेद मेडिकल कलेज जनकपुर, आयुर्वेद मेडिकल इस्टिच्युट जनकपुर, त्रिभुवन युनिभर्सिटी आयुर्वेद टिचिंग हस्पिटल कीर्तिपुर आदि यक्व ब्वनेकुथित नीस्वने धुंकूगु दु । थुपिं दक्वया आधार धयागु हे लोकोपचारकथं न्हायाना वयाच्चंगु उपचार पद्धतियात संस्थागत याय्गु ख: ।

गुलिखे थासे वैकल्पित (alternative) उपचार पद्धतिकथं आयुर्वेद उपचार पद्धति विकास जुयाच्चंगु दुसा ग्रामीण लागाय् आयुर्वेद उपचार पद्धतियात हे मूल पद्धति रुपं छयलाच्चंगु दु । अमेरिका, युरोप थज्या:गु विकसित देसय् नं थ्व पद्धतिया बारे यक्व अनुसन्धानत यानाच्चंगु दु । थुक्रिया विशेषता धयागु हे साइड इफेक्ट मदुगु ख: ।

योग, प्रणायाम व योगासन

पूर्वीय दर्शनकथं विकास जूगु योग विद्यायात नं स्वस्थ जीवन हनेगु व ल्वय्या उपचार पद्धतिकथं छयलात:गु दु । थुक्रिया सुरुवात मानवया विकास नापं जूगु ख: । थुक्रियात व्यवस्थित कथं महर्षि पतञ्जलीं "पतञ्जलियोग प्रदीप" ईसापूर्व निगू शताब्दीं च्वयात:गु दु । थुकी यम, नियम, आसन, प्रणायाम, प्रत्याहार, ध्यान, धारणा व समाधी याना: योगया च्यागू अंगकथं योगयात अस्तांगयोग धयात:गु दु । योगयात चित्तवृत्ति

१ सं बज्राचार्य सुमति विसं २०६३ बुद्ध बोधि दिव्यकेशरी परिवार यें

निरोध जुड़गु (योगच्छिन्नवृत्तिनिरोधः) हे योग खः धयातःगु दु । योगयात उपचार नापं निरोगी जुयाः म्वायगु पद्धतिकथं कयातःगु दु । योग शरीरया मूलाधार चक्र निसें सहस्रास चक्रतक ध्यानं कुण्डलिनी जागृत याय्फइ । आचार्यपिंसं नित्य योग यानाः हे थःगु साधना बल्लाकाः मानसिक व शारीरिक कथं थः स्वस्थ जुयाच्चनीगु खः । आधुनिक उपचार पद्धति (एलौपैथी) थें साइड इफेक्ट छुं हे मद्गुलिं यानाः योग हलिमय् लोकंह्वाना न्यनाच्चंगु दु ।

हस्तमुद्रा चिकित्सा

शरीरया दुनेया दक्क अंगया स्वापू ल्हाःया पाः नाप दु धयागु विश्वास दु । उकिं छु अंगया कारण रोग जूगु खः ल्हाःपाःया व हे अंगयात दबाब बियाः उपचार याय्गु पद्धति नं छय्ला वयाच्चंगु दु । अथे हे हरेक पतिं पञ्चतत्वया छगूछगू तत्वकथं कयातःगु दु । पतिचां नं उपचार याना वयाच्चंगु दु । थीथी रोग म्हया थीथी थाय्नाप स्वापू दुगु सीकातःगु दु । रोगकथं सम्बन्धित थासय् त्यलाः (Acupressur) उपचार यानावयाच्चंगु दु । बुढापतिं व च्वलापतिं स्वानाच्चंथाय् छगू मिनेट तकः त्यलेगु –त्वःतेगु यानाच्चनं धाःसा छयं स्याःगु लनी ।

धार्मिक

लोकोपचारात धार्मिक कथं नं स्वय् छिं । धार्मिकयात पूजा, जप/पाठ, भाकल आदि ब्वथलाः स्वय्छिं ।

- **पूजा**- सुं नं मनू ताः ई क मफयाच्चन धाःसा तारापूजा याय्गु चलन दु । विरामीम्ह मनूया नामय् तारापूजा यात धाःसा याकनं लाइ, लाइमखुगु खःसा याकनं देहत्याग यानाः दुखं मुक्त जुइ धयागु धारणा दु । कै वयाः मलन धाःसा, म्हय् घाः जुल धाःसा चाःबहीया ल्हंसा गणेशः (चन्द्र विनायक) यात पुज्यात कि लनी धयागु जनविश्वास दु । गणेशः जात्राया इवल्य् पूजा बीबल्य् द्यःखतय् गजुली हिनेत पूजा लिसें कापः छकू नं तइ । गजुली हिनातःगु उगु कापः कयाः जँय् हिन कि जँस्याइगु लनी धयागु नं जनविश्वास दु ।

- **जप/पाठ**-अपरमिताया धारणी पाठ यात कि ताःआयु दइ धयागु धारणा दु । अथे हे पञ्चरक्षा पाठ यात कि दुःखकस्त, भय तरे जुयावनी धयागु धारणा दु । गुरुजुपिसं दोषया कारणं जूगु ल्वय्यात लंकेत फुसा सम्बन्धित द्यःया थासय् वनाः मफुसा थःगु छेंसं च्वना वा पाठ याइपिन्त थःगु नामं सम्बन्धित स्तोत्र/ धारणी पाठ याकल, मन्त्र जप

याकल धाःसा ल्वचं कयाः जूग दुःख मदयावनी धयागु विश्वास दु ।

- भाकल- मस्त मफुसा हारती अजिमायात भाकल यानाः किसलि फ्यायूगु चलन दु । थथे किसलि फ्यानाः मचाया ल्वय् नं लात कि हारती अजिमा द्यःथाय् कलः वनेगु वा छवयूगु परम्परा दु । अथे हे कालभैरव, महाकाल, संकता आदि थीथी द्यःयात ल्वय् लनेमाः, दुःख मदय्माः धकाः भाकल याना पूजा याःवनेगु चलन नं दु ।

ज्योतिषी

ज्योतिष धयागु खगोलविज्ञाननाप स्वापू दुगु विषय खः । मनू बुइगु ईलय् अन्तरिक्षय् ग्रहतयूगु अवस्था व मचा बुगु थाय्कथं व मचाया जीवनय् लिच्चः लाइ धयागु ज्योतिष विद्याकथं मान्यता दु । उकिं नेवाः समाजय् पञ्चाङ्ग (ज्योतिषया न्यागू अंग) या आधारय् जातः/चिना च्वकेगु परम्परा दु । इलय्व्यलय् वइगु शारीरिक व मानसिक कष्टया कारण ग्रह नक्षत्र खः धयागु धारणा दु । थथे जुया ज्योतिष विद्याकथं शारीरिक व मानसिक कष्टयात फाय्का/चीका छवय्ज्यु धाइ । ज्योतिष बुगु ई व थाय्कथं दय्कातःगु जातः व तत्कालीन अवस्थाय् बार, तिथि, नक्षत्र, योग व करणया गणना यानाः व मनूयात गज्याःगु दशा लानाच्चन स्वइ । थ्व हे कथं नवग्रह पूजा यायूगु, शनि द्यः माने यायूगु, ग्रह कथंया नवरत्न क्वःखायूगु/अंगु न्हायूगु, जप/पाठ यायूगु आदि याना/याका ल्वचं कःमहेसित उपचार यानावयाच्चंगु दु ।

ज्योतिष विद्याया छगू विद्या हस्तरेखा नं खः । मनूया दिनदशा रोगव्याधिकथं मनूया ल्हाःपातय् च्वंगु रेखां क्यनाच्चनी । थ्व मनूया अवस्थाकथं हिला नं वनाच्चनी । थुकिया अध्ययन यानाः नं मनुयात छू ल्वय् जुयाच्चंगु दु सीका काय्फु । हस्तरेखायात Palnistry धाइ । हस्तरेखा स्वयाः उपचार याइगु विधि नं दु ।

तान्त्रिक

तन्त्रविद्या सःमहेसित तान्त्रिक धाइ । तान्त्रिक उपचार याय् तन्त्रविद्या जक सय्कां मगाः । तन्त्रविद्यां ज्या काय् नियमय् च्वनेमाः । नियमय् मच्चन धाःसा थ्व विद्यां ज्या याइमखु । उकिं तान्त्रिक विद्या सय्काः थुकिं ज्या कयाः उपचार यायूगु धयागु अःपुगु ज्या मखु । तान्त्रिक विद्याकथं जाकि अन्याकाः कुर्का स्वइगु, नाडी स्वयूगु, मिखा स्वयूगु, कपालय् थियाः आदि माध्यमं छु जुयाच्चंगु दु धकाः ल्वय् म्हासीकी । ल्वय् म्हासीके धुंकाः ल्वय्कथं तुफि झारे यायूगु, लः झारे यानाः त्वंकेगु, तारण तयूगु आदि यानाः उपचार याइ ।

द्यः दुबीगु

विद्या धयागु सुविद्या नं दु, कुविद्या नं दु। द्यःमां धाःपिं सुविद्या सःपिं खः। कुविद्या सःपिंत बोक्सी धाइ। सुविद्या सःम्हेस्यां दक्कसित भिंकेगु ज्या याइ सा कुविद्या सःम्हेस्यां मेपिन्त दुःख बीगु ज्या याइ। कुविद्या सःम्हेसिनं दुःख बियातःम्हेसित द्यःमांपिसं लाय्का बी। द्यःमांपिसं आसनय् च्वनाः थःके द्यः दुविकाः बिमारी मनूयात दुबिनाच्चंम्ह मभिंगु आत्मायात बिरामीयागु म्हुतुं नवाकाः दुःख बियाच्चंगु कारण सीकी। सुनां दुःख बियाच्चंगु खः वयात चित्त बुझे यानाः दुःख बियाच्चंगुयात त्वःतकाबी। ख्यानाः नं बिसिकाछवइ। यदि दुःख बीगु त्वःते मानेमजुल धाःसा वयात बुका जूसां बिरामीया ल्वय् लंकाबी। थज्याःगु अवस्थाय् कुविद्या सःम्हेस्यां त्याकल धाःसा द्यःमां जूम्हेसिनं नं दुःख सी। द्यःमां धाय्बले स्त्रीलिङ्ग खःसा थयागु सुविद्या सःपिं मिजंत नं दु। थुमिसं नं थीथी उपाय याना कुविद्या सःपिंत ज्वनाः बिरामीयात कुविद्याया दुःखपाखें मुक्त यानाबी। थुपिं मध्ये तारण तयाः कुविद्या याःम्हेसित कुनेगु/ज्वनेगु विधि नं दु। कुविद्या सःम्ह हाकुम्ह भौचाय् दुबिनावइ धयागु विश्वास दु। थौकन्हय् थज्याःगु विद्या सय्केत यक्ककथंया नियमय् च्वनेमाःगुलिं यानाः तसकं थाकुगु जुयाः मनूतय्सं मसय्के धुंकल। थज्याःगु विद्यायात अन्धविश्वास धाइपिं नं दु।

सामाजिक

समाजय् थीथी मूल्य व मान्यता दया च्वनि थुकियात नं लोकोपचारय् छयला च्वनि। गथेकि वा स्यात धाःसा वास्याद्यः थाय् वनाः नकिं ताःवनीगु। अथे हे न्हाय्पं स्याःसा कुपन्डोलय् वनाः न्हाय्पंस्याः द्यः पूजा याय्गु। सुयातं भुल्ल कै वल धाःसा पुनाहल धकाः कपाय्ना नाग दय्का ध्वंप्वालय् ल्वहंहिती, छवासय् पुइं हाय्गु। जाकिं मनूयात पियाः ह्लाबागी आदि याना वयाच्चंगु दु।

मनोवैज्ञानिक

च्चय् न्ह्यथनातयागु दक्क ताजि दुने मनोवैज्ञानिक उपचार विधि नं सुलाच्चंगु दु। छखे उपचार याइम्ह मनू वैद्य, गुरुजु ज्योतिष, तान्त्रिक, द्यःमां, परिवार आदिपाखे ल्वचं कय्साथं हे माःकथं मनोवैज्ञानिक उपचार याय्धुंकी। उपचारया थीथी ज्यां वयात मानसिककथं उपचार यानाच्चंगु दइ। गथे कि एकचित्त यानाः जप याय्गु धयागु छगू कथंया मानसिक उपचार नं खः। पुइं हाय्गु धयागु नं व पुइं नाप थःगु ल्वय् नं वनी धयागु भावनाया विकास यानाः ल्वय् मदयावनीगु कारण जुयाच्चनी। बुद्ध धर्मया चित्तमात्रता

सिद्धान्तकथं चित्तं छु ताय्कल व हे जुइ धाइ । थ्व संसार हे मनोमय खः धाइ । मनं खंसा जक संसार दु, मखुसा मदु धाइ । थथे हे यानाः ल्वय् नं कःम्हेसित थःगु ल्वय् थ्व उपचार पद्धतिं लाइ धयागु विश्वास बियाः आत्मबल थकयाः उपचार यानाच्चनी ।

चर्या

बुद्ध धर्मय् चर्या म्ये हालाः चर्यानृत्य याय्गु विधिविधान दु । थ्व धयागु शरीरया थीथी चक्रत सक्रिय यानाः निरोगी जुइगु कला खः । थ्व छगू रोगया उपचार स्वयाः नं रोग हे मजुइकेगु विधि (Prevention is better than cure) खः । नित्यकथं थ्वप विधि छयलाः न्हापायापिं आचार्यपिं निरोगी जुयाः ताःईतक म्वानाः तःतःधंगु ज्या यानाः वनेफुगु विश्वास यानातःगु दु ।

लिखँ

लोकय् न्ह्यानाच्चंगु थीथी लोकोपचार पद्धतियात कयाः अनुसन्धान यानाः बांलाःगु प्रभावकारी उपचार पद्धति नालाकयाः ईकथं विकास व व्यवस्थित याय्माःगु थौंया आवश्यकता खः । अथे हे लोकय् न्ह्यानाच्चंगु लोकोपचार पद्धतिबारे स्यनेकने याय्गु, अभिलेखिकरण याय्गु ज्या न्ह्याकेमाःगु दु ।

पचली भैरवया बाखं

श्रृजना महर्जन

नेवाः समाजय् व्याप्त मौखिक रूपं छगू पुस्तां मेगु पुस्तायात कनाः वयाच्वंगु थीथी बाखंत लोकबाखं खः । थुज्वःगु लोकबाखं गुलिं कल्पनां जाःगु बाखंत नं दुसा गुलिखे लोकबाखनय् नेवाः समाजं हनावयाच्वं पिं छः, आजु, अजिमापिनि जीवननाप स्वापू दुगु खं नं दु ।

मनूया सभ्यता न्ह्याःसानिसें बाखं कनेगु चलन न्ह्याःगु धाय्फु । धर्म, संस्कृति, परम्परागत विश्वास, आचारविचार, अन्धविश्वास, तन्त्रमन्त्र, टुनामुना एवं जीवनया हर्षविस्तात् लोकबाखनय् सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । पचली भैरवल्लिसे सिकाली अजिमा, नै अजिमा, मुसुकाः गणेद्यः, द्योसिं आदि व थुपिनाप स्वानाच्वंगु थीथी थाय्, देगः, फल्चा आः नं जीवन्त रूपं ल्यनाच्वंगु दनि ।

भैरव महाद्यःया छगू ग्यानापुगु रूपय् खः । नेपालभाषां भैरवयात आजु वा भैलः नं धाय्गु याः । थ्व बाखनय् भैलः आजु धाल कि पचली भैरव धकाः थुइकेमाः । पचली भैरव यँया दक्षिणपाखे टेकुफुसय् दु । पचली भैरवया छचाखेरं सी उइगु दिप दु । पचली भैलःआजु द्यःयात धार्मिक कथं पीठया रूपय् कयातःगु दु । थन १२ दँय् छकः मोहनिया पचिमहःखुनु देय्या जुजु वयाः खड्ग हिलीगु याइ । पचली भैरव द्यःया पूजा न्हियान्हिथं याय्गु याःसां आपाः यानाः शनिवाःखुनु भक्तजनपिनिगु अप्वः सहभागिता जुइ । पचली भैरवयात दँय्दसं मोहनि न्ह्यः पचिमहःखुनु विशेष रूपय् पूजा याय्गु याइ । थ्व हे दिनय् पचली भैरवयात वा पचली भैरवया रूपय् तयातःगु त्यपयात जात्रा यानाः हनुमानध्वाखाय् पूजा काय्गु चलन दु । अनलि पूजा सिधय्काः थकू जुजुयाथाय् पूजा काःवनेगु याइ । अनं लिपा द्यः खुयाहयाः गमय् तइ । जात्रा सिधय्काः द्यः पाःलाःया छँय् तइ ।

पचली भैरवया उत्पत्ति विषय भैरवयात न्हापा न्हापा फम्पि (फर्पिङ्ग) याम्ह जुजु नालातःगु किम्बदन्ती दु । पचली भैरव च्याम्ह दाजुकिजामध्ये

दकलय् चीधिकम्ह नं धाइ । पचली भैरव सुथय् थनया (काशी) टेकु दोभानय् वयाः ख्वाः सिलाः राजतीर्थ वनाः न्हय्गं (जप) यानाः हाकनं फर्पिङ्गय् लिहां वनीम्ह जुयाच्चन । न्हिच्छि फर्पिङ्ग देसय् राज्य यानाः बहनी जुल कि थनया पुखुसी त्वाःयाम्ह त्वाय् द्योसियात पासा थ्वयाः चाःह्यू जुइम्ह जुयाच्चन । द्योसिं पासायात सःतःवंसां गुबलें तलय् थहां मवनीम्ह जुयाच्चन । उकिं भैलःआजुं सःतः वइवलय् द्योसिया गुबलें जा-व्वः न्ह्यचाइगु पाः लाइ सा गुबलें नयाच्चंगु पाः लाइगु । अथे जूसां द्योसिंचा फुक्क त्वःताः वनीम्ह जुयाच्चन । द्योसिया थुज्वःगु पहः खनाः वया छैजःपिनि तसकं तं वइगु जुयाच्चन । अथे जुयाः द्योसिं नं पचली भैरवयात पीकातय् चच्छिया दुने प्यंगः थां स्वनाः च्वनेजीक छगू फल्वा दय्काब्यूगु जुयाच्चन । थौकन्हय् व फल्वायात द्योसिं फल्वा नामं म्हसीका च्वंगु दु । न्हिन्हिं बहनी चाःह्यू वनेत सःतः वइम्ह पचली भैरव खोल्वा पाखाय् दुगु नसात्वँसा पसलय् नयेत्वने याःवनीम्ह जुयाच्चन । उगु पसः भ्वँ देसय् च्वनीम्ह नैअजिमा (रुद्रमति)या जुयाच्चन । न्हिन्हि नय् त्वने याःवनीगु भवलय् पचली भैरव व नैअजिमाया यःत्यः जुल ।

पचली भैलःद्यःनाप स्वापू दुगु सिकाली अजिमाया बाखं

सिकाली अजिमा पचली भैरवया न्हापांम्ह कलाः खः । सिकाली अजिमाया थःछै थनया न्हय्मू त्वालय् जुयाच्चन । पचली भैरव व सिकाली अजिमापाखें तःम्ह हे मस्त दुगु जुयाच्चन । पचली भैरव साःप हे मिसाह्यःम्ह खः । न्ह्याबलें चा मेथाय् वनाः छ्याइगु जूगुलिं सिकाली अजिमाया न्ह्याबलें च्यूताः कयाच्चनीगु । गुबलें गन गुबलें गन जुइगुलिं छन्हु मेम्हसिया नाप यःत्यः जूगु सीकाः सिकाली अजिमां साःप हे दुःख ताय्कल । गुलि ह्यय्कलं पचली भैरव मह्यःम्ह जुल । अथे जूगुलिं ख्वख्वं पचली भैरव न्ह्यःने

पचली भैलःद्यः

भासु लंगु जुयाच्चन । गन वने गन वने धकाः बिचाः यानाच्चन । नापं थः
भाःत नापं व्वनायंके फइ ला धइ थें थः काय्यात अबुया लँ स्वकेछवल ।
गुबले छिमि अबु वइ, नापं व्वना हजि धकाः थःपिं दक्षिणपाखे स्वयाः वनाच्चने
धकाः थः काय्यात भैरव वइथाय् लँपुइ तयाथकल । सिकाली अजिमा थःगु लँ
लिनाः वन । वँवं खोकानाय् थ्यन । अन किसान ज्या यानाच्चंम्हेसिया ख्वख्वं
वःम्ह मय्जु सुः धकाः सिकाली अजिमायात न्यन । सिकाली अजिमां थःगु
बाखं कन । अले व किसानं थःथाय् च्वनेत थाय् बी ज्यू धकाः धाय्वं सिकाली
अजिमा अन हे च्वनाबिल । कन्हय् कुन्हु सुथसिया पहरय् पिहां वनेत स्वःबलय्
ग्वंगः हागु सः तायाः सिकाली अजिमा अन हे सिद्ध जुल । अथे जूगुलिं खोनाय्
च्चीपं मनूतय्सं खायागु ला नइमखु । छाय् कि सुथय् खाया सः ताय्वं अजिमा
द्यः पिहां वयाः अन हे सिद्ध जूगुलिं अनयापिं मनूतय्सं अजिमाया पूजा याइगु
व खायात बलिया रूप् नं बीमखु ।

सिकाली अजिमा द्यः

पचली भैलःद्यःनाप स्वापू दुगु नैअजिमाया बाखं

नैअजिमा पचली भैरवया मतिनामि खः । नैअजिमायात रुद्रमति नं
धाय्गु याः । नैअजिमाया थःछें भ्वं देसय् खः । पचली भैरव द्योसिया थाय्
न्हियान्हिथं वँवं नैअजिमा नाप मतिना जुल । द्योसिं पचली भैरवया त्वाय् खः ।
नैअजिमाया नँसात्वँसा पसः दुगु जुयाच्चन । पचली भैरव नय्-त्वनेगु त्वहः

चिनाः न्हियान्तिथं नैअजिमा नापलाःवनीम्ह । छन्हु मखु निन्हु मखु लालां जुजुं
छन्हु नैअजिमाया प्वाथय् दत । त्वालय् हुइनाभुइना जुल । थ्व खँ नैअजिमाया
मां अबुया न्हाय्पनय् लात । म्हायायात व सु खः छंगु नाप द्यःबाय् वइम्ह, गन
च्वम्ह खः धकाः न्यबले नैअजिमां थम्हं छुं मस्युगु लिसः बिल । नैअजिमाया
मां अबुं अथे खःसा हनिचा द्यःबाय् वइबलय् न्यं धकाः धाल । धया थें बहनी
द्यःबाय् वःम्ह पचली भैरवयात नैअजिमां न्यन । न्हापा भैरवं छुं लिसः बीमखु ।
तःकःमछि हे न्यसैलिं पचली भैरवं जि मनुया रूपय् वयाच्चनाम्ह भैरव खः
धाल । नैअजिमां थ्व खँय् पत्याः मजुल । भैरवयात थःगु रूप छकः स्वय् धकाः
नैअजिमां धाल । जिं थःगु रूप क्यन कि छु याय्गु धकाः पचली भैरवं धाःबलय्
जिगु नुगःचु देछाना बी धकाः नैअजिमां लिसः बी । व हे वचकथं पचिमहःया
छन्हु न्ह्यः चौथिकुन्ह अजिमाया प्रतीक फायात बलि बियाः वया मुटु छायागु
चलन आः नं दनि । पचली भैरवं जाकि भचा नैअजिमायात बियाः धाइ, छं जितः
जाकिं कय्की, जि भैरवया रूपय् वय् । स्वय् गात कि हाकनं जाकिं कय्की,
जि हाकनं मनुया रूपय् वय् । भैरवं धाःकथं नैअजिमां जाकिं कय्की । कय्केवं
भयंकर रूपया भैरव प्रकट जुल । नैअजिमा थारा न्हुल । ग्यानाः नैअजिमा
बिस्युं वन । पचली भैरवं जितः जाकिं कय्की धकाः लिनायंकल । नैअजिमा भं
भं बिस्युं वन । बिस्युं ववं नैअजिमाया लँ दथुइ व्यथा जुयाः मचा बुल । मचा
गन तय् गन तय् जुल । व्वाय् व्वाय् वनाः थःछैय् बाजंया द्यःने तयाः हाकनं
दक्षिणपाखे स्वयाः बिस्युं वन । नैअजिमां बाजनय् तःम्ह मचा हे रुद्रविनायक
खः । नैअजिमा बिस्यु ववं लँपुइ ग्वंगः हाल । न्ह्यःखा हाल कि मनुत पिहां वइ
धकाः नैअजिमा अलप जुयाः वन सा पचली भैरवं आः जितः नं म्हासीकेफु धकाः
ग्यानाः स्वांमाया दथुइ ध्वं स्यानाः सी त्वपुइगु पुलुं त्वपुयाः सुल ।

पचली भैलःद्यः स्वापू दुगु मुसुकाः गणेशःया बाखं

छगू धापू कथं सिकाली अजिमा व पचली भैरवया तःधिकम्ह काय्
मुसुकाः गणेश खः । सिकाली अजिमां कंगु दुःख न्यनाः गणेशं थः अबुयात
ख्याय् धकाः लँ सीकाः पा ज्वनाः चल्खु पाखाय् पियाच्वन । उखुनु हे बहनी
नैअजिमायाथाय् वनेगु खँ मनमनं क्वःछिनाः बहनीपाखे वंबलय् चल्खु पाखाय्
थः काय् गणेश पा ज्वनाः पियाच्वंगु खंबलय् भैलःआजु तक्क दित । लिहांवने
वा न्ह्याःवने छुं हे याय्मफुत । थः अबुया उज्वःगु पहः खनाः गणेशयात

द्योसिं फल्चा

न्हिले मास्तिवल, अले मुसुहुँ न्हिल ।
मुसुहुँ न्हिउगु लुमन्तिं याना: गणेशया
नां हे 'मुस्का: गणेश' जूवन । अथे हे
मेगु कथं सिकाली अजिमां थ: त:धीम्ह
काय् गणेशयात पचली भैल:आजुयात
नापं व्वना हजि धका: चल्खु पाखाय्
त्व:ता: थकल । व हे भवलय् नैअजिमा
न्त्य: व पचली भैल:आजु ल्यू ल्यू व्वाय्
वयाच्चंगु खनेवं गणेद्य:यात थ: अबुया
पह: खना: न्हिलेव:गु खना: मुसुका:
गणेद्य: धयात:गु ख: ।

द्योसिं फल्चाया बाखं

द्योसिं फल्चा थ्यंमथ्यं ८००-९०० दँ न्ह्य: दय्कूगु अनुमान दु ।
हाकनं थुगु फल्चा दुना: ने.सं. ८४६ स दय्कात:गु ल्वहंपौ लुयाव:गु दु ।
द्योसिं फल्चावारे न्यनेदुगु जनश्रुति
कथं पचली भैरवया त्वाय् द्योसिं
ख: । न्हियान्हिथं द्योसियात पचली
भैरवं मनूया रूपय् स:त: वइगु
इलय् द्योसिं जा नय्त्यंगु पा: ला:सां
त्व:ता: वनीम्ह, गुबले नयाच्चंगु
दथुइ हे त्व:ता: वनीम्ह जुयाच्चन ।
थ्व पह: खना: द्योसिया छेंज:पिनि
तं वल । न्हियान्हिथं थथे जूगुलिं
छेंय् कलह जुल । पचली भैरवयात
हाकनं तलय् थहां वा धा:सां थहां
मवनीम्ह जुल । जि जा नया: वय्
धका: द्योसिं नं धाय्वं पचली भैरवं
जि गन च्वनाच्चनेगु धका: न्त्यस: तइगुलिं व हे चान्हय् प्यंग: थां धंका:
भैरवयात च्वनेत थ्व फल्चा दय्काव्यूगु किम्बदन्ती दु । थौकन्हे पचिमह:कुन्ह

द्योसिं फल्चा

पचली भैरव जात्रा जुइगु इलय् दकले न्हापा द्योसिं फल्वाय् हाथु त्वनाः
हनुमानध्वाखाय् भैरव पूजा काःवनेगु चलन दु ।

लिखें

नेवाः समाजय् आपालं न्यंकंवाखं दु । कल्पनां जाःगु न्यंकंवाखं लिसेलिसें
थीथी थासय् दुपिं छः, आजु, अजिमाया विषयस नं उलि हे न्ह्याइपुगु जनश्रुति
दु । यँया दक्षिणपाखे बागमती खुसि सिथय् दिपया दथुइ दुम्ह पचली भैरवयात
नेवाःतय्सं भैलःआजु धाय्गु यानाच्चंगु दु । थुम्ह भैलःआजुयात कयाः आपालं
जनश्रुति नं नेवाः समाजय् दु । पचली आजु उत्पत्ति जूगु किम्बदन्तीनिसें
कयाः पचली आजुया न्हापांम्ह कलाः सिकाली अजिमा बारेया नं जनश्रुति दु ।
अथेहे, सिकाली अजिमा गुकथं खोकना थ्यन, अन गुकथं सिद्ध जुल धयागुबारे
नं न्ह्याइपुगु जनश्रुति दु । पचली भैरवया बाखं नापनापं वया मतिनामि कथं
नैअजिमाया बाखं नं स्वानावइ । भैलःआजुया गुकथंया नैअजिमानाप यःत्यः
जुल, थुकिइ भैलःआजुया त्वाय् द्योसिंया भूमिका, भैलःआजुया काय् गणेद्यः
गुकथं 'मुस्काः गणेद्यः' जुल आदि न्ह्याइपुगु किम्बदन्ती दु ।

नेवाःतय्सं हनावयाच्चपिं छःपिं आजु अजिमापिं खः । थुपिं गुगुं इलय्
मनू हे खः । थःगु कृतिं यानाः छः जुयावपिं खः । उकिं नेवाः समाज थः
हे छः जुयावनेफुगु समाज खः धाइ । गुकिया दसि कथं नेवाःतय्सं पूजा
यानावयाच्चनापिं आजु अजिमापिनि लोकवाखनय् उमित छःपिंकथं जक मखसे
साधारण मानव कथं न्ह्यब्वयातःगु दु । उमिसं साधारण मानवकथं यःत्यः
याइगु, ग्याइगु, न्हिलीगु, बिस्सुं वनीगु, सुलीगु, त्वापु याइगु आदि घटनाक्रमं
क्यनाच्चंगु दु । थुकिं नं सीदु नेवाः समाजय् दुपिं प्राचीन छःपिं सुं अलौकिक
मनू जक मखसे समाजयात भिंगु यानाः, खःगु लँपुइ समाजयात न्ह्याकीपिं
उबलय् नेवाः पूर्खापिं खः, गुपिं थःगु कृतिं यानाः छः जुयावपिं खः ।

थुज्वःगु जनश्रुतिं भीसं हनावयागु विश्वास, परम्पराया लिसः नं बीगु
कुतः यानाच्चंगु दु । पचली भैरवया बाखनय् भैरवया जक बाखं मखु, थुकिइ
वया न्हापांम्ह कलाः सिकाली अजिमाया बाखं नं स्वानाः वयाच्चंगु दुसा सिकाली
अजिमाया बाखं नापनापं थुकिया स्वापू खोकनातक थ्यनाच्चंगु खंकेफु । खोकनाय्
गुकथं सिकाली अजिमा सिद्ध जुल, खोकनामिपिसं छाया खाया ला मनल आदि
न्ह्यसःया लिसःत थुज्वःगु जनश्रुतिं बियाच्चंगु दु । अथे हे जनश्रुतिं थौकन्हया

नखःचखः छाया न्यायका वयाचन, नखःचखः न्यायकेवलम् छु विशेष ज्याखँ छाया यानावयाचन धयागु न्ह्यसःया लिसः नं बियाचवंगु दु । गथे पचली भैरवया बाखनय पचिमहःबलय भैलःआजुयात थकू जुजुपिंथाय हे छाया यंकल, चवतँ कोथाय हे छाया तल, उगु नखःबलय नैअजिमा छाया पितब्वल, वया नं जात्रा छाया यायमाल, भैलःआजुयात फा स्याना फाया नुगःसँ छाया छायामाल आदि आदि न्ह्यसःया लिसःत लुयाचवंगु दु । थुज्वःगु लिसःत जनश्रुतिकथं नेवाः समाजय ल्यनाचवंगु दुसा थुज्वःगु हे जनश्रुतिया लिधंसाय छु नं नखःचखः छाया हनावयाचन, उकिया ल्यूने कारण बारे थप सोधखोज यायगु व उकिया ल्यूनेया वैज्ञानिक आधारत माले नं अःपुइकावीगु भलसा कायेछिं ।

लिधंसा ज्वलं

सफू लिधंसा

जोशी, सुन्दरकृष्ण (१९३० नेसं), *तिकिभ्यालं* । लुंहिति, यल : शर्मिष्ठा जोशी । तुलाधर, प्रेमशान्ति (१९२० नेसं), *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास* । यँ : नेपालभाषा एकेदमि ।

शाक्य, रवि (१९३० नेसं), 'लोकवाखं', प्रेमशान्ति तुलाधर, ओमकारेश्वर श्रेष्ठ, रास जोशी (सं.), *लोकवार्ता* । यल, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. १५४-१७१ ।

श्रेष्ठ, पद्म (१९२५ नेसं), *नेवाः* । यँ : स्यस्यः समाज ।

खँल्हाबल्हा लिधंसा

१. दशनारायण महर्जन, पुखुसी, यँ ।
२. नवीन सिं डंगोल, टेकु, यँ ।
३. महेन्द्र महर्जन, पुखुसी, यँ ।
४. रामबहादुर खड्गी, पुखुसी, यँ ।
५. हरिनारायण डंगोल, टेकु, यँ ।
६. जयराम मल्ल, भिंघः त्वाः, यँ ।

॥ चिनाखँ ॥

मां खया चन

अन्तपूर्णा दर्शनधारी

मां खया चन,
मांया खबी हाया चन,
सुनान मखंक व मामं
थःगु नुगः हीही मिकाः खया चंगु,
हिती ल वःगु थे चंक हे नुगः खबि हाय्काचंगु ।

मां खया चन,
जि पुता, जि मस्तय्त थ्व गज्याःगु ल्वय् नं घेरे याःगु धकाः,
जिगु दे, जिगु संसार हे ख्युंसे चंकाः गज्याःगु ल्वय् वःगु धकाः
मां खया चन ।

वया पुतापिसं दुःख सिउगु खना,
गुमस्यां नये मखन,
गुमस्यां ज्या याय् मखन,
गुमसित ल्वचं वाथावाथा कयाचंगु खनाः
मां खया चन ।

थ्व न्हि गुलि तक ताःहाकःगु खः धकाः
गुबले आनन्दं चनेदै धकाः
गुबले हाकनं छथासं मुना जुइदइ धकाः
मां खया चन ।

मांया खबि भीसं मखंक
मांया नुगः याउंकेत भी भी हे सतर्क ज्वी नु ।
भीसं 'भी' धैगु भाव जक मखु 'जि' व 'छ' धैगु भाव न व्वलंके नु ।

जिं यानाः स्वैतं छुं मजुइमा,
जिं यानाः दक्वसित बांलाय्माः ।
छं यानाः स्वैतं छुं मजुइमा,
छं यानाः दक्वसित बांलाय्माः
धइगु भाव व्वलंकाः थःथम्ह हे सतर्क जुइ नु ।

छ, जि, भी दक्व मुनाः
खयाच्चंम्ह मांयात न्हिके नु
मांया खवि महाय्के नु ।

नेवाः व सरकारी ज्याय् नेवाः सहभागिता

शान्त महर्जन

नेवाः पृष्ठभूमि व चित्रण

नेपाः व नेवाःतय्गु इतिहास स्वय्गु खःसा बुँज्या याइपिं हे नेवाः खः (श्रेष्ठ, २०६६) । सरकारी ज्याय् जनसंख्याया ५.७ प्रतिशत नेवाः मध्ये २३.७ प्रतिशत नेवाःत लाःगु खनेदु (ADB, 2010:8) तर बांलाःगु व अति माःगु शक्तिकेन्द्रय् नेवाःत न्यून खनेदु । नेपाः छगू बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक व बहुजातीय देय् खः (Awasthi & Adhikary, 2012:1) । थन जम्मा १२६ वटा जात (NPHC, 2011:4) १२३ वटा भाषा दु (Yadava, 2014:51) । थ्व मध्ये नेवाः छगू खः (GON, 2014:3) । नेपाःया जनसंख्याया अनुसार नेवाःत तसकं कम प्रतिशत गरिवी रेखामुनि लाःगु खनेदुसा (Bennett, 2015:15) जातीय आधारं नेवाःत १४ प्रतिशत गरिवी रेखामुनि लाःगु खनेदु (Awasthi & Adhikary, 2012:1) । मेमेगु समूहसिबें नेवाःतय्गु स्वास्थ्य बांलाःगु व बाल मृत्युदर कम खनेदु (Bennett, 2015:15-16) । पंचायतकाल व २०४६ साललिपा नेवाःत १० प्रतिशतसिबें कम कानून दय्कीगु थासय् लाःगु खनेदु (Bennett, 2015:18) । नेपालय् नेवाःतय्गु स्कूल भर्ना दर ९७ प्रतिशत तक खनेदु (GON, 2015:20) तर थ्व विस्तारं म्हो जुयाः उच्चशिक्षातक वइबले यक्व यक्व न्यून जुयाच्चंगु खनेदु ।

क्र. सं.	विषय	प्रतिशत व संख्या	स्रोत
१.	जम्मा जाति	१२६	(NPHC, 2011:4)
२.	जम्मा भाषा	१२३	(Yadava, 2014:51)

३.	नेवा: जनसंख्या	५.७%	(ADB, 2010:8)
४.	सरकारी ज्याय् नेवा:त (नेवा: जनसंख्यापाखें)	२३.७%	(ADB, 2010:8)
५.	जनसंख्याया आधारं नेवा: गरिब	न्यून	(Bennett, 2015:15)
६.	जातीय आधारं नेवा: गरिब	१४%	(Awasthi & Adhikary, 2012:1)
७.	नेवा: स्कूल भर्ना दर	९७%	(GON, 2015:20)
८.	नेवा:या स्वास्थ्य व बालमृत्यु दर	न्यून	(Bennett, 2015:15-16)
९.	कानून दय्कीगु थासय् नेवा:	१०% कम	(Bennett, 2015:18)

सरकारी ज्याय् नेवा: सहभागिता

नेवा:त विभिन्न कारणं सरकारी ज्याय् नेवा: सहभागिता न्यून जूगु खनेदु । थ्व विभिन्न कारण मध्ये मुख्य याना: स्वंगू पक्ष - नेवा:तय्गु थ:गु पक्ष, सरकारी नापं राजनैतिक अले शैक्षिक पक्ष खनेदु ।

नेवा:तय्गु थ:गु पक्ष

फुक्क उत्पीडनय् लानाच्चपिं नेवा: जातित छप्पं छ्धी जुइत नेवा: समाजया विकास जूगु खनेदु (डंगोल, ११३४:४०) । नेवा: जातिया एकता, उत्थान व हकहितया लागि समाज गठन जूगु खनेदुसा (महर्जन, ११२८:८) नेवा:त सरकारी ज्याय् म्हो जूगु खनेदु । थ्व धइगु नेवा:तय्गु भाषा, कला व संस्कृतिया संरक्षणय् जक नेवा: केन्द्रित जुल तर कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षा, औद्योगिक व बौद्धिक विकासय् केन्द्रित मजगु खनेदु (महर्जन, ११२६:१५१) । भाषा, कला व संस्कृतिपाखे यक्व ज्या जूगु खनेदुसां कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षा, औद्योगिक व बौद्धिक विकासया पक्ष यक्व लिपाला:गु खनेदु । नेवा:त इमान्दार धका: समाजय् म्हसीका त:सा थ:थ:दुने वैचारिक विचा: व सम्बन्ध धा:सा

खनेमदु । नेवाः शासक मवःगु छगू कारण दुसा छुं नं छुं ज्याया जिम्मेवारी काय् मसःगु वा काय्मफुगु यानाः नेवाःत सरकारी ज्याय् सहभागिता म्हो जूगु खनेदु । नेवाःतय्गु समाज निःस्वार्थ अभियान खःसा थःथःम्ह नेवाःदुने विश्वासया कमिया कारणं, आपाः बिदा काय्माःगु कारणं सरकारी ज्याय् नेवाः सहभागिता अप्वः मदुगु खनेदु ।

सरकारी नापं राजनैतिक पक्ष

चन्द्रशमशेरं जब नेवाःतय् सरकारी रूपं नेवाः भाषा बन्द याय्गु व दुःख वीगु ज्या यात । उबलेनिसें आःतक नेवाःतय् आरक्षण मवीगु व दास मानसिकता सरकार पक्षपाखें बियाच्चंगु खनेदु । नेवाःत इमान्दार जुयाः पद्मशमशेरं बैक स्थापना यानाः नेवाःतय् ज्या याकेगु लागि ज्या बिल । तर नेवाःतय् हाकिम मयाः । नेवाः थहांवनी धइगु मानसिकता यानाः नेवातय्के भकारी दु, थःगु छें सडकय् लाः धकाः नेवाःतय् सांस्कृतिक व राजनीतिइ सहभागी मयाकल । सरकारी ज्याया लागि नेवाःतय् दमन यात व माःगु शक्तिकेन्द्र मब्यूगु खनेदु । नेवाःदुने राजनीति हावी जुइगु, नेवाःतय् हकहितया लागि थःथम्हं सीकाः थः हे परिवर्तन जुइमाः धइगु मानसिकताय् म्हो जूगु खनेदु । अथेजुयाः नेवाःतय्सं नेवाः विकासया लागि राजनीति हे याय्गु खःसा नेवाः जातिया एकता, उत्थान व हकहितया लागि राजनीति याय्माःगु खनेदु । सरकारी नीतिइ नेवाःतय् विस्थापित यानाः आरक्षणया नामं दुःख बियातःगु खनेदु । थःगु शक्तिया लागि हरेक राजनीतिइ नेवाःतय् प्रयोग याय्गु तर उमित सरकारी ज्याय् कम सहभागी याके राजनीति यानातःगु खनेदु ।

शैक्षिक पक्ष

नेवाःत ज्या मदुपिं व आखः नं ब्वने मयःपिनिगु संख्या थहां वनाच्चंगु खनेदु । शिक्षा हे परिवर्तनया बहाक खः (Maharjan & Sigdel, 2016:19) धइगु नेवाःतय्के ज्ञानया कमी दु । शिक्षाया कमीं यानाः नेवाःत सरकारी ज्याय् ल्यूने लाःगु खनेदु । यदि इलय् हे थ्वपाखे सचेत जुइमफुत धाःसा बांमलाःगु अवस्था मवइ धकाः धाय्मफु । नेवाःतय्सं नेवाःतय् लागि आर्थिक व शैक्षिक विकासय् जोड बियाः समानता जक मखु समताया आधारं थःगु तयारी याय्माःगु खनेदु । अथेजुयाः नेवाःतय्सं शैक्षिक व आर्थिक पक्षयात ध्यान बियाः

बांलाःगु थासय् बांलाःगु ज्या याय्माःगु आवश्यकता खनेदु । मिसामुखिकरण धकाः मिसा व मिजं जक बराबर मखु, मिसा व मिजंयात अवसरया आधारय् बीगु समान अवसर नं खः (Paudel, 2002; Jha, 2008) । तर नेवाः समुदाय दुने सामाजिक व सांस्कृतिक पक्षय् मिसापिनि समता यक्व हे म्हो जूगु खनेदु । मिसामुखिकरण नामं विभिन्न सांस्कृतिक कार्यक्रमय् सहभागी जूगुस खनेदुसां मेमेगु पक्षय् समताया नामय् मिसातय्त अवसर बियातःगु खनेमदु ।

निष्कर्ष

नेवाः धइगु नेपाःया पहिचान खः । नेवा दुसा नेवाः समाज दइ । अथेजुयाः नेवाःतय्सं नेवाः हकहित व कल्याणया लागि नेवाः-नेवाःदुने घमण्ड मखु, तुति सालेगु ज्या मयासे संगठित जुयाः, ज्या याय्माःगु खनेदु । हिचिकचाहत त्वःताः नेवाः केन्द्रित ज्या याना याय्माःगु खनेदु । विशेष नेवाः मिसातय्त थकाय्माःगु खनेदु । शिक्षाया माध्यमं नेवाःतय्गु विकास व उन्नतिया लागि सरकारी ज्याय् सहभागी जुइमाःगु अले शक्ति केन्द्रतक थ्यंकाः नेवाः राजनीति याय्माःगु खनेदु ।

लिधंसा

डंगोल, किरण (१९३४ नेसं) 'आदिवासी जनजातिया संयुक्त संघर्ष व ज्यापु समाजया भूमिका', *धिमय् पौ*, ५७, ४० ।

महर्जन, मंगल (१९२६ नेसं) 'ने.सं. १९२३-१९२६ या दुने ज्यापु समाज याःगु थीथी ज्याभ्वःया समीक्षा', *लुमन्ति पौ*, १५१-१५६ ।

महर्जन, अर्जुन (१९२८ नेसं) 'ज्यापु समाज यल र यल महोत्सव २०६५', *धिमय् पौ*, ३७, ८-१० ।

श्रेष्ठ, तुलसीनारायण (२०६६ विसं) *नेपालका नेवारहरू : पहिचान र पृष्ठभूमि* । काठमाडौं : अनुसन्धान तथा विकास संस्था ।

ADB. (2010). *Overview of gender equality and social inclusion in Nepal*. Philippines: Asian development bank.

Awasthi G. D. & Adhikary, (2012). *Changes in Nepalese civil service after the adoption of inclusive policy and reform measures*. Kathmandu: Support to participation constitution building in

Nepal (SPCBN) UNDP.

Bennett, L. (2015). Gender, caste and ethnic exclusion in Nepal: Following the policy process from analysis to action. *New frontiers of social policy* (p. 48). Kathmandu: World Bank.

GON, (2015). *Consolidated equity strategy for the school education sector in Nepal*. Kathmandu: Government of Nepal.

GON. (2014). *Population monograph of Nepal*. Kathmandu: Central bureau of statistics.

Jha, M. M. (2008). *School without walls: Inclusive education for all (second edition)*. India: Dorling Kindersley Pvt. Ltd.

Maharjan, S. & Sigdel, P. (2016). Self-entrepreneurship and education in private school: An integrity perspective. *Journal of Culture, Society and Development*, 21(1), 17-22.

NPHC. (2011). *National population and housing census 2011*. Kathmandu: Government of Nepal.

Paudel, T. (2002). *An outline of gender studies*. Kathmandu: Nima Pusthak Prakashan.

Yadava, Y. P. (2014). *Language use in Nepal*. Retrieved 06 12, 2018, from [www.academia.edu: http://www.academia.edu/21009495/LANGUAGE_USE_IN_NEPAL](http://www.academia.edu/21009495/LANGUAGE_USE_IN_NEPAL)

मतिना : समाजया छगू किपा:

नानीमैयाँ श्रेष्ठ

स्वीदीति न्त्यःया खँ खः । छन्हू जि एफ.एम.य्
बुखँ न्यनाचवनागु । बुखँया भवलय् न्हिनय् गुह्यश्वरी
जंगलय् मिजं व मिसा निम्ह नापं सिनाचवंगु लाश
लुयावल धइगु बुखँ वल । गुँइ सा भवःयाचवंपिं मस्तय्सं
लाश खंगु जुयाचवन । उपिं निम्हं मिसामिजं न्त्यःवइगु
वासः नयाः सिनाचवंपिं जुयाचवन ।

इपिं निम्हेसिया दथुइ यःत्यः मतिना जूगु जुयाचवन । मिसाम्ह क्वय्या
जात जूगुलिं मिजंया छेंजःपाखें अनुमति मव्यूगु जुयाचवन । अले छें व समाज
त्वःताः तापाक वनेगु मतिइ तयाः निम्हं भारतय् बिस्युं वनेत्यंगु जुयाचवन ।
विमानस्थलय् थ्यंकाः हवाईटिकट काय्गु भवलय् निम्हेसिया इहिपा मजून,
अले निम्हत्यपू धकाः छुं प्रमाण नं क्यनेमफुत । अले इमित हवाईटिकट नं
मबिल, भारत वनेत विमानस्थलय् हे पन । मेगु छुं हे उपाय लुइके मफुगुलिं
इपिं निम्हं सिनावंगु जुयाचवन । सीन्त्यः इमिसं छपु पौ 'जिपिं निम्हं थुगु जुनी
नापं च्वनेमखंसां मेगु जुनी सां नापं च्वनेदय्माः । मेगु जुनी निम्ह नापं जीवन
हनेत थुगु जीवन क्वचाय्त जिपिं नापं हे सिनागु । जिपिं निम्हेसिया लाश छगू
हे दिपय् नापं तयाः उनाव्यू' धकाः च्वयातःगु जुयाचवन । खबारे जितः बांलाक
न्यने मन जुयाः उगु हे त्वाल्य् च्वंम्ह छम्ह भवत (तताजु)याके न्यना । भवतं
उगु घटनाबारे थुकथं कन ।

जिगु त्वाल्य् अपाभट्टा तःमिम्ह साहु सन्तुलालया शरण धयाम्ह
ल्याय्म्ह जुइ धुंकूम्ह काय् छम्ह दु । वं अबुया ज्याय् ग्वाहालि यानाचवन ।
उगु हे त्वाल्य् क्वय्या जातयाम्ह चीमिम्ह विष्णु धयाम्हेसिया सरु धयाम्ह
ल्यासेम्ह म्हाय् छम्ह नं दुगु जुयाचवन । इपिं निम्हेसिया दथुइ यःत्यः जूगु
जुयाचवन । जातभातया खँय् विश्वास याइगु भीगु समाजय् सन्तुलाल साहु नं
जातभातय् विश्वास याइम्ह जुयाचवन । उकिं शरणया मां-अबुपिसं थ्व मतिना

व यःत्यःया खँ सीकाः इमिगु स्वापू त्वःफिकेत कुतः याःगु जुयाच्चन । तर मतिना यानाच्चपिं इमिसं मां अबुया खँ गन न्यं धकाः । इमि दथुइ यःत्यः जूगु खँ सियाः त्वाःलय् च्वपिं जःलाखःलादथुइ नं गाईगुई खँ जुल खनिं ।

छन्हु त्वाःया तुयुमैचां कयः म्वाजुयात धाल 'छिं सिल ला म्वाजु, सन्त साहुया काय् शरणया विष्णुचिया म्थ्याय् सरुलिसे यःत्यः मतिना जुयाच्चन हं ।'

कयः म्वाजुं सन्तलाल साहुया तिरिमय्जु हरिमायायाके थ्व खँ न्यन, 'अं हरिमै, छिमि काय्या ब्याहा न्याः ला कि छु ?'

हरिमायां धाल - "मखु भोत, इहिपा याय्गु खँ जुयाच्चंगु मदु ।"

हानं कयः भ्वतं धाल, "जिं ला त्वालय् न्यनागु, छिकपिनि काय् शरणया विष्णुचिया म्थ्याय् सरुचा लिसे ब्याहा जुइगु धकाः । त्वाःवाःया सकस्यां खँ ल्हानाच्चंगुलिं जक जिं छिके न्यनागु । तं चाय्मते न्हि मै?" कयः भ्वतया खँ न्यनाः हरिमायाया नुगलय् धौबजि वाल, "उमिगु जात भीत ज्यू ला?" वं बहनी काय्याके थ्व खँ न्यनेगु विचाः यात ।

काय्म्ह छैय् दुहां वयकाः जाः नकुंनकुं हरिमायां काय्याके न्हिनय् कयः भ्वतं धाःगु खँ न्यन । "छु छ व विष्णुचिया म्थ्याय् सरुचालिसे जुयाच्चनागु ला ? व ला भीगु जातलिसे मिलेमजू । छं मस्यू ला बाबु?" हरिमायां न्यन । तर काय्म्हं लिसे बिल "थौकन्हय् जातया सवाल मदु, थःतः यल धाय्वं इहिपा यानाः नापं जीवन हने ज्यू नि ।" "छं आम्थे धयां गन ज्यू, पुता ! समाजं छु धाइ ?" हरिमायां थुइकेत स्वल । मांहेसित छुं जवाः हे मव्यूसे शरण दनावन ।

मांहेसिया मन मच्चन, मनय् खँल्हात । इलय्-ब्यलय् मेमेपिं जःलाखःलापिसं नं खँ न्यंकेकथं खँ हीका ल्हानाच्चंगु लुमन । व हे छम्ह जक काय्, म्थ्याय्पिं स्वम्ह दु । हरिमाया नुगः साप हे मछिंकाः थः भाःत शरणया अबुम्हेसित थ्व खँ कन, "शरणचा ला विष्णुचिया म्थ्याय् सरुचा नाप जुयाच्चंगु जुयाच्चन, आः छु याय्गु ।" अबुम्हं छकलं तं पिकयाः धाल, "इमि न्थ्याक्व हे यःत्यः जूसां इमित फायाबीमाल, समाजं भीत छु धाइ?" सन्तुलालं हाकनं खँ स्वात, "जितः नं उखुन्हु हाकुचां ख्याः थें नी थें धाःगु । अथे जात मज्यूपिं नाप ब्याहा जुल कि समाजं ब्यागः याइ, गुथिइ नं दुकाइमखु धाल । जिं खँ मथुयाः न्हिला जक च्वना । जितः हे धाःगु जुयाच्चन खनी ।"

काय्म्हं खँ न्यंगु मखु, अबुम्हं समाजं ब्यागः याइगु ख्याच्चः ब्यूगुलिं

हरिमायायात पीर जुल । मांम्ह हरिमायां यक्वः पीर काःगुलिं वया म्ह सुख मदयाः इलय् व्यलय् बेहोश थें जुइगु जुल । म्हयाय्पिं इतःमतः कनाः किजा शरणयात यक्व सम्भे-बुभे यानाः न्वात । तर वं सुयागुं हे खँ मन्यं, मतिना याय्त जातभातया वास्ता याय्मज्यू धकाः धयाजुल । हरिमायायात डाक्टरया वासलं नं मथिल, लच्छि ति लिपाला वं प्राण नं त्वःताः वन ।

काय्या पीरं हरिमाया मन्त धकाः अबुम्ह सन्तलाल साहुया नुगः साःप खल । काय्म्हेसित यक्व सम्भेबुभे यानाः खँ थुइकल, इलय्ब्यलय् न्वातः, अय्मं शरणयात छुं कथंया लिच्चः मलाः । बांलाक धयां मज्यूसेलिं अबुम्ह साःप हे जागे जुल, व्वः बिल । तर काय्म्ह शरणं अबुम्ह व छेंजःपिनि खँय् वास्ता हे मयाः । अबुम्हं तं पिकयाः थःपिनिगु खँ मन्यनीगु जूसा छें त्वताः पिहां हुं धकाः शरणयात व्वः बिल ।

शरणं थःपिनिगु मतिनाया हुनिं छेंय् कचवं जुयाच्चंगु खँ सरुयात कन । सरुं थःपिं निम्हं अन मच्चसें तापाक वने दुसा जी ला धकाः सल्लाह बिल । थुकथं नागःतुगः याइगु व मतिनायात थाय् मवीगु समाज त्वःताः तापाक वनेगु बारे इमि सहलह जुल । इपिं देश हे त्वताः भारतय् वनेगु, छु भचा अन च्वनेबलय् छेंजःपिनि तं नं क्वलाइ, अले हाकनं छेंय् लिहां वय् धइगु सल्लाह जुल ।

छन्हु-निन्हु लिपा निम्हं गुन्ता ज्वनाः विमानस्थलपाखे वन । विमानस्थलय् टिकट काय्त्वंबले मिसामिजं विदेश वनेत्यंगुलिं विमान कम्पनीया मनूतय्सं नाता क्यनेमाः धाल । इमिसं नाता खनेदइगु भ्वं वा प्रमाण क्यं धाःबले इमिसं निम्हसिया दथुइया नाता प्रमाण क्यने मफुत । इमि इहिपा नं जूगु मखुनि । अले विमानस्थलया कर्मचारीतय्सं इमित पन, विमानया टिकट मब्यू । इपिं निम्हं निराश जुयाः अन पिहां वल । इमिसं मेगु लँपु मखन, थःगु मतिना ल्यंकेत निम्हं नापं सीगु हे निर्णय यात । इमिसं न्हयः वइगु वासः न्यानाः गुहेश्वरी जंगलय् वन । जंगल दुने छमा सिमा क्वय् नापं फ्यतुनाः सी धुंकाः इपिं निम्हसित छगू हे चिताय् नापं तयाः उनाब्यू धकाः पौ छपौ च्वल । अनलिं निम्हस्यां न्हयः वइगु वासः नयाः इपिं निम्हं सिनावन ।

थुखे शरणया अबुं तंया भोकय् व्वः बियागुलिं काय् लिबाक छेंय् लिहां वइ धकाः पियाच्वन । तसकं लिबाक बहनी जुलं नं काय् छेंय् लिहां मवःगुलिं इपः कनाः उखेथुखे मालास्वत । थःथिति, पासापिं व मेथाय् मालास्वतं नं

मदुगुलिं थानाय् प्रहरीयात खबर बिल । प्रहरीतय्सं नं सुथय् तक लुइकेमफुगु सुचं बियाच्वन । न्हिनय् एक बजेपाखे साभवा: मस्तय्सं गुह्यश्वरी जंगलय् छज्व: मिसामिजं सिनाच्वंगु खना: प्रहरीयात खबर यात । प्रहरीं नं सन्तलाल साहुयात इपिं हे ख: ला धका: खबर यात । थ्व खँ न्यना: मिजंया छँज:पिं व मिसाया छँज:पिं थ:थ: मनू मुंका: अन थ्यंक: वन । सिनाच्वपिं निम्हं शरण व सरू हे जुयाच्वंगु इमिसं खन ।

शरण व सरू सी न्हय: छगू हे चिताय् नापं उनाब्यू धइगु पतिं नं वादविवाद तच्च: जुल । मिसा पक्षयापिसं पौकथं निम्हसिथं छगू हे दिपय् उइगु धाल सा मिजं पक्षयापिसं याय्मखु धाल । थथे जुइमखु धका: चर्काचर्की जुया विवाद जुयाच्वंगु इलय् मिजंया लास ब्वाका: अलग्ग दिपय् उत । मिसायात लिक्कसंया दिपय् तकं हे उइके बीमखु धइगु विवाद जुल । तर मिसाया थ:थितिपिसं नं जोडबल याना: लिक्कसंया दिपय् हे सीम्ह उत हँ ।

नेपालय् २०२० सालय् हे मुदुम्ह जुजु महेन्द्रं मुलुकी ऐन पिथना: जातभातया खँ मदय्का व्यूगु ख:, तर थ्व खँ नाला काय्त भीगु समाज अभं लिलिचिनाच्वन तिनि । थुपिं मतिनापिसं थ:गु ज्यानया हे परवाह मयासे समाजं कय्च्यानात:गु जातभातया पंग: चीका: थ:गु क्वातुगु मतिना ब्यावन ।

॥ चिन्ता ॥

बलात्कारीत न्हंका: छवय्नु

पद्मा खयरगोली

दना वा सकलें न्हंका: छवय्नुत बलात्कारीतय्नुत थन
हत्या, हिंसा महिला बलात्कृत न्हियान्हिथं जुयाच्चन । -१

मचा, ल्यासे, तःधी, चीधी व थ्व मधा: थन
बलात्कारीतय्सं मिसातय्नुत बलात्कार यानाच्चन । -२

द्वलंद्र: मिसा मचात बलात्कृत जुयाच्चंगु दु थन
तर, सरकार धासा वा छिकिं तया: दुगु न्ह्यु थें न्हिलाच्चन । -३

जवय् खवय्, न्ह्याथाय् स्वःसां बलात्कारीत दु थन
थ्व नरपशु बलात्कारीतय्नुत न्हंकाछवय् मालाच्चन । -४

पीडित मिसातय्गु मिखां न्हियान्हिथं खवि हायाच्चन
दना वा सकलें न्हंकाछवय्नुत बलात्कारी पापीतय्नुत थन । -५

सुं मदु थ्व पीडित मिसातय् नितिं न्ववाइपिं थन
स्वयं मिसात हे थन सक्षम जुइ मालाच्चन । -६

अथे जुया सकलसिनं काय्माल थःगु सुरक्षाया नितिं तालिम
मिसा भी थः हे सक्षम मजुइकं बलात्कारीत न्हंकेफइमखु गनं । -७

काय् नु भी सकलसिनं आत्मरक्षाया तालिम थन
अले बलात्कारीत न्हंका: सुरक्षितं म्वाय् भी थन । -८

ज्याथजिथि स्वस्थ जुइगु उपाय

केशरीमैयाँ प्रधान

मनू पदार्थ (matter) व चेतनशक्ति/चेतनाया उपज खः । चेतनशक्ति न ज्याथजिथि जुइ न मचा हे जुइ । थ्व सदां एकनाश जुयाच्चनी । तर पञ्चभौतिक शरीर^१ ईकथं मचा, जवान, ज्याथजिथि जुइ । मनूया भौतिक शरीरय् वइगु थ्व हे ह्युपालं ज्याथजिथि उमेरय् थीथी रोगं कइगु, क्वय् बमलाइगु, अंगप्रत्यंग कमजोर जुयाः ज्या मयाइगु आदि जुइ । उकिं ज्याथजिथि जुइधुंकाः छु उपाय याःसा म्ह सुथां लाकेफइ धकाः बिचाः याय्माः । ज्याथजिथि उमेरय् थः बल्लाःसा कतःयात दुःख वी मालीमखु । म्ह बल्लाःसा भौतिक अले मानसिक रूपं नं बल्लानाः समाजया मूवंगु अंग जुयाः भावी सन्तानया लिधंसा जुयाः जीवनयापन याय्फइ ।

चेतना दत्तले जक थ्व म्ह वा शरीरयात मनू धाइ । चेतनशक्ति मन्त कि ला वयात सीम्ह (लाश) धाइ । उकिं भिं, मभिं, म्हंफु, म्हंमफु सकतां चेतनशक्ति दत्तले जक जुइ । जब चेतन शक्ति (चेतना) दइमखु, अले संसारय् च्वंसां थ्व भौतिक शरीरं सुख, दुःख, सकारात्मक, नकारात्मक सोच वा उसाँय दु, मदु छुं नं सीमखु । सम्पत्ति, थःथिति फुक्क पृथ्वीया नाता थन हे त्वःताः वनेमाली ।

भगवान् बुद्धं नं संसारय् जन्म जुइगु हे छगू दुःख खः, उकिसनं रोगी जुइकाः, बुरा जुइकाः सीगु भन् हे दुःख खः धयाबिज्यात । जन्म व मृत्युदथुया अवस्था हे जीवन खः । थ्व दुःखं मुक्त जुइगु उपाय प्राप्त याय्त हे वसपोलं तःदँ तकं तपस्या यानाबिज्यात । नय्गु नं त्याग यानाबिज्यात । वसपोलया शरीर सुके जुल, क्वय्-छयंगू जक जुलं नं वसपोलयात सिद्धि प्राप्त मजुल । लिपा सुजाता धाःम्हेसिनं वसपोलयात खीर नकेहल । पोषणयुक्त खीर नःबले

१ पञ्चभौतिक शरीर - चा, लः, फय्, मि, शून्य - पृथ्वी, जल वायु, अग्नी व आकास तत्व जानाः जूगु देह

शरीरं शक्ति प्राप्त यात । अले तिनि वसपोलयात बुद्धत्व प्राप्त जुल । उकिं शरीरयात दुःख, कष्ट बियाः ध्यानय् जक च्वनाः लक्षय्य् थ्यंकेफइमखु । लक्षय्य् थ्यंकेत, ध्यानचित्त जुइत नं सन्तुलित नसा आवश्यक जू ।

अथे हे, गीताया खुगूगू अध्यायया १७ गू श्लोकय् थथे च्वयातःगु दु -
“युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।

युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा” ॥१७॥

अर्थात्, नसात्वंसा नियमित पाय्छि जूसा ज्यान पाय्छि जुइ, अले द्यनेगु, दनेगु नं पाय्छि इलय् जुयाः फुक्क व्यवहार मिले जुइगुयात हे योग धाइ । गुबलें आपाः गुबलें कम जुइक यःयःथें मयासे सन्तुलित जूसा व हे योग खः । नसा नं सदां नीगु व बांलाःगु, प्राकृतिक जुइमाः ।

जन्म व मृत्यु सांसारिक नियम खः । थ्व दथुया ई हे जीवन खः । थ्व ई आनन्दपूर्वक याय्त सन्तुलन मिले यानाः च्वनेमाःगु व्याख्या गीताय् जुयाच्चंगु दु । उकिं थ्व सन्तुलनयात अनुशरण याय्माःगु दु । थ्व सन्तुलन भीगु खानपानय् नं उतिकं हे आवश्यक जुइ ।

सन्तुलित नसा (balanced diet)²

१. जाकि, छ्व, कःनि
२. बूवः कें
३. तरकारी, फलफूल
४. धौ, दुरु, ला, खें
५. घ्यः, चिकं चाकुगु

समाजय् पाको जुइगु वा ज्याथजिथि जुइगु प्राकृतिक प्रक्रिया खः । थ्व उमेरय् जीवनया रहस्य, अनुभव व परिपक्वताया धुकू जाय्धुंकी । उकिं बुराबुरितसैं भावी सनतानयात अनुभवया परिपक्वता त्वःतावनी । ६० वर्ष दत कि मांसपेशी, क्वय्, स्नायु फुक्क कमजोर जुयाः मिखां मखनीगु, न्हाय्पं मताइगु, म्ह स्याइगु, ल्वःमनीगु (loss of memory), धे धे चुइगु (loss of balance), बौद्धिक स्तर म्हो जुइगु (low wisdom level) जुइ । अथे जुल कि ज्याथजिथिं जीवनय् प्राप्त याःगु अनुभव अले

2 स्रोत : नेपाल सरकारया कृषि विकास मन्त्रालयया Nepalese food composition table, 2017.

उमिगु जीवनया परिपक्वता नं उपिं नाप हे तनावनी । स्मरणशक्ति, विचार शक्ति नष्ट जुइके मबीत, ज्याथजिथि वा बुराबुरितयूत थये थीथी ल्वचं मकयूकेत सन्तुलित नसात्वँसा, स्वच्छ वातावरण व योगाभ्यास अति हे महत्वपूर्ण जुइ । उकिसनं auto-suggestion (थम्हं थःत थुइकेगु) सकारात्मक विचार मनयू तयाः ध्यान (concentration) यायू फयूकेमाः । मनं गथे तायूकल, म्ह नं अथे हे जुइ धइगु Auto suggestion पद्धति छ्यलाः फ्रान्सयाम्ह Emile Coue नं रोगीतयूत पूर्ण स्वस्थ यायूफु धयागु खँ पितहयाः असाध्य रोगतकं पूर्ण रूपं लंकाक्यंगु दु । Coue या लोकह्वाःगु धापू थन सान्दर्भिक तायूका न्ह्यथना - "Day by day in every way, I am getting better & better." (परमहंश रोगविद्या, अच्युतप्रसाद शर्मा, पृ. २९, नेसं ११२०) ।

ज्याथजिथिपिनि दैनिकी

थीथी देशयू मनूया आयु थीथीकथं दु जापानयू ८१ वर्ष सरदर आयु खःसा नेपालयू ६० वर्ष आपाः म्वाःपिं मनूत ७% अनुमान दु । थौंकन्हयू थ्वसिबें आपाः प्रतिशत दत जुइमाः । अभ्र धायूमाल धाःसा थ्व सरदर आयु नं व्यक्तिकथं पानाच्चनी । छु जुल कि बुरा जुइ धयागु खँ विज्ञानं आःतकं बांलाक कनेफुगु अवस्था मदु । गुलिं विद्वानतयू कथं म्हया दुने च्वंगु डि.एन.ए. कोष व तन्तु भिनावने माःथायू स्यनावीगु व म्हो जुयावनीगुलिं शरीरया मुख्य अंग मुटु, किडनी, न्ह्यपु, क्वयूदुने न्हूगु कोष निर्माण जुइफइमखु, अले ज्याथजिथि जुइ । मेगु विचारकथं आपाः उमेर दत कि म्हयू विकारवस्तु थानावनी । अथे हे, मेगु विचारकथं म्हं गुलि मात्रायू हर्मोन पिकाइगु खः उमेर बलिसे उलि पिकायू मफुसेलि म्ह गनावनी । न्ह्यागु कारणं जूसां ज्याथजिथि जुल कि बांलाक ई छ्यायूत जीवनशैलीइ ह्यूपाः हयूमाः । थ्व उमेरयू जीवनशैली एकदम सादा जुइमाः । आनन्दित जुयाः च्वनेत सन्तुलित नसात्वँसा, सकारात्मक चिन्तन, रहनसहनया मू भूमिका दयाच्चनी । स्वां, सिमा दुगु खुल्ला थासयू, गन अक्सिजनया मात्रा आपाः दइ, अन न्हि छ्यायूफत धाःसा मनूया सोच नं सकारात्मक जुइ । अथे हे शरीरया अंगप्रत्यंग लचकदार (क्रियाशील) यानाः तयूफयूकेत थीथी आसनत यायूगु, ज्यात नं याना तुं च्वनेमाः । अल्लि भतिचा हे जुइमज्यू ।

उमेर दयावःलिसे नयागु भोजन बांलाक पचे जुइ फइमखु अले उकिं शक्ति पिकाय् फइमखु । ल्यनीगु भोजनपाखें वःगु विषाक्तवस्तु मुनाः नशा, क्वय्या स्वापू (joints) कडा जुयाः शारीरिक कमजोरी जुइ । उकिं स्टार्च व प्रोटीन आपाः नय्गु धयागु हे याकनं बुराबुरि जुइगु खः³ ।

ज्याथजिथितय्त माःगु सन्तुलित आहारया विषयलय् आः खँ ल्हाय् । सन्तुलित आहार जक नयाः हाकनं ल्यासे-ल्याय्मह जुइ धयागु मखु । बुराबुरि जूसां उकिया आभाष मजुइकाः क्रियाशील जुयाः स्वस्थ जुयाः, सुयां भर परे जुइम्वाय्केत सन्तुलित आहार माःगु खः । न्हियान्हिथं नइगु खानाय् कार्बोहाइड्रेट, प्रोटीन, चिल्लो, भिटामिन, लवण दयाच्चनी । कार्बोहाइड्रेट आपाः छत्थं नय्मज्यू । भति भति यानाः तःकः नय्माः । छाय्धाःसा बुराबुरि जुल कि आपाः थाकुगु ज्या याय् फइमखु । अले पचे जुइ नं ताः ई काइ । आपाः रेशा दुगु भोजन याय्माः । रेशां आन्द्राइ थानाच्वंगु ल्यंपुल्यं फुक्क सफा यानाय्की । अक्क गुलि नय्गु व नं व्यक्तिकथं पाइ । कृषि विभाग, कृषि सञ्चार महाशाखाया कथं सन्तुलित नसाय् समावेश जुइमाःगु तत्व थुकथं दु -

क्याल्सियम

क्वय् बल्लाकीगु व क्वय्पाखें पिहांवइगु रोगं वचे जुइत अले क्वय् ज्यलावनीगु रोग मजुइकेत थ्व तत्व दुगु नसा नय्माः । न्हिच्छिया १२-१५ ग्राम क्याल्सियम नय्माः । अन्न, सागपात, दुरु नयाः थुकिया आपूर्ति जुइ । ग्वाः नय्गु चलन नं दु । अक्क मसला ल्वहँमाय् निनाः तरकारी तय्गु वा अचार निनाः नय्गुया नं फाइदा दु ।

पोटासियम

रक्तचाप सन्तुलित याय्त, स्वस्थ स्नायुयात अले म्हय् तरल पदार्थ बांलाक न्ह्याकेत थ्व तत्व माः । केरा, सन्त्रासि, गोलभेडा, बन्दा, काउली आपाः नयाः थ्व तत्वया आपूर्ति याइ । थ्व तत्व काय्त अक्क इलय् व्यलय् सिंचि नं नय्गु याय्माः ।

3 Excessive use of starch & protein is the most prolific cause of the premature old age.

म्याग्नेसियम

क्वैय् बल्लाकेत, प्रतिरोध क्षमता अप्वयेकेत, ह्वाइट ब्लड सेल्स (white blood cells) बल्लाकेत थ्व तत्व माः । अन्जिर, बदाम, फसिपु, गोलभेडा, सिमी आदि नयाः थ्व तत्वया परिपूर्ति याय्फइ ।

भिटामिन ए

तन्तु बल्लाकेत व उकिया वृद्धि याय्त, मिखा बल्लाकेत भिटामिन 'ए' आवश्यक जुइ । थ्व गाजर, पलःचा, इकंचा (बेथे) नयाः पूवनी । अफ अँतलिचा (भृगराज)य् खँय् तयाः तरकारी दय्काः नल धाःसा मिखां बांलाक खनी धयागु धापू दु ।

भिटामिन बी-१२

हि मगाइगु रोग (रक्तअल्पता, annemia) मजुइकेत, हिइ red blood cells अप्वयेकेत थ्व तत्वं गुहालि याइ । धौ, दुरु नयाः थ्व तत्वया पूर्ति जुइ ।

भिटामिन सी

घाः जूसा याकनं घाः लंकेत, घालं हि बाः वइगु याकनं दिकेत, स्वँय् ख्वाउँचाइगु लंकेत थ्व तत्व आवश्यक जुइ । कागती, आमली, सन्त्रासि आदि फल नयाः थ्व तत्व पूवनी ।

भिटामिन डी

न्त्यागुं रोग नं लंकेत भिटामिन डी मदय्कं वासः वा नसा जक नयाः लनीमखु । अन्न वा दुरूपाखें थ्व भिटामिन प्राप्त जुइ । निभाः (sunlight) भिटामिन डीया दकलय् तःधंगु स्रोत खः । उकिं न्हिथं २०/३० मिनेट जूसां सुथसिया बुलुनिभालय् च्वनेमाः ।

भिटामिन ई

कोषत मस्यंकेत वा स्यंगु दुसा भिंकेत भिटामिन ई आवश्यक जुइ । थुकिया आपूर्ति बरां, फसिपु, सूर्यमुखी स्वांया पु (sunflower seeds) नयाः आपूर्ति जुइ ।

थीथी बूवः ल्वाकछ्यानाः फ्वयाः माःबुइकाः क्वाति दाय्काः त्वन धाःसा थुपिं दक्वं तत्व पूर्वक आपूर्ति याय्फइ । उकिसनं चुलि वय्कातःगु चुलिक्वाति दाय्काः ग्वार्चा क्वफानाः त्वन धाःसा थ्व तत्वत पूर्वनाः म्ह याउँसे च्वनी ।

ज्याथजिथितय्त् माःगु नसाय् बिचाः याय्माःगु

रेशायुक्त नसा

मनूया भोजन चुमबुगु जाकि, चोकर चालेमयाःगु छ्वचुं, खोला दुगु केँ वा बूवः जुइमाः । तरकारी नय्बले नं खोला ताछे याय्मज्यू । फलफूल नं खोलानापं नय्फुसा भुन् हे बांलाः । थुज्वःगु नसा नल धाःसा प्वाथय् थानाच्वंगु बासिगु व पुलांगु नसा ध्वग्गीन्त्यः हे उकियात सफा यानाय्की । हाकनं न्हूगु नसा नं गनं थाकीमखु । अले आन्द्रा सफा जुइ । आन्द्रां पिकाइगु रस (hormons & enzymes) पिहां वयाः थःगु ज्या याय्त् अःपुइ अले नसा सालाकाइगु (absorption) रसं नं सुथां लाक ज्या याइ ।

रेशायुक्त भोजनं कब्जियतया नां हे काय्कीमखु । अले पाइल्स (piles), अलःकै, फिरतुला नं जुइकीमखु । ग्यानापुगु हृदयरोग नं जुइमखु । हृदयरोग जूपिं २० म्हेसिके न्यनाः स्वल धाःसा १९ म्हेसित कब्जियत दया हे च्वनी ।

रेशा वा चोकर पचे याय्फइमखु । अले म्हय् अप्वःगु चिनीया मात्रा वा चिल्लोया मात्रा (कोलेस्ट्रॉल) व रेशा नं अवशोपन यानाः म्हं पिकाइ । अले रोग लनी ।

थुकिया फाइदा

- एसिडिटी, कोलाइटिस, प्वाःया रोग, अलःकै आदियात फाइदा
- हिइ चिनी अप्वइगु (diabetes), चिल्लो अप्वइगु (कोलेस्ट्रॉल)य् फाइदा
- ल्हवनीगु रोग (obesity) व हृदय रोगय् फाइदा
- क्वाचुगु चिजं खनिज व भिटामिन सीया आपूर्ति याइ
- विषाक्त पदार्थया विष शोषण यानाः म्हं पिकाइ

ज्याथजिथिपित उत्तमगु नसा धयागु चुलिकःगु नसा हे खः उकिं थुकियात पञ्चअमृतान्न^४ (अमृत अन्न) नं धाः । मचानिसें बुराबुरि फुक्कसित फाइदा बीगु नसा खः । ज्याथजिथितय् लागि ला थ्व सर्वोत्तम नसा हे खः^५ ।

४ पञ्चअमृतान्न - मी, मू, चिगोकय्गू, चाना व छ्व

५ डा. शिवदास जोशी, परमहंस योगविद्या, २०५६ ।

क्वातियात चुलि वय्केत थथे याय्मा: -

- २४ घण्टातक फ्वय्गु
- २४ घण्टा लिपा उकियात लिकया: कापतय् प्व:चिना: खाय्गु ।
- सुथय् बहनी लखय् थुना: हाकनं लिकाय्गु
- ४८ घण्टा जुल कि नय्त ज्या वइ । चिकुलां ता: ई काय्फु ।
- उकिइ भतिचा सिंची/बेची हा: याना: नय्गु । थुकिइ कागती नं तया: नय्फु । रक्तचाप आपा: दुपिंसं चि मतसे नय्गु बांलाइ ।

फाइदा

- थीथी अन्नपाखे व:गु सन्तुलित आहारीय गुण दइगु,
- रेशायुक्त गुण नं विद्यमान जुइ । थुकी आपालं पोषकतत्व दइ,
- चुलिवा:गु अन्न धयागु म्वा:गु (जीवित) प्रोटिन जूगुलिं मेमेगु पाखें वइगु स्वयां पाइ ।

न:लास्वां वा न:लास्वांया ति

- गमलाय् छ्व त्वला: न:लास्वां (जमरा) बुइकेगु
- न:लास्वां निना: ति पिकाय्गु । पिका:गु ति छघौदुने छ्यलेमा: ।
- तिसिना: पिहांव:गु क: वांमछ्वसे तरकारी वा अचारय् ल्वाकछ्याना: नय्गु

फाइदा

- क्यान्सर व एड्स जूपित थुकिं फाइदा याइ ।
- १० ग्राम न:लास्वां २५ ग्राम गुर्जो (गिलोय) ल: भचा तया: नीगु, कापतय् वा छाल्नी छाने याय्गु
- सुथय् खालि प्वाथय् त्वनेगु

नय्गु जक बांलाना: मज्यू, त्वनेगु नं बांलाकेमा: । ल्व: त्वनीगु नं कला ख: । सुथ न्हापां दनेसातकं सिज:या थलय् च्वंगु लुमुलुमु धा:गु ल: (उषापान) त्वनेमा: ।

- जा नया: १ घण्टा लिपा व जा नय् बाघौ न्ह्य: ल: मत्वने ।
  - न्हिनय् धौ, मोही त्वनेगु ।
  - बहनी देने छघौ न्ह्य: हलू तयात:गु दुरु त्वनेगु ।
- अशक्त वा रोगी जुया: मेपिनि भरय् म्वाय्गु सिबें स्वावलम्बी जुया: थ:

हे सक्षम जुयाः स्वायुगु कला सयुकेमाः । मनू बुइबले गथे सकलें न्ह्याइपुकाः लयल्य ताइ, अथे हे सीबले नं मृत्यु महोत्सव हंकाः बिदा कयाः वनेफयुकेमाः ।

शरीरयात माःगु थीथी कथंया पौष्टिक तत्व परिपूर्तिया लागि नसात्वँसा, खाद्य पदार्थ नय्माः । भीसं नयागु वस्तु गुलिं कचिकं हे नयाच्चनी । तुसि, स्याउ, अं, पासि आदि कचिकं नयावयाच्चनागु दु । गाजर, लैं, जीसाचा, धनिया तरकारीया रूप्य कचिकं वा बुकाः नयावयाच्चनागु दु । प्राकृतिक अवस्थाय हे कचिकं नय्वले पौष्टिक तत्व पूर्ण रूपं दयाच्चनी । होशियारी साथ बांलाक लखं सिलाः जक नय्माः । छाय्धाःसा उकी किटाणु अले कीटनाशक विषादी छ्यलातःगु दुसा थुकिं स्वास्थय अःखः असर लाकी ।

कचिकं नयेमज्युगु खाद्यवस्तुयात बांलाक बुकाः दाय्काः नय्माः । कचिकं नय्वले छुं सवाः नं दइमखु । दय्काः मनःसा सुपाच्य नं जुइमखु । उकिं दय्काः नय्वले सुपाच्य जुइगु, हानिकारक की मदइगु, व शरीरयात माःगु पौष्टिक तत्व प्राप्त जुइ । खाद्यपदार्थय् दइगु पौष्टिक तत्व नष्ट मजुइक तयार याय्माः । अथे हे, भोजन दय्केबले नं आल्मुनियमया थलय् दय्केमज्यु । आल्मुनियमया थल भतिचा क्वात कि हे नायावनीगुलिं उकी भोजन दय्केबले खानानाप ल्वाकज्यानाः उकियात विषाक्त यानाबी । थुकिं स्मरणशक्ति म्हो यानाबी नापं थीथी ल्वचं नं कइ⁶ । उकिं फत्तले मेगु थल छ्यलेमाः ।

अन्न

अन्न धाय्वले जाकि व छ्वचुं खः । चु बुगु बांलाःगु जाकि व चोकर लिकयातःगु छ्वचुं छगू प्रकारं तुयुगु विषय (white poison) खः । जाकिया पिने खोलय् प्रोटिन, भिटामिन बी, रेशा (फाइबर) दइ । छ्वचुं चोकर लिकाय्वले नं अथे हे जुइगु जुयाः तुयुगु विष धाःगु खः ।

स्वास्थ्य व पोषणया दृष्टिकोणं चु बुगु जाकिया जा व मैदाया छ्वचुंमरि नइपिंसं इलय्व्यलय् पोषणया पूर्ति याय्त पोषणपूरक (food suppliments) भिटामिन टनिक नयाच्चनेमाः । वासः नय्गु स्वयां जाकि, छ्वचुंलय् दइगु प्राकृतिक पोषण तत्व उपयोग याय्गु खःसा चुमबुगु जाकि (brown rice), उसिना जाकि नय्माः । मैदा प्रयोग मयासे आँटा प्रयोग याय्गु तसकं बांलाः । जा थुइबले चौलानी वांछ्वय्गु, जाति वांछ्वय्गु याय्मज्यु ।

6 Sally Fallon, Noursing Tradition, 2001

नेवा: समाजय् बजिया छ्यलाबुला आपालं हे दु । नख:चख:बले घ:पिंत समयबजि छाना: प्रसाद नय्गु जक मखु, भ्वजय् नं बजि हे नइ । न्हिन्हि न्हिनय् खाजा नय्गु नं बजि हे ख: । बजि धयागु brown rice थें हे ख: । कार्बोहाइड्रेट, प्रोटीन, भिटामिन बीया सकल परिवार (बी १२ बाहेक) व रेशा नं थुकी दयाचवनी ।

कैं

कैं प्रोटीनया स्रोत नापनापं मेमेगु भिटामिन, मिनरलया स्रोत ख: । तर मू, रहर, माय्, मस्यालय् दइगु फाइटेट (phitite) तत्वं अवरोधक (inhibitor) जुया: भीगु प्वाथय् पाचनप्रणाली पूरा सोसे याना: शरीरयात पोषण बीफइमखु । कैं दाय्के न्ह्य: १०/१२ घण्टा न्ह्य: फवयाबिल धा:सा थ्व तत्व न्हावना: पौष्टिक तत्व शरीरय् ग्रहण याय्फइ ।

तरकारी

वाउँचा, सागपात तरकारी ल्यया: ताना: लखय् बांलाक सिला: कराहिइ चिकं क्वय्का: भ्वाँय् याय्गु चलन दु । चिल्लो पदार्थत चिकं, घ्य: १०० डिग्री सेन्टिग्रेड स्वयां आपा: क्वाकल कि रासायनिक परिवर्तन जुया: स्वास्थ्ययात बांलाकीमखु । न्हापालाकक ल: तया: दाय्केगु, लिपा चिकं तल धा:सा जक बांलाइ । वाउँचा, सागपात तरकारीइ मेमेगु पोषणतत्व नापनापं भिटामिन बी परिवार, भिटामिन सी दइ । तरकारी ताय्धुंका: लखय् सिले मज्यू । थथे यात कि लखय् घुलनशील भिटामिन बी, सी फुकक लखय् वनी । न्हापा हे तरकारी सिलेगु अले जक ताय्गु या:सा थुपिं तत्व ल्यनी ।

मिँ-प्वा: (ताप)

तच्च:गु मिँइ नसात्वँसा दाय्केबले भिटामिन नष्ट जुइगुलिं मि प्वा: भचा चिप्वा: याना: ताउतक दाय्कल धा:सा बांलाइ । थौकन्हय् प्रेसरकुकरय् (३५० सेन्टिग्रेड)य् दाय्केगु चलन स्वास्थ्यया दृष्टिं बांला:गु मखु । माइक्रोओभन ला भन् हे मज्यू । खाद्यवस्तु दाय्केबले पुसा खुल्ला यानात:सा की, फाहेर फसं पुइका: हय्फु । पुसा मतसे खुल्ला तय्बले भिटामिन, खनिज नं बाफ जुया: ब्यावनी । उकिं भोजन दाय्केबले पुसा तया: चिप्वा: तापय् दाय्केमा: ।

सारांश

- गाक्क लः त्वनेगु
- आसन/प्राणायाम नियमित याय्गु । मफुपिसं सुथय् बहनी न्यासि जुइगु ।
- ज्या याय्फुपिसं ज्या याय्गु अले आराम नं काय्गु ।
- सन्तुलिन भोजन नय्गु ।
- सदां लय्तायाः च्वनेगु ।
- मनोरञ्जनय् सहभागी जुइगु ।
- नियमित डाक्टर क्यनेगु ।
- विषादिरहित पञ्चतत्त्व (फय्, लः, क्वाः, चा व आकाश तत्त्व) प्रकृतिं बांलाक बियातःगु थासय् च्वनेगु ।
- चेतनाया स्तर अप्वय्काः मनोबल थकयाः सकारात्मक सोच तयाः सक्षम जुयाः म्वाय्गु ।

रसवाद

अमृत ताम्राकार

१. परिचय

रस धायुबले सवाः वा तरल पदार्थ खः । तीथी शास्त्रय् रसयात थःथःगुकथं व्याख्या यानातःगु दु । आयुर्वेदय् जल, बासया तरल पदार्थ, धार्मिकग्रन्थय् विष, लः, सुरा, गन्ध, काम, स्नेह व 'रसोवैसः' धकाः ईश्वरयात रसया रूपय् कयातःगु दु । रसया प्यताजि दु -

१. पदार्थ रस

विभिन्न जडिबुडी, तथा अन्य भारपातया ति, लः, दुरू, अय्लाः, सोमरस आदियात पदार्थ रस धाइ ।

२. आयुर्वेद रस

पदार्थ रसदुने विभिन्न वासःया गुण दुगुयात आयुर्वेद रस धाइ । गथे कि विभिन्न जडिबुटीं पिंहावःगु रसयात विभिन्न त्वय् लाय्केत आःतक नं छ्यलावयाच्चंगु दु । थ्व रसया सवाः स्वयाः नं गुणया महत्व दइ ।

३. मोक्ष व भक्ति रस

मोक्ष प्राप्त याय् आनन्द काय्गु हे मोक्ष वा भक्ति रस धाइ । गथे कि द्यःथाय् दर्शन याःवनेगु, विभिन्न तीर्थाटनय् वनेगु, भजन याय्गु । थुकिं मनूतय्मनय् आनन्दभुति याकी सा भक्ति रसयात थनेगु ज्या याइ ।

४. साहित्यिक रस

काव्य सौन्दर्यपाखें वइगु आनन्द व उकिया रसयात साहित्यिक रस धाइ । साहित्यपाखें गुगु किसिमयागु रस पिज्वइ उकियात हे साहित्यिक रस धाइ । काव्यशास्त्रकथं छुं नं साहित्य व्वनेबले, न्यनेबले, स्वय्बले विभावादिया संयोगं प्राप्त जुइगु आनन्दानुभूति हे साहित्यिक रस खः ।

रसवाद वा सिद्धान्त संस्कृत काव्यशास्त्रया दकले न्हापांगु व मुख्यगु सिद्धान्त खः । काव्य साहित्य मदय्कं मगाःगु तत्व हे रस ख । रस मदय्कं छुं

नं काव्य पूर्वनीमखु धाइ । उकिं साहित्ययात साहित्य यायूत मदयूकं मगाःगु सिद्धान्तयात हे रसवाद धाइ । थुकियात हे रस सिद्धान्त धकाः नं धाइ अले थ्व सिद्धान्त नालीगु सम्प्रदाययात रस सम्प्रदाय धाइ । विशेष यानाः साहित्य न्यनेबले, स्वयंबले अले च्वयंबले उत्पन्न जुइगु विभिन्न अनुभूति हे रस ख । काव्यशास्त्रीतयूसं रसया विभिन्न पक्षयात बः बियाः च्वयातःगु सिद्धान्त हे रसवाद ख ।

२. रसवादया उत्पत्ति

रसवादया उत्पत्ति गुबलेनिसें जुल धइगु खँय् छगू मत मदु । ईपू न्हापांगु शदीयाम्ह आचार्य भरतसिबें न्त्यः हे रसवाद वय्धुंकूगु खँ स्वयं भरतं हे थःगु नाट्यशास्त्रम् सफुतिइ न्त्यथनातःगु दु । भरतया कथं नाटकय् रसया समावेश ब्रह्मां याःगु खः । राजशेखरया विचाःकथं रसया आविस्कार नन्दिकेशर खः । न्त्यागु हे तर्क व्यूसां अनुसन्धानं लुयावःकथं संस्कृत काव्यशास्त्रय् दकलय न्हापां रसवाद प्रवर्द्धन याःम्ह व्यक्तित्वया रूपय् आचार्य भरतयात कयातःगु दु । वय्कलं हे दकलय न्हापां नाट्यशास्त्रय् रसवादयात न्त्यःने हःगु ख ।

३. रसवादया विकास

रसवादया विकासयात स्वंगूगु चरणय् ब्वथलातःगु दु -

क) न्हापांगु चरण

ईपू न्हापांगु शदीलिसें ईसाया च्यागूगु शदीतकयात न्हापांगु चरणकथं कयातःगु दु । थुगु चरणय् रस सम्प्रदायायया शुरुवात याःम्ह न्हापांम्ह काव्यशास्त्री आचार्य भरत खः । काव्यशास्त्रया न्हापांगु ग्रन्थ हे भरतं च्वयातःगु नाट्यशास्त्रम् खः । थुकिइ हे रसवादया चर्चा यानातःगु दु । रस मदयूकं काव्य हे जुइमखु धयागु धापू वय्कःया खः । थ्व हे रसवादयात गम्भीर रूपं व्याख्या यायूगु ज्या धाःसा लिपायापिं संस्कृतशास्त्रीत भट्टलोल्लट, शङ्कुक, रुद्रभट्टपिंसं याःगु खः । तर थुकियात अलङ्कारवाद, ध्वनिवादया प्रवर्तकपिंसं पूर्णरूपं समर्थन धाःसा याःगु मदु । थुगु सम्प्रदायया रसवादीयात वस्तुवादी धकाः नं धाइ ।

ख) निगूगु चरण

गुगूगु शदीनिसें भिंछगूगु शदीया मध्यतकया ईयात निगूगु चरणया रूपय् कयातःगु दु । थुगु इलय् रसवादयात समर्थन याइपिं भट्टनायक, भट्टतौल, राजशेखर, धनन्जय, धनिक, महिम भट्ट आदिपिं खः । थुगु चरणया प्रारम्भय् आनन्दवर्धनया ध्वनि सिद्धान्तया स्थापना जूगु खः । ध्वनिवादया जगया

रूपय रसवादयात कयातःगु दु । थुगु इलय् रसवादी चिन्तनया नापं रस एवं अलङ्कारया समन्वय याय्गु चिन्तन नं विकसित जूगु खनेदु । थुगु हे इलय् रस विरोधीया रूपय् कुन्तकं वक्रोक्तिवाद, क्षेमेन्द्र औचित्यवादया प्रतिवादन जूसांतवि रसवादया महत्व धाःसा म्हो मजू ।

ग) स्वंगू चरण

भिनिगू शताब्दीया मध्यनिसें भिन्हय्गू शदीतकया ईयात रसवादया विकासया स्वंगू चरणया रूपय् कयातःगु दु । थुगु ईया न्हापांगु इलय् मम्मट खनेदय्कः वलसा लिपांगु इलय् पण्डितराज जगन्नाथ खनेदु । मम्मट हेमचन्द्र, विद्याधर, पण्डितराज, जगन्नाथ आदिपिसं ध्वनि सिद्धान्तया आधारय् रस सिद्धान्तया प्रवर्द्धन याःगु खः । अग्निगुराणकार रामचन्द्र, गुणचन्द्र, विश्वनाथ, शारदातनय, भानुदत्त, शिवभुपाल, रूपगोश्वमी आदिपिसं शुद्ध रसवादी दृष्टिकोणपाखें थुकिया विकास याःगु खः । थ्व इलय् अलङ्कारवादीत रुय्क, जयदेव, अप्यय दीक्षितपिन्सं नं रसया व्याख्या विवेचना यात । थुकथं स्वंगू चरणय् रसवादया विकास जुजुं थौतक काव्यया केन्द्रीय सिद्धान्तया रूपय् न्हयानाच्वंगु हे दनि ।

४. रससूत्र

दकलय् न्हापां रससूत्रया प्रतिपादन नाट्यशास्त्रमय् आचार्य भरतं याःगु खः । आचार्य भरतं प्रतिपादन यानातःगु नाट्यशास्त्रमय् न्हयथनातःगु न्हापांगु रसया सिद्धान्तयात हे रससूत्र धाइ । मुख्यरूपं रससूत्रय् स्वंगू भावया उल्लेख जुइ । थ्व स्वंगू भावत खः - विभाव, अनुभाव व व्यभिचारि भाव खः । थ्व स्वंगू भावया संयोगं मनूतय्दुने दइगु स्थायी भावयात थनेगु ज्या याइ । थुगु रस सूत्रय् हे रस गुकथं निष्पति जुइ धकाः व्याख्या यानातःगु दु ।

रस अवयव

साहित्यया अध्ययन पाखें ब्वनामिपिसं काइगु चमत्कारपूर्ण अनुभूति अलौकिक जुइ । तःगू प्रकारया मानवीय भावयागु संयोगं हे रस निष्पति जुइ । उकिं भाव हे रसया अवयव खः । अथे हे रसया उत्पति याइगु समग्र हे रस अवयव खः । रस अवयव प्यताजि दु -

४.१ भाव (स्थायी भाव)

मनूतय्गु मनय् शुरुनिसें अन्ततक हे दइगु भाव स्थायी भाव खः । थुगु भाव मनूतय्के सुसुप्त रूपं दया हे च्वनी । थुकियात थनेत गुहालि याय्गु

ज्या मेगु स्वंगू अवयव पाखें याइ । मुख्य याना: थुज्वःगु स्थायी भाव गुताजि दइ । उपिं खः - रति/मतिना, भय, शोक, अजू, ईर्ष्या, क्रोध, घृणा, उत्साह, व न्हिला । थुपिं गुंगू भावत मनूया मनदुने सुसुप्त हे जुयाच्वंगु दइ । जब थुपिं विभावादी नापं स्वापू दइ उबले रसया रूपय् व्यक्त जुइ ।

४.२ विभाव

स्थायी भावयात थनेत गुहालि याइगु तत्व वा सामग्रीयात विभाव धाइ । थ्व निथिकथं दु -

क. आलम्बन विभाव

भावयात थनीगु मुख्यगु कारणयात आलम्बन विभाव धाइ । गुगुं नं वस्तु वा विषयवस्तु खनीबले थ्व भाव उत्पन्न जुइ । गथेकि भीसं तसकं न्हूगु, बांलाःगु दृश्य खनीबले भाव धकाः गुगु अनुभुति याइ व आलम्बन विभाव खः ।

ख. उद्दीपन विभाव

स्थायी भावयात उस्के याइगु भावयात उद्दीपन विभाव धाइ । भावयात जागृत याइगु मुख्यगु आलम्बन विभाव खःसा उकियात गुहालि याइगु उद्दीपन विभाव खः । गथे कि शान्त व बांलागु प्राकृतिक दृश्य खनाः गुगु आलम्बन विभाव उत्पत्ति जुइगु खः थुकिइ कविं बांलागु काव्य सिर्जना याय्त न्ह्यःने दइगु कपि, च्वसा उद्दीपन विभाव जुइ ।

४.३ अनुभाव

भावया ल्यूल् वइगु भाव वा विभाव लिपा उत्पत्ति जुइगु भाव हे अनुभाव खः । आलम्बन व उद्दीपनपाखें उत्पन्न जूगु विभिन्न भाव व्यक्त याइगु चेस्टा हे अनुभाव खः । स्थायी भावया उदय जुइधुंकाः विभिन्न क्रिय-प्रतिक्रिया जुइधुंकाः गुगु शारीरिक विकार उत्पन्न जुइगु खः उकियात हे अनुभावया रूपय काइ । गथे कि मनूत न्हिलि, तंचाइ, लय्ताइ, थुकिया मेगु छुं कारण द हे दइ । अनुभावयात नं प्यथिकथं कयातःगु दु - कायिक, वाचिक, मानसिक, आहार्य ।

कायिक - कायिक धाय्बले शारीरिक चेष्टा खः । गुगु भावयात व्यक्त याय्बले शरीरया अङ्गत पाखें व्यक्त याइगु भाव । गथेकि वा क्यनाः न्हिलीगु, तंचाइबले मिखा ज्वय् पियाः स्वयगु हे कायिक खः ।

वाचिक - बोलिसम्बन्धी चेष्टायात वाचिक धाइ । भावयात बोलिया माध्यमं व्यक्त याइगु हे वाचिक खः ।

मानसिक - भावयात मानसिकरूपं व्यक्त जुइगु गथे कि चःति

वइगु, ख्ववि वइगु, अजूचाया: भाव ।

आहार्य - मनूया वेशभूषापाखें व्यक्त याइगु भाव हे आहार्य खः । थीथी तिसावसतं तिया: व गन वनेत्यंगु, छु याय्त्यंगु धका: व्यक्त याइ । गथे कि भ्वय् वनेत्यंगु ला, देके वनेत्यंगु ला, अफिस वनेत्यंगु आदी ।

४.४ व्यभिचारी भाव

थ्व भावन स्थायी भावया सहायक भाव हे खः । थ्व भाव क्षणिक जक जुइ । उकिं थ्वयात अस्थायी भाव नं धाइ । थ्व भाव विभिन्न रसय् चाःहिलाच्वनी, छथासं च्वनीमखु । उकिं थुकियात संचारिभाव नं धाइ । थ्व दथुइ-दथुइ वइ अले तना नं वनी । उकिं थुकियात संचारीभाव धाःगु खः । व्यभिचारी भाव जम्मा ३३ ताजि दु ।

५. रसया प्रकार

पूर्वीय साहित्य सिद्धान्तय् रस गुलि प्रकार दु धका: मत भिन्नता दु । दकलय न्हापा भरतं छुं नं साहित्यय् च्यागू रस दइ धाःगु खः । उकिइ, शृङ्गार रस, वीर रस, करुण रस, रौद्र रस, भयानक रस, वीभत्स रस, हास्य रस व अद्भुत रस याना: च्यागू रसया व्याख्या याःगु खःसां लिपा आचार्य उद्भटं शान्त रस छगू तना: नवरस वा गुताजि रस दय्कल । आ: छुं नं काव्य साहित्यय् गुंगू रस वा नवरस दय् हे मा: धाइ ।

क. शृङ्गार रस

छुं नं काव्यय् मतिनामिपिनिगु माया, ममतां व्याप्त याना: क्यनातःगुयात हे शृङ्गार रस धाइ । थ्व शृङ्गार रस साहित्यया केन्द्रीय रसकथं नं कयातःगु दु । शृङ्गार रसयात निधिकथं कयातःगु दु- सम्भोग शृङ्गार व विप्रलम्भ शृङ्गार । नायः-नकिंया मिलन जुइगु सम्भोग शृङ्गार खःसा नायः-नकिं बायाच्वनेमालीगु अवस्था विप्रलम्भ शृङ्गार खः ।

ख. हास्य रस

न्हिलेगु स्थायीभाव दइगु रसयात हास्य रस धाइ । थ्व काव्य वा नाटकय् पात्रतयसं याइगु वाचिक एवं शारीरिक गतिविधिपाखें क्यनीगु गतिविधिया कारणं थ्व रस पिहांवइगु खः।

ग. करुण रस

शोक स्थायी भाव दइगु रसयात करुण रस धाइ । विशेष याना: थः स्याःन्याःपिं नापं न्ह्यावलेया लागिं बाय्मालीबले थ्व रस पिहांवइ । थुकिं थः

स्याःन्याःम्ह लुमंकाः खय्गु, छटपटि चाय्गु, विलाप याय्गु आदि खः ।

घ. रौद्र रस

सुंप्रति अभिमान, ईर्ष्या छलकपट आदिपाखें उत्पन्न जुइगु रस हे रौद्र रस खः । थुकिया संकेत ख ततःसलं हालेगु, मिखां ज्वय् ज्वय् पियाः स्वय्गु, वा किरकिर न्हय्यगु ।

ङ. वीर रस

उत्साह स्थायीभाव जुइगु रसयात वीर रस धाइ । थुकिइ शत्रु, विरोधी, दुःखी, पीडित आदि आलम्बन विभाव, शक्ति, बल, सौर्य, अहंकार, आवेग दइ । छुं नं ज्या याय् तसकं उत्साही जुइगु हे वीर रस खः ।

च. भयानक रस

भय त्रास व आतङ्कपूर्ण भावं उत्पत्ति जुइगु रस हे भयानक रस खः । काव्यय् थ्व रसयात सहायक रसकथं कायगु याः । विभिन्न परिस्थितिया कारण उत्पन्न जुइगु ग्याचिकुं थ्व रस पिंहावइ ।

छ. वीभत्स रस

छुं ध्वरगी नवःगु वस्तुया नँ ताइगु, मसानय् सीम्ह उनातःगु, नैतिकपतन जूम्ह खनीबले पिंहावइगु रस हे वीभत्स रस खः । काव्यय् थ्व रसया थाय् सहायक जक खः ।

ज. अद्भुत रस

छुं नं अजूचायापुगु चिज खनीबले वा अजूचायापुगु गतिविधि स्वय्बले पिंहावइगु रस हे अद्भुत रस खः । गथे कि हिमाल खनीबले पिंहावइगु वा अथे हे छुं खँ न्यनेबले अय्, अथे ला, हं धकाः वीगु अभिव्यक्ति खः।

झ. शान्त रस

सुं नं उच्च व्यक्तित्वपिं नापलाइबले, द्यःयाथाय् वनेबले, विहार आश्रम आदि थासय् वनेबले पिंहावइगु रस शान्त रस खः ।

अन्तय् थ्व हे क्रमं रसवादया अर्थ, उत्पत्ति, विकास, अवयव व रसया प्रकार व्याख्या यानाः काव्यशास्त्रय् रसवाद धइगु मदय्कं मगाःगु तत्व रसवाद वा सिद्धान्त खः धका धयातःगु दु ।

शुक्रराज शास्त्रीया नेपालभाषा व्याकरण

अशोक महर्जन

शुक्रराज शास्त्री म्हासीका

शुक्रराज शास्त्रीया नां कायबले भीगु नुगलय् राणाशासनविरूद्ध राजनैतिक चेतना थनेत आन्दोलन व विद्रोह याना: शहीद जुयावंम्ह अमर शहीदया छवि न्ह्यःने वइ । नेपाःया सामाजिक व राजनैतिक अवस्थाय् ह्यूपाः हय्त वय्कलं आर्यसमाजया ज्ञानया खँ प्रचार यानाः थः अबुया लँ लिनादीगु खः । वय्कःया अबु माधवराज जोशीयात आर्यसमाजया प्रचार याःगु द्वपनय् तात्कालीन राणा सरकारं देश निकाला याःगु खः ।

भारतय् निर्वासित जीवन हनाच्चंगु इलय् भारतया सिकन्दरावादय् ‘शास्त्री’ तगिं उत्तीर्ण यानादिल । उबलेंनिसें वय्कलं थःगु नांया ल्यूने थःगु पदवी ‘शास्त्री’ तयादीगु खः । वय्कलं नेपाल नागरिक अधिकार समितिया नेतृत्व यानाः राणा शासनविरूद्ध नागरिक चेतना थनेत उगु ईया जनमानसय् गाक्कं प्रभाव लाकूगु खः । थज्याःगु जनचेतना थनीगु ज्या याःगुलिं वय्कःयात तत्कालीन निरंकुश राणा सरकारं वि.सं. १९९७ माघ ९ गते फाँसी बिल । देश व जनताया मुक्ति व अधिकारया नितिं वय्कलं शहादत प्राप्त यानादिल ।

शुक्रराज शास्त्री देशय् प्रजातन्त्र स्थापना यायेत थःत बलिदान बियावंम्ह छम्ह वीर शहीद जक मजूसे थःगु मातृभाषाप्रति ममता दुम्ह छम्ह भाषा अनुरागी, भाषाशास्त्रया दुग्यंगु ज्ञान दुम्ह छम्ह भाषाविद् नं खः । वय्कलं मस्तय्त प्रारम्भिक आखः स्यनेत नेपालभाषा वर्णमाला १, २ व बाखं, निबन्धया माध्यमं नैतिक शिक्षा बियाः ब्वनेगु अभिरुचि दय्केत नेपालभाषा रिडर च्वयादिल । वय्कः दकले न्हापां ‘नेपालभाषा व्याकरण’ सफू नेपालभाषां हे च्वयाः पिथनादीम्ह व्याकरणविद् नं खः ।

नेपालभाषा व्याकरणाया परिचय

शुक्रराज शास्त्री छम्ह व्याकरणविद्या नापं छम्ह मातृभाषा अनुरागी नं खः धयागु खँ वय्कःया 'नेपालभाषा व्याकरण' सफुतिं स्पष्ट जू । छुं नं भाषायात स्तरीय याय्त व्याकरणया तःधंगु भूमिका दइ । व्याकरणया अभाव भाषिक स्वरूपया ज्ञान मदइगु व पठनपाठनया ज्याय् जटिलता खनेदइगु स्वाभाविक खः । नेपालभाषाया थःगु हे व्याकरण व कोष मदुगुलिं दकले न्हापां नेपालभाषाया व्याकरणया अभावपूर्ति याय्गु उद्देश्यं वय्कलं *नेपालभाषा व्याकरण* सफू नेसं १०४६ थिलां च्याः नेसं १०४८ गुंलाय् पिकाःगु खः । वय्कलं निष्ठानन्द बज्राचार्यजुयागु *ललितविस्तर* सफूया भाषिक प्रभाव लाःगु कारणं आपालं नेपालभाषाया विद्वानपिंलिसे नं सहलह यानाः तत्कालीन बोलीचालीया भाषाया आधारय् *नेपालभाषा व्याकरण* सफू च्यादिल । थ्व नेपालभाषा ख्यःया नितिं वय्कःया तःधंगु देन खः । वय्कःयात थ्व सफू च्यागु कारण व क्वचाय्केत तसकं थाकुगु खँ सफूया भूमिकाय् च्यादीगु दु, गुगु थथे खः -

‘थ्व प्राचीन नेपालभाषाया व्याकरण पुस्तक न्हापाँनसँ आतलें छगू हे प्रकाशित मजूया नितिं थ्व व्याकरणया नियम दयक्येतः आपालं कष्ट जुल ।’

शुक्रराज शास्त्रीया भाषा, लिपि आदि सम्बन्धय् थःगु हे दृष्टिकोण दु । थुगु दृष्टिकोण सकसितं मान्य मजुइ नं फु । भूमिकाय् थथे च्यादी - *‘गुवलेसम्म संसारे गुगु २ देशे एक भाषा, एक लिपि, एक भेष तथा एक धर्म जुई मखु उबले सङ्गम उगु देशया उन्नति तथा राष्ट्र सुधार गुवलें जुइ मखु ।’*

अथेहे व्याकरण सफू च्यागु कारणय् थथे च्यादिल -

‘शिक्षा प्रचार अःपुया नितिं थ्व प्रान्तीय नेपाल भाषाया नं उन्नति यथासाध्य जुइ माः । थ्व हे विचार नुगले तया थ्व नेपालभाषाया व्याकरण देक्येतः उत्सुक (तय्यार) जुया ।’

धकाः उल्लेख यानातःगु दु । नापं नेपालभाषा व्याकरणया आधार संस्कृत काय्माःगु सम्बन्धय् नं वय्कलं सफूया भूमिकाय् स्पष्ट च्यातःगु दु ।

थ्व व्याकरण सफू पिदनेवं व्याकरण ठीक मजू धकाः आलोचना यानाः धर्मादित्य धर्माचार्यजुं थम्हं नं व्याकरण च्यादीगु खः, तर प्रकाशनय् वय्सफुत ।

थुकथं स्तरीय भाषा दय्केत व्याकरण च्वय्गु ज्या पुनर्जागरणकालया भाषिक चेतनां नेपालभाषीपिं स्वम्हेसित - सिद्धिदास अमात्य, शुक्रराज शास्त्री व धर्मादित्य धर्माचार्यपिं नेपालभाषाया व्याकरण च्वय्त् ग्वाकल । वय्कःपिं स्वम्हेसिनं हे नेपालभाषाया व्याकरण च्वय्गु कुतः याःसां शुक्रराज शास्त्री छम्हेसिगु जक व्याकरणया सफू प्रकाशनय् वय्फत ।

३. नेपालभाषा व्याकरणया तातुना

- शुक्रराज शास्त्रीया व्याकरणया उद्देश्य थुकथं खनेदु -
- क. नेपालभाषायात छगू स्तरीय भाषा कायम याय्त् थुकिया व्याकरणिक नियम स्थापना याय्गु ।
  - ख. समकालीन चलनचलितया नेपालभाषाया लिधंसाय् व्यावहारिक व्याकरणिक नियम दय्केगु ।
  - ग. नेपालभाषाया स्वरूप, प्रकृति, प्रवृत्तिया रक्षा जुइकथं थुकियात परिष्कृत याय्गु ।
  - घ. समकालीन चलनचलितया नेपालभाषायात काव्यशास्त्र व ब्वने सफू आदि च्वय्त् व्यावहारिक व परिष्कृत माध्यम दय्केगु आदि ।

४. नेपालभाषा व्याकरणया दुवाला

यें देया नेपालभाषायात स्तरीय भाषा नालाः च्वयातःगु व्याकरण जूगुलिं यें देशय् छयलीगु खंग्वः, हिज्जे, पदावली, वाक्य गठनकथं 'नेपालभाषा व्याकरण' च्वय्गु जूगु दु । विषयगत कथं थ्व व्याकरणयात प्यव्वय् ब्वथलेछिं ।

- क) **वर्ण विचार** : थुगु ब्वय् आखःया आकार व उच्चारण मिले यायेगु नियम न्ह्यब्वयातःगु दु ।
  - ख) **शब्द विचार** : थुगु ब्वय् शब्दया भेद, अवस्था व व्युत्पत्ति सम्बन्धी खं न्ह्यथनातःगु दु ।
  - ग) **वाक्य विन्यास** : थुगु ब्वय् वाक्य गठनया नियम न्ह्यथनातःगु दु ।
  - घ) **छन्द विचार** : थुगु ब्वय् छन्द शास्त्रया विशेष नियम न्ह्यथनातःगु दु ।
- स्वर वर्ण** : स्वर वर्णत धकाः भिंखुगः वर्ण क्यनातःगु दु ।
व्यञ्जन वर्ण : संस्कृत भाषाकथं व्यञ्जन वर्ण स्वीखुगः क्यनातःगु दु ।
ब/व सम्बन्धी धारणा : शास्त्रीजुं पुलांगु नेपालभाषाय् प्वाः मफासे

‘व’ धकाः क्वय् फुति तथाः (व) च्वयेगु पलिसा ‘व’ क्वय् फुति मतसे (व) च्वयेमाःगु न्त्यथनादीगु तारिफ याय्वहःजू ।

मूर्द्धन्य व्यञ्जनया प्रयोग : नेपालभाषायाय् दन्त्य त, थ, द, ध सिबें मूर्द्धने ट ठ ड ढ च्वयेमाः धैगु धारणा शास्त्रीजुं न्त्यथनादिल ।

ध्वनि सम्बन्धी बिचाः : शुक्रराज शास्त्रीजुं न्वःसः ताःथें च्वय्गु प्रवृत्ति छ्यलादीगु दु । गुगु थौया भाषा वैज्ञानिक दृष्टिकोणं तसकं महत्वपूर्ण जू । गथेकि- ‘धाय् सइ’ यात ‘धायेसै’ । ‘च्वय् सइ’ यात ‘च्वय्सै’ ।

भीगु भाषाय् सन्धिया नियम आवश्यक मजूसां आपालं संस्कृत भाषाया तत्सम् शब्द दुहां वयाच्चंगुलिं सन्धिया ज्ञान नं आवश्यक जूगुलिं वय्कलं छुं सन्धिया नियम नं न्त्यव्वयादीगु दु । तर ध्वनि सम्बन्धी खँय् न्वसलय् कथं तःहाकय्क उच्चारण जुइथाय् ‘:’ तय्माः धाइम्ह अभ् दीर्घ स्वर दुथाय् तर्क विसर्ग तय्ज्यू धाइम्ह शास्त्रीजुं - ‘छगू’ ‘निगू’ शब्दया ‘गू’ दीर्घ हे मयासे हस्व जक यानादीगु दु ।

ताजि खँवः : नेपालभाषाय् ब्वथला ताजि छगू विशेषता खः । वय्कलं न्हय्ता (७) कथंया थज्याःगु ल्याः खाय्गु ताजि न्त्यथनादिल । थ्व वय्कःया तःधंगु विशेषता खः । गथेकि - /गः/, /का/, /ता/, /पा/, /म्ह/, /गु/, /कले/

छन्द विचार : थ्व विषयलय् छन्द छुकियात धाइ धइगु परिभाषा व उदाहरण बियाः क्वचाय्कातःगु दु ।

निष्कर्ष

शुक्रराज शास्त्री व्याकरणविद्, साहित्यकारया नापं छम्ह मातृभाषा अनुरागी नं खः धयागु खँ वय्कःया नेपालभाषा व्याकरण, नेपालभाषा वर्णमाला व नेपालभाषा रिडर १, २ सफुतिं स्पष्ट जू । शुक्रराज शास्त्रीया ‘नेपालभाषा व्याकरण’य् संस्कृत व्याकरण, अंग्रेजीया ग्रामरया आदिया गाक्कं छाप लाःगु दु । थुगु नेपालभाषा व्याकरणय् नेपालभाषाया प्रकृति स्वरूपयात दुवालाः ल्वःल्वःगु नियम क्वःछीगु ज्या जूगु दु । थुकिं नेपालभाषाया व्याकरणया अभावपूर्ति जक याःगु मजूसे व्याकरणात व्यावहारिक व वैज्ञानिक रूप बीगुली नं शुक्रराज शास्त्रीजु सक्षम जूगु दु । वय्कः नेपालभाषाया व्याकरण पिकाय्गुलि जक न्हापांम्ह व्यक्ति मखुसैं नेपालभाषां मौलिक बालसाहित्यया निर्माण यानादीम्ह

न्हापांम्ह च्वमि नं खः । थुकथं शुक्रराज शास्त्रीजुं थःके दुगु ज्ञान, बुद्धि व विवेकयात नेपालभाषा व साहित्यया उत्थानया नितिं छ्यलादिल । उकिं वय्कः प्रजातान्त्रिक आन्दोलनया शहीद जुयादीम्ह राजनैतिककर्मी जक मखसें नेपालभाषा पुनर्जागरण आन्दोलनया सदां लुमंके माःम्ह व्यक्तित्व नं खः ।

लिधंसा

शास्त्री, शुक्रराज (१०४८ नेसं), नेपालभाषा-व्याकरण ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति (११२० नेसं), जिगु सिर्जनाया पुचः ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति (११२० नेसं), नेपालभाषा साहित्यको इतिहास, यँ : नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

महर्जन, तुयुबहादुर (२०६८ विसं), नेपालभाषा भाषावैज्ञानिक अध्ययन ।
लुमन्ति दबू, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया जीवनी, व्यक्तित्व व कृतित्व

सिल्भा प्रधान

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया जन्म ने.सं. १०७२ कौलागाः औसीखुन्हु यैया ज्यावहाः दलाछिइ जूगु खः । भूषणप्रसाद श्रेष्ठया उपनां 'श्रेष्ठ प्रभु' खः । वय्कःया मां सरस्वती श्रेष्ठ व बौ जीवनप्रसाद श्रेष्ठ खः । वय्कःलं एम.ए. (नेपालभाषा), बि.एड्. यानादीगु खः । पीन्यादँ मयाक स्कूल व क्याम्पसय् भाषा-साहित्य ब्वंकेगु ज्या यानादी धुंकूम्ह सह-प्राध्यापक भाजु भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नांजाम्ह साहित्यकार खः । नेपालभाषा ख्यलय् वय्कःया थःगु हे मौलिक कृति नापं पीन्यागुलिं मयाक सफू पिदने धुंकूगु दु । 'धकिंदुने' बाखं सफूया निंतिं च्वसापासां वय्कःयात ने.सं. १०९५ दँया श्रेष्ठ सिरपा देछाःगु खः । वय्कःयात नेपालभाषा एकेदेमिपाखें ने.सं. ११२५ स मे व गजल विधाय् च्वछाय्बहःगु योगदान बियादीगुलिं दान्यहिरा सिरपाः नं देछाःगु दु । अथेहे चित्तधर सिरपाः नं देछाःगु दु ।

नेपालभाषाया थीथी पत्रिकाया व्यवस्थापक व सम्पादक जुयाः ज्या यानादी धुंकूम्ह वय्कः थौंकन्हय् च्वसापासाया नायः, आशा सफूकुथिया दांभरि अले ल्याय्म्ह पुचः प्रकाशनया नायः नं खः ।

ने.सं. १०८८ य् सितु पौ २४ य् सु दै भ्नी जोपिं (कविता) पिथना थःगु च्वज्या शुरुवात यानादिल । ने.सं. १०९३ निसं सफू च्वय्गु ज्या यानादीम्ह भूषणप्रसाद श्रेष्ठया दकले न्हापांगु चिनाखँ मुना फिसः खः । आःतक बाखं-चिबाखं च्यागू, निबन्ध प्रबन्ध छगू, गजल व छन्द शास्त्र गुंगू, गजलया म्येचाः सीडी प्यंगू, एकाक्षरी कोष छगू, हाइकु प्यंगू, ख्यालिन्हिलि (सम्पादन) प्यंगू, भाय् हिला (अनुवाद) खुगू, मुनेज्या (संकलन) सम्पादन गुंगू, भाय् हिला सफू सम्पादन स्वंगू, सम्पादन ब्वनेज्वलं गुंगू, सामान्य ज्ञान निगू प्रकाशित जूगु दु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नेपालभाषा व साहित्यया विविध विधाय् न्यागू दशकनिसं साहित्यया थीथी विधाया सफू चव्यगु, अनुवाद व सम्पादनया ज्या, नेपालभाषा व्कंगुया नापं विविध साहित्यया संस्थाय् च्वना: भाषा व साहित्यया सेवा यानादीगु दु । नेपालभाषा संगीतया विकास क्रमय् नेपालभाषाय् च्वछाय्वहःगु थीथी भावनां जाःगु गजल में चिना: नेवा: मेय् छगू न्हूगु पहःयागु विशेषता व आकर्षण न्ह्यव्वयादीगु दु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया तापावाज्या बालमुकुन्द श्रेष्ठ व बाज्या खड्गप्रसाद श्रेष्ठ खः । अबु जीवनप्रसाद श्रेष्ठ व मां सरस्वती श्रेष्ठ खः । वय्कःपिनि काय् भूषणप्रसाद श्रेष्ठ व निम्ह म्थ्याय्पिं सिसम व अन्जली खः । भूषणप्रसाद श्रेष्ठया तिरिमय्जु सारदा श्रेष्ठ खः । वय्कःपिनि म्थ्याय् भलसा श्रेष्ठ व काय् सुभाय् खः । भूषणप्रसाद श्रेष्ठया अबुजु जीवनप्रसाद श्रेष्ठ न्ह्यावलें नं च्वयाच्वनीगु खना: वय्कःयात च्वय्गु रहर जागेजूगु खः । वय्कःया प्रेरणाया स्रोत थः अबु हे खः । अथे हे थः अबुं थःगु हे छेंय् मनूतय्त् प्याखं स्यनाच्वंगु खना: प्रभावित जुया: च्वज्या यानादीगु खः ।

मनूतय्गु व्यक्तित्व जीवनय् वइगु हर्ष, वेदना, खुसी आदिं निर्धारण याइ । व हे व्यक्तित्व निर्माणय् थःगु पारिवारिक, शैक्षिक, सामाजिक, आर्थिक प्रभाव नं महत्वपूर्ण भूमिका म्हिती । थथे याना हे भूषणप्रसाद श्रेष्ठया व्यक्तित्व निर्माण जूगु दु । थ्वया नापं पासापिनि संगत, शिक्षादीक्षा, जीवन स्वय्गु दृष्टिकोण श्रेष्ठया व्यक्तित्व निर्माणय् ज्वःलाःगु भूमिका निर्वाह याःगु खनेदु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ भाषासेवी व्यक्तित्व खः । नेपालभाषासम्बन्धी काव्य, बाखं आदि मुना: सम्पादन याना ‘सच्छिदँया काव्य ल्यया’ नांयागु काव्य मुना व ‘सच्छिदँया नेपालभाषा बाखं ल्यया’ नांयागु बाखं मुना पिकानादीगुलीं वय्कःयात छम्ह अतिकं मेहनतीम्ह अन्वेषकया रूपय् न्ह्यव्वय्छिं ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठं स्यनामि लजगा नापनापं उच्च शिक्षा नं कयादिल ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया भाषा, शैलीजक मखु प्रस्तुतिकरण नं उलि हे स्यल्ला: अले स्याचुसे नं च्वं । साहित्यिक यात्रायात दुवाला: यंकेबले वय्कलं बाखं-ख्यलय् थःगु म्हसीका वीगु जक मखु छगू थःगु हे कथंया प्रवृत्ति स्वनेत सफल जुल ।

नेपालभाषाया गजल व मे-ख्यलय् नं थःगु हे बिस्कं कथंया म्हसीका स्थापित यानादीम्ह भूषणप्रसाद श्रेष्ठ बहुमुखी प्रतिभाया धनी खः । थःगु

प्रतिभा प्रदर्शन याना: क्यनेगुली मखु विधागत म्हसीका बिया: थ:गुकथंया प्रवृत्ति स्वना: जक मेगु विधापाखे लीम्ह साहित्यकार ख: वय्क: । वय्क: फुकक विधाय् थ:गु नां तय्त स्वइम्ह च्वमि मखु । बरु गुगु विधाय् लित, उगु विधाय् थ:गु कथंया प्रकृति स्वना: जक मेगु विधाय् ल्हा: न्त्याकीम्ह च्वमि ख: । आ:तक गुगु विधाय् ल्हा: तल अन थ:गु दुग्यंगु योगदान वीफुम्ह छम्ह च्वमिया रूपय् वय्क:यात नालेबह:जू । वय्क: दकलय् अप्व: गजल च्वया: गजल सफू पिथनादीम्ह ख: । दकलय् अप्व: गजलया क्यासेटचा:, सी.डि. पिथंम्ह नं ख: । अथे हे जातीय छन्द, लोकलय, मात्रिक छन्द व वार्षिक छन्दय् अप्व: गजल च्व:म्ह ख: । नेपालभाषाय् उर्दुभाय्या बहर (संस्कृत भासय् छन्द धाय् थें) छ्यला: दकलय् न्हापां गजल च्व:म्ह छम्हयां छम्ह जक वय्क: ख: । वय्कलं १०१ गू वार्षिक छन्दया म्हसीका उगु हे छन्द च्वया: गजल व छन्दशास्त्रया सफू पिथनादीगु दु । वय्क: नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां मचा-गजलया च्वमि नं ख: ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठं अय्ला:, मतिना, राजनीति, जीवन-जगत, गणतन्त्र, व्यङ्ग्य, पीडा (घा:) भाषा, देशप्रेम, हास्यरस, पहिचान (नेवा: म्हसीका सम्बन्धी) व तजिलजिया गजल च्वयादीगु दु । अथे हे उत्पीडित जातिया स्या:चा:या, दार्शनिक भावं जा:गु, चेतना थनीगु, राजनैतिक बेइमानी, मानवता व मानवीय कमजोरी, सामाजिक व पारिवारिक खँया, प्राकृतिक विपत्तिया, क्रान्ति व ह्यूपा:सम्बन्धी गजल च्वयादिल । चेतना थनीगु महानगरीय दु:ख कष्टया गजल च्वयादिल । छ:या गजल व थ: हे छ: ख: धयागु गजल नं च्वयादिल ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ खस नेपाली भाय्या नांजा:पिं गायक, गायिकापिनि सलय् मे पिथनेगुली न्ह्य:नेला:म्ह ख: । वय्क:पिं मीरा राणा, प्रकाश श्रेष्ठ, सपना परियार, फत्तेमान राजभण्डारी, लोचन भट्टराई, बबिन प्रधान, साज सिंह, निशा देसार, सुगम पोखरेल ख: ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ बाखंच्वमि नं ख: । थौंया समाजय् विकृति, विसंगतियात प्रतीकात्मक धंगं क्वातुक्क प्रहार याना: बाखं च्वय्गु वय्क:या विशेषता ख: । नेपालभाषाया बाखं ख्यलय् यथार्थवादी प्रवाहयात विस्तार यायगु ज्या जूगु दु । थज्या:गु कलाया सफल प्रयोग खने दयाच्चंगु चिबाखंया प्रयोग नं वय्कलं सशक्ततां क्यनादीगु दु । अथेहे ह्यूपा:लिसे नेपालभाषाया

बाखं ख्यलय् विषयगत, विचारगत रूपं जक ह्यूपाः वःगु मजूसे शिल्पगत रूपं नं ह्यूपाः बल । समाजय् विद्यमान विकृति, विसंगतियात तय्यक ब्वयगु स्वयाः हास्यव्यंगया रूपय् प्रस्तुत यायबले अप्वः प्रभावकारी जुइगु तायकाः हास्यव्यंग बाखंया शुरुवात यानादिल । यथार्थ ब्वयगु सशक्त ज्याया रूपय् छ्यलादिल ।

ने.सं. ११२९ निसं ने.सं. ११३० तक दच्छिया दुने भूषणप्रसाद श्रेष्ठया छगू मखु प्यंगू सफू पिहांवल । प्यंगुलिं हाइकु सफू पिहांवल । शुरुइ बाखं च्वयादीम्ह वयकः लिपा गजल पाखे न्ह्यात अनलिं हाइकु नं च्वयादिल । नेपालभाषाय् हाइकु प्रवेश जुइवं हे तिनि च्वयविधा चलेजुल ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठं शब्दकोशया सम्पादनया ज्या नं यानादीगु दु । सःग्वःछि धुकू (एकाक्षरी कोश) ने.सं. ११२४ य् पिहांवःगु खः । कमलप्रकाश मल्लं थ्वः कोशया भूमिकाय् हलिमय् दकलय् न्हापां थज्याःगु एकाक्षरी कोश पिहांवःगु धकाः च्वयादीगु दु । नेपालभाषाया भाषा वैज्ञानिक अध्ययन अनुसन्धान यायगुलिइ थ्व सफू तसकं ज्या वः ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ मचा साहित्यय् ढल्के जूगु कारण ताः ईतक ब्वनामिलिसे स्वापू दुगुलिं मचा गजल ने.सं. ११३८ य् 'य खिचा' च्वयादिल । दकलय् न्हापां मचा गजल च्वया पिथंम्ह भूषणप्रसाद श्रेष्ठ खः ।

छम्ह मनूया मनया भाव शब्दं रूपान्तर याइ । अथे हे छगू भाषाया कृतियात थुइकाः मेगु भाषाय् अनुवाद यानाः अनुवादया दायित्वबोध यानादीगु दु । मराठी भाषाया उपन्यासकार अनिल वर्वेया बहुचर्चित उपन्यास 'थाय्ङ्क्यू मिस्तर ग्लाड' हिन्दीइ अनुवाद यानादीम्ह विजय वापट खः । हिन्दी भाषां नेपालभाषाय् भूषणप्रसाद श्रेष्ठं अनुवाद यानादीगु खः । अथेहे बाखं मेचया (पूधाः प्याखं), खँ छता कने यःसा (मचाबाखं), हस्ताक्षर म्वाःहिया (यःपौ मुना), इलं फ्वंगु जीवन (नाटकीय उपन्यास), करुणा-कुञ्ज (पूधाः प्याखं) या अनुवाद यानादीगु दु ।

वि.सं. २०२२ सालय् रेडियो नेपालं नेपालभाषा समाचार बीगु बन्द यानाबिल । अनं लिपा थुकिया विरोध स्वरूप त्वाःत्वालय् वाःपतिकं ज्याभ्वःत न्ह्याकल । व ज्याभ्वः ल्याय्म्ह पुचलं साहित्यिक सम्मेलन यानाः न्ह्याकल । ल्याय्म्ह पुचलं ने.सं. १०९० य् 'कंचा' नांया सफू पिकात । लिपा ने.सं. १०९३ य् 'फिसः' सफू पिथन । भूषणप्रसाद श्रेष्ठ ने.सं. १०९४ य् ल्याय्म्ह पुचःया नायः जुयादिल । ल्याय्म्ह पुचलं ने.सं. १९०४ य् निष्ठानन्द बुदिं हन । नापं नेपाल

लिपि व सामाजिक चेतना बलकेगु ज्या नं यात । ल्याय्म्ह पुचलं दकल्य् न्हापा आलोचना गोष्ठी यात । अनलिपा खस भाषा व नेपालभाषा वातावरण पत्रिका वि.सं. २०२६ सालय् पिकात । वयां लिपा नेपालभाषां जक पिकात ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठं थीथी पत्रिकाय् तःपु बाखं भाय्हिलाः पिथनेगु ज्या यानादीगु दु । नेपालभाषाया न्हापां पिदंगु लय्पौ मध्ये प्यंगूगु लय्पौ भ्नी खः । थ्व पत्रिका न्हापा ल्हातं च्वया पिकयाः लिपा थासा आखलं ने.सं. १०७८ निसें थाय्मदुपाखें पिदंगु खः । लिपा भूषणप्रसाद श्रेष्ठं पत्रिकाया सम्पादनया ज्या यानादिलसा थ्व पत्रिकाय् आपालं च्वसु नं च्वयादिल । च्वसापासाया पत्रिका पिकाय्गु आजुकथं पिदंगु निगूगु पौ *सितु निलापौ* खः । थ्व पत्रिका दकल्य् न्हापां च्वसापासाया मू संस्थापक भाजु प्रेमबहादुर कसाःया सम्पादकत्वलय् ने.सं. १०८४ स पिदंगु खः । लिपा व्यवस्थापक सम्पादककथं भूषणप्रसाद श्रेष्ठं थुकी ज्या यानादिल ।

छगू हे संघसंस्थानाप च्वनाः ज्या याःपिं भूषणप्रसाद श्रेष्ठ पासापिं स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ, प्रेमबहादुर कसाः, कमलप्रकाश मल्ल, धूस्वां साय्मि, फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य, सत्यमोहन जोशी, पूर्ण वैद्य, गिरिजाप्रसाद जोशी, नर्मदेश्वर प्रधान, सत्यभामा माथेमा खः । अथे हे साहित्यिक पासापिं दुर्गालाल श्रेष्ठ, रामशेखर नकःमि, मंगलप्रसाद श्रेष्ठ, पद्मरत्न तुलाधर व केशरमान ताम्राकार खः ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया अबु जीवनप्रसाद श्रेष्ठं सामाजिक नाटक पाखें (वि.सं. २००६) छुवाछुट व भेदभावविरुद्ध चेतना थनीगु ज्या यानादिल । समाजय् प्रचलित छुवाछुट अन्त्यया लागि छपा हे भुइ जा नय्गु, छगू हे हुक्काय् बजां त्वनेगु दृश्य नाटकय् दुथ्याकातःगु दु ।

ने.सं. ११२४ दँय् भूषणप्रसाद श्रेष्ठया 'सःग्वःछि धुकू' सफू नागाजुन पब्लिकेशन प्रा.लि. पिथन । नेपालभाषा मूकथं एकाक्षरी परिवारया भाषा जूगुलिं एकाक्षरी खँग्वः धुकू यक्व हे महत्वपूर्ण भूमिका म्हितुगु दु । थुकी मूलकथं हे छग्वः आखः जुयाच्चंगु खँग्वः व थौंकन्हय्या नेवाःतय् न्वसःकथं छग्वः आखः थें जुयाच्चंगु खँग्वः दुथ्याकातःगु दु । नेपालभाषाया भाषा वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान याइपिनिगु लागि थ्व सफू यक्व उपयोगी जू ।

गजलमुना सफू पिकाय्गुली न्हापा मलाःसां भूषणप्रसाद श्रेष्ठया गजलय् गजलया संरचनागत पक्षय् तसकं ध्यान बियातःगु दु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नेपालभाषा साहित्यय् छगू विधाय् जक ल्हाः मतसे यक्व विधाय् ल्हाः तयादीम्ह वय्कः बहुप्रतिभाशाली व्यक्तित्व खः । थःगु सिर्जना जक मखु मेपिनिगु सिर्जनायात नं भाय्हिलाः (अनुवाद) सम्पादन यानादीगु दु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया नेपालभाषा ख्यलय् वय्कःया थःगु हे मौलिक कृति, अनुदित कृति व वय्कःपाखें सम्पादित कृति नापं याना न्यय्गुलिं मयाक्क सफू पिदने धुंकूगु दु । वय्कलं नेपालभाषा साहित्यया निबन्ध, प्रबन्ध, सम्पादन, गजलकार, कोशकार, अनुवादक व्यक्तित्वया रूपय् नेपालभाषा साहित्यय् यक्व योगदान बियादीगु दु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया कृतित्व नेपालभाषा साहित्यया निंतिं उपलब्धिपूर्ण जूगु दु । नेपालभाषाया न्यय्गुलिं मयाक्क कृति स्वयाः श्रेष्ठया साहित्यिक व्यक्तित्व स्पष्ट जुइ । वय्कः बाखंतक नं कवितां च्वइम्ह च्वमि खः । नेपालभाषाया 'मचा गजल' भूषणप्रसाद श्रेष्ठया न्हूगु विधाया आविष्कार खः । वय्कः आःतक नं च्वज्याय् सक्रिय जुयाच्वंगु दु ।

॥ चिनाखँ ॥

कोरोना छ सु खः ?

बिना महर्जन

कोरोना छ सु खः छकः धया विउ

छ ला हलिमय् च्वय् च्वय् दाया वयाच्वंगु दासि थें

छ ला चीन देशं बूम्ह धाल

अय्सां छ सु खः छकः न्ववाना विउ ।

जिमिसं छन्त माःगु चाःगु यानावीगु जुल

बौ तय्माः ला, पुजा याय्माः ला, थाय्बाय् मालावीगु जुल

उकिं छ सु खः छकः रूप क्यना विउ ।

छं यानाः जिमिगु देगः, बाहावही फुकं ताःचाः तय्माल

छं यानाः जिमिगु तजिलजि न्ह्याके मफुत

गथे कि बिस्काः जात्रा, बुगुंछः जात्रा, मतयाः, सापारु अथे हे मेमेगु

उकिं छ सु खः छकः म्हसीका विउ ।

छं यानाः थःगु छेंय् च्वने मफुत

थःथिति व तःकेहें नाप लाय्मफुत

नाप लाःवःपिंत छेंय् दुकाय् मफुत

उकिं छ सु खः, गज्याःम्ह खः, छकः धया विउ ।

स्वथना तइगु दुकुटीया नसाज्वलंत मन्त

छें छें नय्त्वने मदयाः ल्वापुख्यापु जुयावल

मनयात बशय् तयमफयाः देहत्याग यानाजुल

उकिं छ सु खः, गज्याःम्ह खः, छकः धया विउ

छ धात्थें नाश विनाश याय्त् वइम्ह खः सा

भासं जिमिगु देशं यंकादिसं थ्व

भष्ट्राचार, भूमाफिया, नातावाद व कृपावादतय्त्

उकिं छ सु खः, गज्याःम्ह खः, छकः धया विउ ।

इलय् हे बिचाः याय्माः

अमिरमैयाँ रञ्जित

अजि दँसानिसें देने मत्यःतले ल्हाः नापनापं म्हुतु नं उलि हे हाला हे च्वनी । अजिया ज्या नं च्वः, म्हुतु नं च्वः ।

“हरे शिव ! थ्व नखःचखः नं गुलि सत्तिक्क वःगु ! मनूया नं लिमलाः, म्हिचाया नं लिमलाः । नखः हने हे माल । नखत्या सःते हे माल । नखःबले म्ह्याय्मचा, भिनामचापिन्त छ्भ्वाः-छ्घुतु मनकूतले न्त्यः हे वइमखु थःत ला ।”

अथे हाहां हे दँ पूगु अजिं चाइ हे मखु । न्त्याक्वः दँ पूसां अजि थःगु दँ पूगु वाःचाइ हे मखु । उमेर दुबले थें नखः धाधां द्यालाना उखेथुखे जुयाः कौलां ज्यःनां च्वतुइकी ।

मोहनि वल कि ला अजिया भन् लि हे लाइमखु । नःला स्वन कि कान्तां दबदबचिया सः नापनापं अजिया म्हुतु नं न्यानाच्वनी । कान्ता दबदबचा व अजिया सलं मालश्रीया धून ला त्वपुना हे वी का ।

“का, थौं ला नःला स्वनेमानि । आःगी जाय् धुंकल । गुइलय् नःला स्वनेगु ? गुइलय् नय्गु ?” अजिया ल्हाः सनाच्वनी, म्हुतु नं हालाच्वनी, फुँ फुँ मिंक ।

मांया ज्या हे सिधःगु मखुनि धकाः काय् ल्हातय् रिमोट ज्वनाः टिभिपाखे, छय् भुतुमालि व लत्ताई ज्वनाः गन वनी गन ।

पारु, दुत्या धाधां पचिमहः वइ । पचिमहःकुन्हु ला भन् हे लिलाइमखु । अजि हालाच्वनी - “पचली निं वने ला ? त्वाल्य् छः ब्वःगु नि स्वय् ला ?” लिमलाः फमलाः सकतां याय्माः अजिया । कूछिभव्य, स्याक्वत्याक्व यायां स्वां क्वकाइ । अभं लिलाइमखु अजिया ।

“आःगछ्याय् मोहनिया नखत्या हे सःतेलाःगु मखुनि । थः वनेमाःथाय् नखत्या हे क्वचाःगु मखुनि । गुलि याकनं स्वन्ति वःगु....” धाधां स्वन्ति नं क्वचाइ ।

मोहनि, स्वन्ति क्वचाय्काः लिलाःगु सासः ल्हायूत स्वल कि साहुनं ज्वं थें ग्याष्टिकं ज्वनी अजियात । थथे संसं, वासः यायां न्हिपुलिचां पुलि ।

हाकनं मोहनि वइ । ओहो ! थुगुसी मोहनि ला भन् हे लिमलाः अजिया । “का थुगुसी मोहनि ला भन् छन्हु म्हो हँ । बाःछियंनं नखः दयां ला मगाः, आः छन्हु म्हो जूबले गथे यानाः ज्या याय्गु ? मखु न्हापा-न्हापा स्वन्तिबले जक थथे याइगु, म्हपुजा व किजापुजा छन्हु लाकाः न्हूदँ नि हने ला ? तःकेहेंपिं नि नापलाय्गु ला ? दच्छिया छकः तताकेहें, दाजुकिजा फुक्क नापलाय् दइगु नं गुम्हस्यां थौं, गुम्हस्यां कन्हय्....”

“मखू... थ्व मंकाः खलः, देय् दबू अले मेगु छूछू दबू खलः पुचलं छु स्वयाच्चंगु ? वैशाखय् हे क्यालेण्डर पिकाइबले स्वयाः भी सकस्यां छगू हे दिं लाकाः थ्व मू वंगु दिं छन्हु हे हनेगु धकाः निर्णय यानाः नाय्खिं च्वय्के म्वाः ला ? खि फाय्के त्यय्काः प्यं उलीपिं !!”

“काः थुगुसी नं स्व ले स्याक्वःत्याक्वः व चालं छन्हुं हे हं । सुथय् स्याक्वःत्याक्वः याय्गु अले स्वां क्वकाय्गु हँ । अले स्याक्वःत्याक्वःया बहनी सकलें दाजुकिजा नापं च्वनाः सीकाःभू याय्म्वाः ला ? अले कोटय् गन गन कालरात्री याइ, धाइ, नवमिया चा हे मदुसा गथे यानाः कालरात्री याय्गु ? स्याक्वःत्याक्वः यानाः भ्वय् नय्धुंकाः गथे द्यः पुज्यानाः स्वां क्वकाय्गु ? नयाः द्यः पुज्याय्गु धइगु ला चापुजा याय्बले जक याइ का ।”

“भीगु परम्परा तजिलजियात ल्यंकेमाः नं धाय्गु, अले थथे जुल कि गथे यानाः ल्यनी भीगु परम्परा, संस्कृति....??”

मांया खँ न्यनाः काय्त्नं लिसः वी, “मखु मां नं गथे मथुगु ? भीथाय् देशय् च्वंपिं मनूतसं नयाः द्यः पुज्याय्मज्यू धकाः द्यां लानाजुइगुलिं सकलें नेपाःमितय्के नागरिकताया सर्तिफिकेट थें ग्याष्टिक दय्धुंकल । नेपाःमि धकाः म्हसीकेगु चिं थें जुइधुंकल ग्याष्टिक । नखःचखः, धर्मया नामं भन्भन् द्यां लाय्गु अप्वयावल । उकिया लिच्वः मनूतय्के अनेक ल्वय् खनेदयावल । अथेजुयाः थुगुसी मोहनि छन्हु सां म्हो जक द्यांलाकेत्यंगु जुइका ।”

“मखु बाबु दैय्दसं न्हूदँया च्यालीइ व्वति काय्गु स्यू थें उखुन्हु हे न्हूगु क्यालेण्डर पिहांवइ धकाः नं स्यू नि । व क्यालेण्डर पिहां वय्वं उकियात कयाः सहलह याय्गु नं याय्माः । यदि थुगुसी नं थथे मिले मजुइक तिथि लानाच्चंगु दुसा थुकियात गथे यानाः एकरूप याय्गु धकाः सहलह नं याय्माः । अलेजक

जुइका सकलें नेपाःमित छप्पं छधी । का बाबु, थुकियात गन वनाः धाय्गु ?
जि बुरिं हे धाः वने । आकिवं थथे मजुइकेत...”

थ्व खलः पुचलं काय्माःगु च्यूताःयात अजि बुरिं कयाः नं थुकियात
इलय् नाला मकाल धाःसा छु याय्तमानि थ्व थीथी खलः पुचः धाःगु ??

अनुवाद

छोरीमैयाँ श्रेष्ठ (शान्ता)

निगू भाय्दथुइ जुइगु सम्प्रेषणात्मक ज्या अनुवाद खः । 'अनुवाद' अंग्रेजीया 'ट्रान्सलेशन' (Translation) खँग्वःया रूपान्तरण खः । थ्व ल्याटिन भाय्वा 'ट्रान्स' (Trans) व ल्याटम (Latum) निगू खँग्वः मिलेजुयाः वःगु खः । थुकिया अर्थ तापाक्क यंकेगु खः । नेपाली भासं अनुवादयात रूपान्तरण, भाषान्तरण, उल्था, अनुसिर्जना नं धाइ । ततःधरि विद्वान्तयक्थं अनुवादयात पुनरुत्पादन, विस्थापन, स्थानान्तरण, पुनर्लेखन, अविष्कार, वृद्धि वा उन्नयनया रूपय् अर्थ छ्यानातःगु दु । थथे जुयाः अनुवादया परिभाषा थीथी खनेदु ।

छुं नं च्यातःगु वा ध्यातःगुयात छगू भासं मेगु भाषाय् हीकेगु, रूपान्तरण याय्गु प्रक्रिया व रूपान्तरित पाठयात हे अनुवाद धाइ । अनुवाद दुनेया प्रक्रिया धइगु स्रोतपाठ (Text) अनुवादक (Translator) व लक्ष्यभाषी पाठक (Reader) दथुया अन्तरसम्बन्ध खः । अनुवादया विषयलय् थथे ध्यातःगुकथं थुकिया परिभाषा बहुआयामिक खनेदु । गथेकि :-

१. अनुवाद उत्पादोन्मुख प्रक्रिया खः ।
२. अनुवाद छगू विशेष प्रक्रियां वइगु ठोस उपलब्धि खः ।
३. अनुवाद च्या व न्ववाना नं जुइफु ।
४. अनुवाद तःताजि दु ।

याकोब्सन, क्याटफोर्ड, निडा व पिटर न्यूमार्क आदि अनुवादक व सिद्धान्तविद्वत्सं अनुवादयात मू भाषिक कार्य धाःगु दु । याकोब्सनया धापूकथं अनुवाद निगू थीथी भाषा व सम्प्रेषणया माध्यमया दथुइ व छगू हे भाषादुने नं जुइफु । छगू हे भाषाया दथुइ जुइगु अनुवादयात भाषान्तरण धाइ । छगू हे भाषाया भाषिका दथुइ जुइगु अनुवाद लम्बीय व क्षितिजीय निगूकथं जुइ । पुलांगु नेवाः भासं न्हूगु नेवाः भाषाय् पुनर्लेखन याय्गु लम्बीय (Vertical)

भाषान्तरण¹ खः सा नेवाः भाय्या निगू भाषिकादथुइ जुइगु अनुवाद क्षितिजीय (Horizontal)² खः । अथे हे निगू थीथी भाषाया दथुइ जुइगु अनुवाद अन्तरभाषिक अनुवाद³ खः । सामान्यतया अनुवाद धाइबलय् अन्तरभाषिक अनुवाद हे जक थुइकी ।

सम्प्रेषणया निगू फरक माध्यमया दथुइ जुइगु अनुवाद अन्तर साङ्केतिक अनुवाद खः । च्वयातःगु व धयातःगु सन्देशयात साङ्केतिक भासं व्यक्त याय्गु अन्तरसाङ्केतिक अनुवाद खः ।

क्याटफोर्डयागु अनुवादया दृष्टिकोण पूर्णरूपं भाषिक तगिमय् जक सीमित जूगु दु । वय्कःया कथं छगू भाय्या पाठ्य सामग्री मेगु भाय्या समतुल्य पाठ्य सामग्रीं प्रतिस्थापन याय्गु ज्या हे अनुवाद खः । वय्कलं गुगु भासं अनुवाद याय्गु खः वयात स्रोतभाषा व गुगु भाषाय् अनुवाद जुइगु खः उकियात लक्ष्यभाषा धयातःगु दु । थ्व परिभाषाय् धयातःगु 'पाठ' खंग्वः नं छुं नं लिखित वा मौखिक भाषिक एकाई थुइकी । व एकाई लघुतम रूपं छगू जक खंग्वः नं जुइफु वा वृहत्तर रूपं छगू सफू वा पाठ हे नं जुइफु । लक्ष्य भाषाया छगू भाषिक एकाई नं स्रोत भाषाया भाषिक एकाईयात प्रतिस्थापन नं याय्फु । थ्व परिभाषायात मेपिं विद्वान्तसैं संकुचित धकाः कुंखिनातःगु दु । थज्याःपिं विद्वान्त मध्ये निडा न्त्यःने दु । निडाया विचारं अनुवाद छगू थाकुगु अन्तरभाषिक प्रक्रिया खः, प्रतिस्थापन जक मखु अनुवाद धइगु स्रोतपाठया विश्लेषण नापं अर्थया स्थानान्तरण व मेगु भासं थुकिया पुनर्लेखन स्वताया हे अन्तरसम्बन्धित प्रक्रियाया समष्टी रूप खः । अनुवाद धइगु स्रोतपाठया अर्थ व शैलीयात जित्तले सन्निकट समतुल्यता दय्काः लक्ष्यभासं पुनरुत्पादन याय्गु खः । थुकथं वय्कःया अनुवाद सम्बन्धी दृष्टिकोण क्याटफोर्डया स्वयाः चकंगु व व्यावहारिक खनेदु ।

न्यूमार्क अनुवादायात व्यावहारिक व सैद्धान्तिक निगूकथं अर्थ छ्यानातःगु दु । वयागु विचारं अनुवाद धइगु भाषिक कौशल वा शिल्प खः । थुकी

-
- 1 क्षितिजीय भाषान्तरणया दसु - गान वानेगु ? = गन वनेगु ? ना, लावजा = ल ?, कःनि मुस्या ।
  - 2 नेवाः भाय् व अंग्रजी भाय्या दथुइ जुइगु अनुवाद थुकिया दसु खः ।
  - 3 अमेरिकी साङ्केतिक भासं नेवाः साङ्केतिक भासय् अनुवाद याय्गु थुकिया दसु खः ।

अनुवादकं छगू भाय्या छगू सन्देश वा अवधारणा मेगु भाय्या व हे सन्देश वा अवधारणां प्रतिस्थापन याइ । थथे यायबलय् मूलपाठया छुं न छुं अंश क्षय जुल कि अल्पा अनुवाद जुइ । थथे जुल कि मूलपाठया खंग्वः खँत्वाः आदि लक्ष्यपाठय् त्वःफी यः । थज्याःगु क्षययात अनुवादकं थःगु भाषिक कौशल व लेखन कलां न्यूनिकरण (फयांफक्व म्हो) याय्माः ।

चव्यापिं विद्वानतसं भाषा वैज्ञानिक दृष्टिकोणयात माने याइ । भाषाविज्ञानं अनुवादयात अन्तरभाषिक सम्प्रेषणया माध्यमया रूपय् काइ । थुमि धापूकथं अनुवाद मूलतः रूपान्तरण वा भाषान्तरण खः । थ्व खँयात तिरुमालेस, भेनुती, व्यास्नेट, निरञ्जना, डिन्जवाने, लेफेभर आदि विद्वानतसं संकुचित धकाः कुंछूगु दु । थुमिसं अनुवादयात वृहत्तर साहित्यिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक व ऐतिहासिक परिवेशय् तयाः अर्थ छयाय्माः धाःगु दु ।

भेनुतीयाकथं भाषाविज्ञान केन्द्रित अवधारणां, अनुवादया सामाजिक, सांस्कृतिक मूल्य-मान्यता बारे न्वमवाः । अनुवाद धइगु भाषिक स्वयाः नं सांस्कृतिक अभ्यास खः । थुकी स्रोत पाठया अन्तरनिहित मूल्य मान्यतायात सृजनात्मक ढङ्गं मेगु भासय् पुनरुत्पादन याइ । भेनुतीया सफू The Translator invisibility (अनुवादको अदृश्यता) या भूमिकाय् निम्ह सम्पादक व्यास्नेट व लेफेभरपिसं अनुवादयात मूलपाठया पुनर्लेखन याय्गु प्रक्रियाया कथं परिभाषित याःगु दु । हरेक पुनर्लेखन हे पुनर्व्याख्या खः । थ्व ज्या व्याख्याताया सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक, मूल्यमान्यता व अवधारणां प्रभावित जुयाचवनी ।

मेम्ह अनुवादक व सिद्धान्तविद् तिरुमालेसं अनुवादया सांस्कृतिक व सिर्जनात्मक पक्षयात बः बी । वयागु विचारं अनुवाद धइगु स्वंगूगु साहित्य खः । थुकी स्रोतभाषा व लक्ष्य भाषा निगूया हे साहित्यिक व सांस्कृतिक तत्व व तथ्य त्वाकज्याइ । अथे जूसां थुकी निगूया हे विशेषता दयाचवनी । उकिं अनुवादयात अनुसिर्जना धकाः नालातःगु दु । मुखर्जी व सिंह निम्हेसिनं अनुवादयात प्रापक भाषाया उन्नयन व साहित्य सम्बृद्धिया कथं विश्लेषण याःगु दु । मुखर्जीया कथं हरेक अनुवाद हे नवलेखन खः । रामायण, महाभारत थेंजाःगु संस्कृत ग्रन्थया अनुवाद सम्बन्धित भाषाया पाठकतसं संस्कृतया पुनरुत्पादन स्वयाः नं मौलिक लेखन माने याःगु दु । पूर्वीय जगतं अनुवादयात यान्त्रिक अन्तरभाषिक पुनर्लेखन स्वयाः नं पुनर्सिर्जनाया रूपं माने याःगु दु ।

मेम्ह विद्वान सिंहया कथं अनुवाद भाषा विकासया मदय्कं मगाःगु माध्यम खः । न्हूगु भाषाया सम्बृद्धिया लागि ज्याख्यलय् दुगु सुनिश्चित व द्रूततर लंपु अनुवादात्मकता खः ।

निरञ्जना, डिन्जवाने आदि अनुवादकतसें नं अनुवादयात भाषाविज्ञानया संकुचित चाकलं पितहय्माःगु खँय् वः व्यूगु दु । थुमिसं अनुवादयात निगू भाषाया दथुइ गतिशील सांस्कृतिक व ऐतिहासिक सम्बन्धया दृष्टिं विश्लेषण याःगु दु । निरञ्जनाया कथं अनुवाद राजनीतिं प्रेरित जुइगु ज्या खः । छु कृति सुनां छु याय्त, सुयात छाया गथे अनुवाद याइ धइगु खँ राजनैतिक व सांस्कृतिक परिवेशं निर्देशित जुइ । थ्व खँयात डिडवाने अनुवादया राजनीति धकाः अर्थ व्यूगु दु । अनुवादया राजनीति कृति ल्यय्गु ज्यां शुरु जुयाः अनुवाद प्रक्रिया, पद्धति व विधि अनुशरणतक सक्रिय जुइ । अनुवादया सांस्कृतिक व राजनैतिक अवधारणा विशेष यानाः साहित्यिक धार्मिक व संस्कृतिवद्ध ग्रन्थया अनुवाद नाप सम्बन्धित दु ।

सन् १९७० व ८० या दशकय् रेइस, भरमिर, होल्ज, मान्टारी, आदि सिद्धान्तविदतसें अनुवादय् प्रयोजनपरक दृष्टिकोण न्ह्यव्वःगु दु । उमिसं अनुवादयात पाठया प्रयोजनया आधारय् विश्लेषण याःगु दु । प्रयोजनवादीतसें अनुवादयात छगू सोद्देश्य व प्रयोजनात्मक अन्तरसांस्कृतिक ज्यायाकथं परिभाषित याइ । विद्वान् साफनरं धाःगु दु, 'छुं नं अनुदित पाठया भाषिक संरचना व हे पाठया प्रयोजनं जक निर्धारण याइ ।' अथे हे होल्ज मान्टारीं अनुवादयात व्यावसायिक ज्याकथं थुइकूगु दु । वयागु विचारं अनुवाद छगू अन्तरसांस्कृतिक सम्प्रेषण प्रक्रिया खः थुकिया मू उद्देश्य लक्ष्यभाषी समुदायया सूचनाया आवश्यकता पूर्वकेगु खः । भरमिरं अनुवादयात छगू खास प्रयोजनं निर्देशित मानव कार्य धकाः थुइकातःगु दु । हरेक अनुवाद ज्या निर्दिष्ट प्रयोजनं अभिप्रेरित जुइ ।

अनुवादया प्रयोजनपरक अवधारणा लक्ष्यभाषी समुदाय केन्द्रित खनेदु । थुकिया संस्कृति केन्द्रित अवधारणा व प्रयोजन केन्द्रित अवधारणा निगूयात निखे हे तयाः स्वयंछिं । संस्कृतिपरक दृष्टिकोण दुपिसं स्रोतभासं अनुवाद शुरु याय्माः धाइ सा प्रयोजनपरक दृष्टिकोण तइपिसं अनुवाद धइगु लक्ष्यभाषी समुदायया लागि याइगु जुया उमिगु आवश्यकता व अपेक्षायत प्राथमिकता बीमाः धइगु मान्यता तइ ।

स्रोत संस्कृति व स्रोत भाषोन्मुख विद्वानतसें अनुवादयात स्रोत पाठया मौलिकताया पहिचाननाप स्वाकाः स्वइ । अनुवादया सिर्जनात्मकता व कलात्मकता वीपिसं अनुवादयात अनुसिर्जना व नवलेखनया रूपय् अर्थ छ्याःगु दु । अथे हे प्रापक भाषोन्मुख विद्वानतसें अनुवादयात भाषिक व साहित्यिक उत्थानया महत्वपूर्ण माध्यमया रूपं काइ । अनुवादया परिभाषाय् खनेदुगु थज्याःगु मत भिन्नताया सम्बन्धय् गोविन्दराज भट्टराईया सफू 'अनुवाद अध्ययन परिचय' (२०६४) य् दुगु विचाः उद्धृत याय्गु सान्दर्भिक खनेदु ।

मेमेगु विधानाप स्वाकाः जक अनुवादयात परिभाषित याय्माःगु जुयाः हे थुकिया परिभाषाय् अप्वः विविधता वःगु खः । दसुकथं अनुवादयात भाषिक क्रियाकलाप, साहित्यिक कुतः, दार्शनिक व सांस्कृतिक अले समष्टिगत क्रियाकलापया रूपय् परिभाषित याःगु खनेदु । अथे जुयाः अनुवादयात निश्चित सीमादुने तयाः परिभाषित याय् तसकं थाकु । अनुवाद याय्गु पाठ्यसामग्री, पाठया विविधता, अनुवादया उद्देश्य व लक्षित पाठया आवश्यकता, अनुवाद अध्ययनया वर्गीकरण आदिं यानाः अनुवादयात परिभाषित याय्गु ज्याय् जटिलता खनेदुगु खः ।

भिक्टोरियन युग व चार्ल्स डिकेन्स

कृष्णा श्रेष्ठ

बेलायतय् भिक्टोरियन युग ई. १८३२ - १९०१ तकया ई खः । महारानी भिक्टोरिया William IV निःसन्तान जूगुलिं थः म्थ्याय्चायात राज्य ब्यूगु खः । व ताकाय् महारानी भिक्टोरिया १८ दै जक दुम्ह खः । भिक्टोरिया शासनकाल १८३७ निसें शुरु जुल । थ्व ई बेलायतय् छगू न्हूगु चेतना, न्हूगु चिज आविष्कार याय्गु, औद्योगिक विकास नापं आर्थिक सम्पन्नताया ई खः । साहित्य क्षेत्रया विकास नं थुबले जुल । भिक्टोरियन युगयाम्ह छम्ह प्रमुख उपन्यासकार Charles Dickens खः । Charles Dickens या उपन्यासत मध्ये नांदंगु उपन्यास David Copperfield खः ।

महारानी भिक्टोरियाया जर्मन राजकुमार Albert नापं इहिपा जूगु व गुम्ह मस्त दुगु खः । Albert नं महारानीयात राज्यया जनता हे सर्वोच्च शक्ति खः, राजनैतिक पार्टीतय् ल्वापुइ ध्यान तय्मज्यू, जनताया समस्या समाधान याय्गु, निरंकुश जुइमज्यू धकाः स्यन । अल्बर्ट सन् १८६१ य् सित । थ्व इलनिसें महारानी शोकाकुल जुयाः हाकुगु लं जक फीगु यात । शान्तिपूर्ण राज्यकाल, बेलायतं फ्रान्सया नेपोलियनयात सन् १८२४ य् वाटरलूया युद्धय् बुकेधुंकाः न्हापांगु विश्वयुद्धतक (करिब १०० दै तक) छुं नं तःधंगु युद्धय् ब्वति काय्म्वाल । रुसनापं क्रिमिया युद्ध व मेमेगु युद्ध नं जुल तर बेलायतया आर्थिक, राजनैतिक क्षेत्रय् थुकिं छुं असर मयाः । ग्राहमवेल, एडिसन थेंजाःपि वैज्ञानिक ब्वलन । Adam Smith थें जाःम्ह अर्थविद् ब्वलन, गुम्हेस्यां स्वतन्त्र अर्थतन्त्र व निजीकरणया सिद्धान्त हल । थ्व हे ईयाम्ह चार्ल्स डार्विनया सिद्धान्त origin of the species व Florence nightingale लोकद्वापि व्यक्तित्व खः । थ्व छगू औद्योगिक क्रान्तिया युग नं खः ।

न्हून्हूगु वैज्ञानिक चिन्तनं, न्हून्हूगु आविष्कार, कलकारखाना, बुँज्याय्

मेशीनया प्रयोग जुल । शहरय् रोजगारीया वातावरण निर्माण जुयाः आपालं मनूत शहरय् मुंवल । भिक्टोरिया महारानी जूबले जनसंख्या २ मिलियन दुगु खःसा सीगु इलय ६.५ मिलियन थ्यंगु खः । व्यापार व्यवसायया विकास जुल । जनसंख्या अप्वः जुयाः बेरोजगारी, गरीबी, शोषण, प्रदूषण, महामारी, अपराध, वेश्यावृत्ति नं अप्वयावल, टेम्स खुशी हे दुर्गन्धित जुयाविल । औद्योगिकीकरणं यानाः न्हूगु एकता जुल, फलस्वरूप उपनिवेशवादया नं जन्म जुल । बेलायतीतय्सं थःत सभ्य ताय्काः मेपिं जातितय् थःगु धर्म, संस्कृति, संस्कार, कानून, मूल्यमान्यता स्यनाहल । उपनिवेशवादया विस्तार जुयाः आर्थिक व सामाजिक रूपय् संसारय् दकलय् शक्तिशाली देश जुल । भौगोलिक रूपं नं तःधंगु अर्थात् सम्पूर्ण भूभागया १/४ भाग बेलायतया जुल । सन् १८३२ सं बेलायतय् The First Reform Act पिदनं । न्हापा उच्चवर्गयापिसं जक भोट कुर्केगु दुगुलि आः वयाः मध्यम व निम्नवर्गया मिजंतय्सं नं भोट कुर्केगु अधिकार दत । थुकिं यानाः जनताय् व्यापक जनचेतना ब्वलन । १९०१ दैय् महारानी सीधुंकाः वया तःधिकम्ह काय् Edward VII जुजु जुल ।

भिक्टोरियाया इलय् साहित्य क्षेत्रया नं विकास जुल । साहित्यय् रोमान्टिक साहित्यकथं च्वमिया नुगःया भावना व कला जक मखुसे यथार्थवादी साहित्यकथं समाजया चित्रण व औद्योगिकीकरणया प्रभावं समस्या व विकृतिया नं चित्रण यानाहल । गद्य साहित्य अप्वयावल । विशेष यानाः उपन्यासया विकास जुल । Charles Dickens, William Thackeray थेंजाःपिं उपन्यासकार, George Eliot, Emily Bronte, Charlotte Bronte थेंजाःपिं मिसा उपन्यासकारया नं जन्म जुल । उगु ईया साहित्य तत्कालीन बेलायतया समाजया चित्रण, सर्वसाधारणयात विषयवस्तु दय्काः साहित्य च्वय्गु यात, साहित्यिक सफू नं अप्वः बिक्री जुल । Charles Dickens भिक्टोरियन युगयाम्ह प्रमुख उपन्यासकार खः । वयागु उपन्यासत David Copperfield, Oliver Twist, Great Expectations, A Tale of Two Cities खः ।

चार्ल्स डिकेन्सया बाल्यकाल सुखमय मजू, यक्व दुःख सियाः बेलायतया साहित्य ख्यलय् दकलय् प्रसिद्धम्ह (लोकंहवाःम्ह) च्वमि जुल । नां व दां दुसां वैवाहिक जीवन नं सुखमय मजू । कलाःनापं सम्बन्धविच्छेद जुल । ५८ या दैय् देहत्याग यानावन् ।

David Copperfield

वयागु दकलय् लोकंह्वाःगु उपन्यास David Copperfield खः गुकी थःगु हे जीवनीया खँ न्ह्यव्वयातःगु दु । समालोचकपिसं धाःगु दु कि David Copperfield च्वःगु मसि हे डिकेन्सया थःगु हि खः । मचाबले बालश्रमिक जुयाः मजदुरी यानाः, लांकां पालिस तयाः आखः व्वनेमाःगु घटनाया कलात्मक चित्रण उपन्यासय् यानातःगु दु ।

Oliver Twist

Oliver Twist छम्ह अनाथम्ह, कमजोरम्ह मचा अनाथालयया अन्याय सह याय् मफयाः बिस्सुंवनी । खुँ, बगलीमारातय्गु संगतय् लाइ । व हे पुचलय् च्वम्ह Nancy नांया मिसामचाया गुहालि कयाः व उगु पुचलं पिहांवय्त सफल जुइगु बाखं खः ।

Great Expectations

Pip नांया नच्चाह्म लयाय्म्हया साहसिक रोमाञ्चक जीवन यात्रा खः । थः तताया भाःतया थाय् नयाः ज्या यानाच्चवले जेलं बिस्सुं वःम्ह छम्ह अपराधीयात गुहालि याःगु जुयाः लिपा उम्ह अपराधीं Pip यात मसीक आर्थिक गुहालि याइ ।

Dickens या उपन्यासया मुख्य विशेषता क्वय्या वर्गया जनतायात उपन्यासय् व्यापक रूपं यथार्थचित्रण खः । थथे थ्वसिवे न्ह्यः मेपिसं याःगु मदु । थः मचाबले यक्व दरिद्र व अपहेलित जुइमाःगुलिं उकथ दुःख सियाच्चपिनिगु चित्रण, थः लिपा तःमि जुयाः सम्मानित जूसां न्हापाया खँयात ल्वःमंकेमफु । उकिं गरिबप्रति हे मन क्वसाय्काः इमित थकाय्गु व पूँजीपतितय्गु शोषणविरुद्ध सः थ्वय्केगु खः ।

स्वनिगलं नेवाःत विस्थापित जूगुया थीथी कारण

रजनी श्रेष्ठ

नेपाया उत्पति व इतिहास

नेपाल विश्वय् छगू चिकिचाधंगु अले बिस्कं अस्तित्व दुगु देय् ख । नेपाःयात विश्वय् प्रकृतिया धनि नापं परम्परागत ऐतिहासिक व पुरातात्विक महत्वं जाःगु देय्कथं म्हसीका बियाच्वंगु दु । थनया कला, संस्कृति नापं नेवाःतय्गु क्वातुगु स्वापू दु । छायाःसा नेवाःत यक्व दँ न्ह्यःनिसें हे स्वनिगलय् बसोवास यानावयाच्वंगु खः धकाः इतिहासं प्रमाणित याय्धुंकल । नेवाःतय्गु म्हसीकाकथं इमिगु कला व सांस्कृतिक पक्ष, भाषा, लिपि तसकं च्वन्त्या । थ्व हे हुनिं नेपाःयात हलिमय् च्वन्त्याकाः म्हसीका बियाच्वंगु दु ।

इतिहासया अध्ययन, अनुसन्धान याय्बले नं नेवाःत थन यक्व हे न्ह्यः, अझ गोपालवंशालिसें हे नेवाःतय्गु अस्तित्व दु धकाः अनुमान याय्फु । नेपाःया उत्पति बारे थीथी धारणा व विचाः दु । यें, यल व ख्वप, स्वनिगः न्हापा लखं जायाच्वंगु तःधंगु पुखू जुयाच्वंगु व प्राकृतिक रूपं तसकं बांलाःगु थाय् जुयाः तिब्बतं मञ्जुश्री वयाः चोभाःया डाँडा चानाः गल्छी (न्हछिकाप) दय्काः लः पितछ्वयाः मानव बस्ति विकास याःगु छगू धारणा दु । मेगु धारणाकथं श्रीकृष्ण थः काय् प्रद्युम्नयात लः जायाच्वंगु पुखूया लः चोभाःया डाँडा चानाः न्हछिकापं लः पितछ्वया स्वनिगलय् मानव बस्ति विकास यात धैगु छगू धारणा दु । (अमात्य १९९६:३ व स्लसर १९९८ : ८) ।

थ्व लः पितछ्वये धुंकाः सा लहीपिं गोपालवंशया शासकं राज्य न्ह्याकल अले वयां लिपा मेय् लहीपिं महिषपालया शासकं राज्य न्ह्याकल धइगु ऐतिहासिक धारणा दु । नेपालय् सा लहीपिं गोपालवंश व मेय् लहीपिं आभीरवंश लिपा किराँती, किराँती धुंकाः लिच्छवी, लिच्छवी धुंकाः मल्ल व

मल्ल धुंकाः शाहवंशया शासन व्यवस्था न्ह्याःगु खः । न्हापाया ऐतिहासिक प्रामाणिक अभिलेख व दस्तावेज मदुसां लिच्छवीकालनिसें प्रमाणिक अभिलेख नं लूगु दु ।

नेपाल देशया नामाकरण थन बसोवास याइपिं मनूतय्पाखें हे च्वन धइगु धारणा दु । तँय् (ऊन) 'ने' दइगु थाय् 'पाल' जुयाः 'नेपाल', ज्ञानमणि आचार्यया कथं नीप जातिया मनूत च्वनीगु थाय् 'आल' प्रत्यय् च्वनाः 'नेपाल' जूगु धापू दु (दाहाल, २०५७) । कमलप्रकाश मल्लया कथं किराँती भासं सा-मेय् 'डहे' व लहीपिं 'पा' खँग्वःपाखें 'नेपाल' देशया नां च्वंवंगु धापू दु (मल्ल, ११००) । नेपाल खँग्वः देय् जक मखु, थन च्वनीपिं मनूतय्त नं नेपाल हे धाइगु खः । तिस्तुङ्गय् च्वंगु ई. ५१२ या वसन्तदेवया अभिलेखय् 'स्वस्ती नैपालेभ्यः' - 'नेपालतय् कल्याण जुइमा' धकाः तःवचं थुइकीकथं सम्प्रदान कारकय् सम्बोधन यानातःगु दु । थुगु अभिलेखय् न्ह्यथनातःकथं देश जूसा तःवचं जुइमखु, अकिं 'नेपाल' धइगु देश जक मखु थनया जनता नं खः (मल्ल, ११००) ।

नेवाःतय्गु अस्तित्व गुलि पुलां, इमिगु संस्कृति नं तसकं हे पुलां । उकिं नेवाःत थनयापिं आदिवासी खः धाय्फु । अथेसां मल्लकाल नेवाः व नेवाःतय्गु विकासया लागिं स्वर्णयुगकथं काय्फु । मल्लकालनिसें नेवाःतय्गु थीथी कला संस्कृति, साहित्य, व्यापार, उद्योग पक्षया नं तसकं विकास जूगु व बांलाना वःगु इतिहासं प्रमाणित याः । नेवाःतय्गु मुख्य् बस्ती धयागु यें, यल, ख्वप नापं वया चाकःलिं लाःगु गां, शहर व बस्तीत खः । व वाहेकं नेपाःया मेमेगु लागाय् गुलि नेवाःत न्यना वनाच्वंगु खः इपिं दक्वं थीथी इलय् विभिन्न कारणं स्वनिगः त्वता वंपिं हे खः । थन मल्लकालय् एकीकृत शासन नापं सामन्ती शासन दुगु खनेदु । अथेसां नेवाःतय्गु थ्व हे मल्ल जुजुपिनिगु शासन सत्ता न्ह्यानाच्वंगु लागा गनतक दु अनतक हे नेवाःतय्गु ख्वातुगु बस्ती दु, अले अन हे कला, संस्कृति नापनापं जात्रा व थीथी तजिलजिया नं विकास जूगु खनेदु । विशेष यानाः यें, यल, ख्वप लिसें उकिया जःखःया बस्ती नेवाःतय्गु मुक्कं लागा धाय्फु । मुख्य् यानाः स्वनिगःया लिक्कलाःगु भिनिगू जिल्लाय् नेवाःतय्गु ख्वातुगु बसोबास दु । अथेसां नेपाया यक्व भूभाग अझ धाय् दक्वं हे जिल्लाय् नेवाःत न्यनावनाच्वंगु दु । अझ आः ला नेवाःत हलिंन्यंक न्यनाच्वंगु दु । नापं नेवाःत थीथी देशय् स्थायी रूपं थःगु लजगा यानाः अन

हे बसोबास यानावयाच्वंगु नं दु (मल्ल, ११२०) ।

थथे स्वनिगःया मू बासिन्दा जुयाः नं स्वनिगलं तापाक्क नेवाःत गथे यानाः थ्यन, छु छु कारणं याना नेवाःत स्वनिगः त्वःतावन, अले वनेमाल धकाः अध्ययन याना स्वयेबले, उकिया थीथी कारणत नं दु । गुलिं थःगु इच्छां विभिन्न थासय् वंगु दुसा गुलीं थीथी कालखण्ड वा शासन व्यवस्थाय् वःगु ह्युपालं यानाः राजसत्ताय् आसीन जूपिसं थःगु पदया आडम्बर व थनया रैथानेपिनिगु जीवनयात ध्वस्त याय्गु षडयन्त्रं यानाः हे यक्व नेवाःत स्वनिगलं विस्थापित जुयाः वनेमागु खँ इतिहासय् नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु । व्यापार, व्यवसायया कारण धाय् वा आर्थिक कारणं अले सांस्कृतिक व सामाजिक कारणं न थथे थीथी थासय् स्थायीरूपं बसोबास याय्त् वंगु खनेदु ।

देशय् वःगु थीथी राजनैतिक, शैक्षिक, सामाजिक ह्युपाः लिसेलिसें नेवाःत नं स्वनिगः त्वःताः थीथी देशय् वंगु खनेदु । अभ् आः वयाः सडक विस्तारया नामय् अले शहर विकास, व मेमेगु कारणं नं नेवाःत थःगु छें-बुं विस्थापित जुयाः वनेमाःगु अवस्था जुयाच्वंगु दु । उकियात वः वीकथं २०७२ सालया तःभुखाचं स्वनिगलय् तःधंगु असर लाकूगु दु । थ्व भुखाचं यानाः नेवाः बस्ती नं यक्व हे स्यंकूगु दु । थुकिं नं थःगु थाय्वाय् त्वःताः मेथाय् च्वंवेनेत प्लस प्वाइन्ट जुयाविल । थुकिं स्वनिगःया बासिन्दा मेमेथाय् च्वंवन सा स्वनिगलय् मेमेगु थाय्या मनूत दुहांवय्गु प्रवृत्ति अभ् अप्वय्का विल । थुकिं स्वनिगलय् जनघनत्व भन् भन् अप्वय्कूगु दु ।

मुख्य यानाः स्वनिगलं नेवाःत विस्तारं विस्थापन जुजुं वंगुया कारण थुकथं दु-

१. राजनैतिक कारण
२. आर्थिक कारण
३. सामाजिक कारण
४. सांस्कृतिक कारण

नेवाःत स्वनिगलं विस्थापन जुजुं वंगुया कारण विभिन्न दुसां थन चर्चा याय्त्थनागु मुख्य कारणतय्त् छकः चिहाकलं दुवाले ।

१. राजनैतिक कारण

इतिहास स्वयंबले नेवाःत हे स्वनिगःया मू बासिन्दा जूसां वर्तमान

परिवेशय् नेवाःत निगूगु, स्वंगूगु थासय् लाय् धुंकल । नेवाःतय्सं धमाधम थःगु थाय्बाय्, छें, बूँ लिसें थःगु अस्तित्व हे न्हंका वनेमाःगु वाध्यात्मक परिस्थिति जुयाच्चंगु दु । थुकिया सुरुवात नेसं ८८८ य् पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः त्याकाः शासन सत्ता थःगु ल्हातय् गुबले लाकल उबलेनिसें नेवाःत चिच्चाः दनाः स्वनिगलं विस्थापित जुजुं वन । स्वनिगः त्याकेधुंकाः शाह जुजुं यें, यल व ख्वपया मल्ल जुजुपिलिसे लियाः नेवाःतय्त विस्थापन याय्गु सुरु यानाहल । थुकिं नेवाःतय्गु थाय्बाय् हे न्हंकाः वनेमाल । थःगु व्यापार, व्यवसाय नापं थीथी उद्योग हे याय् मखंकाः लजगां हे विस्थापित यानाः शोषण व दमन याय्गु जुल । नेवाःतय्गु तजिलजियात न्हंकेगु कुतःयात छें, बूँ लिसें नय्-त्वने मदय्काः सास्ति यात । व नापनापं मानसिक शोषण नं वीगु यात । नेवाः मिसातय्त ल्ययाः ल्ययाः जबर्जस्ती थः भारदारत नाप व्याहा यानावीगु कुतः जुल । स्वनिगःया हिति, फल्वा नापं मठमन्दिर छुं दय्के मव्यूसे इमित बेरोजगार नं यानाबिल । सह याय् मफयाः नेवाःत थःगु थाय्बाय् त्वःताः स्वनिगलं पिहां वनेगु सुरु यात । थुकथं नेवाःत विस्थापन जुइगु क्रम न्ह्यानावन ।

विस्थापनया क्रम राणा शासनया इलय् भन् तचल । थ्व इलय् नेवाःतय्त नापं इमिगु यक्व हे जग्गा, जमिन कब्जा यात । अथे हे व इलय् नेवाःतय्सं मौलिक रूपं दय्कातःगु सम्पदात, लिच्छविकालीन सम्पदा लिसें मठमन्दिर तकं स्यकेगु यात । नेपाःया थःगु हे मौलिक सम्पदा, वास्तुकला, संस्कृतिप्रति छप्ति हे गौरवया भावना मतल । येंया वास्तुकलाया पारखी डा. मेरी सेपहर्ड ससरया धापूकथं गथे यानाः नेपालमण्डलया राजनीतिक ख्यलय् ईसं ३०० निसें १७६९ तकया मल्लकालया क्रम त्वाःदल, व हे इलनिसें सांस्कृतिक सम्पदाया संरक्षण व विकासक्रम नं त्वाःदल । पृथ्वीनारायण शाहं सुरु याःगु नेवाःतय्त स्वनिगलं पितिना छ्वय्गु क्रम रणबहादुर शाहया पालय् भन् हे चर्के जुल । व इलय् कचि मचा दुपिं दक्व धया थें परिवारयात तामाकोशी पारी वनेमाःगु यानाबिल । थुकिया पीडा शायद आःतक नं अन वीपिं पुस्तातय्के दया हे च्वंगु जुइमाः । व हे इलनिसें नेवाःतय्गु बूँ कब्जा याय्गु, मौलिक सम्पदात नष्ट याय्गु क्रम न्ह्यात । अले मौलिक सम्पदा न्हंकाः विदेशी कला, संस्कृति दुत हयेगुली शासक वर्ग पलाः न्ह्याकल । थुकिया आपालं उदाहरण दु । दकलय् न्हापां भीमसेन थापां दय्कूगु बहादुर

भवन थनया कला, संस्कृतियात क्वत्यला: विदेशी सम्पदाया नमूना थनेहल । थथे दरबार दय्केत जक मखु, मेमेगु त्वह तया: नेवा:तय् उर्वर कृषियोग्य जग्गाय् सिंहदरबार जक मखु, बस्ती हे विस्थापित याना: थ:गु स्वापू पूर्वकेत थीथी भौतिक संरचना दय्कल । जंगबहादुरं थापाथली दरबार, रणोदीप शाहं नारायणहिति दरबार, वीरशमशेरं फोहरा दरबार, सेतोदरबार, लालदरबार, चन्द्रशमशेरया सिंहदरबार, जुद्धशमशेरया जावलाखेल दरबार, मानभवन, मीनभवन, शान्तभवन, बबरमहल, सिंहमहल, केशरमहल, बहादुर भवन, श्रीमहल, जगदम्बा भवन, शीतल निवास, ललिता निवास, टंगाल दरबार, बालाजु औद्योगिक क्षेत्र लिसें आपालं आधुनिक संरचना दय्का: नेवा:तय्गु छें बुं लाकाका:गु ख: । थ्व क्रम महेन्द्रया पालय् अझ अप्वल । भूमिसुधारया नामय् आपालं गुथिया जग्गा का:गु लिसें विकास निर्माणया नामय् वस्तीनापं बुं नं काल । अथे हे महेन्द्र थ: केहें जिलाजंयात निवास दय्केत कमलादीपाखे आपालं बुं का:गु ख: । अथे हे भूमिसुधारं आपालं गुथिया जग्गा अधिग्रहण जूबले नेवा:त सांस्कृतिक रूपं नं विस्थापनय् ला:वन । थम्हेसिनं यानावयाच्चंगु जग्गा मदुबले बुं ज्याना: जीविका चले यानाच्चपिनि लागि ज्या याना: नय्थाय् मदया: आपालं विस्थापित जुइमाल । थ्व क्रम निरन्तर बहुदलीय व्यवस्था वय्धुंका: अझ अप्वल । मनुत त्व:तावंगु वनं तुं, पिनें राजनीतिया नामय्, व्वनेत जक मखुसं मेमेगु सरकारी ज्याया नितिं येंय् वया: थनया समृद्धि, सुख्यात आनन्द ताय्का: येंया जग्गा न्याना: च्वनेगु अप्वल । अझ आ: वया: राजनीतिक भ्रष्टाचारया रूपय् जग्गा न्याय्-मीगु ज्या भन् अप्वल । न्ह्याथाय् नं प्लटिङ्ग याय्गु, डाँडा हे न्याना: सम्म याय्गु थुज्व:गु गैरकानुनी व गैरजिम्मेवारीपूर्ण ज्या जुयाच्वन । नेपालय् आपालं जनता यें केन्द्रित जुया: थनया जनसंख्या अप्वया वन । नेवा:त ध्यबाया लोभय् लाना: थ:गु ल्हातय् दुगु जग्गायात कत:पिनि ल्हातय् तया: स्वनिगलं पिहां वनाबिल । थ्व निरन्तरत न्ह्यानावन धा:सा भविष्यय् थन नेवा:त गन दु धका: मालेमा:गु स्थिति मवइ धाय्फइमखु ।

२. सामाजिक कारण

नेवा:तय् विस्थापित याय्त त:धंगु षड्यन्त्रं भूमिका म्हितूगु छगू सामाजिक कारण नं ख: । थौं स्वयां २२३ दँ न्ह्य: रणबहादुर शाहया पालय्

स्वनिगल्य् तःकैया महामारी जूबले जुजुया निहित स्वार्थं थः काय्यात तःकैया ल्वचं मकय्माः धकाः स्वनिगःया दक्वं कचिमस्तयत् तामाखुसी पारी वाय् यंकूगु खः । थुकिं यानाः नेवाःत थःगु मू थाय्बाय् हे त्वःताः मस्तलिसें विस्थापित जुइमाःगु खः । थुबले द्दलंद्दः नेवाःतयत् षड्यन्त्र यानाः विस्थापित यानाछ्वःगु खः । थथे तामाकोशी पारी विस्थापित जुइमाःगु दुःखया खँ जुल । स्वनिगः थें हरेक रूपं अनुकूल थासय् परापूर्व कालनिसें च्वनाः थःथःगु लजगा बांलाक न्ह्याकाः व्यवस्थित रूपं जीवन हनाः स्वनिगःलिसें नेपाःयात हे तःधंगु योगदान बियाच्चपिं नेवाःतयत् तसकं विकट अले लः, फय् हे मिले मजूकथं वाय् यंकूबले आपालं मस्त व बुराबुरि चिकुयाः सीमाल । नापनापं अथे विस्थापन जुयावपिं नेवाःतय्सं थःगु जीवनयात शून्य थासं सुरु याय्माल ।

३. आर्थिक कारण

स्वनिगलं नेवाःत विस्थापन जूगुमध्ये उद्योग व्यवसाय याय्त्, लजगाया सिलसिलाय् व मेमेगु आर्थिक हुनिं थः बुगु थाय्बाय् परापूर्वकालनिसें च्वना वयाच्चंगु थाय्बाय् त्वःताः वनेमाःगुयात आर्थिक कारणं जूगु विस्थापन धकाः काय्फइ । नापं थन थःगु हे जात व वर्गअनुसार बाज्याबराजुपिलिसें यानावयाच्चंगु थःगु हे कथंया लजगा दयाच्चंगु खः । व हे ज्यायात निरन्तरता बियाः थःगु व परिवार हे स्वरोजगार जुयावयाच्चपिं नेवाःत खः । तर जव पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगल्य् हताः याःगु इलनिसें थन लजगा याय्त् समस्या जुयावल । गुबलें नाकाबन्दी तयाबिल, गुबलें हताः यात । लिपा स्वनिगःया जुजुपितं कमजोर यानाः राज्यं निर्वासन यानाः थःगु ल्हातय् शासन वय्त्वं थनया दक्वं क्षेत्रय् कब्जा यानाः थवंथः यानावयाच्चंगु ज्या नापं याके मबिल । गुकिं थनया यक्व मनूत बेरोजगार जुयाः आर्थिक समस्या ब्वलन । देया अर्थ व्यवस्था जक मखुसें मनूतय्गु दैनिक रूपं व ईकथं हना वयाच्चंगु सांस्कृतिक जात्रापर्व तकं प्रभावित जुयाः मनूत तसकं आर्थिक हाहाकारय् लाःवन । थुकिं यानाः यक्व नेवाःत स्वनिगलं विस्थापन जुइत बाध्य जुल ।

नेवाःत स्वनिगलं विस्थापित जुयावनेगु क्रम न्हियान्हिथं अप्वया वनाच्चंगु दुसा स्वनिगल्य् बसोबास याइपिं धाःसा मेमेगु गां अले जिल्ला-जिल्ला वय्गु भन् भन् अप्वया वयाच्चंगु दु । थथे स्वनिगल्य् मेथासं वइगु व नेवाःत थनं बसाईसराइ यायां वनेगु क्रम अप्वयाच्चंगु दु । नेवाःत न्हापालिसें

हे कृषि, व्यापार, उद्योग अले कलाकारिताय् तसकं निपुणपिं खः । नेवाःत न्हापालिसैं थःगु लजगाया रूपय् व्यापार, काष्ठकला, मूर्तिकला, भाडावर्तन दय्केगु हस्तकलाय् निपुणपिं खः । अथे हे स्वनिगःया वातावरण, थनया चा कृषिया लागिं तसकं पाय्छिगु थाय् जुयाः न्हापानिसैं थन तःताजि बालि यानाच्चंगु दु । थनया बासिन्दातय् बुँ नं यक्व दु । उलिजक मखुसे इमिसं इलय् व्यलय् न्त्याकेगु जात्रा पर्वया नितिं यक्व जग्गात तयाः संगठित जुयाः ज्या यानावयाच्चंगु खः । तर जब नेपालय् २०२२ सालं महेन्द्र भूमिसुधार व्यवस्था लागु यात, व इलनिसैं नेवाःतय्गु यक्व सांस्कृतिक जात्रापर्वत न्हनारं वन । उकिया क्रम अभं मदिनी ।

नेपाः तसकं हे सुन्दर व मनमोहक थाय् खः । थुकिया बयान आपालं काव्यं यानातःगु दु । अथे हे कविकेशरी चित्तधर हृदयया महाकाव्य सुगत सौरभय् नं नेपाःया प्राकृतिक सौन्दर्य लिसैं आर्थिक, सामाजिक व सांस्कृतिक रूपं तसकं च्वन्त्यागु खँ हरेक सर्गलय् यइपुक वर्णन यानातःगु दु । उकिं नेपाःया आर्थिक पक्ष व इलय् नं सम्पन्न धायफइ । अथे हे इतिहासया अध्ययनं नेपालया भूबनावटया कारणं समुद्रनाप स्वापू मदुसां थः हे उद्योग, हस्तकला, काष्ठकला, प्रस्तरकलाय् तसकं निपुणपिं खः । नापं कृषि व व्यापारं नेपाःया थःगु आर्थिक पक्ष तसकं बल्लाकातःगु खनेदु । नेपालं न्हय्गूगु शदीलिसैं हे नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारिक मार्गया रूपय् विकास जूगु खः । लिच्छवि इलनिसैं नेपाःया आर्थिक रूपं मेमेगु देय्नापं स्वापू तयाः व्यापार व्यवसाय जू धकाः धाय्फु । इतिहासय् न्त्यथनातःगु दु अले लिच्छविकालनिसे हे चिनया तिब्बत व भारतया बनारसनाप विशेष व्यापारिक सम्बन्ध दयाच्चंगु खः । व इलय् व्यापारया विकासया लागिं थीथी थासय् भञ्ज्याङ्गपाखें लँ चाय् कूगु अनुमान याय्फु । उगु ईया सम्पन्नतां नेपाःयात आर्थिक रूपं गुलि च्वन्त्याकल अनुमान याय्फइ । व इलय् व्यापारिक लिसैं पारिवारिक सम्बन्ध दयावःगु अध्ययनं पुष्टी याः । लिच्छविकालय् भृकुटीया विवाह चीनया राजा स्रङ्गचङ्गम्पो लिसैं जूगु खः । अथे हे कला, संस्कृतिया कारणं नेपाल नापं चीन व भारतलिसैं स्वापू दुगु खः । ल्हासा नापं पारिवारिक स्वापू नापं व इलय् व्यापारिक सम्बन्ध तसकं बांलाः खनेदु । व इलय् उद्योग व व्यापारया दायरा तःचाः जू । लिच्छविकालय् थःगु कलाया प्रदर्शन याय्त अरनिको चीनय् वंगु इतिहासय् तसकं लोकह्वाः । अले सकसिनं ब्वना व न्यनावयाच्वनागु

खः । व इलय् अरनिको नापं वंषिं मेमेपिं कलाकारतय् गुहालिया नितिं चीनय् वंगु धाइ । थ्व वंगुया मू आज्जु कलाया प्रदर्शन जूसां थुकिं आर्थिक पक्ष नापं स्वानाच्वंगु दु । उकिं थुबलेनिसें हे नेवाःत स्वनिगः त्वःताः वनेगु शुरु जुइधुंकल धायफइ । अले व्यापारया सिलसिलाय् नेवाःत यें, यल, ख्वप, सक्वं ल्हासाय् वना व्यापार याःवनीगु खः । गुलिं लिहां वय्गु याःसा गुलिं अनया हे स्थानीय मिसा नापं व्याहा यानाः अन हे स्थायी रूपं च्वनेगु नं यात धाइ । थुकथं अरनिको वनाप मेपिं चीन वनेमाःगुया कारणं इपिं थःगु देय्पाखें धाःसा विस्थापित जुइमाःगु खनेदु । थुक्रियात नं आर्थिक कारणया रूपय् काय्माः थें च्वं । तर थुकिइ आर्थिक रूपं जक मखुसैं सामाजिक रूपं नं स्वय्फइ ।

मल्ल शासनया इलय् गोरखाया राजा नरभूपाल शाहं नेवाःत व्यापारय् निपुण जूगु खना थःगु राज्यय् व्यापार व्यवसाय न्ह्याकेत व्यापारीतय्त थीथी व्यापारया लागिं गोरखाय् यंकूगु खः धाइ । इमित अन हे च्वनेगु व्यवस्था यानाः अन हे तल धाइ । उकिं आःतक नं गोरखा थें चीधंगु थासय् नं यक्व नेवाःत थनया हे स्वरूपं च्वंच्वंगु दु । अथे हे पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः थःगु ल्हातय् लाकेधुंकाः यक्व नेवाःतय्गु लजगा लाकाकाल । मल्लकालय् थीथी ज्या बियाः स्वरोजगार यानाः प्रतिष्ठित देय् दय्कातःगुलि पृथ्वीनारायण शाहं व दक्वं लाका कायगु जक मखुसैं अन्याः, अत्याचार यानाः न्हियान्हिथं आर्थिक दमन नं यानाहल । गुकिं यानाः ज्या मालेगु व व्यापार व्यवसाय याय्त नं स्वनिगः त्वःताः थीथी जिल्लाय् वनाः व्यापार व्यवसाय न्ह्याकःवन । थ्व क्रम निरन्तर हे जुयाच्वन । राणाशासन वःसानिसें भ्रन् हे नेवाःतय्त दमन जुइगु शुरु जुल ।

४. सांस्कृतिक कारण

नेवाःत स्वनिगलं विस्थापित जुइमाःगु मेगु कारणय् छुं छुं कारण सांस्कृतिक नं लाः ।

नेवाःत न्हापालिसें थःगु तजिलजि, संस्कृति व रितिथितिया लागि लोकंहवाः । नेवाःतय्गु यक्व गुथि संगठन नं दु गुकिं थनया जात्रा संस्कृति जक मखुसैं यक्व हे सामाजिक ज्याभवःत न न्ह्याकावयाच्वंगु खः । उकिइ मध्ये यक्व थें गुथिगाना भूमिसुधार वयाःलिं न्हनेधुंकूगु दु । गुथि नापं नेवाःतय्गु दैनिक जीवन नं स्वानाच्वंगु खः । नेवाःत न्हापालिसें व्यापार, उद्योग नापनापं

कृषि क्षेत्रय् च्वन्त्यापिं ख । तर पृथ्वीनारायण थुज्योगु संस्कृति न्हंकेगु कुतः जक याःगु मखुसैं छैं-बुं नापं थीथी ऐन कानुन हयाः बुं छैं अले नेवाःतय् थःगु जीवन हनेत लिच्छविकालनिसें यानावयाच्वंगु ज्यात न मदया वंबले यक्व थें नेवाःत थःगु थायबाय् त्वःताः स्वनिगलं पिंहावनेमाल ।

गुलिं नेवाःत थःगु सामाजिक व सांस्कृतिक ज्याभवः न्ह्याकेमफयाः नं स्वनिगलं पिंहावनेमाल । आर्थिक बांलाक व संगठित जुयाः थःथःगु थीथी ख्यःया गुहालि याय्त व सामाजिक व सांस्कृतिक जात्रा पर्व न्ह्याकेत गुथि मार्फतं फुक्क व्यवहार व सामाजिक जीवन हनाच्वंगु खःसां २०२२ सालं षड्यन्त्र नक्सं नेवाःतय्त दमन याय्गु हे तातुनाः महेन्द्रं हःगु भूमिसुधारया व्यवस्थां नेवाःतय्त बांमलाक व वथलेगु ज्या यात । थःपिंसं न्ह्याका वयाच्वंगु यक्व सांस्कृतिक रितिथिति न्ह्याकेत आर्थिक रूपं थाक्या वःगुलिं नं लजगा याय्तं स्वनिगः त्वःताः न्हून्हुगु गां, वस्ती वनाः थम्हेस्यां याय्गु व्यापार उद्योग यानाः च्वंवंगु खनेदु । गुथिया जग्गा त्वःतेमाःबले थःगु थनया संस्कृति हनेत माःगु आर्थिक विकासया लागिं नं वनेगु यानाहल ।

नेवाःतय्गु बांलाःगु पक्षयात स्यंकेफत धाःसा नेवाःतय्त कमजोर याय्फइगु जुयाः गुथियात तहसनहस याय्त नं भूमिसुधार लागू याय्गु नापं गुथि संस्थानया नामं दक्व जग्गा हड्पे यानाः आःतक नं नेवाःतय्सं थःगु सांस्कृतिक परम्परा न्ह्याकेत गैह नेवाःतय्के ल्हाः फयाः थःगु परम्परा न्ह्याकेत तसकं थाक्या वःगु खनेदु । थुकिया लिच्चःकथं यक्व हे गुथिगाना मदय् धुंकल । यक्व हे सांस्कृतिक जात्रा पर्व स्वनिगलं न्हनावनेधुंकल । नेवाःतय्गु संगठित स्वरूपं याना थुमित सुनानं व्वत्यले मफयाच्वंगु खः । पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः लाकाकाय् धुंकाः नं थनया सांस्कृतिक रीतिथितियात धाःसा थीगु साहस मयाः । विस्तारं षड्यन्त्रपूर्वक नेवाःतय्गु संगठनयात स्यंकेगु कुतः धाःसा यानां तुं च्वन । नेवाःतय्गु सांस्कृतिक स्वरूप स्यंकेत हे छैं-बुं लाकाकाय्गु यात । देगः, फल्चा, हितिलिसें मेमेगु व्यवस्थित स्वरूपयात न मर्मत याकेव्यू न न्हूगु हे दय्के बिल । थुकिं यानाः नेवाःत निराश जुयाः थनं त्वःताः वनेमाःगु खः । अथे हे धर्मया नामय् नं नेवाःतय्त भारतया वेतिया शहरय् पितिना छ्वःगु खः ।

थुकथं नेवाःतय्गु वस्ती विस्थापन, थायबाय्पाखें विस्थापन जुइगु क्रम पृथ्वीनारायणया पालनिसें शुरु जुयाः राणाकालय् अझ यक्व जुल सा, पंचायत

शासनबले नं विभिन्न विकासया नामय् नेवाःतय्गु बुँ लाकाकाय्गु, थीथी प्रलोभन बियाः लितकाय्गु त्वःमतू । उकिसं भूमिसुधारं मलजल यानाबिल । व हे क्रम आः वयाः इलय् व्यलय् थीथी सतक विस्तारया नामय् विस्थापनय् लानाच्वंगु दु । गथेकि चक्रपथ दय्केत यक्व जग्गा कम जक मुआब्जा बियाः काःगु खः । आः हाकनं बाहिरी चक्रपथ, स्मार्टसिटी, फास्ट ट्रायाक, सुख्खा बन्दरगाहया नामय् नेवाःतय्गु पुलां बस्ती ल्यायाः न्हंकेगु तःधंगु हे षडयन्त्र जुयाच्वंगु दु ।

ग्वल देय् धाय्बले पशुपति लागाय् च्वंगु पुलांगु बस्ती खः । थौकन्हे पशुपति विकास कोषं हःगु विभिन्न योजनापाखें अनया यक्व नेवाःतय्गु बस्ती विस्थापित याय्धुकूगु दु । आः वयाः न्हूगु गुरुयोजना धकाः हःगु योजनां अनया दक्व हे नेवाः बस्तीयात पूर्णरूपं विस्थापन यानाः पशुपति क्षेत्रयात भारतीयकरण याय्त्वंगु दु । थ्व योजना न्ह्यात्ये यानाः सां पनेमफुत धाःसा बस्ती जक विस्थापन मजूसें वनाप स्वापू दुगु यक्व हे जात्रा, संस्कृतिइ बांमलाःगु लिच्वः लाइगु दु । लिच्छविकालनिसेंया महत्वं जाःगु थाय् जक मखुसें बागमती सभ्यता लिसेलिसें नेवाःतय्गु उत्पति जूगु थाय्यात पूर्वक भारतीयकरण यानाछवय्गु कुतःकथं अन दक्वं हे नेवाः बस्ती न्हंकाछवय्गु तःधंगु हे षडयन्त्र जुयाच्वंगु दु । थुकिं यानाः मेमेगु नेवाः बस्ती नापं विस्थापन याय्गु योजनाकथं ग्वलया टार्गेट यानाच्वंगु दु (Newa youtube channel, july 29, 2020) जलाद वैद्यनापं पवित्र कसाःजुं कयदीगु खँलाबल्हा) ।

थुकिया मू हुनिं धयागु नेवाःत छ्छीछ्छप्पं जुइमफुगु, नेवाःतय्सं थः सु अले थःगु अस्तित्व छु खः धकाः ल्वःमंकूगु, राजनीतिक बहकाउलय् लाःवंगु तर थःपिं उच्च निकाय थ्यंकेमफुगु, नेवाःतय्सं थःगु छँ-बुँ धेवाया लोभय् कर्पिन्त मियाच्वंगु, व सरकारं यानावयाच्वंगु विभेदपूर्ण नीतिनियम आदिं यानाः नेवाःत आःया स्थितिइ थ्यंगु खनेदु ।

लिखं

न्हापा स्वनिगलय् मल्लतय्गु नेतृत्वय् नेवाःतय्गु एकछत्रं शासन यानाः थःगु बांलाःगु जीवन हनाः देयात व्यवस्थित रूपं न्ह्याकाच्वंगु खः । जब पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः थःगु ल्हात लाकल व हे इलनिसें जूगु नेवाःतय्गु विस्थापनया शुरुवात आःतक नं न्ह्याना हे च्वन तिनि । पृथ्वीनारायणया

लिपा राणाशासनकालय् निसैं पंचायतकाल, बहुदल जुजुं गणतन्त्रया आःया वर्तमान इलय्तक नं नेवाःतय्त दमन यानाः इमित स्वनिगलं विस्थापन याय्गु षडयन्त्र जुयां तुं च्वन । व इलय् विकासया नामय् यैंया यक्व हे व्यक्तिगत व गुथिया जग्गा अधिग्रहण यात । गुलिं मुआब्जा हे मबिउसैं काल सा गुलिं तसकं म्हो जक मुआब्जा बियाः नेवाःतय्गु उर्वर जग्गायात मासे यानाः थीथी संरचना दय्कल । थुकिं नेवाःतय्गु थःगु बालि यानाः नयगु थाय् नं मन्त, अले मनूत लजगाया लागिं स्वनिगः त्वःताः वनेगु यानाहल । नापं लजगाया सिलसिलाय् देया थाय्थासं मनूत स्वनिगः दुहावय्गु क्रम तच्चल । थुकिं स्वनिगःया स्वबासिन्दात जुयाः नं नेवाःत थन अल्पसंख्याय् लाःवन । अझ राजनीतिक परिवर्तनं थुकिं तःधंगु वः बिल । राजनीतिक पहुँच मदयावलिसैं नेवाःत थःगु हे थासय् ल्यूने लानावन । थःगु थाय्था विकास निर्माणया ज्याय् नं गैहनेवाःत अझ स्वनिगःपिनेया मनूतय्गु पहुँच दयावल । गुकिया लिच्वः आः स्वनिगः व थनया स्वबासीतय्सं भोगे याय्त वाध्य जूवने धुंकल । लिच्वःकथं सडक विस्तारया नामय्, विकास निर्माणया नामय् मात्र नेवाःतय्गु छें-बुं मदय्केगु शुरु यानाहल । उलि जक मखुसे यक्व नेवाःत आर्थिक प्रलोभनय् लाना थःगु छेंयात मियाः थौं पछुतायाः च्वनेमाःगु दु । गुकिया लिच्वःकथं यैं, यल व ख्वपय् जक मखु वरिपरिया यक्व नेवाः वस्ती विकास निर्माणया नामय् बस्ति हे न्हंकेगु व शरणार्थी तकं जुइमाःगु अवस्था ब्वलन । नेवाःत थःगु हे मू थासय् अल्पमतय् लाःवन । थुकिया मू कारण खँय् बर्मूतय्गु वर्चस्व राजनीति नेवाःतय्गु पहुँच मदयावंगु, प्रशासनिक क्षेत्रय् नेवाःत ल्यूने लानाच्चन । दकलय् लिपा थ्व हे धयाच्चना नेवाःतय्के चेतना ब्वलंकेमाःगु दु । नेवाःत थःगु हे थासय् नं अस्तित्व मदय्काः वनेमाःगु दु । थुकिया मू कारण राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अझ भाषिक कारणं यानाः नं विस्थापित जुइमाःगु खः । थ्व क्रम न्ह्याना हे च्वंगु दु । थुकियात पनेत पहल याय्मफुसा नेवाःतय्सं थःगु अवस्था राजनीतिक क्षेत्रय् प्रशासनिक लिसैं विकास निर्माणया ख्यलय् नं थःपिसं तुं पलाः न्ह्याकेफय्केमा । अथे याय्मफुत धाःसा थ्व स्वनिगलं नेवाःत नां जक दयाच्चनी । अन नेवाःतय्सं थुकियात पनेगु कुतः याय्मफुत धाःसा थनं छन्हु नेवाःतय्गु अस्तित्व तनामवनी धकाः धाय्फइमखु । थुकिया लागिं नेवाःत छुं नं दलया प्रतिनिधिया हैसियत यात त्वःताः नेवाः जुया भी बाज्या-बराजुपिसं दय्कातःगु धरोहर, भीगु कला

संस्कृति, भाषा दक्वयात ल्यंका तय् फय्केमा । थुक्रिया लागिं नेवाःत छ्धीछ्छप्पं
जुयाः राज्यं यानावयाच्चंगु षड्यन्त्रया विरुद्ध पलाः न्ह्याकेफय्मा । उलिजक
मखुसं नेवाःतय्सं दक्वं क्षेत्रय् थःगु पहुँच दय्केगु कुतः यायां न्ह्याःवनेमाः ।

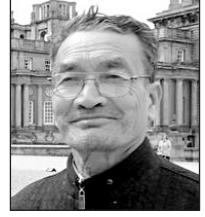
लिधंसा

मल्ल, के. सुन्दर (नेसं ११२०), नेवाः म्हसीका । यैँ : मल्ल के सुन्दर ।
दाहाल, पेशल (२०५७), नेपालको इतिहास । काठमाडौँ : एम के पब्लिशर्स
एण्ड डिस्ट्रिब्यूटर्स ।
आचार्य, बाबुराम (२०६८), अब यस्तो कहिल्यै नहोस् । काठमाडौँ : प्रा.
श्रीकृष्ण आचार्य ।
मल्ल, कमल प्रकाश (नेसं ११००),
न्वचु, मल्ल. के सुन्दर (ने.सं १११७), नेवाः हना सिरपा ज्याभवः, भाषा साहित्य
मुँज्या खल, सक्व कचा, सक्व ।
Newa youtube channel, july 29, 2020, जलाद वैद्यनाप पवित्र कसाःनं
कयादीगु खँल्हाबल्हा ।

बुद्धधर्म व वज्रयान

उमेश्वर प्रधान

हिगेलया संवादात्मक आदर्शवाद (dialectical idealism) कथं वाद व प्रतिवाद (thesis - anti-thesis - synthesis) द्वन्द्व जुया: न्हून्हूगु वाद, सिद्धान्त, दर्शनया प्रतिपादन जुइ । छगू स्थापित आदर्श वा सिद्धान्तया विरुद्धय् विपरीत सिद्धान्तं विरोध याइ । थुकिया लिचःया रूपय् सिद्धान्तया समन्वय (synthesis) जुया: न्हूगु सिद्धान्त ब्वलनी । बुद्धया इलय् आस्तिक सनातनी धर्मया विरोधय् बुद्धधर्म व जैन धर्मया नापनापं मेमेगु नं धर्मया उदय जुल¹ ।

बुद्धकालीन भारतवर्ष छगू हिसाकं वैचारिक स्वतन्त्रता व प्रतिस्पर्धाया स्वर्णयुग खः । वेदयात प्रमाण माने याइपिं ब्राम्हण व वेद माने मयाइपिं श्रमणतय् विपरीत ध्रुवया चिन्तनधारा ब्वलन । दार्शनिक चिन्तन समानान्तर रूपय् न्ह्यानाच्वन । वेदयात प्रमाण माने याना: जगत ब्रम्हाण्डया सृष्टि ईश्वरं या:गु खः धाइपिं आस्तिक व थुकियात अस्वीकार याना: ईश्वरया अस्तित्व मदु धाइपिं नास्तिकतय् दथुइ समानान्तर रूपय् दार्शनिक चिन्तनया प्रतिस्पर्धा जुल । बुद्धकालीन भारतवर्षय् आपालं हे नास्तिक नायः श्रमणत दुगु जुयाच्वन । बुद्ध नापनापं मेपिं खुम्ह प्रभावशाली नास्तिक नायः श्रमणतय्गु नां थथे दु² -

१. अजित केशाम्बल
२. पूरण काश्यप
३. प्रकुध कात्यायन
४. सन्जय बलठ्ठीपुत्र
५. मक्खली गोशाल

1 कार्ल मार्क्स, सन् १९९२, capital, पृ. २९

2 आर. मानन्धर, 'वेद मान्ने ब्राह्मण, वेद नमान्ने ब्राह्मण', गोरखापत्र, जेठ ४, २०७६

६. महावीर वर्धमान

दक्खं नायः श्रमणतयस्सं प्रतिपादन याःगु धर्म उलि चले मज्झिमां मक्खली गोशालया आजीवक धर्म धाःसा १४ शताब्दीतक चले जुयाः तनावन । बौद्ध व जैन निगू धर्म प्रभावशाली धर्मया रूपय् दयाच्वंगु दु ।

बौद्ध, जैन व हिन्दूमध्ये गुगु पुलां अले गुगु न्हू धाय्मछिं । इमि थःथःगु मिथकीय व पौराणिक परम्परा दु । सनातन हिन्दु धर्मय् विष्णुया २४ अवतार, जैन धर्मय् २४ तीर्थंकर, व बौद्ध धर्मय् २४ मानुषी बुद्धया परम्परा दु^३ ।

बुद्ध धर्मया आधारस्तम्भया रूपय् प्यंगू आर्यसत्य व अष्टांगिक मार्गयात कयातःगु दु । प्यंगू आर्यसत्य थथे खः -

- दुःख सत्य खः । जन्मनिसें मृत्युतक दुःख दु ।
- दुःखया हेतु हे तृष्णा खः । थीथी भोगया लालसा यानाः त्वापु याय्गु दुःखया कारण खः ।
- तृष्णाया आन्तरिक निरोध अथवा परित्याग यानाः दुःख चीकाः छवय्माः ।
- दुःख चीका छवय्गु उपाय अष्टांगिक मार्ग खः ।

सांसारिक दुःखया खँ गीताया अध्याय १३, च्यागूगु श्लोकय् नं न्ह्यथनातःगु दु । शरीर, मन व प्रज्ञा त्रिरत्न पालना याय्माःगु उपदेश उकी वियातःगु दु । अहिंसा, अस्तेय, सत्य भाषण, ब्रह्मचर्य, मादक पदार्थ प्रयोग मयाय्गु कर्म हे शील खः । सम्यक कर्म, सम्यक जीविका व सम्यक प्रयत्न हे शील जुल । समाधिया सम्यक स्मृति व सम्यक समाधि निगू तह दु । प्रज्ञाया सम्यक संकल्प, सम्यक दृष्टि व सम्यक वचन यानाः स्वथी ज्ञान तय्माःगु जुल^४ ।

बुद्धवचन, उपदेश श्रुतिया रूपय् लुमंकाः धर्म न्ह्याकायंकेगु परम्परा जुयाच्वन । बुद्धया उपदेश लिपिबद्ध याय्गु सिलसिलाय् बुद्धया महापरिनिर्वाणया खुदँ लिपा ई.पू. ४७७ य् राजगृह धाःगु थासय् महासभा यानाः बुद्धया विनय व धर्मसम्बन्धी सिद्धान्तया संग्रह जुल । उकिया १०० दँ लिपा ई.पू. ३७७ य् निक्वःगु संगिति मतभेद न्हंकेगु प्रयास जुल । थुकियात माने मयाःपिं छध्वः

३ श्री भगवतीप्रसाद सिंह, 'बौद्ध धर्म मे मूर्ति तत्व', कल्याण साधना, अंक ६३९, पृ. ६४०

४ डा. कृष्णमूर्ति शर्मा, 'भारतीय दर्शन कि चिन्तन धारा', पृ. ६२९, दिल्ली : मणिद्वीप प्रकाशन ।

विपक्षीतयुसं मेगु संगिति यात । फरक मत मतान्तर जुयाः कालान्तरय् १८गु बौद्ध निकाय/समुदाय ब्वलन । ई.पू. २४२ य् स्थविरवादीतयुसं तृतीय संगितिइ नं मतभेद जुयाः विपक्षीतयुसं नालन्दाय् मेगु संगिति यात । नालान्दाय् सर्वस्तिवादी प्रसिद्ध जुल । थुकिया ७५ वर्षलिपा मौर्य साम्राज्य अन्त जुयाः शुङ्ग साम्राज्यया प्रारम्भय् सम्राट पुण्यमित्रया शासनकालय् वैदिक धर्म ब्वलन । स्थविरवादीपिं सांची धयागु थासय्, सार्वस्तिवादी मथुराय् च्वनेमाल । उगु इलय् हे सर्वास्तिवादीतयुसं पाली भाषां च्वयातःगु बौद्धग्रन्थ संस्कृतं अनुवाद याःगु खः । मथुराया काबुलवाली सडकय् गान्धारया मनू बुद्धं बोधि प्राप्त याय्धुंकाः ऋषिपटन धाःगु थासय् प्यंगू आर्यसत्य, प्रतीत्यसमुत्पादया धर्मचक्र प्रवर्तन याःगु खः । भारतया कुषाण सम्राट कमिस्क बौद्धधर्म अनुयायी व प्रचारक नं जूगु अनुकूल अवस्थाय् प्यंगू संगिति जालन्धरय् जुल^५ ।

थन वयाः मोक्ष वा निर्वाणया स्वंगू लँपु स्पष्ट सीदत - थः याकःचा जक मुक्त जुइगु अर्हतयान, मेमेपिं नं मुक्त याय्गु प्रत्येक बुद्धयान, संसारया सकलपिंत मुक्त याय्गु बोधिसत्वयान । बोधिसत्वयानयात हे महायान धयाहल ।

बौद्धविद्वान् अश्वघोषया बोधिसत्वयात हे माने यानाः नागार्जुनं न्हापानिसें दयाच्वंगु प्रज्ञापारमिता दर्शनया आधारय् माध्यमिक शून्यवादी बौद्ध सम्प्रदाय ब्वलंकल । महायानय् मन्त्र व तन्त्र दुथ्याकाः वज्रयानया विकास जूगु खः । बुद्ध बोधिज्ञान प्राप्त याःगु १३ वर्षय् राजगृहया गृध्रकुट पर्वतय् महायान धर्मचक्र प्रवर्तन याय्धुंकाः १६ वर्षय् श्री धान्यकतकय् मन्त्रयानया धर्मचक्र प्रवर्तन याःगु खः । मन्त्रयानपाखें हे वज्रयानया विकास जूगु खः ।

नालान्दाया गुरु शान्तरक्षित (सन् ६५०-७५०) बुद्ध धर्मया प्रचारप्रसारया लागि नेपाल, भारत व तिब्बत वय्गु-वनेगु यानाच्वंगु इलय् तिब्बतय् धर्मप्रचारया लागि वंबले अन च्वपिं बासिन्दातयुसं धर्मप्रचार मयाकेत अनेक किसिमया तन्त्रमन्त्र यानाः आतंक न्यंकल । वय्कलं नालान्दां आचार्य पद्मसम्भवयात तिब्बतया आतंक शान्त यानाः धर्मप्रचार याय्त अनुरोध याःगु खः । आचार्य शान्तरक्षित व पद्मसम्भवया योगदान नेपाल व तिब्बतय् वज्रयान ब्वलंकेगु ज्याय् यक्व दु । अतिसा दीपंकर श्रीज्ञान ११ शताब्दीपाखे बुद्धधर्म प्रचारया

5 श्री भगवतीप्रसाद श्रेष्ठ, 'बौद्ध धर्म मे तन्त्र योग', पृ. ३१८, कल्याण योगाङ्ग, गीताप्रेस गोरखपुर ।

लागि नेपाल व तिब्बत वयूगु-वनेगु याना: नेपालया विक्रमशील महाविहारय् (थँबहिली) दच्छिसिवें आपा: ई च्वना: बुद्धया शिक्षा प्रचारप्रसार या:गु खः⁶ ।

वज्र शब्दया अर्थ शून्यता खः । थ्वया सौम्यावस्थाया नां मन्त्रयान खःसा उकिया हे उग्ररूपया नां वज्रयान खः । कालचक्रया विमलप्रभाटीकाय् नं वज्रयात अच्छेद्य, अभेद्य उल्लेख यानातःगु दु । वज्रयानय् शून्यता नापनापं महासुखया परिकल्पना नं यानातःगु दु । शून्यता अथवा वज्र गुबलें नाश मजुङ्गु, मस्यनीगु, मिं मथीगु, धेने नं मज्यूगु अविनाशी खः⁷ ।

थ्व हे खँ आत्मा धयागु गज्वःगु धका: गीताया निगूगु अध्याय २३ गुंगू श्लोकय् नं उल्लेख दु ।

महायानय् बुद्धयात हे परमार्थया रूपय् कयातःगु दु । बुद्ध धाय्बले प्रज्ञा व करुणाया सामन्जस्य दइ । संसारया उद्धार हेतु खःसा करुणा हे उपाय जुल । अभेद्य व विशुद्ध जूगुलिं वज्रयात प्रज्ञाया रूपय् कया: उपाययात करुणाया रूपय् कयातःगु दु । वज्रया निगू ज्या दु, अज्ञान नाश यायूगु व ज्ञानया प्रकाश त्वलेगु । अज्ञान व तृष्णा थेंजा:गु अनित्य वस्तु व दुर्बुद्धि नाश याना: निर्वाणय् थ्यंकेत बोधिज्ञानया ज: वीगु वज्रया ज्या खः । वज्रयात हिराया अर्थय् नं कयातःगु दु । हिरा कठोर जुङ्गुलिं छुकिं नं ध्येने फइमखु, तर हिरां मेगु पदार्थयात ध्येनेफु । अथे हे, भीके दुगु क्लेश, अज्ञानया आवरणयात ध्येनेगु विशेष हतियार वज्र हे खः धका: प्रज्ञापारमिता वज्रच्छेदिकाय् वज्रयानयात छगू अस्त्रया रूपय् कयातःगु दु ।

वज्रयानया दुने तन्त्रयान, मन्त्रयान, सहजयान, कालचक्रयान, महायान, प्रज्ञानयान, सिद्धियान, साधनायान आदि फुक्कं दुथ्याकातःगु दु ।

शून्यता निरात्म खः । कस्सिक घय्पुल कि मानवचित्र (बोधिचित्त अथवा विज्ञान न्ह्याबलें वद्ध जुयाच्चनी । थ्व युगल मिलनं न्ह्याबलेंया लागि सुख व आनन्द उत्पन्न याइ । उकिं वज्रयानं शून्यता विज्ञान व महासुखया त्रिवेणी संगम याना: जीवतयूगु कल्याणया लँ तप्यंकी । योगाचारं सन्तुष्टि वी सा विज्ञानवादया गहन सिद्धान्तय् दुहांवनेत साधारणतय्सं मफुगुलिं वज्रयानया उद्भव जूगु खः ।

6 बाबुराम आचार्य, 'नेपालको संक्षिप्त वृत्तान्त', विसं २०६३, पृ. ४०, प्रकाशक : श्रीकृष्ण आचार्य ।

7 दिनेशचन्द्र रेग्मी, 'पूरा लेखन र अभिलेख', पृ. १९७ ।

वज्रयानय् न्याम्ह ध्यानीबुद्धया परिकल्पना यानातःगु दु । बोधिचित्त
अर्थात अव्यक्त ज्ञान सम्पन्न अवस्थाया कल्पना यानाः बोधिचित्तया न्यागू
वृत्तिकथं ध्यानीबुद्ध व चित्तया वृत्ति थथे दु -

- वैरोचन - रूप
- रत्नसम्भव - वेदना
- अमिताम - संज्ञा
- अमोघसिद्धि - संस्कार
- अक्षोभ्य - विज्ञान

प्रत्येक ध्यानी बुद्ध थःगु शक्तिनाप सहचारित जुइ । अन हे गुह्य समाज
प्रारम्भ जुइ । बौद्ध राजयोग व हठयोग सम्बन्धी साधना याय्गु तरिका गुह्य
समाज तन्त्रअनुसार याय्गु ख । थुगु ग्रन्थया १८ अध्यायदुने उपाय शब्दया
व्याख्या जुयाच्वंगु दु । उपायया ४ भेदय् सेवा, उपसाधन, साधन व महासाधन
उल्लेख दु । सेवाया निगू भेद दु - वज्र चतुस्थय व ज्ञान सुधा । वज्र चतुस्थय
क्रमिक रूपं थथे दु -

१. शून्यता प्रत्यय
२. शून्यताया बीजमन्त्रया रूप परिणाम
३. बीज मन्त्रं द्यः (देवता) या आकार काइगु
४. द्यः (देवता) विग्रह रूपय् प्रकट जुइगु

तन्त्रया अभ्यासया माध्यमं बुद्ध प्राप्त जुइगु विश्वास दु । तन्त्रय् मण्डल
तथा चक्रया मानचित्र तयार जुइ । वज्रयानअन्तर्गत गुरुं बीगु दीक्षा विधियात
बोधिचित्ताभिषेक धाइ । थ्व ज्या बुद्ध, बोधिसत्व, वज्रसत्व आदिया मूर्ति दुथाय्
बही, विहार, बहाल, आगमय् शिष्य शिष्यापित्त बोधिचित्ताभिषेक तान्त्रिक
विधिं पूर्वकी । वज्रयानी आध्यात्मिक जीवन प्रारम्भ जुयाः न्हूगु जन्म बुद्धपुत्रया
रूपय् अवतरित जूगु भावना याइ । अभिषेक याइबले गुरुं साधक, साधिकायात
शीलपालनया प्रतीज्ञा यानाः धकाः पाः फय्केबी । त्रिरत्न वन्दना, पापकर्म
स्वीकारोक्ति, पुण्यानुमोदन, शपथग्रहण थेंजाःगु प्रक्रियात अनिवार्यकथं पूर्वकी ।

सैद्धान्तिक दर्शन व क्रियात्मक (theory and application) अनुभवया
पारस्परिकता वज्रयान साधना पद्धतिया माध्यमं जक प्राप्त याय्फइ ।
सहजावस्थां हे सिद्धि पूर्णता प्राप्त जुइगु लपु क्यनाः साधनाया मार्गदर्शन

यायूगु वज्रयानया विशेषता खः^८ ।

बौद्धतन्त्रय् महासुखया प्रतीक महामुद्रा अर्थात् मिसा व मिजंया मिलनया चिह्न क्यनी । योनिमुद्रा हे गुरुया उपदेश धकाः धयातःगु दु । सच्चा गुरु व हे खः सुनां आनन्द व रतिया प्रभावं शिष्यया हृदयलय् महासुख विस्तार याइ । अन्धकार चीकाः प्रकाशया आनन्दं जाय्केगु मू ज्याकथं महत्व बियातःगु दु । वज्रयानय् सुरुया आराधना यायूत गुरु शिष्यपितं तान्त्रिक साधनाया लागि नवयौवन सम्पन्न युवतीयात थः संगिनी यानाः तान्त्रिक मुद्रा साधना याकेगु ज्या छगू प्रकारं इहिपा हे खः । प्रज्ञा तथा उपायया योगं बोधिचित्तया उत्पत्ति जुइ । बोधिचित्तयात निर्माण चक्र प्रदेशय् (मणिपुर चक्र) धारण यायूमा । थ्व कठिन क्रिया खः । छायाःसा स्खलन जुल कि योगभ्रष्ट जुयाः नरकगति प्राप्त जुइ । विन्दु स्थीर जूसा जक उर्ध्वजाति जुयाः सहस्र दलकमलय् नित्य आनन्द प्राप्त जुइ^९ ।

---

८ बज्राचार्य यज्ञमानपति, २०७६ फागुन, व्यक्तिगत खँलाबल्हा

९ सरस्वती, सत्यानन्द, Sure Ways to Self realization पृ. १९४, Yog Publication Trust, Munger Bihar, 1983